

RUPLISTA MARKKOIHIN

Suomen suuriruhtinaskunnan setelit 1812–1898

RUPLISTA MARKKOIHIN

Suomen suuriruhtinaskunnan setelit 1812–1898

Antti Heinonen

Teoksessa kuvataan Suomen suuriruhtinaskunnan aikaa setelihistorian näkökulmasta. Ensi vaiheessa setelihuollon ratkaisut tehtiin kiinteänä osana Venäjän rahajärjestelmää. Krimin sodan aiheuttama epävakaisuus johti kuitenkin määrätietoisiin pyrkimyksiin Suomen rahajärjestelmän itsenäistämiseksi ja seteleiden hallinnan ottamiseen omiin käsiin. Samalla Suomen Pankki valitsi uuden viiteryhmän, sillä esimerkit ja asiantuntemus haettiin Pietarin sijasta Pohjoismaista sekä Keski-Euroopasta.

Poliittisen ajattelun muutokset heijastuivat myös seteleiden kuva-aihe- ja symbolivalinnoissa. Suomen suuriruhtinaskunnan rahajärjestelmä oli tässä suhteessa poikkeuksellinen, ja huolimatta Venäjän viranomaisten pyrkimyksistä seteleiden hallinnan rajoittamiseksi se tasoitti tietä Suomen valtiolliseen itsenäisyyteen.

Kirja yhdistää mielenkiintoisella tavalla eri lähteiden tietoa aikaisemmin julkaisemattomaan kuva-aineistoon. Yhdessä aikaisemmin ilmestyneiden *Sodan ja rauhan rahat*, *Viimeiset markat* ja *Ensimmäiset eurot* -kirjojen kanssa teos kattaa koko Suomen setelihistorian.

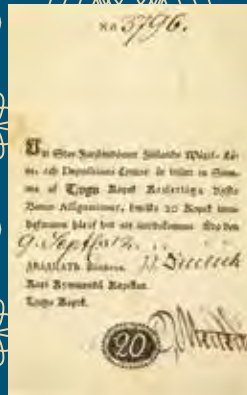
Kirjan tekijällä Antti Heinosella on merkittävä kansainvälinen ura setelialalla. Nykyisin hän johtaa seteliteollisuuden maailmanlaajuisia eettistä yhteistyötä, jonka tavoitteena on estää korruptiota ja edistää kilpailua. Sitä ennen hän toimi seteliväärennösten torjunnan keskuspankkiyhteistyöstä vastaavan ryhmän puheenjohtajana ja Euroopan keskuspankin setelijohtajana. Ennen siirtymistään Euroopan keskuspankkiin vuonna 1998 Heinonen vastasi maksuvälineistä Suomen Pankissa.

ISBN 978-951-37-7458-5
90.52

EUROJÄRJESTELMÄ
EUROSYSTEMET

◆ Antti Heinonen ◆

RUPLISTA MARKKOIHIN

RUPLISTA MARKKOIHIN

Suomen suuriruhtinaskunnan setelit 1812–1898

◆ Antti Heinonen ◆

Suomen Pankki
Edita ◆ Helsinki

Lukijalle

Julkaisija: Suomen Pankki
Kustantaja: Edita Publishing Oy
Copyright ©: Tekijä ja Edita Publishing Oy
Ulkoasu ja taitto: Petteri Kivekäs
Kustannustoimitus: Arja Olin

Kirjan kuvat:

Banco de España Historical Archive (AHBE): sivu 197
Carl Adolph Hårdh, Historian kuvakokoelma, Museovirasto: sivu 167
Danmarks Nationalbank: sivu 151 (yläkuva)
Deutsche Bundesbank: sivut 45 (alakuva), 54 (vasen), 93, 114 (alakuva), 142, 170 (alakuva), 178
Giesecke & Devrient Historical Archive, Munich: sivut 136 ja 141
Historian kuvakokoelma, Museovirasto: sivu 105
HVB Stiftung Geldscheinsammlung: sivu 69
Jaakko Koskentola: suomalaisten, ruotsalaisten ja venäläisten seteleiden sekä seteliluonnosten kuvat, jos ei toisin mainittu
Jani Oravisjärvi: sivu 43
Kansalliskirjasto: sivu 134 (yläkuva)
Zacharias Topelius Skrifter, topelius.sls.fi (En resa i Finland-teoksessa): sivu 146

ISBN 978-951-37-7458-5

Otavan Kirjapaino Oy
Keuruu 2018

Sodan ja rauhan rahat -kirjan ilmestyttyä itsenäisyyden juhluvuoden kynnyksellä katsoin hoitaneeni osuuteni Suomen seteleiden kartoituksessa. Yhdessä kahden aikaisemman kirjani kanssa se kattoi koko itsenäisyyden ajan setelihistorian. Kuitenkin kun esittelin vastavalmistunutta teostani eri tilaisuuksissa, yksi kuulijoiden ensimmäisistä kysymyksistä oli, että olinko ajatellut kirjoittaa myös Suomen suuriruhtinaskunnan aikaisista seteleistä. En ollut ajatellut, mutta näiden toivomusten tuloksena syntyi ajatus kirjoittaa tämä kirja.

Suomen rahajärjestelmä ja setelihuolto muotoutuivat täysin uudelleen suuriruhtinaskuntakauden aikana. Aikaisemmin setelinanto perustui Ruotsin seteleiden käyttöön. Suomessa toimivien viranomaisten tehtävänä oli huolehtia lähinnä seteleiden kierrosta, mikä sekin oli vähäistä. Tilanne ei muuttunut ratkaisevasti suuriruhtinaskunnan ensi vuosikymmeninä, joskin Ruotsin valtakunnanpankin tilalle rahaviranomaiseksi perustettiin Vaihto-, laina- ja talletuskonttori, myöhemmin Suomen Pankki.¹ Se sai

¹ Seuraavassa laitoksesta käytetään nimeä Suomen Pankki tai nimitystä pankki, jos sekaannuksen vaaraa ei ole.

oikeuden laskea liikkeeseen kopeekkamääräisiä pikkuseteleitä. Pääosa suuriruhtinaskunnassa käytössä olevista seteleistä oli kuitenkin edelleen ruotsalaisia tai venäläisiä, kunnes vanhan emämaan Ruotsin setelit pystyttiin 1840-luvulla poistamaan käytöstä. Siten vasta 1840-luvulla Suomen viranomaisten tehtäväksi tulivat maan setelihooltoon liittyvät kysymykset pankin ruplamääräisten seteleiden valmistuksesta ja kierrosta aina niiden tuhoamiseen asti. Tosin seteleiden valmistus tapahtui avaimet käteen -periaatteella Pietarissa, ja myös venäläiset setelit olivat Suomessa edelleen käypiä nimellisarvostaan.

Vuonna 1860 suuriruhtinaskunta sai odottamansa oman rahayksikön, markan, ensin vain nimellisesti ruplan jako-osana, mutta vuonna 1865 itsenäisenä hopeaan sidottuna rahayksikönä. Tämän jälkeen Suomen Pankki ei ollut enää velvollinen lunastamaan seteliruplia, ja kansantalous tuli riippumattomaksi niiden arvon vaihteluista. Seuraavalla vuosikymmenellä markka irrotettiin myös hopearuplasta. Vuonna 1878 Suomen rahajärjestelmän perustaksi tuli kultakanta, joka Venäjällä toteutui vasta lähes kaksi vuosikymmentä myöhemmin. Vaikka Venäjän viranomaiset pyrkivät vuosisadan vaih-

teessa muuttamaan hallinnollisesti Suomen rahajärjestelmän itsenäisyyttä, se säilyi muuttumattomana ja tasoitti omalta osaltaan tietä valtiolliseen itsenäisyyteen.

Suuriruhtinaskunnan rahajärjestelmän kehitys kuvaa erinomaisesti Suomen poliittisten johtajien näkemystä maan parhaasta. Niin kauan kun talouden kehitys tapahtui parhaiten osana Venäjän rahajärjestelmää, tilanteeseen tyydyttiin ja integroitumista jopa kannatettiin. Kun sitten Krimin sota osoitti Venäjän valtakunnan ja sen rahajärjestelmän heikkoudet, Suomen rahajärjestelmän vakautta ja itsenäisyyttä ryhdyttiin voimakkaasti edistämään.

Omaan rahaan liittyvien pyrkimysten ohella muutos ajattelussa kuvastui selvästi maan setelihuollon hallinnassa. 1860-luvulta lähtien suuriruhtinaskunnan seteleiden suunnittelu ja valmistus tapahtuivat Pietarin sijasta yhä merkittävämmiin Länsi-Euroopassa. Seteleitä painettiin Saksassa (Preussissa), Tanskassa ja Englannissa. Painomateriaaleja hankittiin lisäksi Ruotsista ja Itävaltasta, ja pankin oma setelipaino perustettiin vuosisadan lopulla. Samalla vähennettiin Venäjän vaakunan roolia seteleiden ulkoasun keskeisenä elementtinä suurentamalla ja itsenäistämällä Suomen vaakunaa sekä käyttämällä kansallisia aiheita, jotka huipentuivat poliittisesti motivoituihin symbolivalintoihin.

Ulkoasun symboliikan painotusten ohella Suomen suuriruhtinaskunnan seteleissä ilmenee oivallisesti seteligrafikan kehitys 1800-luvulla. Pankin ensimmäiset kopeekkamääräiset pikkusetelit eivät juuri poikenneet ensimmäisistä pankkiseteleistä, jotka oli laskettu liikkeeseen Ruotsissa 150 vuotta aikaisemmin. Sen sijaan suuriruhtinaskunnan 1800-luvun lopun setelit olivat täysin eri

aikakaudelta väreineen ja uusine turvaratkaisuihin ja seurasivat näin kansainvälistä kehitystä.

Tarkasteltaessa suuriruhtinaskunnan setelihoitoa huomio kiinnittyy erityisesti pankin johdon varautumiseen poikkeustilanteisiin. Lukumäärältään vähäisiin seteliväarennöksiin suhtauduttiin suurella vakavuudella. Lisäksi vielä senkin jälkeen, kun pankkiin oli perustettu oma setelipaino, seteleiden kysynnässä ja tarjonnassa tapahtuviin mahdollisiin yllätyksiin varauduttiin ylläpitämällä suuria varastoja.

Yksi, nykypäivän näkökulmasta ehkä yllättävä puoli suuriruhtinaskunnan setelihoitoa oli seteleiden viimeistelyyn liittyvä käsityö, erityisesti seteleiden allekirjoittaminen käsin. Seteleiden viimeistely pysyi lähes koko 1800-luvun yhtenä pankin työllistävimpänä operatiivisena toimena. Siihen pyrittiin pitkin matkaa löytämään tehokkaampia ratkaisuja, jotka eivät kuitenkaan uhkasi seteleiden turvallisuutta.

Suomen suuriruhtinaskunnan seteleitä käsitellään tässä teoksessa edellä mainittujen aiheiden valossa niin aikalaisnäkökulmasta sekä kotimaassa että kansainvälisesti kuin tämän päivän perspektiivistä. Aikalaisnäkökulmaa kuvataan pöytäkirjojen ja muistioiden ohella kirjeenvaihdon, muistelmien ja lehdistön avulla.

Suomen Pankin kaikkien 1800-luvun setelityyppien suunnittelua, valmistusta, liikkeeseen laskua ja niiden kansalaisilta saamaa vastaanottoa käsitellään yksityiskohtaisesti, ja pyrkimyksenä on selvittää myös aikaisemmin avoimeksi jääneet kysymykset.² Tarkastelu perustuu monipuoliseen materiaalin läpikäymiseen ja päättyy

2 Erinomaisia virikkeitä arkistomateriaalin tarkasteluun ovat antaneet erityisesti Suomen Pankin vuoden 1952 julkaisu sekä Borgin (1976) ja Talvion (2003) teokset.

monesti uusiin johtopäätöksiin ennen muuta aikaisemmin julkaisemattomien seteliluonnosten, kirjeenvaihdon ja seteleiden tuotantokirjojen perusteella.

Kirjassa ei tarkastella vuoden 1909 setelityyppiä eikä sen jälkeisiä suuriruhtinaskuntakauden aikana liikkeeseen laskettuja pikkuseteleitä. Kyseiset setelit olivat liikkeessä, kun Suomi itsenäistyi, ja niiden syntyhistoria ja vaiheet on käsitelty aiemmassa Sodan ja rauhan rahat -teoksessani, josta on lukijan käytettävissä myös verkkoversio Suomen Pankin sivustolla.³

Varsinkin varhemmin organisaatioiden oli ehkä vaikea mieltää, että kaikilla niiden konkreettisilla aikaansaannoksilla saattaisi myöhemmin olla merkittävä historiallinen arvo. Tässä suhteessa Suomen Pankki ei varmaankaan poikennut muista seteleistä 1800-luvun alkupuolella liikkeeseen laskemaan ryhtyneistä instituutioista. Siten pankki ei järjestelmällisesti säilyttänyt kappaleita ensimmäisistä setelityypeistään vaan vain satunnaisia setelilomakkeita ja liikkeestä palautuneita kuluneita seteleitä.

Eräänlaisen herätyksen muodosti mahdollisesti vuonna 1882 vastikään perustetun Turun kaupungin historiallisen museon lähettämä kirje. Museo tiedusteli Suomen Pankin valtuutetuilta, voisiko se saada kokoelmiinsa kappaleen kaikista Turussa eri aikoina käytössä olleista rahoista. Pankin johtokunta joutui antamaan pyyntöön kielteisen vastauksen ja perusteli sitä sillä, ettei pankilla itselläänkään ollut vastaavaa kokoelmaa.⁴ Kyselyllä oli ehkä se vaikutus,

3 Ks. <https://www.suomenpankki.fi/fi/media-ja-julkaisut/julkaisut/maat-julkaisut/sodan-ja-rauhan-rahaut/>.

4 SPA, Bestyrelsen för Åbo stads historiska museet 23.5.1882 ja johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 8.6.1882.

että pankki ryhtyi järjestelmällisemmin säilyttämään kaikista setelityypeistään mallikappaleita, ja Suomen museoliiton pyynnöstä pystyi 1920-luvulla toimittamaan 23 paikallismuseolle edustavan kokoelman Suomen seteleitä.⁵

Suomen 1800-luvun setelityyppien yhtenäisen käsittelytavan kannalta on ollut onni, että pankilla on myöhemmin ollut mahdollisuus hankkia kokoelmia, joita rahan historiasta kiinnostuneet numismaatikot olivat rakentaneet. Näistä erityisesti Georg Sidorowin ja Hannu Paatelan kokoelmat ovat mahdollistaneet sen, että pankin numismaattiseen kokoelmaan kuuluvia kohteita on voitu tutkia ja käyttää kirjan kuvituksena myös pankin olemassaolon ensi vuosikymmenien ajalta.

Koska varsinkaan Suomen Pankin ensimmäistä vuosikymmentä koskevat seteleiden tuotantokirjat eivät ole yhtä yksityiskohtaiset kuin myöhemmät, olen pyrkinyt täydentämään tuotantotietoja museokokoelmien ja keräilijöiden tiedoilla. Tässä tarkoituksessa minulla on ollut mahdollisuus tutustua British Museumin, Deutsche Bundesbankin, Giesecke & Devrientin, HVB Stiftungin ja Suomen Kansallismuseon kokoelmiin sekä numismaatikko Auvo Tirkkosen tieto- ja kuvakantaan. Valokuvia ovat toimittaneet myös Espanjan ja Tanskan keskuspankit. Seteleiden suunnitteluvaiheiden seuraamisen on puolestaan tehnyt mahdolliseksi Gemalto Finlandin (entinen Suomen Pankin setelipaino) pankille luovuttama laaja luonnosmateriaali. Sen ajoittamisessa on ollut korvaamattomana apuna sekä Suomen Pankissa että Kansallisarkistossa säilytettävä kirjeenvaihto ja muut dokumentit.

5 Ks. Heinonen (2016) s. 350–352.

Aikalaisnäkökulman hahmottamisessa on ollut suurena apuna Kansalliskirjaston digitalisoitu sanoma- ja aikakauslehtien kokoelma.

Haluankin kiittää erinomaisesta yhteistyöstä British Museumin Thomas Hockenullia ja Iain Birkettiä, Deutsche Bundesbankin Hendrik Mäkeleriä ja Juliane Voß-Wiegandia, Espanjan keskuspankin Helena Tejeroa, Gemalto Finlandin toimitusjohtajaa Tommi Nordbergia, Giesecke & Devrientin Astrid Wolffia, HVB Stiftung Geldscheinsammlungin Katharina Depneriä, Kansallismuseon Jani Oravisjärveä, Tanskan keskuspankin Jens Pedersenin ja Lars Gerrild Sørensenin, Auvo Tirkkosta sekä Kansallisarkiston ja Suomen Pankin arkiston ja kirjaston henkilökuntaa.

Kirjan julkaisija Suomen Pankki on jälleen monin tavoin edesauttanut kirjan syntymistä. Pankki on antanut käyttöni työpisteen sekä hallinnollisen tuen, ja useat pankkilaiset ovat eri tavoin merkittävästi myötävaikuttaneet lopputulokseen. Käsikirjoitukseen ovat tutustuneet ja sitä kommentoineet osastopäällikkö Mika Pösö, johtokunnan neuvonantaja Juha Tarkka sekä historiantutkija Vappu Ikonen. Haluan osoittaa heille kaikille lämpimät kiitokseni. Suomen Pankin rahamuseon intendentti Jaako Koskentola on kuvannut lähes kaikki kirjan suomalaiset setelit ja niiden luonnokset. Ilman

erinomaista yhteistyötä hänen kanssaan ei tämä eivätkä aikaisemmat setelihistorialliset teokseni olisi syntyneet.

Kirjan suomen kielen asun on pankin toimiksiannosta tarkistanut Petra Saarnisto. Kiitän häntä erittäin tuloksekkaasta yhteistyöstä samoin kuin häneen yhteyksiä hoitanutta pankin kielipalveluryhmän päällikköä Eija Puttosta.

Suomen Pankin ohella toinen pitkäaikainen työnantajani, Euroopan keskuspankki (EKP) on tukenut kirjan kirjoittamista työtilan ja käytännön tuen muodossa. Olen kiitollinen siitä EKP:n setelijohtaja Ton Roosille ja pitkäaikaiselle assistentilleni Ritva Järviselle.

Kirjan kustantajan Edita Publishingin asiakasjohtaja Raimo Savolainen on vastannut kirjahankkeen organisoinnista. Kirjan on toimitannut kustannustoimittaja Arja Olin ja taitannut graafinen suunnittelija Petteri Kivekäs. Yhteistyö on jälleen kantanut erinomaisen hedelmän.

Olen kiitollinen myös perheenjäsenilleni Varpulle, Noralle, Nellille ja Niinille heiltä saamastani kannustuksesta. Tämän kirjan julkaisun myötä Suomen Pankin liikkeeseen laskemien seteleiden historia on nyt kartoitettu.

*Elokuussa 2018
Antti Heinonen*

Sisällys

Johdanto ...13

- Seteleiden käyttöönotto oli yksi maksutapahtuman tehostamisen virstanpylväs ...14
- Seteleiden jäljittely edellytti painomateriaalin ja painamisen kehittämistä ...17
- Ruotsin rahajärjestelmä oli epävakaata 1700-luvulta 1800-luvun alkupuolelle asti ...19
- Myös Venäjän rahaolot olivat epävakaat Suomen suuriruhtinaskunnan syntyvaiheessa ...23
- Suomella oli myös omia kokemuksia paperirahasta 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa ...26

1. Suomen Pankin rahojen liikkeeseenlaskuun liittyvät tehtävät sekä ensimmäiset setelityypit ...35

- Suomen Pankin kopeekkaseteileillä pyrittiin korvaamaan ruotsalaiset setelit ja poistamaan vaihtorahan puute ...36
- Ruotsalaisen rahan käytöstä poistamisen helpottamiseksi pankki sai oikeuden laskea liikkeeseen myös ruplaseteileitä ...44
- Ruplaseteleiden painaminen siirrettiin uuden vuoden 1822 tyyppin myötä Pietariin, jonne oli perustettu moderni setelipaino ...49
- Turvallisuuden parantamiseksi myös kopeekkaseteleiden ulkoasu uusittiin ja niiden valmistus siirrettiin Pietariin ...57

2. Ruotsalaisen rahan liikkeestä poistamisen ongelmat sekä Suomen Pankin hopeakatteisten seteleiden käyttöönotto Ruotsin ja Venäjän raharealisaatioiden tuloksena ...61

- Ruotsalainen raha säilyi itsestään liikkeessä ...62
- Ruotsin ja Venäjän raharealisaatiot mahdollistivat ruotsalaisen rahan poistamisen liikkeestä ...66
- Raharealisaatioiden tuloksena Suomen Pankki saattoi laskea liikkeeseen hopeakatteiset ruplasetelit ...70

3. Suomen oma rahayksikkö ja ensimmäiset markkamääräiset setelityypit ...79

Krimin sota aiheutti paineita rahajärjestelmän vakaudelle ja johti omaan rahayksikköön ...80
1 ja 3 markan setelit tarvittiin väliaikaisratkaisuna, kunnes metallirahat saatiin lyötyä ...83
Ruplasetelit korvattiin samanarvoisilla markkaseteleillä, ja valmistus siirtyi Pietarista Berliiniin ...90

4. Siirtyminen hopeamarkkaan ja kymmenjärjestelmän mukaisiin seteliarvoihin ...101

Porvoon valtiopäivien toive toteutui vihdoinkin vuonna 1865, kun oma markka sidottiin hopeaan ...102
1870-luvulla voitiin ottaa käyttöön kymmenjärjestelmän mukaiset seteliarvot ...103
Uusien seteliarvojen ulkoasun suunnittelusta syntyi kilpajuoksu ...104
Myös seteleiden painamisesta kilpailtiin ja päädyttiin Kööpenhaminaan ...110
Soldan kaiverrutti painolaatat hajautetusti, ja ensimmäiset uudet seteliarvot saatiin liikkeeseen vuonna 1876 ...114

5. Siirtyminen kultakantaan ja setelikannan uusiminen sen mukaiseksi ...129

Muutos kultakantaan johti mielenkiintoisiin seteleiden ulkoasun muutoksiin ...130

6. Suomen Pankin setelipainon perustaminen ja sen ensimmäiset setelit ...161

Keskustelu omasta setelipainosta käynnistyi, ja valtiopäivät hyväksyi painon perustamisen vuonna 1885 ...162
Setelipaino oli pankin paino, jonka esimiehenä toimi Ferdinand Tilgmann sovitun työn- ja kustannusjaon mukaan ...166
Oman setelipainon perustaminen johti seteleiden uusimiseen ...168

7. Innovaatioita, poliittista nationalismia ja pettymyksiä: yhteistyö Bradbury, Wilkinson & Co:n kanssa ...189

Setelipaperiin sekoitetuilla värillisillä kuiduilla pyrittiin torjumaan väärennöksiä ...190
Bradbury Wilkinson & Co:n uutuudet väärennösten torjunnassa herättivät pankin johdossa innostusta ...191
Vuoden 1897–1898 setelityyppi edusti poliittista nationalismia ...194
Uusi setelityyppi ei teknisesti vastannut odotuksia ...201

8. Setelinväärentäjät ja hämärämiehet liikkeellä ...207

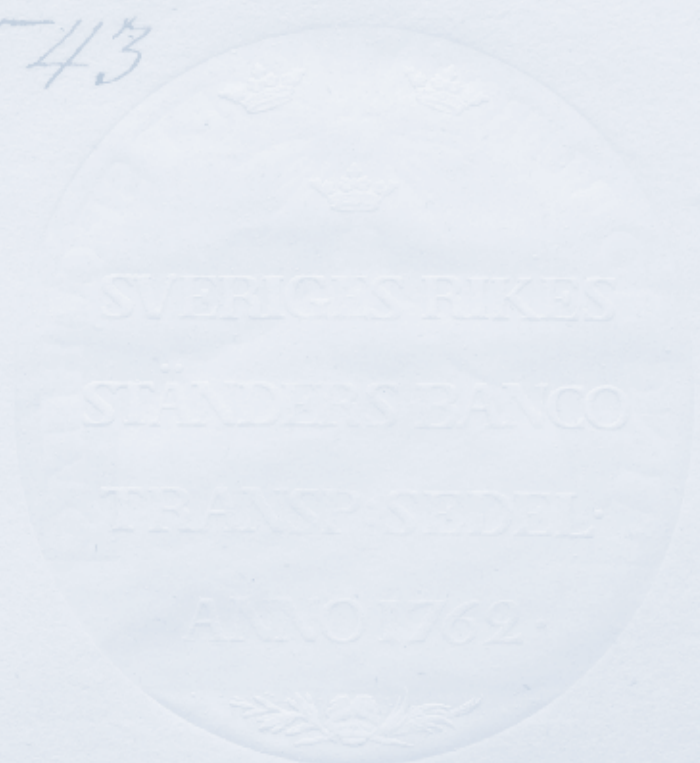
Suomen Pankin seteleitä väärennettiin alusta alkaen ...209
Vuoden 1863 tyyppin 40 markan setelistä löytyi ensimmäinen korkeatasoinen väärennös ...211
Vuoden 1878 tyyppin 10 markan setelin väärennös osoittautui lukumäärältään suurimmaksi markkaseteleiden väärennöstapaukseksi 1800-luvulla ...213
Vastikään uusitun 10 markan setelin väärentäminen pakotti pankkivaltuuston puuttumaan tilanteeseen ...218
20 markan setelin väärennös edellytti pankin johdon toimenpiteitä ...222
Vuoden 1897/1898 setelityyppi johti uudensuunnaamaan väärennöksiin ...224
Pankkiin murtauduttiin ja setelilomakkeita varastettiin välivarastoinnin aikana ...226

9. Venäjän ruplista Suomen markkoihin (ja euroihin) ...228

10. Setelityypit ...231

LIITE A – Suomen pankin seteleiden painamiseen 1800-luvulla osallistuneet yritykset ja niiden myöhemmät vaiheet ...318
LIITE B – Seteleiden allekirjoittajat tarkasteltavan ajanjakson aikana ...324
Viitteet ...333
Lähteet ja kirjallisuus ...346
Henkilöhakemisto ...350

923543

*Si Rikens Ständers Wärel-Banco äro af Sedel-
hafwaren insatte Tolf Daler Kopparmynt: skolan-
des thenne Sedel på 12 Daler K:mt gälla i hwars hand
then finnes, och af Banquen wid upwisandet betald war-
da. Stockholm then 22. September Anno 1762*

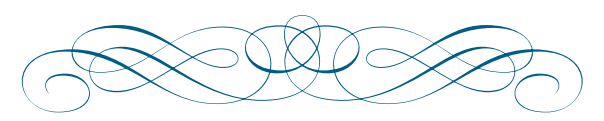
*Säg Tolf Daler K:mt.
Cari toista Kymenda
Daleri Kupar raha.*

Then som thenne Sedel efterapar skal warde hängde
Men then, som bewisligen upthäcker efteraparen,
skal undså fyratio Tusende Daler Kopparmyntis
Premium, enligt Kongl. Maj:ts Mådige Kungörelse
af then 20 Decembris 1754.

J. Schantz

Paues

Johdanto

Suomen Pankin ottaessa omat setelit käyttöön vuonna 1812 oli pankkien liikkeeseen laskemista seteleistä kokemusta runsaan 150 vuoden ajalta. Siitä huolimatta voidaan puhua pankkien setelinannon alkuvaiheesta, sillä seteleiden ulkoasua ei ollut vielä merkittävästi kehitetty, vaikka niitä oli pyritty väärentämään alusta alkaen. Myöskään niiden käyttö ei ollut vielä löytänyt vakiintuneita muotoja sotien inflaatio-olosuhteissa.

Tässä johdantoluvussa tarkastellaan aluksi lyhyesti seteleiden käytön alkuvaihetta osana maksuvälineiden käytön historiaa ja ensimmäisiä yrityksiä tehdä niiden jäljitteleminen vaikeammaksi. Sen jälkeen käsitellään sekä Ruotsin setelihistoriaa että Venäjän seteleiden kehitystä siihen mennessä, kun joukko Ruotsin valtakunnan itäosan nimeltä mainittuja läänejä liitettiin Venäjän keisarikuntaan suuriruhtinaskuntana. Ruotsin setelihistoria on luonnollisesti myös Suomen setelihistoriaa. Johdannon

lopuksi tarkastellaan Suomen kokemuksia omista paperirahoista 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa.

Johdantoluvun jälkeen käsitellään kronologisesti Suomen suuriruhtinaskunnan 1800-luvun setelityyppejä, syitä niiden käyttöönottoon, niiden suunnittelua, valmistusta ja vastaanottoa sekä setelihuollossa tapahtunutta kehitystä. Suomen Pankin seteleiden lisäksi käsitellään Suomen Yhdyspankin setelinantoa sekä Suomen Pankin liikkeeseen laskemia obligaatioseleitä. Omassa luvussaan tarkastellaan myös Suomen Pankin 1800-luvun setelityyppien merkittävimpiä väärennöksiä. Kirjan luvussa 10 on setelityyppikohtainen osio, jossa esitellään järjestelmällisesti kunkin setelityypin tuotantoon ja liikkeeseen laskuun liittyvät numismaattisesti kiinnostavat yksityiskohdat. Lisäksi liitteissä A ja B käsitellään Suomen 1800-luvun setelityyppien painamiseen osallistuneita yrityksiä sekä seteleiden allekirjoittajia.

Seteleiden käyttöönotto oli yksi maksutapahtuman tehostamisen virstanpylväs¹

Maksuvälineiden historiallista kehitystä voidaan yleisellä tasolla kuvata kahden tekijän, maksutapahtuman tehostamisen ja liikkeeseenlaskijan uskottavuuden, perusteella. Jokaisen kehitysas-

keleen tavoitteena on ollut maksutapahtuman tehostaminen, mikä on voinut ilmetä maksamisen kustannusten vähenemisenä tai maksuvälineen saatavuuden ja käyttäjäystävällisyyden

lisääntymisenä. Samalla uuden maksuvälineen menestyksekkäs käyttöönotto on ollut mahdollista vain, jos sen liikkeeseenlaskija on ollut uskottava käyttäjien silmissä. Liikkeeseenlaskijan uskottavuus on tullut sitä tärkeämmäksi, mitä vähemmän maksuvälineellä itsellään on ollut arvoa. Vastaanottaja on valmis hyväksymään palan paperia tai bittejä tuotteen tai palvelun maksuna, vain jos hän luottaa maksuvälineen liikkeeseenlaskijaan ja siihen, että vastaanotettu maksuväline säilyttää arvonsa ja että hän voi halutessaan käyttää sitä itse.

Lyödyn, painonsa arvoisen metallirahan aikakausi alkoi runsaat 2 600 vuotta sitten Lyydiassa. Lyydian esimerkin innoittamana myös muut kreikkalaisalueet ryhtyivät lyömään rahaa, ja heidän jälkeensä roomalaiset. Rooman valtakunnan laajentumisen myötä lyödyn rahan voittokulku jatkui yhä kaukaisemille alueille. Lyydialaisten kullan ja hopean yhdistelmästä, elektronista, valmistettujen rahojen jälkeen hopea tuli suosituksi rahametalliksi. Hopearahoja oli kuitenkin vaikea lyödä vähäisiä maksuja varten, koska rahan koko saattoi muodostua niin pieneksi, että sitä oli vaikea käsitellä. Tämän takia maksutapahtumaa tehostettiin siirtymällä pieniarvoisissa kolikoissa arvottomampiin metalleihin. Vähitellen ryhdyttiin käyttämään metallirahoja vain maksuvälineenä eikä enää edellytetty niiden arvon vastaavan niiden metalliarvoa. Näin siirryttiin luottamuksenvaraiseen rahaan.

Luottamuksenvarainen metalliraha oli luonnollisesti suuri edistysaskel, koska kulta ja hopea, jotka olivat niukkoja materiaaleja ja joille oli paljon muuta käyttöä, voitiin korvata vähemmän arvokkailla metalleilla. Yksi ongelma metallira-

hoilla kuitenkin oli. Silloin kun niitä tarvittiin maksuun suuri määrä, niitä oli hankala kuljettaa ja kuljetukset saattoivat helposti joutua ryöstöjen kohteeksi. Tämän epäkohdan poistamiseksi ja suurten maksujen tehostamiseksi kauppiat ryhtyivät tallettamaan metallirahojaan pankkeihin tai kultasepille talletustodistusta vastaan. Näitä talletustodistuksia oli helpompi ja turvallisempi kuljettaa kuin suuria metallirahamääriä, ja niitä ryhdyttiin käyttämään maksamiseen joko luovuttamalla ja siirtämällä talletustodistus maksun saajalle tai merkitsemällä siitä osa hänen nimiinsä. Näin talletustodistukset alkoivat kiertää kädestä käteen ilman, että niitä välillä muutettiin metallirahaksi.

Ruotsissa lisäperusteena tällaisten todistusten käyttöönotolle metallirahan kuljettamisen sijaan oli suurten kuparista valmistettujen ploodurahojen käyttö. Niiden valmistamisella yritettiin löytää kuparille uusi käyttötarkoitus ja siten käyttää sen ylituotantoa. Ajatuksena oli, että suurimmillaan lähes 20 kiloa painavia ploodurahoja, joita alettiin lyödä vuonna 1644, voitaisiin käyttää kansainvälisessä kaupassa sekä rahana että tavarana.

Talletustodistusten käyttöönotto luottamuksenvaraisen rahan muotona loi uuden välineen tehostaa maksutapahtumaa. Talletustodistusten ongelma oli kuitenkin, etteivät ne olleet vakiosummille asetettuja. Lisäksi niihin jouduttiin tekemään siirtomerkitöjä maksettaessa, mikä hidasti ja monimutkaisti maksun suoritusta. Maksutapahtumaa oli siten mahdollista edelleen tehostaa laskemalla liikkeeseen tiettyyn talletukseen liittyvän todistuksen sijasta pankkien vakiosummille asettamia papereita, joihin ei tarvinnut tehdä siirtomerkitöjä, vaan

Stockholms Banco laski liikkeeseen ensimmäiset nykymerkityksen mukaiset setelit. Vuonna 1666 päivätyn 10 hopeataalerin arvoisessa setelissä oli pankin perustajan Johan Palmstruchin allekirjoitus ylämpänä vasemmalla.

ne toimivat haltijapapereina. Kunnia tästä innovaatiosta kuuluu Johan Palmstruchille, jolle Ruotsin hallitsija Kaarle X Kustaa oli vuonna 1656 antanut oikeuden perustaa laina- ja vaihtopankki (seuraavassa Stockholms Banco).

Se, että Palmstruch vuonna 1661 toteutti ajatuksensa vakiosummille asetettujen luotto-seteleiden (*kreditivsedlar*) liikkeeseen laskemisesta, oli pakkotilanteen luoma oivallus. Kun Ruotsin hallitus oli heikentänyt ploodurahojen arvoa, vanhojen ploodurahojen metalliarvo kohosi suuremmaksi kuin niiden arvo maksuväliseenä. Sen seurauksena Palmstruchin pankkiin ploodurahoja tallettaneet asiakkaat vaativat van-

hoja ploodujaan takaisin. Palmstruch oli jo aikaisemmin pohtinut likviditeetin luomista jollain muulla kuin metallirahoilla, ja tässä hankalassa tilanteessa hän keksi uuden maksuväliseen eli setelirahan, kuten sen tänä päivänä ymmärrämme. Näin 1660-luvulla Ruotsissa otettiin ensimmäisenä maailmassa käyttöön pankin liikkeeseen laskemat vakiosummille asetetut paperirahat. Hallitsijan liikkeeseen laskema paperiraha oli tunnetusti otettu käyttöön useita vuosisatoja aikaisemmin Kiinassa.

Jo Palmstruchin setelin nimi *kreditivsedel* kuvaa, mistä setelinannossa on kysymys. Nimi johdettiin latinankielisestä sanasta *creditivus*

'luottamuksen arvoinen'. Vaikka Stockholms Bancon setelinanto alkoi menestyksekkäästi ja Palmstruch sai pysyvän paikan setelihistoriassa, päättyi Ruotsin setelikokeilu sillä erää jo vuonna 1668 pankin lakkauttamiseen. Kun setelinanto ei perustunut pankkiin tehtyihin talletuksiin, syntyi houkutus laskea liikkeeseen liian suuria määriä seteleitä. Tämä johti vaikeuksiin seteleiden lunastamisessa, minkä seurauksena niiden arvo väheni suhteessa metallirahaan. Ruotsin hallitus ja säädyt huolestuivat tästä, ja erinäisten vaiheiden jälkeen pankki lakkautettiin.²

Kipinä oli kuitenkin syttynyt, ja 1600-luvun lopulta lähtien otettiin pankkien liikkeeseen

laskema seteliraha vähitellen käyttöön monissa maissa. Joissakin tapauksissa ensimmäisenä seteleitä liikkeeseen laskenut pankki koki saman kohtalon kuin Palmstruchin pankki. Esimerkiksi Ranskassa 1710-luvulla lyhyen spekulatiivisen huuman ja seteleiden inflatorisen liikkeeseenlaskun jälkeen Banque Royalen kokeilu johti katastrofiin, ja seuraavan kerran paperirahaa laskettiin liikkeeseen Ranskassa vasta yli puolen vuosisadan jälkeen. Sen sijaan Englannin ensimmäinen setelipankki, Bank of England (jäljempänä Englannin pankki), jonka setelinanto käynnistyi 1690-luvulla, on siitä lähtien yhtäjaksoisesti laskenut seteleitä liikkeeseen.

Seteleiden jäljittely edellytti painomateriaalin ja painamisen kehittämistä

Alun perin setelit muistuttivat ulkonäöltään edeltäjiään talletustodistuksia ja muita haltijalle asetettuja maksusitoumuksia. Niissä todettiin kirjallisesti pankin sitoumus maksaa tietty summa, mikä vahvistettiin päivämäärällä, paikkakunnalla, allekirjoituksilla ja leimalla tai sinetillä.

Alussa luottamusta seteleihin pyrittiin luomaan vahvistamalla ne usealla allekirjoituksella. Siten Stockholms Bancon seteleissä oli aluksi viisi allekirjoitusta ja myöhemmin vuonna 1666 jopa kahdeksan, joita kutakin vahvisti vielä asianomaisen henkilön sinetti (ks. kuva). Sen lisäksi, että allekirjoitukset osoittivat pankille syntyneen velvoitteen, ne vahvistivat, että seteli oli aito kyseisen pankin liikkeeseen laskema todistus.

Kuuluipa se sitten ihmisluontoon tai ei, seteleitä on yritetty väärentää ja jäljentää siitä

lähtien, kun niitä on laskettu liikkeeseen. Sen vuoksi seteleiden liikkeeseenlaskijat ja niitä valmistaneet kirjapainot pyrkivät alusta alkaen kehittämään seteleiden turvallisuutta, niin niiden painomateriaalin ominaisuuksia kuin painomenetelmiäkin.

Sekä Ruotsissa että Englannissa siirryttiin melko pian ensimmäisten seteleiden liikkeeseen laskun jälkeen käyttämään niiden valmistuksessa sellaista paperia, jota ei ollut helposti yleisön saatavilla, kuten vesileimallista paperia. Ensi vaiheessa vesileimallista paperia ei valmistettu erikseen seteleitä varten, vaan niiden painamisessa käytettiin jo olemassa olevia, muihin viranomaisten tarpeisiin valmistettuja vesileimallisia paperiarkkeja.

Seteleitä valmistaneet kirjapainot pyrkivät aluksi vaikeuttamaan seteleiden jäljentämistä

erilaisilla kirjasiinlajeilla ja koristekehysillä sekä käyttämällä kohokuvia, leimoja ja sinettejä. Jo alkuvaiheessa käytettiin kaiverruspainoa siten, että väri oli painolaattoihin kaivertamalla tehdyissä syvennyksissä. Toinen pääasiallinen painomenetelmä 1700-luvulla oli kohopaino. Painolaattojen materiaalina käytettiin kuparia.

Kirjapainojen sijasta pankit ryhtyivät siirtämään seteleiden painamista 1700-luvulla erillisten varmuuspainojen tehtäväksi. Ruotsin Valtakunnanpankki perusti vuonna 1737 setelipainon keskuspankin rakennukseen. Painoa hoiti ensin yksityinen painaja, mutta pankki otti sen pian haltuunsa, ja sen oma setelipaino perustettiin vuonna 1747. Vuonna 1755 pankki perusti myös oman paperitehtaan Tumbaan huolehtimaan setelipaperin valmistamisesta.

Painamisen osalta kehitys oli samanlainen Englannissa. Keskuspankki siirsi seteleiden painamisen pankin tiloihin 1791 ja otti painamisen hoitaakseen vuonna 1808. Paperin Englannin pankki oli sen sijaan hankkinut yksityiseltä Portals-nimiseltä yritykseltä jo vuodesta 1722 lähtien. 1800-luvun alkupuolella myös monet muut keskuspankit käynnistivät seteleiden painamisen heti perustamisensa jälkeen, kuten Itävallan ja Norjan keskuspankit vuonna 1816.³

1800-luvun puolivälin aikoihin myös monet yksityiset painot erikoistuiivat seteleiden ja muiden varmuustuotteiden painajiksi. Tällaisia olivat esimerkiksi edelleen johtavat yksityiset setelipainot saksalainen Giesecke & Devrient (1854) ja englantilainen De La Rue (1860). Pitkään johtavien setelipainojen joukkoon kuulunut American Bank Note Company perustettiin vuonna 1858, mutta yksi sen edeltäjistä oli painanut ensimmäiset setelinsä Yhdysvalloissa jo 1795.⁴

1800-luvun alussa seteleihin kehitettiin uusi aitoustekijä, guilloche-kuviointi, jonka avulla seteleihin voitiin saada lähes ääretön määrä erilaisia silmukkaviivoja, joita sen aikaisin menetelmin oli miltei mahdoton jäljentää. Samoihin aikoihin myös seteleiden painomenetelmien kannalta tapahtui merkittävä kehitysaskel, kun teräs otettiin käyttöön painolaattojen materiaalina. Aikaisemmin yksinomaan käytössä olleet kuparilaatat eivät kestäneet kovin pitkään painamista, minkä takia laatoille ei ollut tarkoituksenmukaista kaivertaa kovin monimutkaisia kuvioita. Teräs paransi merkittävästi painolaatan kestoja, sillä teräslaatoilla saattoi painaa jopa kuusinkertaisen määrän arkkeja kuparilaattoihin verrattuna. Lisäksi teräksisestä alkuperäiskappaleesta saattoi uudella menetelmällä valmistaa useita painolaattoja.⁵

Uudistusten seurauksena setelin ulkoasun yksityiskohtien kehittäminen alkoi olla siihen käytetyn ajan ja vaivan arvoista. Monimutkaiset kuvat ja kuva-aiheet, kuten muotokuvat, tulivat mahdollisiksi, ja taiteilijoiden sekä kaivertajien työ nousi kukoistukseen. Uusia yksityiskohtaisempia kaiverruksia olikin lähes mahdotonta jäljentää ennen valokuvauksen keksimistä.

Valokuvauksen kehittäminen 1800-luvulla edellytti uutta ajattelua seteleiden turvavaatimuksissa. Mustan värin ohella painamisessa ryhdyttiin käyttämään muita värejä ja vaikeammin jäljennettäviä erityisvärejä. Lisäksi setelipaperia alettiin värjätä ja siihen sisällytettiin värillisiä kuituja tai pieniä paperikiekkokkoja. Värillisiä kuituja tai paperikiekkokkoja käytettiin varsinkin maissa, joiden seteleissä ei käytetty vesileimaa, esimerkiksi Yhdysvalloissa. Samaan aikaan seteleiden väärentämistä ryhdyttiin määrätietoisesti vaikeuttamaan kuva-aiheiden valinnalla.

Ruotsin rahajärjestelmä oli epävakaa 1700-luvulta 1800-luvun alkupuolelle asti⁶

Ruotsin rahajärjestelmä perustui keskiaikaiseen markkaan ja äyriin, joiden joukkoon oli myöhemmin lisätty taaleri siten, että 1 taaleri = 4 markkaa = 32 äyriä. Metallien markkinahintojen muutosten seurauksena hopean ja kuparin arvosuhde vaihteli jatkuvasti, mikä loi epävakautta Ruotsin rahaoloihin, jossa kupariplootut olivat laajalti käytössä. Rahaolojen epävakautta

Seteleiden arvo ilmaistiin ruotsalaisissa seteleissä suomen kielellä ensimmäisen kerran vuoden 1748 siirtoseteleissä. Tämän suomalaisten valtiopäivämiesten ehdotuksesta tehdyn toimenpiteen katsottiin vähentävän suomalaisen rahvaan epäluuloja seteleitä kohtaan.

lisäsi jatkuva sodankäynti, jota 1700-luvulla oli opittu rahoittamaan painamalla seteleitä. Liikkeessä olevan setelistön ylenmääräisen kasvun vuoksi Ruotsi joutui luopumaan seteleiden lunastamisesta hopealla, joka oli periaatteessa rahajärjestelmän perusta. Siten Ruotsi vuonna 1745 ensimmäisenä maana Euroopassa siirtyi paperirahakantaan, ja paperirahasta tuli laillinen maksuväline, jonka kansalaiset olivat velvoitettuja hyväksymään maksuissa.

Samoihin aikoihin eli vuonna 1748 käyttöön otettuun uuteen setelityyppiin merkittiin ensimmäistä kertaa seteleiden arvot myös suomen kielellä. Varsinainen syy seteleiden uusimiseen oli, kuten usein myöhemminkin, kasvanut väärennysuhka, mutta sitä ei haluttu tuossa vaiheessa käyttää selityksenä. Näin uuden mallin lanseerausessa käytettiin keppihevosenä valtakunnan itäisen osan rahvaan seteleiden käyttöön liittyviä epäluuloja, joiden arveltiin vähenevän toimenpiteen avulla.⁷ Vastaavalla tavalla seteleissä esiintyvä suomen kieli katsottiin myöhemmin yhdeksi selitykseksi sille, että ruotsalaisten seteleiden suosio jatkui Suomessa vielä Ruotsista erkaantumisen jälkeen. Venäläisissä seteleissä ei esiintynyt suomen kieltä.

Pian muutoksen jälkeen tartuttiin jatkuvasti ajankohtaisena pysyvään väärennysuhkaan myös sanallisesti lisäämällä seteleihin väärentämisen rangaistavuutta koskeva teksti. Ensi vaiheessa tekstissä viitattiin vain seteleiden jäljentämiseen ("etterapar"), josta rangaistuksena oli hirttotuomio. Myös ilmiäntajia kannustettiin, ja heille luvattiin ruhtinaallinen 40 000 kuparitaalerin

Vuonna 1760 ruotsalaisiin seteleihin lisättiin seteleiden jäljentämisen rangaistavuutta ja ilmiantajien palkitsemista koskeva teksti.

palkkio. Viranomaiset käyttivät väärennösrakosten torjunnassa siten sekä keppiä että porkkanaa.⁸

Seteleiden hopealla lunastamisen palauttaminen ja rahan arvon vakauttaminen muodostui 1700-luvun jälkipuolella Ruotsin rahapolitiikan avaintehtäväksi, jollaisena se pysyi aina 1830-luvulle asti monista sillä välin tehdyistä ratkaisuyrityksistä huolimatta. Kansainvälisesti rahajärjestelmän uudistuksia on tapana kutsua rahareformeiksi. Ruotsissa näitä uudistuksia

nimitettiin raharealisaatioiksi eli seteleiden arvon realisoinniksi ja muuttamiseksi metallirahaksi uudella arvolla. Periaatteessa realisaatio olisi voinut johtaa sekä sen hetkistä suurempaan että pienempään metalliarvoon.⁹ Käytännössä joka kerta tuloksena oli kuitenkin seteleiden metalliarvon vähentäminen niiden alkuperäiseen arvoon verrattuna. Siten nämä realisaatiot olivat enemmän sanan nykyisin ehkä tunnetun merkityksen mukaisia (vrt. realisation (rea) 'alennusmyynti').

Ensimmäinen yritys palauttaa vakaa hopeakanta toteutettiin Kustaa III:n aikana vuosien 1776 ja 1777 vaihteessa. Samalla Kustaa III uudisti Ruotsin silloisen monimutkaisen raha- ja kirjanpitojärjestelmän. Sitä ennen kirjanpitoa oli saatettu tehdä kuudessa eri rahayksikössä. Ne poistettiin nyt käytöstä, ja rahayksiköksi ja päärahaksi otettiin riikintaaleri, jossa oli 25,7 grammaa hopeaa. Riikintaaleri eli suomalaisittain riksi jakaantui 48 killinkiin ja killinki puolestaan 12 runstykkiin Lyypekin ja Hampurin rahajärjestelmää seuraten.

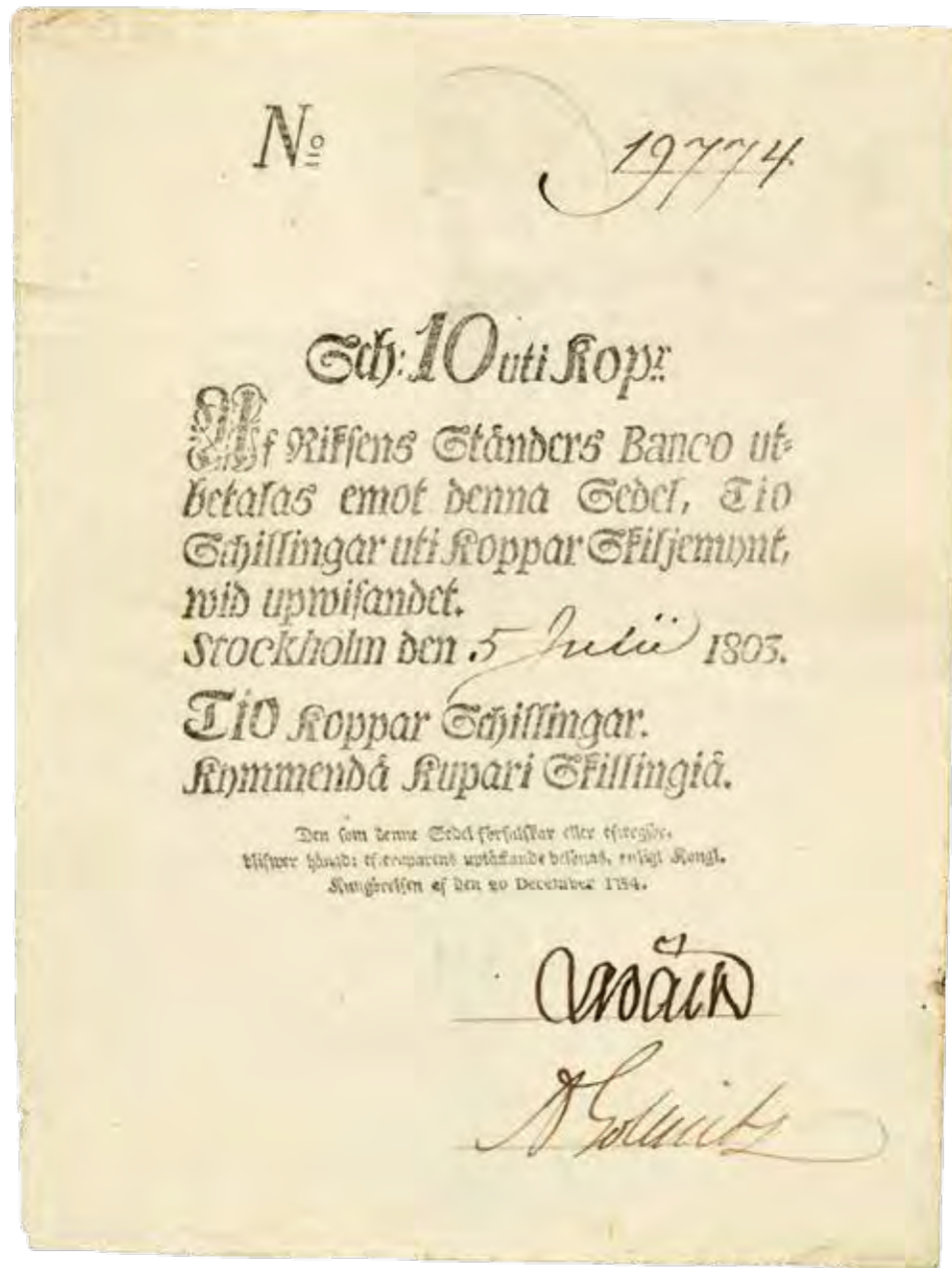

Sodan rahoittamiseksi perustettiin Ruotsissa vuonna 1789 Valtakunnanpankista erillinen laitos, Valtion velkakonttori, joka ryhtyi laskemaan liikkeeseen valtionvelkaseteleitä. Myös niissä, kuten Valtionpankin seteleissä, arvo ilmaistiin suomen kielellä.

Seteleiden hopea-arvo vakautettiin tuossa yhteydessä puoleen siitä, mitä se oli ollut 1700-luvun alkupuolella. Siten liikkeessä olleet kuparirahamääräiset setelit lunastettiin puolella niiden arvosta vaihtamalla ne joko hopearahoihin tai uusiin hopeakatteisiin seteleihin. Kuparirahojen kanssa toimittiin samalla tavalla eli niiden arvo puolitettiin. Se merkitsi ploomu-rahajärjestelmän rahan arvon vähentymistä niiden metalliarvon alle, ja niiden käytöstä luovuttiin. Loput ploomuvarastot käytettiin muun muassa vientiin ja valtamerilaivojen painolastina.

Kustaa III:n rahauudistuksen yhteydessä pienimmiksi kiinteiksi seteliarvoiksi määrättiin 2 ja 3 riikintaaleria hopeassa (*specie*). Myös näissä seteleissä päätettiin säilyttää suomenkielinen arvomerkitä. Ruotsinkielistä sanaa *specie* ilmaisemaan suomeksi valittiin sana *kova*. Ilmeisesti tämä on yksi varhaisimpia *hard currency* ilmaissun käyttöjä. *Kova* säilyi myös myöhemmin rahaa merkitseväna slangisanana ruotsin kielessä.¹⁰

Talouden vakaa vaihe jäi kuitenkin lyhyeksi, sillä jo runsaan vuosikymmenen kuluttua vuonna 1788 Kustaa III aloitti sodan Venäjää vastaan. Sen rahoittaminen Ruotsin Valtakunnanpankin seteleillä ei olisi onnistunut rikkomatta setelitemääräyksiä. Sodankäynti vaati kuitenkin rahoituksensa, ja tilanteen ratkaisemiseksi perustettiin vuonna 1789 uusi instituutio, Valtion velkakonttori (Riksens Ständers Riksgälds Contoir). Sota rahoitettiin sen liikkeeseen laskemalla seteleillä sekä myöhemmin tässä luvussa käsiteltävillä faanejelmeilla ja muilla tilapäisillä maksuvälineillä. Valtion velkakonttorin liikkeeseen laskemat valtionvelkasetelit olivat alun perin korollisia papereita, mutta ne oli tarkoitettu alusta alkaen maksuvälineiksi. Ulkoasultaan ne olivat hyvin

Valtakunnanpankin pieniarvoiset hopea- ja kuparikatteiset setelit otettiin käyttöön osana Ruotsin inflaationvastaista kampanjaa. Niillä pyrittiin korvaamaan samanarvoiset Valtion velkakonttorin setelit. 10 kuparikillingin setelin väärentämisen rangaistavuutta koskevaan tekstiin lisättiin jäljentämisen ("eftergjör") ohella myös väärentäminen ("förfalskar"), millä tarkoitettiin aidon setelin arvon muuttamista suuremmaksi.

samankaltaisia kuin Valtakunnanpankin setelit, mutta seteleiden teksti oli taaksepäin kaltevaa, jotta ne erottuisivat helpommin pankin seteleistä.

Valtionvelkaseteleiden lunastaminen metallilla lopetettiin jo vuonna 1791, ja sen seurauksena niiden määrä kasvoi rajoituksitta siten, että vuoden 1802 lopussa hopeaan vaihdettavien Valtakunnanpankin seteleiden osuus liikkeessä olevasta setelistöstä oli supistunut kahdeksaan prosenttiin.¹¹ Valtionvelkaseteleiden suosiota lisäsivät niiden pienet nimellisarvot. Arvoltaan pienin oli 12 killingin seteli, joka oli vain 1/8 tuohon aikaan pienimmän Valtakunnanpankin 2 riikintaalerin setelin arvosta.

Vuonna 1803 valtionvelkaseteleiden arvon heikentyminen tunnustettiin ja Ruotsin hallituksen määräyksellä toimeenpantiin uusi raharealisaatio. Sen mukaisesti 1 riikintaaleri hopeana tai Valtakunnanpankin seteleinä vastasi 1 ½ riikintaaleria valtionvelkaseteleinä. Samassa yhteydessä päätettiin luopua valtionvelkaseteleiden liikkeeseen laskusta ja ottaa käyttöön arvoltaan

aikaisempaa pienemmät Valtakunnanpankin 8, 12 ja 16 killingin hopeakatteiset sekä 10 ja 14 kuparikillingin setelit. Valtionvelkaseteleiden määrä supistui nopeasti, mutta niistä ei pystytty kokonaan luopumaan.

Vakautustoimenpide jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi, sillä Valtakunnanpankki ryhtyi rajoittamaan seteleiden lunastamista hopealla jo vuonna 1808, kun Venäjä hyökkäsi Ruotsin valtakunnan itäosaan ja Suomen sota syttyi. Lopulta vuonna 1810 Valtakunnanpankin oli luovuttava kokonaan seteleiden lunastamisesta hopealla, ja pankin seteleiden arvo hopeassa alkoi vaihdella kulloisenkin kurssin mukaan. Ruotsissa oli siten liikkeessä kolme eri riikintaaleria: hopeinen (*specie*) sekä Valtakunnanpankin (*banco*) ja Valtion velkakonttorin (*riksgåld*) seteliriksi. Näissä epävakaisissa rahataloudellisissa olosuhteissa Suomen monisatavuotinen yhteiselo osana Ruotsia päättyi ja maassa alkoi asteittainen orientoituminen uuteen todellisuuteen osana Venäjää ja sen rahaoloja.

Myös Venäjän rahaolot olivat epävakait Suomen suuriruhtinaskunnan syntyvaiheessa

Venäjän rahaolojen kehitys 1700-luvulla ei olennaisesti poikennut Ruotsin vastaavasta. Desimaalipohjainen rahajärjestelmä tuli kuitenkin Venäjällä käyttöön huomattavasti aiemmin kuin Ruotsissa, sillä Pietari Suuri oli ottanut käyttöön jo 1700-luvun alussa hopearuplan, joka jakaantui sataan kopeekkaan.¹² Ruplan hopeasisältöä oli vuosien aikana vähennetty, ja se sisälsi vuodesta 1762 Suomen valtaamiseen asti 17,99 grammaa hopeaa. Tuohon aikaan eri

valuuttojen vaihtokurssit noudattivat rahayksiköiden hopeamääriä, ja siten hopeataalerin ja hopearuplan välinen laskennallinen vaihtokurssi vuonna 1808 oli 1:1,43.

Venäjällä ryhdyttiin laskemaan liikkeeseen seteleitä Katariina II:n aikana vuonna 1769. Vuonna 1768 alkanut Venäjän–Turkin sota (1768–1774) kasvatti budjettialijäämää, minkä seurauksena myös Venäjällä havaittiin seteleiden käyttökelpoisuus sotien rahoituksessa. Varsinai-

sena perusteluna seteleiden käyttöönottoon oli kuitenkin kuparikolikoiden käytön hankaluus suurissa maksuissa ja kolikoiden jakelun kuljetusvaikeudet suuressa valtakunnassa.

Ensimmäisessä paperirahan käyttöä koskevassa ehdotuksessa sen nimenä oli ”bank-zettel”, mutta kun setelit Katariina II:n aikana otettiin käyttöön, niitä nimitettiin assignaateiksi (assignatsia). Nimityksellä ei ollut yhteyttä vastaavaan Ranskan vallankumouksen aikana seteleistä käytettyyn nimitykseen. Vallankumouksen aikana liikkeeseen laskettujen assignaattien katteena (*par assignation*) oli katoliselta kirkolta takavarikoitu maaomaisuus, jonka katsottiin muodostavan vakaamman perustan kuin kullan tai hopean.

Venäjällä assignaattien liikkeeseen laskua ja metallirahalla lunastamista varten perustettiin Pietariin ja Moskovaan vaihtopankit. Alun perin assignaattit erosivat toisistaan vain niiden arvoa osoittavan merkinnän ja liikkeeseen laskevan pankin (Pietari tai Moskova) osalta. Myös muut valtion instituutiot osallistuivat aktiivisesti assignaattien saattamiseksi kiertoon, joskin ne levisivät suhteellisen verkalleen keisarikunnan reuna-alueille. Siperiassa jopa perinteisten maksuvälineiden, oravan- ja ketunnahkojen, korvaaminen kuparikolikoilla vei aikansa puhumattakaan assignaattien leviämisestä.¹³

Muiden seteleiden varhaisten liikkeeseenlaskijoiden tavoin Venäjällä havaittiin paperirahan herkkyyttä väärentämiselle. Katariina II:lle esitet-

Suomen Pankin liikkeeseen laskemien seteleiden värivalinnat, kun ne tulivat ajankohtaisiksi vuonna 1840, noudattivat venäläisten seteleiden esimerkkiä. Venäjän 5 ruplan seteli ryhdyttiin vuonna 1786 painamaan siniselle paperille ja myöhemmin sinisellä värillä.

10 ruplan assignaatti vuodelta 1814. Katariina II perusti Venäjän assignaattipankin vuonna 1786.

tiinkin vuonna 1776 painettua varoitustekstiä seteleihin, jonka mukaan niiden väärentämisestä tuomitaan kuolemaan ja ilmiantajalle annetaan palkkio. Tässä, kuten seteleiden liikkeeseen laskussa, haluttiin seurata Ruotsin esimerkkiä. Hallitsija ei kuitenkaan tuossa vaiheessa hyväksynyt ehdotusta, ja viittaus kuolemantuomioon tuli Venäjän seteliteksteihin vasta vuonna 1843.¹⁴

Katariina II jatkoi pankkijärjestelmän kehittämistä vuonna 1786 perustamalla setelintantoa varten Valtiollisen Assignaattipankin (Gosudarstvennyi Assignatsionnyi Bank), joka muodostettiin yhdistämällä Pietarin ja Moskovan vaihtopankit. Alun perin assignaattit olivat arvoltaan 25, 50, 75 ja 100 ruplaa, joista kuitenkin 75 ruplaa pian poistettiin, koska kansalaiset havaitsivat helppouden väärentää 25 ruplan setelissä arvonumeron 2 numeroksi 7.

Seuraavaksi puututtiin vaihtorahaongelmaan, sillä 5 kopeekan kolikon ja 25 ruplan setelin välissä ei ollut mitään seteli- tai kolikkoarvoa. Sen takia vuonna 1786 otettiin käyttöön 5 ja 10 ruplan setelit.

Jotta kouluja käymättömät kansan syvät kerrokset oppisivat käyttämään seteleitä, ne päätettiin painaa värilliselle paperille, 5 ruplan seteli siniselle ja 10 ruplan seteli punaiselle paperille.¹⁵ Näin luotiin välillisesti perusta myös Suomen seteleiden värivalinnoille. Suomessa seteleiden vallitsevana värinä vuodesta 1840 lähtien oli 5 yksikön setelin tapauksessa sininen ja vastaavasti 10 yksikön setelin tapauksessa punainen.

Uusi assignaattipankki ei enää 1780-luvun lopulla kyennyt lunastamaan seteleitään hopealla, ja assignaattien arvon heikentyminen käynnistyi. Huolimatta siitä, että keisarinna

Katariina II oli vuoden 1786 manifestissaan julistanut Jumalan nimissä, ettei assignaattien määrä tule koskaan nousemaan yli sadan miljoonan ruplan, hänen hallituskautensa lopulla vuonna 1796 assignaatteja oli liikkeessä 158 miljoonan ruplan arvosta. Samalla ruplaseteleiden vaihtokurssi oli laskenut 69 hopeakopeekkaan.

Aleksanteri I:n hallituskauden ensimmäisen vuosikymmenen aikana assignaattien arvon lasku jatkui 44 kopeekkaan ja Suomen sodan jälkeen 25–26 kopeekkaan, millä tasolla se pysyi 1830-luvulle asti. Heikentymisen aikana jopa assignaattien lunastamisesta kuparilla luovuttiin.

Ruotsin ja Venäjän rahaoloille oli siten yhteistä se, että molemmissa maissa oli sotien rahoittamiseksi laskettu liikkeeseen suuria määriä seteleitä

ja peruutettu aika ajoin seteleiden lunastaminen metallilla. Tämä ei sinänsä ollut tuohon aikaan poikkeuksellista. Esimerkiksi Itävalta, joka käytti seteleitä seitsenvuotisen sodan rahoittamiseen, lunasti tuolloin liikkeeseen laskemansa setelit vuonna 1811 viidennestä osasta nimellisarvostaan.¹⁶

Ruotsin rahoihin oli Suomessa kuitenkin totuttu, mutta Venäjä ja sen rahaolot olivat suuri tuntematon lukuun ottamatta Kymijoen itäpuolisia alueita. Tämä ns. Vanha Suomi oli vuoden 1721 Uudenkaupungin ja vuoden 1743 Turun rauhansopimusten tuloksena liitetty Venäjään ja oli siten jo osa Venäjän imperiumia ja sen rahaoloja. Haminassa vuonna 1809 solmitun rauhansopimuksen jälkeen Vanha Suomi liitettiin osaksi ”uutta” Suomea vuodenvaihteessa 1812.

Suomella oli myös omia kokemuksia paperirahasta 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa

Ruotsin seteleiden ohella Suomessa oli myös joitakin omia kokemuksia alueella painetusta ja liikkeeseen lasketusta paperirahasta. Ne jossain määrin edesauttoivat orientoitumista uuteen rahatilanteeseen suuriruhtinaskunnan syntymisen jälkeen. Osa näistä kokemuksista liittyi Kustaa III:n vuonna 1788 aloittamaan sotaan Venäjää vastaan, joka päättyi Värälän rauhaan vuonna 1790.¹⁷ Tilapäiset maksuvälineet olivat sota-aikoina tyypillisiä, kun rahahuolto ei toiminut normaalisti, ja välillä normaaleinkin aikoina, kun maksuvälineistä oli eri syistä pulaa. Ruotsissa tällaisia tilapäisiä maksuvälineitä oli esiintynyt eri puolilla valtakuntaa 1700-luvun alkupuolelta lähtien. Niiden käyttö kuitenkin kiellettiin vuonna 1766 ja uudelleen vuonna

1790.¹⁸ Vastaavanlaisia tilapäisiä paperirahoja oli käytössä 1790-luvulla Ranskan vallankumouksen aikana esimerkiksi Lyonin ja Mainz'n piiritysten yhteydessä.

Sotakomissariaatti helpotti joukkojen huoltoa ”faanejelmeilla” vuosien 1788–1790 sodan aikana

Kustaa III rahoitti vuosien 1788–1790 sodan valtionvelkaseteleiden ohella ns. faanejelmeilla. Nimensä nämä tilapäiset setelit saivat Suomen sotakomissariaatin päällikön Per Georg Fahnehelmin mukaan, jonka faksimileallekirjoitus oli seteleissä. Sotakomissariaatti painatti setelit joukkojensa ruokkimiseksi ja huoltamiseksi,

Vuosien 1788–1790 sodan aikana sotakomissariaatti painatti Turussa joukkojen huoltamiseksi päällikkönsä Per Georg Fahnehelmin mukaan nimettyjä tilapäisiä seteleitä, kun muuta vaihtorahaa ei ollut käytettävissä.

kun muuta rahaa ostoksiin ei ollut käytettävissä. Setelit olivat käypiä vain Suomessa, ja J. C. Frencellin omistama Turun akatemian kirjapaino valmisti niitä yhteensä runsaan 1,3 miljoonan riikintaalerin edestä. Setelit laskettiin liikkeeseen Porvoossa.

Seteleiden arvot olivat 8 killingistä 2 riksiin, ja käytössä oli yhteensä 12 seteliarvoa. Arvot osoittivat, että setelit oli tarkoitettu pääasiassa vaihtorahaksi, sillä pienin Valtakunnanpankin seteli oli vielä tuossa vaiheessa 2 riksiä. Seteleiden pienten arvojen ja niiden riksimääräisen kokonaisarvon perusteella seteleitä saatettiin painaa jopa yli miljoonaa kappaletta. Siten niiden painaminen oli merkittävä urakka J. C. Frencellin kirjapainolle. Oravisjärven tutkimuksen mukaan setelit painettiin painoarkille, joka oli taitettu siten, että siitä tuli kahdeksan seteliä (oktaavo eli kahdeksantaite).¹⁹ Vastaava painoarkkikäytäntö jatkui myöhemmin Suomen Pankin ensimmäisten seteleiden tapauksessa.

Faanejelmit täyttivät tehtävänsä ja kiersivät jonkin aikaa maksuliikenteessä, joskin myöhem-

pi Suomen suuriruhtinaskunnan Viipurin läänin maaherra Carl Stjernvall mainitsi eräässä kirjeessään, että ”faanejelmit tulvivat yli maan, ja niitä pelätään kuin Egyptin heinäsirkköjä”.²⁰ Kun suuri määrä väärennöksiä tuli markkinoille vuoden 1792 alussa, faanejelmien arvo kuitenkin laski. Väärennöksiä valmistettiin noin 200 000 riikintaalerin edestä kuninkaallisessa Drottningholmin linnassa sijainneessa tilapäisessä painossa. Siten vallanpitäjät tai heitä lähellä olevat henkilöt katsoivat väärennöksiä voitavan saattaa liikkeeseen noin 15 prosenttia aitojen seteleiden arvosta. Korkea luku kuvastaa kansan tottumattomuutta seteleiden aitouden tunnistamiseen. Ruotsin valtiopäivät päätti väärennösten takia lunastaa setelit, joita jäi palautumatta 170 000 riikintaalerin edestä.²¹

Faanejelmien väärentäminen nimenomaan kuninkaallisessa linnassa ei ollut tuohon aikaan poikkeuksellista, sillä seteleiden poliittinen väärentäminen oli hyvin yleistä. Tässä tapauksessa oli erikoista vain se, että rahapulassa myös omia seteleitä väärennettiin. Kustaa III:lla oli suuret

suunnitelmat Venäjän ruplien väärentämisestä, joita oli tarkoitus käyttää Venäjää vastaan käytävässä uudessa sodassa.

Faanejelmien väärentämisen on myöhempien selvitysten mukaan arveltu liittyneen samaan projektiin eli kuninkaan finanssien parantamiseen vasta käydyin sodan jälkeen. Kustaa III kuitenkin murhattiin siinä vaiheessa, kun faanejelmien väärennösten alkuperän tutkimukset olivat vielä kesken, ja hänen seuraajansa tuomitsi väärentämisestä maanpakoon kuninkaan aikaisemman suosikin suomalaissyntyisen A. F. Munckin.²²

Carpelanit ja knorringit

Samanaikaisesti faanejelmien kanssa Karjalan joukkojen komentaja, Savon ja Karjalan läänin maaherra S. W. Carpelan joutui turvautumaan tilapäisiin maksuvälineisiin. Vastaavasti kuin Fahnejelm hän laski kuninkaan suostumuksella liikkeeseen omia väliaikaisia seteleitä selvittääkseen vaihtorahan puutteesta palkkojen ja tarvikkeiden maksun yhteydessä. Erään aikalaisen päiväkirjamerkintöjen mukaan Carpelan allekirjoitti itse setelit ja niiden liikkeessä oleva määrä ei ylittänyt tuhatta riksiä. Suurin osa niistä oli arvoltaan kaksi killinkiä. Seteleiden allekirjoituspaikkana oli Jouhkolan kartano Tohmajärvellä, joka oli yksi upseerien kokoontumispaikka sodan aikana. Kaikki viisi tunnettua carpelania on allekirjoitettu toukokuun alkupäivinä 1790.²³

Faanejelmeista ja carpelaneista poiketen yhdestä Kustaa III:n sodan aikaisesta tilapäisestä paperirahasta eli knorringista ei ole säilynyt yhtään kappaletta. Tieto sen olemassaolosta perustuu pelkästään raporttiin, jonka yksi Ruotsin vuoden 1792 valtiopäiville osallistunut henkilö

2 killingin seteli, jonka allekirjoitti ja laski liikkeeseen Karjalan joukkojen komentaja S. W. Carpelan toukokuun alussa 1790.

kirjoitti valtiopäivien jälkeen. Sen mukaan everstiluutnantti Carl Fredrik von Knorring laski paperirahaa liikkeeseen joukkojen värväämiseksi Helsingissä.²⁴

Turun diskonttolaitoksen setelit

Ruotsissa oli 1700-luvun alkupuolelta lähtien pohdittu keinoja järjestää kohtuukorkoisia lainoja elinkeinoelämän tarpeisiin. Tässä tarkoituksessa perustettiin ensimmäinen diskonttolaitos Tukholmaan vuonna 1773 kahdentoista vuoden toimiluvalla. Seuraavalla vuosikymmenellä toinen diskonttolaitos perustettiin Göteborgiin. Hoitamalla otto- ja antolainausta ne muuttivat Valtakunnanpankin roolia pankkien suuntaan.²⁵

Diskonttolaitokset tulivat Ruotsissa jälleen ajankohtaisiksi suunniteltaessa vuoden 1803 raharealisaatiota. Vuoden 1800 valtiopäivät päätti diskonttolaitoksen perustamisesta Tukholmaan Valtion velkakonttorin seteleiden lunastamiseksi. Tuossa yhteydessä myönnettiin yksityisille yhdistyksille mahdollisuus perustaa diskonttolaitoksia valtakunnan pääkaupungista etäällä sijaitseviin suuriin kaupunkeihin. Lupa myönnettiin jälleen Göteborgille vuonna 1802, Malmölle seuraavana vuonna ja vuonna 1805 Turulle 15 vuoden toimiluvalla.

Turun diskonttolaitoksen osakepääomaksi määrättiin 150 000 riikintaaleria. Ylimerkinnän takia alun perin 50 riksin suuruiseksi ajateltu yhden osakkeen nimellisarvo jouduttiin alentamaan viiteen riksiin. Koska osakkaat saivat laitoksen osakkeita vain merkitsemiensä määrien suhteessa, jäi suomalaisten osakkaiden osuus osakepääomasta vain runsaaseen 20 prosenttiin. Niin Turun kuin muidenkin diskonttolaitosten osakepääomasta pääosa tuli Tukholmasta.

Ensimmäisessä yhtiökokouksessa kesäkuussa 1806 johtokuntaan valittiin lääketieteen

Turun diskonttolaitoksen 10 riikintaalerin arvoinen seteli vuodelta 1807. Setelin suomenkielisessä arvomerkinnessä on riikintaalerin hopeakatteisuus ilmaistu sanalla kowa.

professori Gabriel Erik Haartman, tuleva senaatin valtiovarainoitusosaston päällikkö, laamanni Claës Johan Sacklén ja tuleva Suomen Pankin ensimmäinen johtokunnan puheenjohtaja sekä kauppias Jean Gabriel Tjaeder. Viime mainittu osallistui keisarin luona vieraillessaan, Suomen rahaolojen järjestämisen tärkeyttä korostaneeseen suomalaisvaltuuskuntaan vuonna 1808. Siten diskonttolaitoksen kolmihenkiiseen johtokuntaan valittiin henkilöt, jotka pystyivät hyödyntämään – lyhyeksi jäänyttä – kokemustaan myös Suomen Pankin toiminnan käynnistämiseksi, kun samantyyppiset kysymykset tulivat ajankohtaisiksi muutamaa vuotta myöhemmin.

Kaikki mainitut henkilöt olivat diskonttolaitoksen osakkaita, ja osakasluettelossa esiintyi myös muita nimiä, jotka tulevat myöhemmin tässä kirjassa vastaan. Näitä olivat kirjanpainaja J. C. Frenckell, Suomen Pankin johtokunnan jäsenet Gustaf Gadolin, Carl Johan Idman ja Otto Lode sekä monissa pankin kehitykseen vaikuttavissa tehtävissä, muun muassa senaatin talousosaston varapuheenjohtajana, toiminut Carl Erik Mannerheim.²⁶

Turun diskonttolaitos avasi ovensa elokuun 1. päivänä 1806. Laitoksen toiminta lähti vauhdilla käyntiin, ja se ehti lyhyeksi jääneen toimintansa aikana myöntää luottoa yhteensä lähes 1,5 miljoonan riikintaalerin edestä. Diskonttolaitos myönsi luoton Ruotsin Valtakunnanpankille maksettavaksi asetetuilla maksuosoituksilla, joiden katteena oli laitoksen Valtakunnanpankissa osakepääomaa vastaava tili. Niin kauan kuin maksuosoituksiin kohdistui luottamus, ne kävivät hyvin seteleistä, sillä ne olivat kiinteälle

summalle asetettuja.²⁷ Niiden kierto liikenteessä ilmenee selvästi jälkipolville säilyneiden kappaleiden kunnosta. Setelihuolto ei tuohon aikaan eikä myöhemminkään 1800-luvulla toiminut nykypäivän kriteerien mukaan, vaan setelit pysyivät liikkeessä niin kauan kuin ne jotenkin pysyivät koossa, ja vielä senkin jälkeen osista liimattuina.

Venäjän hyökättyä Suomeen helmikuussa 1808 alkoi Turun diskonttolaitoksen lähtökenttä. Kun tiedot Venäjän hyökkäyksestä tavoittivat Tukholman, sai laitoksen johtokunta optisen lennättimen välityksellä ilmoituksen laitoksen varojen ja dokumenttien toimittamisesta välittömästi Tukholmaan. Erinäisten vaiheiden jälkeen näin tapahtuikin, ja laitos pystyi huolehtimaan kaikista velvoitteistaan.²⁸

On vaikea arvioida, kuinka paljon Turun diskonttolaitoksen seteleitä laskettiin liikkeeseen. Tunnetun 50 riikintaalerin numero on 3127, ja se on päivätty maaliskuussa 1807.²⁹ Vastaavasti kuvassa esiintyvän 10 riikintaalerin numero on 13392, ja se on päivätty heinäkuussa 1807. Kun diskonttolaitos vielä jälkimmäisen setelin jälkeenkin laski niitä liikkeeseen yli puolen vuoden ajan, voi arvioida, että diskonttolaitoksen setelinomaisia maksuosoituksia laskettiin liikkeeseen yhteensä useampia kymmeniä tuhansia kappaleita. Seteleiden painamisesta vastasi jälleen J. C. Frenckellin omistama Turun akatemian kirjapaino.

Lyhyestä historiastaan huolimatta Turun diskonttolaitoksen toiminta oli arvokas kokemus. Se helpotti Suomen Pankin toiminnan ja oman seteliannon käynnistämistä vain muutama vuosi myöhemmin.

SUOMEN SUURIRUHTINASKUNNAN SYNTY JA HALLINTO SEKÄ SUOMEN PANKIN PERUSTAMINEN ARMOLLISELLA REGLEMENTILLÄ

Kun Venäjän joukot alkuvuodesta 1808 valtasivat ripeässä tahdissa Ruotsin valtakunnan itäosaa, sotajoukkojen johto julisti Venäjän ruulan ”pää- ja perusrahasi” sekä lailliseksi maksuvälineeksi valloittamallaan alueella. Vallitseva venäläinen käsitys oli tuolloin, että sotaväen johto vastasi myös siviilihallinnosta.³⁰ Maassa alkoi siten olla liikkeessä enenevässä määrin ruotsalaisten Valtakunnanpankin ja Valtion velkakonttorin seteleiden ohella myös venäläisiä assignaattiruupia. Vaihtorahana käytettiin ruotsalaisia ja venäläisiä kuparirahoja.

Eivät pelkästään eri rahayksiköiden mukaiset setelit vaan myös niiden lähes jatkuvasti vaihtuvat arvot tekivät taloudellisen kanssakäymisen erittäin hankalaksi. Kummankaan liikkeeseenlaskijamaan setelithän eivät olleet hopealla lunastettavissa muodollisesta hopeasidonnaisuudestaan huolimatta, ja niiden keskinäinen vaihtokurssi määräytyi markkinoilla.

Rahaolojen vakauttamisella oli sen takia korkea prioriteetti Venäjän keisari Aleksanteri I:n kutsusta kesken sotaan syksyllä 1808 Pietariin lähteneen suomalaisen valtuuskunnan agendalla. Säätyjä edustava valtuuskunta ehdotti, että assignaattiruuplan ja ruotsalaisen paperirahan välinen kurssi määriteltäisiin Pietarissa vallitsevan markkinakurssin mukaan. Ongelma nostettiin esille myös Porvoon valtiopäivillä, jotka Aleksanteri I kutsui kokoon maaliskuussa 1809 sodan edelleen jatkuessa, ja jotka jatkuivat saman vuoden heinäkuuhun asti. Suomalaisen toiveet ja odotukset olivat korkealla tässä suuriruhtinaskunnan hallinnon järjestämiselle elintärkeässä kysymyksessä.

Monivaiheisen valmisteluprosessin tuloksena syntynyt ”Waihetus (Wäxeli)- Laina ja Depositioni-Contori Suomen Suuren-Ruhtinanmaasa” oli kuitenkin pettymys. Pankki ja rahajärjestelmä toteutuivat huomattavasti vaatimattomammassa muodossa kuin säädyt olivat Porvoon valtiopäivillä esittäneet. Säädyt olivat odottaneet esityksensä perusteella jonkinlaisen Valtakunnanpankin ja diskonttolaitoksen yhdistelmän perustamista, puhumattakaan omasta rahayksiköstä. Kesti kuitenkin vielä lähes kuusi vuosikymmentä, ennen kuin pankki saattoi laskea liikkeeseen hopealla lunastettavia omia seteleitä säätyjen valvomana, mikä oli ollut niiden edustajien esitys Porvoossa.³¹

Keisari Aleksanteri I vahvisti laitoksen perustamista ja ohjesääntöä koskevan manifestin 12. joulukuuta 1811.³² Päivämäärää pidetään Suomen Pankin perustamispäivänä, vaikka laitos nimensä mukaisesti oli ensi vaiheessa vain pankkitoimintoja hoitava valtion konttori.

Koska seuraavassa viitataan useisiin Suomen Pankin toimintaan liittyviin hallintoelimiin, kerrataan lukemisen helpottamiseksi lyhyesti, miten Suomen suuriruhtinaskunnan hallinto muodostui ja kehittyi Ruotsista irtautumisen jälkeen. Venäjän keisari oli suuriruhtinaskunnan hallitsija, Suomen suuriruhtinas, jota Suomessa edusti kenraalikuvernööri. Ensi vaiheessa suuriruhtinaskunnan korkeimman hallintoelimen nimi oli keisarillinen hallituskonselji, joka jakautui talousosastoon ja oikeusosastoon. Talous-

Suomen Pankin perustamisasiakirja Armollinen reglementi.

osasto, joka nykytermein vastasi valtioneuvostoa, oli jaettu toimituskuntiin eli nykytermein ministeriöihin.

Vuonna 1816 hallituskonseljin nimi muuttui senaatiksi, jonka virallisena puheenjohtajana toimi kenraalikuvernööri, joskaan hän ei yleensä osallistunut hallituskonseljin/senaatin työskentelyyn ruotsin kieltä taitamattomana. Sen takia osastoja johti ensi vaiheessa käytännössä niiden vanhin jäsen ja vuodesta 1822 lähtien erikseen nimitetty

varapuheenjohtaja. Siten senaatin talousosaston varapuheenjohtajan toimenkuva vastasi nykytermein Suomen pääministerin tehtäviä. Kun ajoittain senaatin talousosaston varapuheenjohtaja oli myös sen valtiovaraintoimituskunnan puheenjohtaja, oli samalla henkilöllä sekä pääministerin että valtiovarainministerin salkku.³³

Valtiovaraintoimituskunnan puheenjohtajalla (seuraavassa valtiovarainpäällikkö) oli tärkeä rooli

Suomen Pankin historian ensimmäisen runsaan puolen vuosisadan aikana, sillä pankin johtokunta raportoi kyseiselle henkilölle. Varsinkin pankin alkuvuosikymmeninä valtiovaraintoimituskunnan päällikkö päätti myös hyvin operatiivisista asioista ja Suomen Pankin johtokunnalla oli vain toimeenpaneva osa. Valtiopäivien käynnistettyä uudelleen toimintansa 1860-luvulla sääytyen valitsevat pankkivaltuusmiehet saivat kyseisen pankkia valvovan roolin vuonna 1868.³⁴

Vielä on mainittava Venäjän pääkaupungissa Pietarissa tapahtunut Suomen asioiden hoito. Ensi vaiheessa asioiden valmistelusta vastasi lähinnä Venäjällä uransa luoneista suomalaisista muodostettu Suomen asiain komissio vuosina 1808–1811, jonka tilalle perustettiin vuonna 1811 Suomen asiain komitea. Komitea lakkautettiin vuonna 1826, minkä jälkeen Suomea koskevat asiat esitteli keisarille valtiosihteerinviraston ministerivaltiosihteerin. Suomen asiain komitea toimi uudelleen vuosina 1857–1891.³⁵

Waihetus (Wäxeli)-Laina ja Depositioni-Contorin Contori-nimi vaihtui ”pankiksi” vuonna 1817. Suomen Pankki -nimi otettiin virallisesti käyttöön vuonna 1840. Tosin nimi Finska Banken esiintyi kirjeenvaihdossa ja pankin johtokunnan kertomuksissa tilintarkastajille siitä lähtien, kun nimi muuttui konttorista pankiksi. Myös pankin virkailijat käyttivät tätä nimeä järjestelmällisesti seteleiden valmistusta käsittelevissä kuittauskirjoissa vuodesta 1822 lähtien.³⁶

Suomen Pankin ensimmäisen puolen vuosisadan historia on ennen muuta rahajärjestelmän ja rahojen historiaa. Pankin nimen viittaama antolainaus- ja talletustoiminta toteutuivat vaatimattomina, ja pankin rooli muistutti enemmän virastoa kuin varsinaista pankkia keskuspankista puhumattakaan. Tämä asiointi kuvastuu mielenkiintoisella tavalla pankin historiaa käsittelevissä teoksissa. Ne tarkastelevat varsin yksityiskohtaisesti rahajärjestelmää ja jopa seteleiden liikkeeseen laskua aina 1860-luvulle asti. Sen sijaan oman rahan saamisen ja kulkutakaan siirtymisen jälkeen viittaukset rahoihin ja rahahuoltoon jäävät vain yksittäisten kommenttien varaan, ja pankin rahapoliittisen roolin kehittyminen saa etusijan.³⁷ Sen vuoksi tässä ei ole katsottu tarpeelliseksi käydä läpi Suomen rahajärjestelmää koskevaa valmistelutyötä kaikkien yksityiskohtien osalta, vaan päähuomio on seteleissä sekä niiden suunnittelua, valmistusta ja liikkeeseenlaskua koskevissa ratkaisuisissa.

Sti Stor. Surstendömet Finlands Wäxel. Lä-
ne. och Depositions Contor är insatt en Sum-
ma af Tjugu Kopet Kejsarliga Ryska
Banco Assignationer, hwilka 20 Kopet inne-
hafwaren häraf har att återbekomma. Åbo den

9. Sept. 1812.
ДВАДЦАТЬ КОПѢЕКЪ. *J. J. S. S. S. S.*

Kaksi Kymmensä Kopetaa.

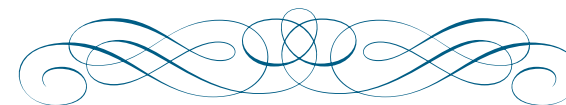
Tjugu Kopet.

J. J. S. S. S. S.

1

Suomen Pankin rahojen
liikkeeseenlaskuun liittyvät
tehtävät sekä ensimmäiset
setelityypit

Suomen Pankin virkamiehistöön kuului perustamispäivän ohjesäännön mukaan kaksi kamreeria, sihteeri, kaksi kassanhoitajaa ja kaksi kirjanpitäjää. Ensi vaiheessa katsottiin kuitenkin tultavan toimeen yhdellä kamreerilla. Virkamiesten lisäksi oli palvelusväkeä. Johtokunnan jäsenten ohella lähes koko henkilökunta osallistui tavalla tai toisella seteleiden valmistamiseen ja liikkeeseen laskuun. Virkanimikkeestään huolimatta

pankin kirjanpito ei ollut kirjanpitäjien vaan kamreerin tehtävä. Kirjanpitäjien keskeinen tehtävä oli sen sijaan seteleiden allekirjoittaminen, jopa siinä määrin, ettei pankin virkamiesten ensimmäisessä työnjakosäännössä mainittu kirjanpitäjien tehtäviä lainkaan. Kassanhoitajat hoitivat maksuja ja niiden vastaanottoa sekä seteleiden vaihtoa, mutta ajoittain myös he joutuivat tukemaan kirjanpitäjiä seteleiden allekirjoitustalkoissa.¹

Suomen Pankin kopeekkaseteillä pyrittiin korvaamaan ruotsalaiset setelit ja poistamaan vaihtorahan puute

Pankin ensimmäisiä tehtäviä rahaolojen järjestämisessä oli saada käyttöön vain yhden rahalajin mukaiset maksuvälineet eli syrjäyttää Suomessa yleisesti käytetyt ruotsalaiset rahat, taalerit ja killingit, ja korvata ne ruplilla ja kopeekoilla. Venäläisten assignaattiruplien lisäksi Suomen Pankki sai tässä tarkoituksessa jo ohjesäännössään oikeuden laskea liikkeeseen 20, 50 ja 75 kopeekan suuruisia pikkuseteleitä. Niillä oli tarkoitus korvata pienet hopearahat, jotka oli

hamstrattu pois kierrosta, sekä arvoltaan pienet ruotsalaiset setelit sitä mukaa kuin ne optimististen odotusten mukaan tulisivat pian häviämään kierrosta.² Pikkuseteleille oli tarvetta, sillä arvoltaan pienin venäläinen seteli oli 5 ruplaa.

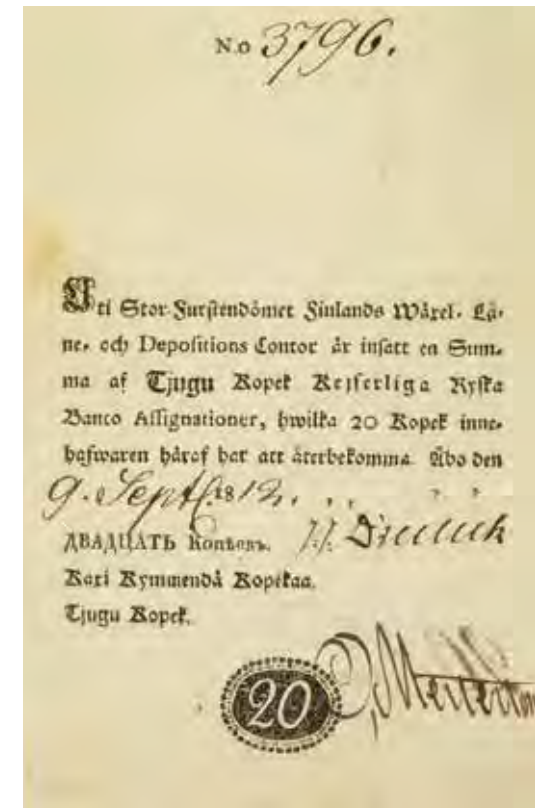
Verojen maksussa sovellettiin vuosina 1812 ja 1813 vaihtokurssia, jonka mukaan yksi rupla assignaatteina vastasi 32 killinkiä valtionvelkaseteinä.³ Siten 20, 50 ja 75 kopeekan setelit olivat samassa arvohaarukassa ruotsalaisten valtionvel-

kaseteleiden kanssa, joista pienimmän arvo oli 12 killinkiä. 20 kopeekkaa vastaa nykyrahassa noin yhtä euroa, mikä antaa jonkinlaisen kuvan näiden pikkuseteleiden arvosta. Ruotsalaisen selvityksen mukaan naisten harmaiden villasukkien hinta oli noihin aikoihin 20 killinkiä valtionvelkaseteinä eli runsaat 60 kopeekkaa.⁴

Suomen Pankin pikkuseteleistä määrättiin, että ne olivat käypiä vain Suomen suuriruhtinaskunnassa ja pankki oli velvollinen lunastamaan ne ruplilla. Pankin käytössä oli nyt täysin eriarvoiset setelit kuin muutamaa vuotta aikaisemmin Turun diskonttolaitoksella, ja niistä pieninkin 5 rixin seteli oli kymmenkertainen nyt arvoltaan suurimpaan 75 kopeekan seteliin nähden.

Pankin helmikuussa 1812 nimetty johtokunta, jo Turun diskonttolaitoksen johtoon tai osakkaisiin kuuluneet puheenjohtaja Claes Sacklén ja Gustaf Gadolin sekä kolmantena jäsenenä Johan Jakob Dreilick, kokoontui ensimmäisen kerran huhtikuussa 1812. Rahatilanne oli sekava, kun niin venäläisten kuin ruotsalaisten seteleiden lunastamisesta hopealla oli luovuttu, metallisesta vaihtorahasta oli akuutti pula sen hävittyä markkinoilta ja ruotsalainen paperiraha piti vetää pois markkinoilta. Oli selvää, että näissä olosuhteissa pankin oli pyrittävä saamaan pikkusetelinsä liikkeeseen niin nopeasti kuin mahdollista. Siten ei ollut aikaa keskustella pitkään seteleiden ulkoasusta tai miettiä niiden valmistamisen vaihtoehtoja.

Yhteen johtokunnan ensimmäisistä kokouksista kutsuttiin kirjanpainaaja J. C. Frenckell, jolla oli jo kokemusta sekä faanejelmien että Turun diskonttolaitoksen seteleiden valmistuksesta.⁵ Pankin setelilomakkeet päätettiin painaa

Suomen Pankki sai oikeuden laskea liikkeeseen kopeekkamääräisiä pikkuseteleitä vaihtorahapulan helpottamiseksi. Yksi ensimmäisistä Suomen Pankin liikkeeseen laskemista seteleistä oli 9. syyskuuta 1812 päivätty 20 kopeekan seteli.

tavallisessa kirjapainossa, kuten tuohon aikaan oli ensi vaiheessa tapana myös useissa muissa maissa. Valtiovainpäällikön apulainen, Turun diskonttolaitoksen johtokunnassa toiminut ja sittemmin aateloitu Gabriel Erik von Haartman oli lähettänyt kyseiseen kokoukseen pikkuseteleiden mallit. Ne oli selvästi otettu leikkaaliimaa-periaatteella vanhasta emämaasta Ruotsista. Sekin vähä, mikä saattoi muistuttaa uuden

Ruotsalaisen sivulla 19 kuvatun siirtosetelin toisella sivulla oleva siirtomerkintä.

vallanpitäjän seteleitä, tuli kiertoteitä Ruotsista, sillä Ruotsin seteleiden ulkoasu oli ollut esikuvana venäläisille seteleille.

Armollisessa reglementissä seteleiden ulkoasuun oli määritelty kaksi leimaa, joista toisessa tuli olla keisarillisen Venäjän ja Suomen suuruhtinaskunnan vaakuna ja toisessa pankin nimi. Kyseiset kaksi leimaa toteutettiin koholeimoina siten, että Suomen leijonavaakuna oli Venäjän kaksoiskotkavaakunan rintakilvessä vasemmanpuoleisessa koholeimassa ja pankin nimi oikeanpuoleisessa. Ruotsin seteleiden vastaavanlaisessa

koholeimassa oli vuonna 1729 päätetty käyttää istuvaa, maata personifioivaa naishenkilöä, jota yleisesti kutsuttiin Sveaksi. Suomen kopeekkaseteleiden leimoja vastaavat kaksi koholeimaa olivat olleet ruotsalaisissa seteleissä vuodesta 1759 lähtien siten, että vasemmanpuoleisessa oli istuva Svea ja oikeanpuoleisessa kolme kruunua sekä niiden alla pankin nimi ja setelin vuosiluku.⁶

Myös kopeekkaseteleiden tekstitys jatkoi ruotsalaisten seteleiden perinnettä, sillä tekstin formulointi "...on talletettu... kopeekkaa, ...jonka setelin haltija voi pyynnöstä saada..." vastasi Ruotsin 1700-luvun seteleiden tekstiä. Tosin Suomen Pankin seteleiden tapauksessa talletukset oli luonnollisesti tehty venäläisinä pankkoassignaateina eikä taalereina tai killinkeinä.

Johdantoluvussa mainitun Stockholms Bancon lakkauttamisen jälkeen Ruotsin säätyvaltiopäivät kielsivät uudelta valtiopäivien alaiselta pankilta (josta kehittyi Ruotsin Valtakunnanpankki) luottosetelien liikkeeseenlaskun. Koska rahaa käyttävä yleisö oli kuitenkin jo ehtinyt mieltymään paperisiin maksuvälineisiin hankalasti käytettävien kupariplooturahojen sijasta, se alkoi käyttää pankin erilaisia laina- ja talletustoimintaan liittyviä dokumentteja seteleiden korvikkeena. Tämän ehkäisemiseksi pankki pyrki löytämään hyväksyttävämmän luottosetelin korvikkeen, ja kehitti siirtosete-

lin (transportsedel). Pankki antoi kaikille tietyn minimisumman tallettaneille henkilöille vastineeksi tällaisen tallettajan nimellä varustetun siirtosetelin. Sitä saattoi käyttää maksuvälineenä siten, että merkitsi siirron nelisivuiseen seteliin.

Seteleiden käyttäjät kuitenkin luopuivat vähitellen muodollisuuksista, ja usein vain seteleiden etusivut ilman siirtomerkintöjä säilyivät käytössä. Siitä huolimatta, joitakin pikkusetelitä lukuun ottamatta, siirtosetelikäytäntö poistui Ruotsissa vasta 1830-luvulla. Tätä ruotsalaista konseptia nyt jatkettiin Suomen Pankin kopeekkaseteleissä, eivätkä nämä "talletussetelit" olleet seteleitä siinä mielessä, kuin setelit tänä päivänä ymmärrämme. Lisäksi niiden vakuutena olivat hopea-arvoltaan jatkuvasti muuttuvat venäläiset pankkoassignaattit.⁷

Valkoisten koholeimojen lisäksi seteleitä varten tarvittiin musta leimasin, jonka avulla setelin arvomerkintä saatiin esiin valkoisen paperin leimaamattomana osana. Tällaista arvomerkintää on tapana kutsua negatiiviseksi arvomerkinäksi, jota vielä nykyisinkin käytetään seteleissä, ei tosin enää leimasimen avulla aikaansaatuana vaan painettuna. Negatiivisia arvomerkintöjä käytettiin tuolloin seteleissä sen takia, että seteleiden arvomerkintä olisi ollut vaikeampi muuttaa suuremmaksi, mikä oli varsinainen väärentämishuoka tuohon aikaan.⁸

Ruotsalaisista seteleistä poiketen kopeekkaseteleiden teksteihin ei sisällynyt väärentämisen rangaistusuhkausta eikä ilmiäntämiseen kannustamista. Kuten edellä ilmeni, venäläisiin seteleihin tällainen maininta tuli vasta 1840-luvulla, joten tältä osin seurattiin venäläistä traditiota.

Setelipaperin pankki päätti hankkia kauppias C. G. Richteriltä Pietarista. Ensimmäinen pape-

rierä käsitti 500 riisiä tavallista kirjoituspaperia, jonka kauppias Richter ilmoitti ostaneensa venäläisiltä tehtailta. Riisi eli 500 arkkia oli alusta alkaen setelipaperin tilaamisessa ja valmistuksessa käytetty yksikkö. Paperi hankittiin venäläisistä tehtaista ilmeisesti sen takia, ettei Suomessa ollut ensi vaiheessa tarvittavaa tuotantokapasiteettia, sillä paperin kysyntä oli tyydytetty pääosin ruotsalaisella paperilla. Sitä ei tuossa vaiheessa ehkä poliittisista syistä haluttu käyttää seteleihin.⁹

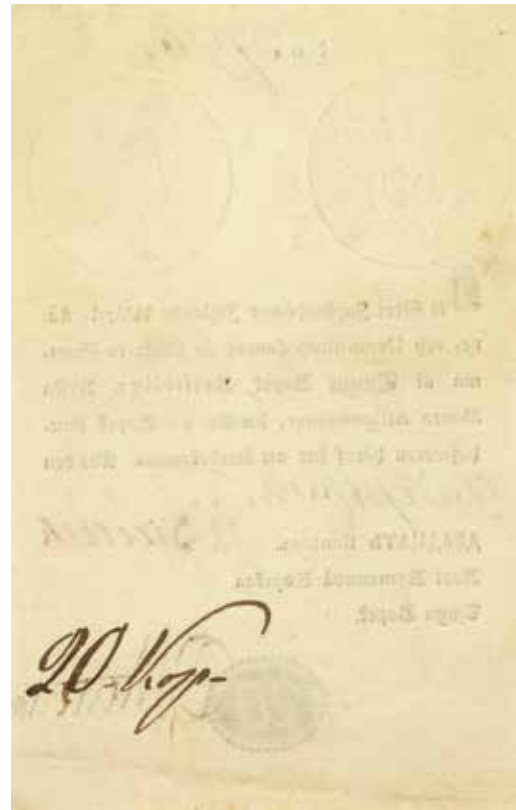
Vuodesta 1816 lähtien pankki ryhtyi ostamaan setelipaperin Lars Gustaf Lefrénin omistamasta Tampereen paperitehtaasta. Lefrén oli ostanut tämän 1780-luvun alkupuolella perustetun tehtaan vuonna 1808. Vuosi sen jälkeen kun pankki oli siirtynyt Lefrénin paperiin, otettiin esiintyneiden väärennösten takia käyttöön vesileimallinen paperi, jonka vesileima muodostui kirjaimista WC (lyhenne sanoista Wäxel Contor).

Työkälyseppä Falenius valmisti painimen, jonka hinnaksi pankki tinki tuhat assignaattiruplaa. Leimasimien valmistus annettiin miekkaseppä Tillbergin ja kirjansitoja Björklundin tehtäväksi. Myös tältä osin luotettiin kokeneeseen kaartiin, sillä viime mainittu oli valmistanut vastaavanlaisen leimasimen Turun diskonttolaitokselle. Siten pankki hankki itse kaikki seteleiden painamisessa tarvittavat erityisvälineet sekä paperin, ja vain itse seteleiden painaminen oli Frenckellin tehtävänä.

Kokemusta hankkineista henkilöistä huolimatta setelivalmistukseen liittyi haasteita, jotka johtuivat painamisen hitaudesta ja seteleiden pankissa käsityönä tehtävästä viimeistelystä. Yhdellä painimella voitiin valmistaa vain tuhat seteliä päivässä, ja valtiovarainpäällikön

valitettua valmistuksen hitaasta etenemisestä pankki hankki toisen painimen.¹⁰

Seteleiden valmistaminen muodosti alkuvuosikymmeninä pankin keskeisen toiminnan, joka sitoi runsaasti vähäisiä resursseja. Kopeekaseteleiden valmistusprosessi eteni seuraavasti: Ensin pankin kassanhoitaja vastaanotti seteleiden valmistuksessa käytetyn paperin, jonka hän varastoi pankin holviin. Johtokunnan ohjeistuksen mukaan hän luovutti siitä tarvittavan määrän paperinlaskijalle, joka laskettuaan arkit

Kun kopeekaseteleiden lomakkeet oli leikattu arkeista, niiden takasivulle merkittiin alkuvaiheessa käsin ja myöhemmin leimattiin setelin arvomerkinä.

huolehti niiden toimittamisesta kirjapainoon. Ensimmäinen paperinlaskija Johan Ståhl rekrytoitiin kesäkuussa 1812 Pietarista, jossa hän oli toiminut Suomen asiain komitean vahtimestarina.

Kirjapaino toimitti seteliarkit painettuina takaisin paperinlaskijalle, joka leikkasi arkit yksittäisiksi setelilomakkeiksi. Sen jälkeen lomakkeiden takasivulle merkittiin alkuvaiheessa käsin ja myöhemmin leimalla setelin arvomerkinä, jonka perusteella lomakkeet lajiteltiin sata ruplaa sisältäviin nippuihin, ja luovutettiin kassanhoitajalle. Kassanhoitaja puolestaan jakoi ne kirjanpitäjille 2 000 setelin erissä numeroitavaksi, päivättäviksi ja allekirjoitettavaksi (kontrasigneerattaviksi).¹¹

Kirjanpitäjät palauttivat allekirjoittamansa lomakkeet takaisin kassanhoitajalle, joka toimitti ne johtokunnan jäsenen aluksi käsin allekirjoitusta ja myöhemmin allekirjoituksen leimaamista varten. Johtokunnan jäsen toimitti sen jälkeen lomakkeista viimeistellyt setelit takaisin kassanhoitajalle, joka antoi kuitin vastaanottamistaan seteleistä ja merkitsi ne kassakirjaan.¹²

Nyt setelit olivat valmiit, ja ne kirjattiin pankin tilinpäätökseen. Siten seteleiden painamisajankohdalla kirjapainossa ei ollut mitään merkitystä seteleiden tuotantotilastoissa, niin kauan kun setelit allekirjoitettiin käsin. Ratkaisevaa lomakkeiden muuttumisessa seteleiksi oli niiden allekirjoituksen ajankohta.

Seteleiden allekirjoittamisen ongelmat eivät koskeneet vain Suomen Pankkia. Kun pari vuosikymmentä aikaisemmin, 1790-luvulla ranskalaisia assignaatteja oli kiihtyvän inflaation seurauksena painettu yhä suurempia määriä,

Setelin ylempi, johtokunnan puheenjohtaja Sacklénin leimaama allekirjoitus. Seteleiden käsin allekirjoittamista pidettiin tärkeänä keinona niiden väärentämisen torjunnassa. Sen takia siitä luovuttiin vain vaihteittain ja vakavien pohdintojen jälkeen.

5 livren assignaatteja vuodelta 1793 tarvittiin allekirjoittamaan yhteensä sata virkailijaa. Allekirjoittajat valittiin käsialan selvyden ja nimen lyhyden perusteella.¹³

Setelilomakkeiden viimeistelyn kuvaus osoittaa, että prosessi oli monivaiheinen ja jokainen käsityövaihe vei oman aikansa. Pankin johtokunnan alkuvaiheessa esittämän liikkeenlaskutavoitteen 1,67 miljoonan setelin saavuttaminen olisi vienyt lähes kuusi ja puoli vuotta. Tämänkin arvion perusta, tuhannen setelin allekirjoittaminen päivässä, osoittautui optimistiseksi.

Seteleiden käsin allekirjoittamisen ajankäytöstä voi hakea vertailua Englannin pankin kokemuksiin, jotka vakaat kolme vuosikymmentä aikaisemmin. Pankin kassanhoitaja raportoi vuonna 1783, että ilman keskeytyksiä hän pystyi allekirjoittamaan viisi seteliä minuutissa 20 minuutin työrupeaman aikana eli yhteensä sata seteliä. Sen jälkeen oli pidettävä tauko. Tauon pituudesta ei ole säilynyt tietoa jälkipolville, mutta jos tauko olisi ollut kymmenen minuuttia, saattoi tunnissa allekirjoittaa 200 seteliä.¹⁴ On siten ymmärrettävää, että tuhannen setelin allekirjoittaminen päivässä oli sen aikaisin kirjoitusvälinein kova

tavoite tälle yksitoikkoiselle mutta tarkkuutta vaativalle tehtävälle, jossa keskittymisen puute saattoi aiheuttaa setelilomakkeen hylkäämisen.

Pankin kirjanpitäjien allekirjoitustaakkaa pyrittiin helpottamaan rekrytoimalla kaksi ylimääräistä kirjanpitäjää seteleiden allekirjoittajiksi jo syksyllä 1812, pari kuukautta ensimmäisten kirjanpitäjien nimityksen jälkeen. Lisäksi pankki sai oikeuden leimata seteleiden toisen eli johtajan allekirjoituksen sekä takasivun arvomerkinnän, joka alun perin oli kirjoitettu käsin. Tällä tavoin päästiin 2 000 seteliin viikossa, mikä myöhemmin korotettiin 3 000 kappaleeseen kannustamalla allekirjoittajia kymmenen ruplan ylityöpalkkiolla. Kirjanpitäjien, joilla oli pitkät nimet, sallittiin lyhentää niitä.¹⁵

Ensimmäiset kopeekkamääräiset pikkusetelit painettiin samankokoisille lomakkeille siten, että 20 kopeekan setelin muoto oli pystysuora ja 50 ja 75 kopeekan lomakkeet olivat vaakasuoria. Setelit painettiin arkille samalla periaatteella kuin faanejelmit eli painoarkki taitettiin siten, että siitä tuli kahdeksan seteliä.

Seteleiden tekstit olivat ruotsiksi, mutta setelin arvo oli myös venäjäksi ja suomeksi. Lukuun ottamatta venäjänkielistä arvomerkitä seteleiden kielikäytäntö säilyi näin samana kuin Ruotsin vallan aikana.

Ensimmäiset setelit valmistuivat elokuussa 1812, ja niiden liikkeeseenlasku käynnistyi runsas viikko myöhemmin syyskuun alussa. Vaikka useammasta seteliarvosta tai koko setelisarjasta tehtiin usein päätös kerralla, pankin tavoitteena oli alusta alkaen eri seteliarvojen vaihteellinen käyttöönotto sitä mukaa, kun niitä oli valmistunut riittävästi. Normaalioloissa eri seteliarvojen liikkeeseenlaskun järjestys perustui käytännön

näkökohtiin kuten niiden kiireellisyyteen. *Ns. big bangia* eli kaikkien seteliarvojen samanaikasta liikkeeseenlaskua käytettiin vain poikkeuksellisesti.

Ensimmäisen toimintavuoden aikana kopeekaseteleitä valmistui 165 180 ruplan edestä ja toisena 298 650 ruplan edestä. Ne koostuivat 314 800 ja 572 800 eriarvoisesta pikkusetelistä. Kolmannen toimintavuoden aikana ylitettiin jo miljoonan ruplan raja valmiissa seteleissä. Pankin toimintavuosi oli huhtikuun alusta maaliskuun loppuun aina vuoteen 1821 asti, jolloin siirryttiin kalenterivuoteen.¹⁶

Seteleiden painaminen pyrittiin alusta alkaen hoitamaan kustannustehokkaasti. Painimen hinnasta tinkimisen ohella sitä osoitti painettujen lomakearkkien hyväksikäyttö. Kun pankin nimen *Contor* muutettiin toukokuussa 1817 annetulla asetuksella sanaksi *Bank*, jatkettiin jo painettujen Contor-lomakkeiden käyttöä niin kauan kun varastoa riitti.¹⁷ Vastaavasti toimittiin, kun kesäkuussa 1819 annetulla asetuksella ilmoitettiin, että pankki sulkisi ovensa Turussa 3. syyskuuta ja avautuisi uudessa pääkaupungissa Helsingissä 1. lokakuuta. Muutto Helsinkiin oli ollut alusta alkaen selvillä, mutta se edellytti välttämättömiksi katsottavien hallintorakennusten valmistumista.

Koska pankin seteleiden kysyntä pysähtyi alkuvaiheen voimakkaan kasvun jälkeen, oli setelilomakkeita, joissa allekirjoituspaikaksi oli painettu Åbo, yhä runsaasti varastossa Helsinkiin muuton jälkeen, osa vielä pankin vanhalta Contor-nimellä. Siten 20 kopeekan seteliä lukuun ottamatta Turussa painettujen ja sieltä muuton yhteydessä Helsinkiin toimitettujen seteliarkkien leikkaamista jatkettiin Helsingissä

Vuonna 1821 allekirjoitettiin edelleen Turussa painettuja Contor-lomakkeita, vaikka Contorista oli tullut Bank, joka sijaitsi Helsingissä.

vuosina 1820 ja 1821. Lomakkeita päivättiin ja allekirjoitettiin tarpeen mukaan, vaikka allekirjoituspaikka ja osin pankin nimikin olivat lomakkeissa vanhoja.

Vuonna 1822 päästiin painamaan 20 kopeekan ohella myös 50 kopeekan setelin lomakkeita Helsingfors-merkinnällä. Sen sijaan vuoden 1812 setelityypin 75 kopeekan setelin lomakkeita ei ollut tarpeen painaa lainkaan Helsingissä, vaan Frenckellin Turussa painamat arkit riittivät tyydyttämään tarpeen kyseisen setelityypin käytön loppuun asti. 75 kopeekan setelin lomakkeita oli pankin hallussa vielä lähes 60 000 kappaletta siinä vaiheessa, kun uutta ko-

peekkatyyppiä alettiin toimittaa pankkiin. 75 kopeekan setelin tarpeen vähenemiseen vaikutti varmasti myös Suomen Pankin ruplamääräisten seteleiden käyttöönotto vuonna 1819.

Siten lomakkeita, joissa Åbo oli allekirjoituspaikkana, päivättiin, allekirjoitettiin ja laskettiin liikkeeseen vielä monta vuotta sen jälkeen, kun pankin toiminta oli siirtynyt Helsinkiin. Koska Suomen Pankin setelit olivat muodollisesti talletustodistuksia, tällainen löyhä käytäntö poikkesi pankin tuohon aikaan muutoin byrokraattisesta toiminnasta.

Pankki arvioi setelitarpeen alun perin 1,67 miljoonaksi kappaleeksi, jonka arvo oli 600 000

ruplaa. Näiden lukujen perusteella kopeekkasetelin keskimääräinen arvo olisi ollut 36 kopeekkaa, eli setelitarve-ennusteessa painopiste asetettiin aluksi 20 kopeekan seteliin. Käytännössä ensimmäisen kopeekkasetelityypin paino-

piste oli 75 kopeekan setelissä, sillä runsaan 2,3 miljoonan ruplan edestä valmistetuista vajaasta 4,3 miljoonaa kappaletta suurin osuus eli runsaat kaksi miljoonaa kappaletta oli 75 kopeekan seteleitä.¹⁸

Ruotsalaisen rahan käytöstä poistamisen helpottamiseksi pankki sai oikeuden laskea liikkeeseen myös ruplaseteleitä

Kesäkuussa 1819 samalla viikolla, kun ilmoitettiin pankin muutosta Helsinkiin, annettiin julistus aikaisempaa suurempien seteliarvojen eli 1, 2 ja 4 ruplan seteleiden liikkeeseenlaskusta. Tarvetta perusteltiin samoilla syillä kuin kopeekkaseteleiden käyttöönottoa eli vaihtorahapulalla ja ruotsalaisten seteleiden käytöllä, joka jatkui Suomessa monista poistamiseksi kehitetyistä toimenpiteistä huolimatta. Näitä toimenpiteitä käsitellään luvussa 2.

Kun suunnitelmat suuriruhtinaskunnan keskushallinnon siirtämisestä Helsinkiin alkoivat täsmentyä, sinne määrättiin perustettavaksi myös kirjapaino. Se tuli perustaa ennen lokakuun 1819 alkua, jolloin senaatin oli määrä asettua Helsinkiin.

Kirjapainon perustaminen, kuten lähes kaikki muukin elinkeinotoiminta, oli siihen aikaan säänneltyä. Senaatti sai yhteensä viisi perustamisoikeutta koskevaa anomusta, yhden niistä Frenckelliltä. Keisarin syyskuussa 1818 myöntämän oikeuden sai hakijoiden joukosta kuitenkin senaatin suomen kielen kääntäjä Jakob Simelius. Valintaa perusteltiin, kolmella äänellä kahta Frenckelliä tukenutta ääntä vastaan, sillä, että Simeliuksella oli keisarillisen senaatin virkamiehenä ollut varsin niukka palkka. Toisaal-

ta filosofian maisterin arvo todisti, että hänellä oli kirjanpainajalle tarpeellinen kirjallisuuden tuntemus.

Simelius käynnisti kirjapainonsa syyskuussa 1819. Hänen tukenaan oli kaksi Frenckellin kirjapainosta kokemusta hankkinutta kirjaltajaa.¹⁹

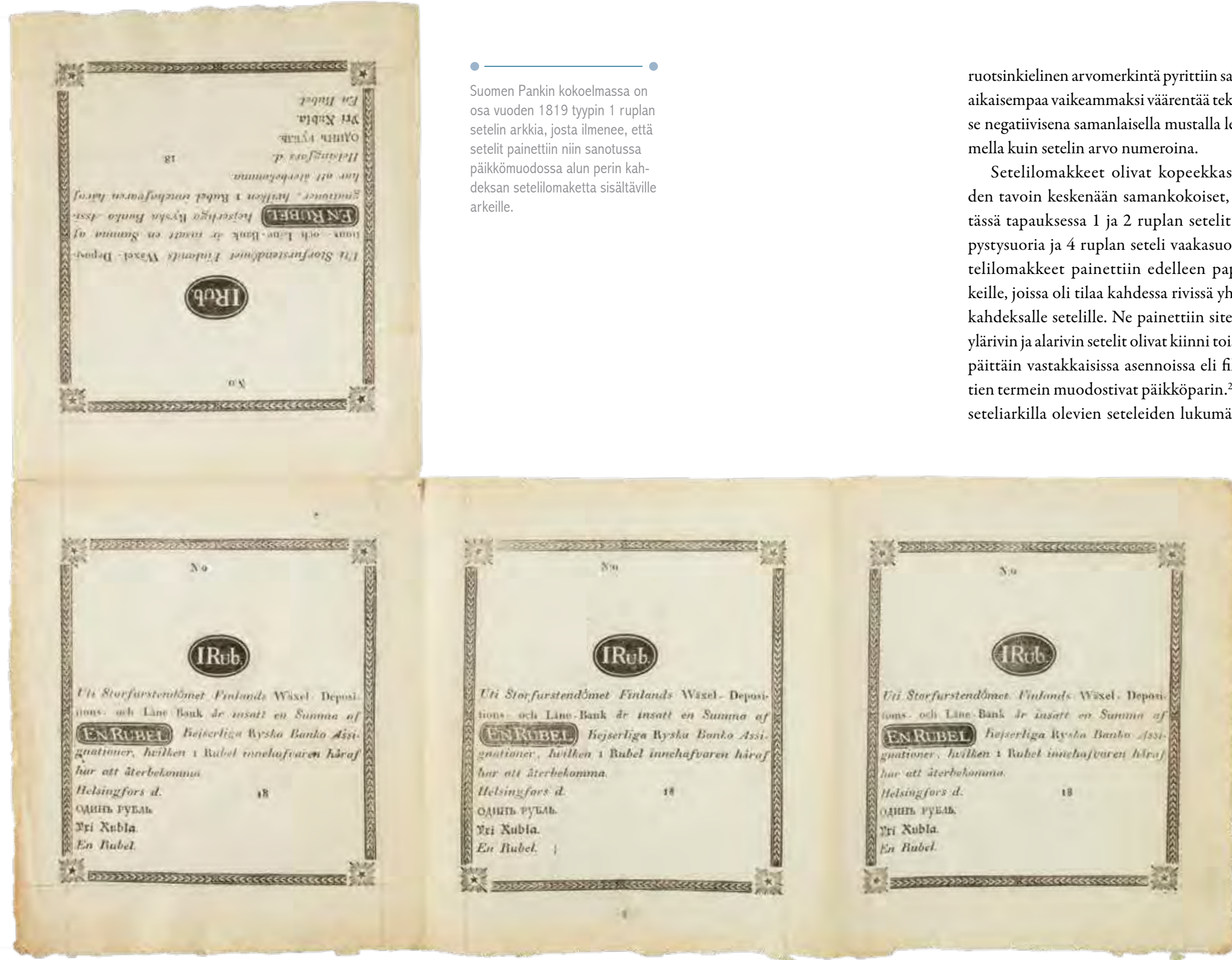
Koska Suomen Pankki Helsinkiin muuton jälkeen halusi logistisista syistä valmistaa setelit lähempänä pankin uutta toimipaikkaa, alkoi se tilata setelilomakkeet Simeliukselta. Siten Suomen Pankin muutto Helsinkiin johti siihen, että Frenckellin omistama akatemian kirjapaino (jonka nimi oli vuodesta 1814 Joh. Chr. Frenckell & Son) menetti seteliasiakkansa pysyvästi, vaikka Frenckellkin Turun vuoden 1827 palon jälkeen siirtyi kirjapainoineen Helsinkiin. Siinä vaiheessa Suomen Pankin seteleiden painopaikka oli kuitenkin siirretty vielä edemmäs itään eli Pietariin.

Ulkoasultaan ruplaseteleiden voi katsoa kuuluvan samaan sarjaan kuin aikaisemmin liikkeeseen lasketut kopeekkasetelit, joskin uutena elementtinä oli koristekehys. Kehyksen kulmissa oli tähtikuvio (1 rupla), kruunu (2 ruplaa) tai Suomen leijonavaakuna (4 ruplaa). Talvion mukaan kaikki nämä kuviot voidaan nähdä Suomen heraldisina tunnuksina.²⁰ Lisäksi seteleiden

Simeliuksen kirjapainon painama, seteliarkista leikattu 2 ruplan setelin lomake, joka käsityönä numeroitin ja päivättiin. Ruplaseteleiden koristekehys oli tuohon aikaan tyyppillinen väärentämistä vaikeuttava keino, jota on käytetty esimerkiksi Saksin 2 taalerin setelissä vuodelta 1804.

Suomen Pankin kokoelmassa on osa vuoden 1819 tyyppin 1 ruplan setelin arkkia, josta ilmenee, että setelit painettiin niin sanotussa päikkömuodossa alun perin kahdeksan setelilomaketta sisältäville arkeille.

ruotsinkielinen arvomerkitä pyrittiin saamaan aikaisempaa vaikeammaksi väärentää tekemällä se negatiivisena samanlaisella mustalla leimasimella kuin setelin arvo numeroina.

Setelilomakkeet olivat kopeekkasetelien tavoin keskenään samankokoiset, mutta tässä tapauksessa 1 ja 2 ruplan setelit olivat pystysuoria ja 4 ruplan seteli vaakasuora. Setelilomakkeet painettiin edelleen paperiarkeille, joissa oli tilaa kahdessa rivissä yhteensä kahdeksalle setelille. Ne painettiin siten, että ylärivin ja alarivin setelit olivat kiinni toisissaan päittäin vastakkaisissa asennoissa eli filatelisten termein muodostivat päikköparin.²¹ Siten seteliarkilla olevien seteleiden lukumäärä oli

huomattavasti suurempi kuin tuon ajan ruotsalaisissa seteleissä, joissa arkit muodostuivat joko kahdesta isosta setelistä tai neljästä pienestä.²² Tämä selittyy sillä, että Ruotsissa käytettiin jo seteleiden painamiseen kehittyneempiä menetelmiä kuin pelkästään kirjapainomenetelmää ja kohdistusongelmien takia pitäydettiin pienissä arkeissa.

Vaikka setelilomakkeiden teksti aseteltiin ja sisällöltään noudatti edelleen ruotsalaista käytäntöä, on olemassa koevedos, jossa teksti on viistossa, kuten joissakin tuon ajan venäläisissä seteleissä. Siten myös tällaisesta vaihtoehdosta on keskusteltu ilmeisesti keinona erottaa 1 ja 2 ruplan setelit helpommin toisistaan, mutta on pitäyditty samanlaisessa tekstin asetteluratkaisussa kuin kopeekkaseteleissä.²³

Pankin maaliskuussa 1820 päättyneen tilivuoden aikana ruplaseteleitä valmistettiin yhteensä 530 500 ruplan edestä ja 154 500 kappaletta. Niistä lähes 75 prosenttia oli 4 ruplan seteleitä.²⁴

Ruplaseteleiden ulkoasuun tehdyt parannukset suhteessa kopeekkaseteleihin eivät kuitenkaan osoittautuneet riittäviksi, sillä vuonna 1820 löytyi liikkeestä väärennöksiä. Sen takia myös ruplaseteleit päätettiin painaa vesileimalliselle paperille, joka hankittiin Alexandroffin paperitehtaasta Pietarista.²⁵ Ensimmäistä ruplaseteletyyppiä painettiin vain vuosina 1819 ja 1820. Kaikkiaan vuoden 1819 setelityyppiä painettiin runsaan 1,4 miljoonan ruplan edestä ja yhteensä vain runsas puoli miljoonaa kappaletta. Siten tyyppin painosmäärä oli erittäin vaatimaton. Eniten painettiin 4 ruplan seteliä, vähän yli 230 000 kappaletta. Setelityyppiä laskettiin liikkeeseen vuoteen 1821 asti, jolloin ruplase-

teleiden liikkeessä oleva määrä oli noussut 0,9 miljoonaan ruplaan.²⁶

Vuonna 1821 annetulla keisarin määräyksellä ruplaseteleiden painaminen siirrettiin Pietariin. Syynä oli seteleiden turvallisuuden lisääminen. Käytössä olevia seteleitä oli helppo väärentää (muuttaa niiden arvoa) ja jäljentää, minkä katsottiin voivan aiheuttaa valtiolle ja Suomen Pankille tappioita. Sen takia seteleiden painamisessa katsottiin tarkoituksenmukaiseksi käyttää kaiverrettuja laattoja, joilla painaminen tapahtui parhaiten Pietarissa.

Kun uuden ruplamääräisen setelityypin valmistelu oli saatu käynnistettyä, myös kopeekkamääräiset setelit päätettiin uusia ja siirtää niidenkin painaminen Pietariin. Siten pankin sopimus seteleiden painamisesta Simeliuksen kanssa jäi lyhytikäiseksi.

Valtiosihtööri Rehbinderin mukaan päätös ruplasetelimalin muuttamisesta vain runsaat kaksi vuotta sen käyttöönoton jälkeen tehtiin tietoisena siitä, että tällainen muutos voi vaikuttaa epäedullisesti seteleitä kohtaan tunnettuun luottamukseen. Päätös katsottiin kaikesta huolimatta kokonaisuuden kannalta perustelluksi. Samalla keisarin määräyksellä luovuttiin 4 ruplan setelin käytöstä. Sen katsottiin olevan tarpeeton, koska venäläisiä seteleitä ja siten myös 5 ruplan assignaatteja oli yleisesti saatavilla.

Samalla määräyksellä senaatin talousosastoa kehoitettiin ilmoittamaan lääninrahastoille, että niiden tulisi palauttaa kaikki hallussaan olevat ruplamääräiset setelit Suomen Pankkiin ja korvata ne kopeekkaseteileillä. Lisäksi senaattia pyydettiin valmistelemaan aikataulu pankin ensimmäisen ruplasetelityypin lakkauttamisesta.²⁷ Tämä pyyntö noudatti siihen aikaan yleistä

Vuoden 1819 tyyppin 1 ruplan setelin luonnos, jossa on kokeiltu samanlaista vinoa tekstiä kuin Venäjän 10 ruplan setelissä vuodelta 1814 (ks. kuva sivulla 25).

käytäntöä, jonka mukaan vanha sarja poistettiin käytöstä muutaman vuoden kuluttua siitä, kun uusi sarja oli laskettu liikkeeseen.

Pyyntö setelityypin lakkauttamisen valmistelusta on mielenkiintoinen siinä valossa, että samassa kirjeessä esitetään epäily ruplaseteleiden pikaisen uusimisen mahdollisesta vaikutuksesta seteleitä kohtaan tunnettuun luottamukseen. On selvää, että jos setelityyppi vaihdetaan pikaisesti, se voi heikentää seteleitä kohtaan tunnettua luottamusta. Vielä enemmän voisi kuvitella luottamukseen vaikuttavan setelityypin jossain vaiheessa tapahtuva lakkauttaminen ja niiden julistaminen arvottomiksi.

Tätä taustaa vasten on kiintoisaa tarkastella, missä määrin ensimmäisen ruplasetelityypin se-

telit palautuivat Suomen Pankkiin ennen niiden lakkauttamista. Ruplaseteleitä jäi palautumatta vain 3 467 ruplan edestä vuoden 1827 loppuun mennessä.²⁸ Ruplaseteleitä valmistettiin yhteensä runsaan 1,4 miljoonan ruplan edestä. Siten niiden palautumisprosentti oli käsittämättömän suuri eli 99,8. Luonnollisesti korkeaan palautumisprosenttiin oli oma vaikutuksensa sillä, että ruplasetelityyppiä oli laskettu liikkeeseen vain parin vuoden ajan. Niiden kunto oli vielä kohtuullinen, eikä niitä ollut ehtinyt liiemmin kadota. Ilmeisesti lakkauttamisesta kuulutettiin myös kirkoissa, ja lääninkonttorit pystyivät imuroimaan tehokkaasti niihin verojen maksuina kerääntyneet setelit muutoinkin vähäisestä maksuliikkeestä. Suuri osa kansantaloudesta eli

vielä luontaistalouden piirissä, ja veroja maksettiin merkittävästi myös vilja-, kala- ja muilla tuotteilla sekä päivätöinä. Siitä huolimatta palautumisprosentti oli poikkeuksellinen.

Toinen kysymys on, miten lakkauttamistoi-
menpide vaikutti Suomen Pankin seteleiden hyväksymiseen yleisön parissa. Tästä ei ole mainintaa aikalaiskirjallisuudessa, eikä sitä ole ilmeisesti myöhemmin selvitetty. Ei kuitenkaan voida sulkea pois sitä, että se muodosti yhden lisäperusteen ruotsalaisten seteleiden, joiden malleja ei kyseisenä ajanjaksona lakkautettu, jatkuvalle käytölle. Tämä Suomen Pankin seteleiden kysynnän supistuminen vuoden 1821 jälkeen on nähtävissä myös kuviossa 1, mitä käsitellään lähemmin seuraavassa luvussa.

Ruplaseteleiden painaminen siirrettiin uuden vuoden 1822 tyyppin myötä Pietariin, jonne oli perustettu moderni setelipaino

Uudentyyppisten ruplamääräisten seteleiden painopaikasta Pietarissa voi lähteiden perusteella saada kaksi näennäisesti toisistaan poikkeavaa mielikuvaa. Toisaalta mainitaan, että Suomen Pankki vuokrasi tarkoitusta varten huoneiston Pietarista runsaan vuoden ajaksi.²⁹ Toisaalta esitetään, että vuonna 1822 ruplasetelilomakkeiden painatus siirrettiin Pietarin setelipainoon.³⁰ Ilmeisesti kuitenkin molemmat havainnot pitävät paikkansa siten, että Suomen Pankki vuokrasi huoneiston seteleiden esi- ja jälkivalmistusta varten, mutta varsinainen painotyö tapahtui Pietarin setelipainossa. Ministerivaltiosihtööri Rehbinderin kirje, jossa hän mainitsee helppouden väärentää Suomen Pankin ruplaseteleitä, myös viittaa hänellä olleen jo selvä käsitys, että

uusi ruplasetelimali tulitaisiin painamaan Pietarin valtionpainossa.

Uutta ruplasetelityyppiä koskeva projekti onnistui päätöksentekijöiden mukaan erinomaisesti. Seurauksena palkittiin sekä yksi Pietarissa painamista valvonut ministerivaltiosihtöerin viraston virkamies että kolme paikallista kymmenennen luokan valtion virkamiestä. Ensimmäinen mainittu valvoi painatusta, ja hänet palkittiin korottomalla 15 000 ruplan lainalla, joka myöhemmin keisarin käskystä annettiin anteeksi melkein kokonaan. Jälkimmäiset palkittiin jalkovisormuksilla lomakkeiden valmistuksessa osoitetusta taidosta ja toimeliaisuudesta.³¹

Ruplasetelilomaketilaus toimitettiin kokonaisuudessaan Suomen Pankkiin vajaan vuoden

Napoleonin toimesta valmistettu 25 ruplan setelin väärennös, jonka erottaa aidosta setelistä joidenkin kirjoitusvirheiden perusteella.

aikana syyskuusta 1822 elokuuhun 1823. Lomakkeita päivättiin ja allekirjoitettiin sen jälkeen pankissa niiden kysynnän tahdissa. Suomen Pankin seteleihin kohdistuvan vaatimattoman kysynnän takia ei joinakin vuosina ollut tarpeen päivätä ja allekirjoittaa yhtään seteliä.

Koska paperi ensimmäisiin kopeekkaseteleihin hankittiin aikanaan Pietarista, voidaan kysyä, miksei seteleitä jo alusta alkaen painettu Pietarissa. Syynä oli se, että Pietarin setelipainon perustaminen käynnistettiin vasta vuonna 1816. Perustamisen taustalla olivat ennen

muuta Napoleonin Venäjän sotaretkeä varten teettämät erittäin korkeatasoiset assignaattiruplien väärennökset. Poliittiset seteliväärennökset kuuluivat yhtenä osana tuon ajan sodankäyntiin. Englantilaiset väärensivät vallankumouksen aikaisia Ranskan seteleitä, ja Napoleon valmistutti jo ennen ruplaväärennöksiä Englannin rahojen väärennöksiä samoin kuin Itävallan rahojen. Edellä jo mainittiin Kustaa III:n ja tämän lähipiirin ansiot tässä suhteessa.

Väärennöksillä voitiin parhaassa tapauksessa saattaa vihollismaan talous sekasortoon, kun luottamus maksuvälineisiin saatiin järkkymään. Vaikkei siinä olisi onnistuttu, hyvälaatuisia väärennöksiä voitiin joka tapauksessa käyttää omien joukkojen huollon rahoittamiseen vihollisalueella.

Napoleonin väärennöksiä mainitaan löytyneen myös Suomesta, ja niihin on viitattu yhtenä selityksenä sille, että suomalaiset suhtautuivat epäluuloisesti assignaattirupliin.³² Väärennösten valmistus tapahtui Napoleonin tarkan silmälapidon alla jopa siinä määrin, että hän määräsi perääntymisen aikana kaikkien käyttämättömien väärennösten tuhoamisen, jotta ne eivät olisi jääneet venäläisten käsiin. Sitä ennen niitä oli kuitenkin pantu runsaasti liikkeeseen myös perääntymisen aikana Varsovassa. Väärennöksistä tietävä piiri pidettiin pienenä. Siten monet ranskalaiset, jotka käyttivät väärennöksiä, eivät tienneet niitä sellaisiksi.

Aidoista poiketen seteleiden allekirjoitukset painettiin, mistä oli seurauksena, etteivät ne ajan mittaan muuttuneet ruskeiksi kuten musteella allekirjoitettujen aitojen seteleiden nimikirjoitukset. Näin tehtiin tarkoituksella, jotta väärennöksistä tietävät ranskalaiset pystyi-

vät erottamaan ne aidoista. Sen sijaan seteleiden painovirheet olivat osin tahattomia ja seurausta siitä, ettei väärennösten kaivertaja ollut erottanut toisistaan kaikkia kyrillisiä aakkosia.³³ Tosin osa niistäkin saattoi olla tarkoituksellisia, jotta oma johto pystyisi erottamaan väärennökset aidoista.

Napoleon onnistui erinomaisesti seteliväärennösten käytössä. Vaikka venäläinen historiankirjoitus katsoo Napoleonin väärennösten käytön olleen Venäjän alueella melko rajallista eikä niillä ollut vaikutusta ruplan vaihtokurssiin, niiden vaihtoa ilmaisevat luvut antavat toisenlaisen kuvan. Vuosien 1813 ja 1817 välillä niitä palautui assignaattipankkiin yli 5,6 miljoonan ruplan edestä.³⁴

Assignaattiruplat vaihdettiin vuosina 1819–1821 ilmeisesti juuri Napoleonin väärennösten takia. Napoleonin väärennösten vaihtamisessa uudentyyppisiin assignaatteihin noudatettiin erikoista käytäntöä, sillä niitä vaihdettiin saatan ruplaan asti per henkilö tai 25 prosenttiin asti vaihdettavien assignaattien arvosta. Tämä erikoinen menettely jos mikä osoittaa Napoleonin väärennösten luoman uhan ja halun poistaa ne mahdollisimman nopeasti liikkeestä Venäjällä. Vaihtoajanjakson 1819–1821 aikana väärennöksiä vaihdettiin 6,8 miljoonan ruplan edestä. Vaikka venäläisen historiankirjoituksen mukaan summa oli suhteellisen alhainen, vain vajaa prosentti assignaattien kokonaismäärästä, sitä on silti pidettävä korkeana.³⁵ Lisäksi on erittäin todennäköistä, ettei kaikkia Napoleonin väärennöksiä, varsinkaan suuria määriä, tuotu vaihdettavaksi siitä pelosta, että palauttajaa olisi syytetty yhteistyöstä vihollisen kanssa tai muusta vehkeilystä.

Venäläinen 10 ruplan seteli vuodelta 1819 ja suomalainen 2 ruplan seteli vuodelta 1823 muistuttavat selvästi toisiaan.

Venäläisten oli siten pakko reagoida ongelmaan, eikä pelkästään vaihtamalla vanhat assig-naatit uudentyyppisiin, vaan myös kohentamalla niiden turvallisuutta. Tässä mielessä assig-naatiruplien tuotanto päätettiin keskittää tarkoin vartioituun paikkaan Nevajoen sivuhaaran penkereelle. Sinne perustettiin vuosina 1816–1818 uusi laitos eli Toimisto valtionpapereiden valmistusta varten, jota seuraavassa kutsutaan Pietarin valtionpainoksi. Tehdaskompleksi kä-sitti paperitehtaan, painotalon ja kaikki tuohon aikaan painamista varten tarvittavat työpajat. Uudistusten seurauksena assig-naattien paina-minen voitiin kohottaa uudelle tasolle.

Kun Suomen Pankin uusien vuoden 1822 tyyppin ruplaseteleiden painaminen siirrettiin Pietariin, on todennäköistä, että ne painettiin juuri Pietarin valtionpainossa. Tyyppin setelit ovat hyvin samankaltaiset tuon ajan venäläis-ten ruplaseteleiden kanssa. Molemmissa on tunnuskuviona keisarillinen kotkavaakuna avoimine siipineen, ja setelitekstien ja allekir-joitusten taustana on väärentämistä vaikeuttava kuviointi. Siten seteleiden valmistuksen siirtä-minen Pietariin aiheutti myös niiden ulkoasun esikuvan vaihtumisen ruotsalaisista seteleistä venäläisiin.

Aikaisemman koholeiman sijasta Suomen seteleihin painettiin uudessa setelityypissä vaa-kuna mustalla värillä. Vaakunan tai kansallisen symbolin käyttö pääaiheena oli tuon ajan se-teleissä pikemminkin sääntö kuin poikkeus ja luonnollinen jatke niiden käytölle metallirahois-sa. Vaakunat, sinetit, kansojen henkilöitymät, hallitsijoiden pienoiskuvat ja heidän nimikirjai-mensa olivat yleisimmät seteliihteet kuparisten painolaattojen aikana, jolloin kustannussyistä ei

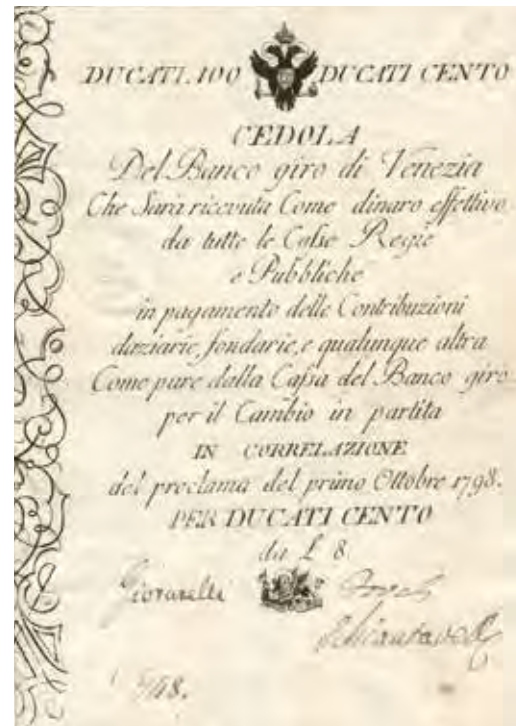
toteutettu vaativia kuva-aiheita. Seteleiden teks-tisisältö säilytettiin ennallaan, ja tekstin mukaan niitä edelsi pankkiin tehty talletus.

Allekirjoitusten aiheuttama työtaakka säilyi Suomen Pankissa ajankohtaisena myös 1820-luvun alkupuolella. Uudessa ruplasete-limallissa seteleiden sarjanumerot olivat kah-desti, sekä setelin oikeassa että vasemmassa ylä-laidassa aikaisemman yhden ylhäällä keskellä olleen sarjanumeron sijasta. Samoin vuosiluku täytyi kirjoittaa uuden mallin seteleihin kah-desti (päiväys ja vuosiluvun viimeinen nume-ro). Näillä perusteilla kirjanpitäjät pyysivät vuonna 1822 päivittäin allekirjoitettavien ja numeroitavien seteleiden määrään vähennys-tä samoin kuin ylityökorvauksen perusteiden tarkistamista.³⁶

Yksitoikkoinen käsityö aiheutti myös kir-joitusvirheitä. Setelistön viimeistelyä koskevissa kassakirjoissa esiintyi säännöllisesti rivi, jolle kirjattiin painossa syntyneiden virheellisten setelilomakkeiden ohella ne setelilomakkeet, joi-den viimeistelyssä oli syntynyt kirjoitusvirheitä (”misskrivna och misstrycta”). Erikseen kirjattiin myös seteleiden lopputarkastuksessa löytynyt virheelliset setelit.

Myöhemmin 1820-luvulla seteleiden allekir-joittamista koskevat neuvottelut jäivät kuitenkin pois päiväjärjestyksestä, kun seteleiden kysyntä väheni. Lisäksi kaikkien seteleiden sarjanumerot ryhdyttiin painamaan vuodesta 1826 alkaen.

Myös johtokunnan jäsenet kokivat seteleiden allekirjoituksia koskevan roolinsa hankalana. Vaikka allekirjoitus oli mahdollista leimata, ei se muuttanut vastuusuhteita, sillä vastuu toimen-piteestä säilyi edelleen johtokunnan jäsenellä ja hänen piti henkilökohtaisesti käyttää leimasinta.

Vaakunat, kansojen henkilöitymät, hallitsijoiden pienoiskuvat tai heidän nimikirjaimensa olivat yleinen seteliäihe 1800-luvun puolivälin vaiheille asti. Banco di Venezian 100 dukaatin setelin vaakunassa oli Itävallan keisarin nimikirjaimet rintakilvessä.

Kirjeissään vaimolleen pankin johtokunnan jäsen ja myöhempi ministerivaltiosihteeri Alexander Armfelt valitti, että hän usein kotoaan tuntikausia yhteen menoon leimasi seteleihin nimikirjoituksensa niin, että selkä, käsivarret ja ranne väsyivät.³⁷

Pankin tunnontarkka johtokunnan puheenjohtaja Johan Gustaf Winter sen sijaan vähäteli allekirjoitustehtävää kirjeessään Armfeltille. Kerrattuaan ensin kaikki omat moninaiset vastuunsa pankissa Winter valitti, että muille

johtokunnan jäsenille jäi vain tuhannen setelin leimaaminen allekirjoituksellaan yleensä joka toinen päivä ja silloin tällöin sisään jätettyjen lainahakemusten lukeminen.³⁸

Seteleiden käsin tapahtuneen viimeistelyn pysymiseksi hallinnassa eri käsittelyvaiheet rekisteröitiin kassakirjoihin. Kassakirjojen sarakkeessa, johon virkailija kuittasi allekirjoittamansa setelit, oli otsikko: "Contrasignerade af". Siten setelit allekirjoitaneella virkailijalla katsottiin olevan samanlainen rooli kuin vastuunalaisella ministerillä perustuslaillisissa monarkioissa. Koska monarkki oli koskematon eikä henkilökohtaisesti vastuussa tekemistään päätöksistä, vahvistamalla allekirjoituksellaan päätöksen ministeri otti vastuun siitä. Tämä Britanniassa alun perin käyttöön otettu järjestelmä levisi moniin maihin ja oli todennäköisesti esikuvana seteleiden allekirjoituskäytännölle.

Setelit toisena allekirjoittaneen johtokunnan jäsenen ei siten katsottu olevaan vastuussa setelin aitoudesta tai sen sisältämän

Pankin johtokunnan jäsenet leimasivat allekirjoituksensa seteleihin. Leimasimen käyttö tuntikausia aiheutti ergonomisia ongelmia.

1 ruplan seteli vuodelta 1822, josta ilmenee kirjanpitäjien lisääntynyt työmäärä, kun seteleiden sekä vasempaan että oikeaan ylälaitaan piti kirjoittaa setelin sarjanumero ja lisäksi vuosiluvun viimeinen numero sekä päiväys.

tiedon oikeellisuudesta. Tosin Suomen Pankin järjestelmässä virkailija oli yleensä jo allekirjoittanut setelin siinä vaiheessa, kun johtokunnan jäsen sen allekirjoitti tai leimasi allekirjoituksensa. Normaalisti järjestys oli päinvastainen eli kontratsigneeraaja varmensi asiakirjassa olevan allekirjoituksen.

Kaikki 1 ja 2 ruplan setelit allekirjoitettiin jo 1820-luvulla. Ruplaseteleiden allekirjoitusurakka päättyi vuoden 1829 syyskuussa, jolloin pankin hallussa oli arvoltaan lähes kahdeksankertainen varasto seteleitä niiden liikkeessä olevaan määrään verrattuna. Allekirjoittaminen olikin tarpeen, koska setelilo-

makkeisiin oli valmiiksi painettu vuosiluvun kolme ensimmäistä numeroa (182). Tosin uusia lomakkeita olisi voinut vaivattomasti painaa myös 1830-luvulla seteleiden painolaattojen rakenteen vuoksi. Niissä oli ruuvattavat osat, joiden avulla molemmat seteliarvot oli mahdollista painaa samoilla laatoilla vaihtamalla osa kuvalaatoista. Tähän ei ollut kuitenkaan tarvetta, sillä pankin hallussa olevien ruplaseteleiden varastot säilyivät yli kolmen miljoonaan ruplan suuruusina aina vuoden 1840 alkuun asti, jolloin rahanvaihdon yhteydessä (ks. luku 2) ruplaseteleitä laskettiin liikkeeseen lähes miljoonan ruplan edestä.

Vuoden 1822 tyyppin 2 ruplan setelin painolaatasta näkyy, että molemmat seteliarvot voitiin painaa samoilla laatoilla vaihtamalla osa ruuvattavissa olevista kuvakkeista. Tämä painolaatta ja sillä painettu setelilomake poikkesivat lopullisesta painolaatasta, jossa vuosiluvun kolme ensimmäistä numeroa oli valmiiksi painettu.

Turvallisuuden parantamiseksi myös kopeekkaseteleiden ulkoasu uusittiin ja niiden valmistus siirrettiin Pietariin

Viimeiset pankin ensimmäisen kopeekkaseteleisarjan lomakkeet painettiin Helsingissä vuonna 1822. Ruplaseteleiden tavoin myös kopeekkaseteleiden ulkoasu haluttiin uusia ja niiden valmistus siirtää Pietariin. Muutoksesta ilmoitti valtiosihteeri Rehbinder kenraalikuvernööri Steinheilille helmikuussa 1823. Hänen mukaansa seteleiden turvallisuuden parantamiseksi ja yleisön luottamuksen lisäämiseksi kopeekkaseteleiden ulkoasu tulisi muuttaa jossain määrin samankaltaiseksi kuin vastikään liikkeeseen laskettujen 1 ja 2 ruplan seteleiden ulkoasu. Samalla sekä seteleiden paperia että niiden painamista voitaisiin parantaa. Rehbinder ei kirjelmässään perustellut seteleiden valmistamisen siirtämistä Pietariin pelkästään valmistusteknisillä näkökohdilla, vaan hän mainitsi sen olevan myös halvempi ratkaisu.³⁹

Uusi kopeekkaseteletyyppi olikin selvästi samaa sarjaa kuin uudistettu ruplaseteletyyppi, joskin seteleiden turvallisuuden lisäämiseksi tehdyt ratkaisut olivat yksinkertaisempia kuin ruplaseteleissä. Käsityön vähentämiseksi kopeekkaseteleissä luovuttiin päiväyksestä ja setelilomakkeisiin leimattiin vuosi ja setelin sarjanumero ennen kuin setelit toimitettiin kirjanpitäjän allekirjoitettaviksi. Tätä tarkoitusta varten yksi pankin vahtimestareista nimitettiin numeronpainajaksi, ja kirjanpitäjille jäi vain lomakkeiden allekirjoittaminen ennen kuin niput toimitettiin johtajille allekirjoituksen leimaamista varten.

Seteleiden numerointi aloitettiin nyt luvusta 1001 eikä numerosta 1. Tähän oli ilmeisesti syytä se, että eripituiset numerot leimattiin kukin

eri leimasimella ja tehokkuussyistä leimasimet rajoitettiin 4-, 5- ja 6-numeroiseen leimasimeen.

Ensi vaiheessa uutta kopeekkatyyppiä toimitettiin maaliskuussa 1824 seuraavasti: 20 kopeekan seteliä miljoona, 50 kopeekan 1,28 miljoonaa ja 75 kopeekan seteliä 280 000 kappaletta. Siten aikaisemmasta poiketen tilattiin puolet koko erästä 50 kopeekan seteleinä, kun aikaisemmin 75 kopeekan seteli oli ollut suosituin. Sen tarve oli vähentynyt sen jälkeen, kun ruplamääräiset setelit oli otettu käyttöön.

Jo tässä yhteydessä on syytä kiinnittää huomiota suuriruhtinaskunnan seteleiden kiertoon ja niiden kuntoon, mikä 1800-luvun kuluessa johti usein kommentteihin lehdistössä. 1820-luvulla Suomen Pankilla ei ollut vielä mitään konttoriverkostoa, ja muutoinkin pankkitoimintaa harjoittivat sen ohella vain vastikään perustetut ensimmäiset säästöpankit. Keskeinen rooli rahan kierrossa oli lääninkonttoreilla, jotka keräsivät veroja ja maksuja ja maksoivat palkkoja. Usein setelit pysyivät kierrossa niin kauan kuin ne vain jollain lailla pysyivät koossa. Seteleiden koossapysymistä pyrittiin jopa edistämään lehdistä annetuilla erilaisilla neuvoilla. Esimerkiksi setelien osien liimaamiseen suositeltiin käytettävän leivän sijasta perunaa.⁴⁰

Seteleiden kierron tila ilmenee selkeästi Suomen Pankkiin palautuneiden ja siellä poltettujen huonokuntoisten seteleiden määrissä. Kun vuoden 1824 tyyppin kopeekkaseteleitä oli laskettu liikkeeseen viiden vuoden ajan, oli niitä huonokuntoisina tuhottu vasta runsaan 45 000 ruplan edestä eli noin seitsemän prosenttia ni-

Liikkeeseen laskettujen vuoden 1824 tyyppin kopeekkaseteleiden numerointi aloitettiin numerosta 1001. Suomen Pankin kokoelmassa on säilynyt 20 kopeekan seteli nro 1000, jota ei siis koskaan laskettu liikkeeseen.

den liikkeessä olevasta määrästä. Se on nykymitapuun mukaan käsittämättömän pieni osuus ja voi selittyä vain sillä, ettei liikkeessä olevien seteleiden kuntoon kiinnitetty viranomaisten taholta mitään huomiota.

Kun uudet kopeekkasetelit laskettiin liikkeeseen, ensimmäisen kopeekkasetelityypin

lakkauttamiseen sovellettiin samaa käytäntöä kuin vuoden 1819 tyyppin ruplaseteleiden tapauksessa. Siten ensimmäisten vuoden 1812 tyyppiä olevien 20, 50 ja 75 kopeekan pikku-seteleiden käytöstä poistamisesta ilmoitettiin samalla vuonna 1824 annetulla julistuksella, jolla uudentyypiset setelit otettiin käyttöön.

Vanhan tyyppin seteleiden käyppöys lakkasi vuoden 1826 aikana, ja niitä otettiin sen jälkeen vastaan vain Suomen Pankissa vuoden 1827 loppuun asti. Sen jälkeen lunastamatta olleet setelit menettivät arvonsa.⁴¹

Kopeekkaseteleitä jäi palauttamatta huomattavasti suurempi määrä kuin ruplaseteleitä, yhteensä 85 872 ruplan edestä.⁴² Se oli ilmeistä, koska kopeekkasetelit olivat olleet liikkeessä toistakymmentä vuotta, joten niitä oli varmasti ehtinyt kadota ja tuhoutua tulipaloissa ym. huomattavasti enemmän kuin vain parin vuoden ajan liikkeissä olleita ruplaseteleitä. Myös seteleiden arvo on yleensä verrannollinen niiden palautumiseen. Seteliarvokohtaiset palautumiset pankkiin eivät ilmene pankin tilinpäätöstiedoista kaikilta vuosilta, joten palautumisprosent-

teja ei ole mahdollista laskea seteliarvoittain. Kopeekkaseteleitä valmistettiin vajaan 2,4 miljoonan ruplan edestä, joten kopeekkaseteleiden palautumisprosentti oli 96,4. Vaikka sekin oli erittäin korkea pieniarvoisille kopeekkaseteleille, on se kuitenkin selvästi normaalimpi kuin ruplaseteleiden 99,8 prosenttia.

Ensimmäisten rupla- ja kopeekkaseteleiden lakkauttaminen tuotti Suomen Pankille lähes 90 000 ruplan kertavoiton, kun käytöstä poistettuja ennen muuta kopeekkaseteleitä jäi lunastamatta. Mikä sen hinta oli Suomen Pankin seteleitä kohtaan tunnetussa luottamuksessa, on vaikeammin arvioitavissa. Joka tapauksessa se saattoi olla yksi lisätekiä Ruotsin seteleiden poistamisen vuosikymmeniä kestäneessä prosessissa.

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ

КОММЕРЧЕСКИЙ БАНКЪ

даёт по сему билету, немедленно
предъявлении его пять руб
ляною монетою.

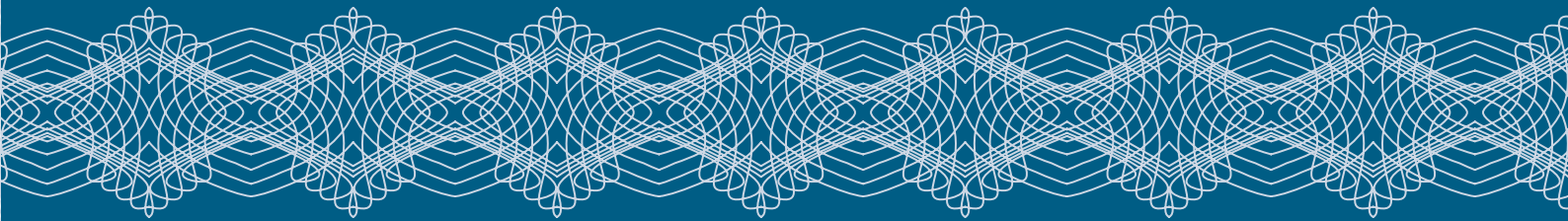
Упр: Ком: Банкомъ Государства

директоръ Александръ

Массиръ Александръ

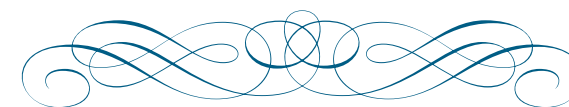
006

№6

2

Ruotsalaisen rahan liikkeestä
poistamisen ongelmat sekä
Suomen Pankin hopeakatteisten
seteleiden käyttöönotto Ruotsin
ja Venäjän rahareaalisaatioiden
tuloksena

Ruotsalainen raha säilyi itsepintaisesti liikkeessä

Ruotsalainen raha, jonka alun perin kuviteltiin poistuvan muutamalla hallinnollisella määräyksellä Suomen sodan päättymisen jälkeen, säilyi vallitsevana maksuvälineenä aina 1840-luvulle asti eli runsaat 30 vuotta. On mielenkiintoista tarkastella asiasta käytyä keskustelua eri lähteiden pohjalta ja myös ruotsalaisen rahan poistamisen perusteluja keskustelun eri vaiheissa.

Ensimmäiset näkemykset Suomen tulevasta rahajärjestelmästä esitettiin jo keväällä 1808, ja asia oli esillä säätyjen valtuuskunnan Pietarinkäynnin yhteydessä joulukuussa 1808. Keskustelu jatkui Porvoon valtiopäivillä, jossa säätyjen edustajat ottivat kantaa Suomen tulevasta virallisesta rahayksiköstä. Muut paitsi porvarisääty katsoivat tuolloin, että poliittisista syistä hopearuplan tulisi olla Suomen virallinen raha. Olihan Ruotsin raha nyt vieraan valtakunnan raha, eikä enää Suomen valtion edustajien vaikutuksen alainen. Lisäksi olisi ollut erikoista, jos Suomessa olisi käytetty Ruotsin valtionvelkaseteleitä, kun Suomella ei ollut enää mitään tekemistä Ruotsin valtionvelan kanssa.

Valtiopäivien valtiovarainvaliokunnan puheenjohtaja ja myöhempi senaatin talousosaston varapuheenjohtaja Carl Erik Mannerheim jopa esitti, ettei Ruotsin rahaa tulisi ottaa ollenkaan vastaan maksuissa. Hän sai aateliston hyväksymisen ehdotukselleen, mutta muut säädyt vastustivat näin radikaalia muutosta. Säätyjen enemmistön ajattelu perustui osin olettamukseen, että Suomi saisi pian oman hopeassa lunastettavan rahayksikön ja ruplavaihe jäisi vain tilapäiseksi ratkaisuksi.¹

Sen sijaan porvarisäädyen enemmistö Porvoon valtiopäivillä, ennen muuta edustajansa P. J. Bladhin perustelujen ansiosta, oli ruotsalaisen hopeariksiin kannalla. Bladh, rahdinvalvoja ja laivanvarustaja Kaskisista, ennakoiki yllättävän hyvin tulevan kehityksen. Hän vetosi siihen, että kansa oli tottunut ruotsalaisen rahan käyttöön. Vaikka Ruotsin rahajärjestelmä sinänsä oli vaikeaselkoisempi kuin venäläinen desimaalipohjainen järjestelmä, ei laskuyksikön muuttaminen voinut olla tärkeämpää kuin muuttaa kyynärät, peninkulmat ja painomitat Venäjän keisarikun-

nan mallin mukaisiksi. Bladh viittasi myös Suomen vientilyijäämiseen Ruotsin kauppaan, joka hänen käsityksensä mukaan tulisi jatkumaan, ja sen myötä jatkuisi myös ruotsalaisen rahan virtaaminen Suomeen.

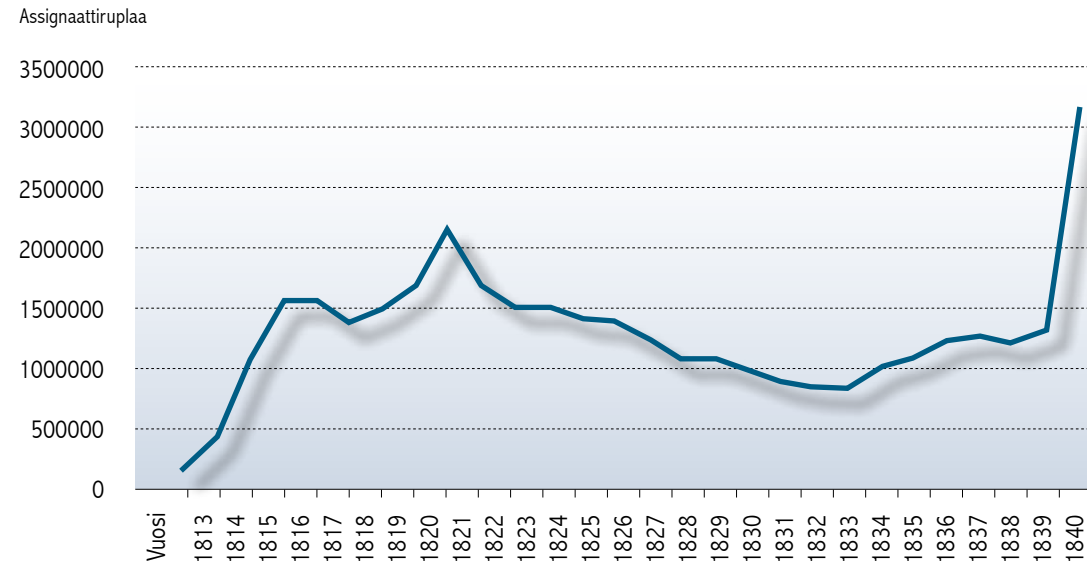
Huolimatta esitetyistä varauksista säätyjen enemmistön toive toteutui 29. joulukuuta 1809 annetussa keisarillisessa julistuksessa, jonka mukaan venäläinen hopearupla määrättiin Suomen päärahaksi. Ruotsalaisen rahan poistamisen perustelut olivat siten ensi vaiheessa poliittisia ja uuden poliittisen tilanteen sanelemia. Kuvaavaa tuon ajan suomalaisen johdon näkemyksille oli Suomen asiain komitean ensimmäisen puheenjohtajan Gustaf Mauritz Armfeltin kirjeessään esittämä päätelmä kaiken Suomea uuteen emämaahan lähentävän voimaa antavasta vaikutuksesta. Varsinkin Napoleonin tappiollisen Venäjän-retken jälkeen ja huolimatta maaorjuudesta Venäjä koettiin Manner-Euroopan johtavaksi suurvallaksi. Tämän takia Suomen asiain komitea piti suomalaisten venäjän kielen oppimista samoin kuin rahakysymystä tärkeänä ja vaikutti kyseisten kysymysten ratkaisuyrityksiin.²

Liikkeessä olevan ruotsalaisen rahan poistamisen keinoina nähtiin ensi vaiheessa assig-naattiruplille hallinnollisesti määritelty markkinanoteerausta korkeampi kurssi, Suomen Pankin liikkeeseen laskemat pikkusetelit ja joukko hallinnollisia määräyksiä. Jo ennen kuin Suomen Pankki sai liikkeeseen pikkusetelinsä, valtiovarainpäällikön apulainen Gabriel Erik von Haartman ilmoitti lehdissä julkaistulla ilmoituksella keisarin päätöksestä toimittaa 1,5 miljoonan ruplan edestä venäläisiä assignaatteja. Jo kolmasosa niistä oli tuossa vaiheessa toimitettu suuriruhtinaskuntaan.³

Hallinnollisilla määräyksillä asetettiin erilaisia takarajoja ruotsalaisen rahan käytölle verojen maksussa, samat takarajat ulotettiin myöhemmin myös yksityishenkilöiden välisiin maksuihin. Pankin johtokunta jopa ehdotti, että kaikki ruotsalaiset pikkusetelit, joissa oli vuosi 1813 tai sitä myöhempi eli jotka olivat tulleet maahan vuosia Suomen Ruotsista irrottamisen jälkeen, takavarikoitaisiin. Senaatti meni vielä pidemmälle päättämällä 12. joulukuuta 1817 annetulla asetuksella kieltää kaikkien kahta riikintaaleria pienempien ruotsalaisten seteleiden – vuosiluvusta riippumatta – käyttö vuoden 1818 jälkeen, jolloin ne takavarikoitaisiin. Pankin johtokunta arvioi tuolloin ruotsalaisten pikkusetelien Suomessa liikkeessä olevan arvon kahdeksi miljoonaksi riikintaaleriksi. Kun kuitenkin pikkuseteleitä vaihdettiin Tukholmassa vuosina 1818 ja 1819 suuremmiksi seteleiksi vähemmän kuin kymmenen prosenttia mainitusta arvosta, voidaan tämänkin päätöksen katsoa jääneen vaille suurempaa merkitystä.⁴

Monien 1810-luvun hallinnollisten yritysten epäonnistuttua jäi ruotsalaisten setelien poistaminen runsaaksi vuosikymmeneksi pois Suomen poliittisen johdon agendalta. Kuvavaa 1820-luvulle on Pippingin Suomen Pankin historiikirjassa ajanjakson tapahtumille antama otsikko ”Hiljaiselon kausi Helsingissä”⁵

Myöskään Suomen Pankin pikkusetelit eivät saaneet aikaan toivottua kehitystä liikkeessä olevan setelistön koostumuksessa. Alkuvaiheessa, vuosina 1812–1815 pankin johtokunta totesi raporteissaan toivorikkaasti pikkusetelien liikkeessä olevan arvon jatkuvasti kasvavan sitä mukaa kuin tuotanto- (eli lähinnä seteleiden allekirjoittamisen) ongelmien ratkaisussa edistettiin. Tämän katsottiin vähentävän liikkeessä

Kuvio 1. Liikkeessä olevan Suomen Pankin setelistön kehitys vuosina 1813–1840

Lähde: Tallqvist (1900) s. 91–92.

olevia ruotsalaisia seteleitä, ja maaliskuussa 1816 Suomen Pankin liikkeeseen laskeman kopeekkasetelistön arvo nousi jo yli 1,5 miljoonaan ruplaan. Siitä oli vielä matkaa kolmeen miljoonaan ruplaan, jonka sekä pankin että senaatin johto asettivat tavoitteeksi ja jolla katsottiin voitavan korvata liikkeessä olevat ruotsalaiset setelit. Arvioissa ei kuitenkaan otettu huomioon, että ruotsalaisia seteleitä virtaisi jatkuvasti lisää maahan.

Vuoden 1815 jälkeen pankin kopeekkaseteleiden liikkeessä oleva määrä ei enää kasvanut muutamaan vuoteen, vaan alkoi jopa vähentyä ja oli vuonna 1818 alle 1,4 miljoonaa ruplaa (ks. kuvio 1). Tähän kehitykseen yritettiin vaikuttaa helpottamalla ruotsalaisten setelien vaihtoa myöntämällä Suomen Pankille vuonna 1819 edellä käsitelty oikeus laskea liikkeeseen aikaisempia suurempia, 1, 2 ja 4 ruplan, seteleitä. Pankin liikkeessä olevan setelistön epäsuotuisa

kehitys johtui kuitenkin ennen muuta ruplan markkinakurssin kohoamisesta riikintaalerin kurssiin verrattuna, mitä ei otettu huomioon verojen maksussa käytetyssä kurssisuhteessa. Sen takia väestö maksoi veronsa mieluummin ruotsalaisissa seteleissä kuin ruplamääräisissä venäläisissä tai Suomen Pankin seteleissä, mikäli se vain oli mahdollista. Sen seurauksena pankin liikkeessä oleva setelistö supistui 1820-luvun alun jälkeen aina vuoteen 1833 asti, jolloin se oli alhaisimmillaan vain 828 000 ruplaa.⁶

Puhtaasti poliittisten näkökohtien lisäksi ruotsalaisen rahan poistamista koskevaan keskusteluun nostettiin nyt ruotsalaisen ja venäläisen rahan kurssiheilahtelujen aiheuttamat epäkohdat. Maaseudun rahvas ei ymmärrettävästi ollut selvillä ruotsalaisen rahan kurssien muutoksista. Näin tuotteitaan Ruotsissa kauppaavat yrittäjät saattoivat hyväksikäyttää tätä

rahvaan tietämättömyyttä vaihtamalla saamiaan, arvoltaan heikentyneitä ruotsalaisia rahoja niiden aikaisempaan, huomattavasti korkeampaan kurssiin. Luonnollisesti Suomen tuolloiset johtohenkilöt pitivät pöyristyttävänä, kun huhujen mukaan samaa keinoa käyttivät hyväkseen kruununvoudit esiintyen yksityisesti ruotsalaisen rahan vaihtajina rupliin, silloin kun verot edellytettiin maksettavan ruplilla.⁷

Kolmas näkökohta, joka alkoi saada keskustelussa yhä enemmän pontta, oli eri rahojen aiheuttama sekavuus ja sen maksujärjestelmälle aiheuttama tehottomuus. Se mainittiin nimenomaisesti syynä, kun vuonna 1839 asetettiin salainen komitea valmistelemaan ulkomaisen rahan vaihtamista mikäli mahdollista valtakunnan omaan rahaan. Rahaolojen sekavuus ei ollut kuitenkaan perimmäinen peruste ruotsalaisen rahan poistamiseksi liikkeestä, vaan tämä oli poliittinen syy, kuten edellä todettiin.⁸

Sekavat rahaolot tulivat hyvin esiin monista tuon ajan lehdissä kadonneiksi ilmoitettujen lompakkojen sisällöistä. Yksi tällainen tiedoksianto kertoi kadonneessa lompakossa olleen kuusi venäläistä 25 ruplan assignaattia, viisi 10 ruplan assignaattia ja noin viiden ruplan edestä pienempiä seteleitä sekä yksi 33 riikintaalerin ja 16 killingin, kolme 10 riikintaalerin ja kolme 6 riikintaalerin ja 32 killingin uuden tyyppin ruotsalaisia seteleitä sekä yksi vanhan tyyppin 3 riikintaalerin seteli ja joukko pikkuseteleitä.⁹

Paljon käytetty rahaolojen sekavuuden kuvaus sisältyy Hufvudstadsbladetin perustajana tunnetun August Schaumanin 1890-luvun alussa julkaistuihin muistelmiin.¹⁰ Muistelmat perustuvat hänen päiväkirjojihinsa, joissa elämäntavan kehitys 1830-luvulta 1860-luvulle ilmenee

kiinnostavasti. Sen lisäksi, että kirjassa mainitaan kaikki edellä käsitellyt ruotsalaiset, venäläiset ja suomalaiset paperirahat, sisältyy kuvaukseen myös kaikki eri vuosisadoilta peräisin olevat metallirahat ja rahojen arvosuhteiden muutoksien sekä niiden sekakäytön aiheuttamat hankaluu-det.¹¹ Schaumanilla on myös muutama mielenkiintoinen maininta omakohtaisesta seteleiden käytöstään, kuten höyrylaivalipun maksaminen Viaporiin (Suomenlinnaan) Suomen Pankin liikkeeseen laskemalla 20 kopeekan setelillä.¹²

Aikalaiset pohtivat myös taloudelliselta kannalta, oliko se, että Suomessa käytettiin ruotsalaista rahaa, hyvä vai huono asia. Toisaalta todettiin, että tällä tavoin pystyttiin välttämään seteleiden valmistuskustannuksia, toisaalta havaittiin, että menetettiin ns. setelitulo eli seigniorage.¹³ Kun pankki laski seteleitä liikkeeseen, olivat ne sen velvoitteita, joille ei kuitenkaan tarvinnut maksaa korkoa. Sen sijaan pankki saattoi lainata saamansa varat eteenpäin korolla. Kun korkotuotot olivat yleensä suuremmat kuin seteleiden tuotanto- ja jakelukustannukset, syntyi setelituloa. Tämän tulon Suomen Pankki tai Venäjän assignaattipankki menetti ja sen sijasta Ruotsin Valtakunnanpankki voitti, kun ruotsalaiset setelit pysyivät vuosikymmenien ajan sitkeästi liikkeessä. Lisäksi kun ne aikanaan esitettiin lunastettavaksi, niiden hopea-arvo oli vähentynyt.

Syyt ruotsalaisen rahan säilymiseen kierrossa olivat moninaiset. Kuten porvarissäädyn edustaja Bladh Porvoon valtiopäivillä arveli, ihmiset eivät helpolla muuttaneet tottumuksiaan. Kun kauppoja oli vuosikymmeniä tehty riikintaalereilla ja killingeillä, ei maksamista uudessa rahayksikössä ollut helppo omaksua. Varsinkin maaseudun verovelvollisilla, talollisilla ja torp-

pareilla oli hallussaan vain ruotsalaista rahaa. Ruplaan suhtauduttiin epäluuloisesti, varsinkin kun assignaattiruplien venäjänkielistä tekstiä ei ymmärretty. Ruotsalaisissa ja pankin pikkuseteleissä oli sentään setelin arvo suomeksi.

Lisää epäluuloja herättivät huhut Napoleonin Venäjän-sotaretken aikaisista setelivärensistä. Eivätkä epäluulot perustuneet pelkästään huhuihin, sillä vuosina 1815–1819 erityisiin postikonttoreihin palautettiin yli 3 000 ruplan arvosta seteleitä, joiden arveltiin olevan ”ranskalaisvalmisteisia”. Ne palautettiin Pietarin assignaattipankkiin, joka myöhemmin korvasi ne aidoilla seteleillä.¹⁴

Myös ulkomaankaupan rakenne edesauttoi ruotsalaisen rahan säilymistä. Ruotsi säilyi tärkeänä vientimarkkinana myös poliittisten muutosten jälkeen ja Suomen kauppataase oli ylijäämäinen, kun taas kauppa Venäjälle oli alijäämäinen. Puutavaran- ja tervanviejät toivat tuotteistansa maksuina saamansa ruotsalaiset setelit, jotka sitten levisivät viejien hankintaverkostojen ja työntekijöille maksettujen palkkojen kautta ympäri suuriruhtinaskuntaa.¹⁵

Yhtenä merkittävänä selityksenä ovat ruotsalaisten ja venäläisten rahojen kurssisuhteiden

muutokset ja ennen muuta ruotsalaisten seteleiden kurssien heikkeneminen, joka jatkui 1800-luvun alkuvuosikymmeninä samalla kun ruplan kurssi alkoi vakiintua. Sen takia ruotsalaisten seteleiden tuonti osoittautui edulliseksi liiketoiminnaksi. Myös keskushallinto itse ruokki rahan käyttöä, koska sen oli edullista käyttää valtion rahastoihin kertynyttä ruotsalaista rahaa palkkoihin ja hankintoihin.

Useat kirjoittajat ovat käsitelleet syitä, miksi suomalainen hallinto ei onnistunut pyrkimyksissään päästä eroon ruotsalaisesta rahasta huolimatta monista toimenpiteistä kolmenkymmenen vuoden aikana.¹⁶ Näistä kirjoittajista Davidson ehkä suorasukaisimmin on löytänyt syyn huonosti toteutetuista hallinnollisista toimenpiteistä. Hänen mielestään ei riittänyt pelkkä ilmoitus, ettei jotakin rahalajia, tässä tapauksessa ruotsalaisia seteleitä, voinut enää käyttää, minkä jälkeen jätettiin seteleiden vaihtaminen yleisön tehtäväksi. Ihmiset tarvitsivat vaihdon välineen, ja parempi huono sellainen kuin ei ollenkaan.¹⁷ Edellytykset hyvin hallinnoidulle ruotsalaisten seteleiden vaihdolle syntyivät vasta vuosina 1834 ja 1840 Ruotsissa ja Venäjällä suoritetun raharealisaatioiden myötä.

Ruotsin ja Venäjän raharealisaatiot mahdollistivat ruotsalaisen rahan poistamisen liikkeestä

Ruotsin rahaolot vakautettiin valtiopäivien jo vuonna 1830 tekemän päätöksen mukaisesti vuonna 1834. Päätöksen toimeenpanoa viivytettiin sen vuoksi, että Valtakunnanpankin hopeavaranto piti saada riittäväksi. Päätöksen mukaisesti yksi riikintaaleri hopeassa määriteltiin

2 2/3 riikintaaleriksi Valtakunnanpankin seteleissä (*banco*) ja 4 riikintaaleriksi valtionvelkaseteleinä (*riksgåld*). Siten seteleiden arvoa alennettiin merkittävästi, mutta Valtakunnanpankin ja Valtion velkakonttorin seteleiden arvosuhde säilyi samana kuin vuoden 1803 raharealisaa-

Venäjän raharealisaatio toteutettiin siten, että Kauppapankki laski talletuksia vastaan liikkeeseen seteleitä, jotka olivat esikuvana niin väritykseltään kuin asettelultaan Suomen vuoden 1840 tyyppin seteleille.

tiossa eli 1:1 ½. Jo liikkeeseen lasketut Valtion velkakonttorin setelit säilyivät edelleen kiertossa, mutta niiden liikkeeseen lasku lopetettiin.¹⁸

Ruotsin Valtakunnanpankin 8, 12 ja 16 killingin sekä 2 ja 3 riikintaalerin seteleiden liikkeeseenlaskua jatkettiin käyttäen vanhamallisia setelilomakkeita, mutta niiden tekstiin, myös suomenkieliseen, tehtiin muutoksia. Siten ”Kowaa Riikin Daleria” korvattiin ilmaisulla ”Riikin Daleria Banco”. ”Kowaa” oli viitannut seteleiden lunastamiseen hopeassa, mikä ei ollut ollut käytännössä mahdollista vuoden 1810 jälkeen. Koska Valtakunnanpankki samanaikaisesti suunnitteli uuden setelisarjan liikkeeseenlaskua, nämä muutokset tehtiin

teksteihin, jottei olisi syntynyt väärinkäsityksiä siitä, minkä näköiset setelit lunastettiin hopealla. Ruotsin uusi setelisarja otettiin käyttöön vuosina 1835–1836 ja perustui värjätyn paperin käyttöön.¹⁹

Ruotsin tavoin Venäjällä katsottiin taroituksenmukaiseksi vakauttaa rahaolot ja tehdä setelit lunastettaviksi hopealla. Heinäkuussa 1839 julkaistun manifestin mukaan hopeasta tuli ainoa arvonnimittä ja vuoden 1840 alusta lähtien kaikki sopimukset oli tehtävä hopearahan määräisinä. Yksi hopearupla määriteltiin 3,50 assignaattiruplaksi. Näin se seteleiden arvon heikkenys, joka alkoi pian Katariina II:n hyväksytyä assignaattiruplien käytön, realisoitui lopulta

siten, että yksi assignaattirupla oli vähemmän kuin 29 kopeekkaa hopearuplina.

Venäjän raharealisaatio toteutettiin siten, että Valtion Kauppapankkiin avattiin vuoden 1840 alusta erityinen hopearahan talletuskassa, joka antoi seteleitä talletuksia vastaan. Kauppapankin seteleitä laskettiin liikkeeseen vain vuosina 1840–1841. Ne olivat ensi kertaa Venäjän setelihistoriassa kaksipuoliset. Samalla määrättiin liikkeeseen laskettavaksi Luottosetelitoimiston (vuodesta 1860 Venäjän Valtionpankin) hopealla lunastettavia luottoseteleitä. Luottosetelit olivat käytössä keisarinvallan päättymiseen saakka.

Ruotsin ja Venäjän raharealisaatioilla luotiin edellytykset Suomen suuriruhtinaskunnan rahoitajien vakauttamiselle yli 30 vuotta kestäneen sekavan vaiheen jälkeen. Yhtäältä Venäjän raharealisaatio koski myös Suomea keisarikunnan osana. Toisaalta Ruotsin päätös lunastaa seteleitä jälleen hopealla mahdollisti Suomen Pankille uusia seteleitä varten tarvittavan hopeakatteen hankkimisen, koska se saattoi toimittaa Suomessa kierrosta vedettävät ruotsalaiset setelit lunastettaviksi Ruotsin Valtakunnanpankissa. Kun nyt molempien maiden seteliraha sai pysyvän arvon hopeassa, ei ruotsalaisen setelirahan tuonnille ollut enää mitään perusteita kurssi-voittojen kannalta.

Suomen rahanuudistus valmisteltiin huolellisesti, ja prosessi toteutettiin valtiovarainpäällikkö Lars Gabriel von Haartmanin, edellä mainitun Gabriel Erik von Haartmanin pojan, johdolla. Ensimmäisiin tehtäviin kuului Suomen Pankin uudenmallisten hopeakatteisten seteleiden lomakkeiden tilaaminen Pietarista. Venäjän setelit, joihin oli jo aikaisemman siven 5 ruplan ja punaisen 10 ruplan setelin

ohella määritelty värit myös muille seteliarvoille niiden toisistaan erottamisen helpottamiseksi, vaikuttivat yksi yhteen myös Suomen ruplaseteleiden väritykseen.

Samanaikaisesti uusien seteleiden hankinnan kanssa käynnistettiin maassa liikkeessä olevien venäläisten assignaattiruplien vaihtaminen hopeaan Pietarissa. Assignaattiruplien korvaamiseksi jouduttiin suuriruhtinaskunnassa laskemaan väliaikaisesti liikkeeseen lisää Suomen Pankin rupla- ja kopeekkaseteleitä, vaikka niiden poisvetämisestä oli jo päätetty. Aikaa sitten päivättyjä ja allekirjoitettuja ruplaseteleitä viimeisinä vuosilukuinaan 1828 ja 1829 laskettiin nyt urakalla liikkeeseen. Sen sijaan kopeekkaseteleiden lomakkeisiin numeronpainaja painoi vuosiluvun 1840, ja myös niiden runsas määrä osoittaa rahanvaihdon aikaansaamaa väliaikaista akuuttia pikkusetelitarvetta. Suomen Pankin rupla- ja kopeekkaseteleitä lähetettiin maan eri puolella sijaitseviin lääninkonttoreihin, joita pyydettiin käyttämään niitä myös palkkojen maksussa. Toimenpiteen seurauksena pankin liikkeessä olevan setelistön arvo kasvoi yli 1,8 miljoonalla ruplalla eli yli kaksinkertaistui vuonna 1840 (ks. kuvio 1).²⁰

Ruotsalaisten seteleiden saamiseksi pois kierrosta oli tärkeää, että niiden hallussapitäjät kokivat vaihdon houkuttelevaksi. Sen takia päätettiin käyttää edullisia lunastuskursseja ruotsalaisille pikkuseteleille, joille maksettiin hienoista ylikurssia.²¹ Liikkeestä vedetyillä ja Ruotsin Valtakunnanpankkiin lunastettavaksi toimittamallaan ruotsalaisilla seteleillä Suomen Pankki sai hopeaa, mikä toimitettiin Tukholmasta Pietariin. Siellä se myytiin Pietarin rahapajalle. Sillä ja Pietarissa vaihdetuilla assignaattiruplilla saadulla hopealla maksettiin uudet hopeakatteiset setelit ja luotiin Suomen Pankin liikkeeseen laskemien seteleiden katteena oleva hopeavaranto.

Rahanvaihdon käytännön toteuttamista ja ruotsalaisen rahan keräämistä varten Suomen Pankki perusti vaihtokonttorit Turkuun, Kuopioon ja Vaasaan. Näistä rahanvaihdon kannalta tärkein oli Turun konttori, koska koko maasta kerätyt rahat toimitettiin juuri Turusta Tukholmaan. Pankin konttoreita kutsuttiin pitkään vaihtokonttoreiksi, vaikka vaihtoruljanssin

jälkeen ne osallistuivat myös muihin Suomen Pankin tehtäviin.

Seteleiden toimittamisen ajankohta Tukholmaan piti valita huolellisesti, sillä suuren setelimäärän lunastaminen hopealla vaikutti luonnollisesti ruotsalaisten seteleiden katteena olevaan hopeakassaan. Samanaikaisesti Valtakunnanpankin metallirahakassaan kohdistui paineita huonojen satojen ja Hampurin vuoden 1842 palon, joka johti sikäläisten pankkiirien myöntämien lainojen irtisanomiseen, johdosta. Kun vielä Ruotsin sisäpoliittinen tilanne oli arkaluonteinen, suurimman paineen metallikas-

salle aiheuttanut ruotsalaisten seteleiden massiivinen palauttaminen Valtakunnanpankkiin vaati määrätietoisuutta ja hienovaraisuutta.²²

Vielä yksi tärkeä näkökohta oli rahanvaihdosta tiedottaminen. Tämä oli välttämätöntä kaikkien kansalaisten tavoittamiseksi mutta myös huijausten estämiseksi. Liikkeellä oli nimittäin huhuja, joiden mukaan tietty ruotsalainen setelityyppi oli menettänyt arvonsa. Niitä lehdet kiitettävästi oikaisivat.²³

Vuoden 1842 loppuun mennessä ruotsalaisia seteleitä toimitettiin Tukholmaan yhteensä 4,9 miljoonan riikintaalerin edestä. Tuossa vaiheessa senaatti katsoi vaihdon onnistuneen ja vuoden 1843 alusta kiellettiin ruotsalaisten seteleiden käyttö muualla Suomessa paitsi Tornion-, Muonion- ja Kemijoen laaksoissa. Mainituilla alueilla käytiin vilkasta kauppaa Ruotsin kanssa, minkä vuoksi olisi ollut mahdotonta ehkäistä ruotsalaisen rahan käyttöä hallinnollisilla määräyksillä. Suomen Pankki jatkoi kuitenkin seteleiden lunastamista, ja vuosien 1844 ja 1850 välisenä aikana niitä toimitettiin vielä yli 800 000 riksin edestä Tukholmaan lunastettavaksi, ennen

Setelin suomenkielinen arvo esiintyi Ruotsin Valtakunnanpankin 8 killingin setelissä vielä vuonna 1849. Kyseinen setelityyppi poistettiin samana vuonna käytöstä.

muuta Oulun läänistä. Yhteensä ruotsalaisia seteleitä saatiin Suomesta kierrosta ja toimitettiin Ruotsin Valtakunnanpankkiin 6,1 miljoonan riikintaalerin edestä, minkä seurauksena Valtakunnanpankin hopeavaranto supistui kolmanneksella.²⁴

Vaihdettu summa saattoi olla jopa edellä mainittua suurempi, sillä Tukholmassa olevan pääkonsulin välityksellä vaihdettiin 0,6 miljoonaa riikintaaleria. Olettamusta tukee myös Ruotsin seteleiden liikkeessä olevan määrän vähentyminen vuoden 1840 lopun 26,9 miljoonasta riikintaalerista vuoden 1844 lopun 19,7 miljoonaan eli yli neljäsosalla.²⁵

Jonkinlaisen kuvan Suomessa tuohon aikaan käytössä olleista rahamääristä antaa arvio, että Suomessa oli vuonna 1840 liikkeessä 6,7 miljoon-

nan hopearuplan (13 miljoonan riikintaalerin) edestä erilaista rahaa. Lunastetut setelit jakautuivat lähes tasan ruotsalaisten (48 %) ja venäläisten (45 %) setelien kesken. Sen sijaan raharealisaa-tion yhteydessä lunastettujen Suomen Pankin pikkusetelien osuus oli vaatimaton (7 %).²⁶

Vaikka ruotsalaisten seteleiden poisvetäminen Suomesta toteutettiin lähes kokonaisuudessaan 1840-luvun alkuvuosina, pienissä ruotsalaisissa killinkiseteleissä säilyi suomenkielinen arvoteksti aina vuoteen 1849 asti. Valtakunnanpankki luopui setelityypistä vasta kyseisenä vuonna, eikä ilmeisesti halunnut tehdä muutoksia setelitekstiin tyyppin oltua jo poistumassa käytöstä. Tämä lienee selitys Pippingin ihmettelyyn Suomen kielen käytöstä ruotsalaisissa seteleissä vielä vuonna 1849.²⁷

Raharealisatioiden tuloksena Suomen Pankki saattoi laskea liikkeeseen hopeakatteiset ruplasetelit

Venäjän vuoden 1840 raharealisatio ja ruotsalaisen rahan liikkeestä poistaminen tekivät tilaa uudentyypisille ruplaseteleille. Ne edustivat modernia setelipainamisen tekniikkaa värillisine kehyksineen, ja ne painettiin jälleen Pietarin valtionpainossa. Suomen Pankin setelinantioikeutta laajennettiin aikaisemmasta, ja pankki sai nyt laskea liikkeeseen 3, 5, 10 ja 25 ruplan seteleitä.

Seteleiden värit noudatti Venäjän raharealisatioiden yhteydessä liikkeeseen laskettujen seteleiden väritystä siten, että 3 ruplan setelin kehys oli vihreä, 5 ruplan setelin sininen, 10 ruplan punainen ja 25 ruplan musta. Samalla luotiin pitkäksi aikaa pohja Suomen 5 ja 10

yksikön seteleiden väriykselle. Kahden viime mainitun väritys noudatti ns. väriympyrää, jota ensimmäisenä kehitteli Isaac Newton. Seteleiden optimaalisen erottamisen vuoksi vierekkäisten seteliarvojen värit tuli valita väriympyrän vastakkaisilta puolilta, mikä piti täsmälleen paikkansa sinisen ja punaisen värin tapauksessa.

Värien ohella seteleiden ulkoasun ja koristelun esikuvina olivat samanaikaiset venäläiset Valtion Kauppapankin setelit. Venäjän valtakunnan vaakuna oli edelleen setelien etusivun keskeinen kuva-aihe, ja värillisissä koristekuvioissa käytettiin silmukkaviivoja.

Vuoden 1840 tyyppin setelit olivat monessa mielessä laatuaan ensimmäiset Suomen vielä

Vuoden 1840 tyyppin 5 ruplan seteli vuodelta 1841. Setelin esikuvina olivat samaan aikaan liikkeeseen lasketut venäläiset Valtion Kauppapankin setelit. Sen allekirjoittivat pankin johtokunnan jäsen Axel Federley ja kassööri Jonas Peron (vanhempi). Federley sai valtiovarainpäällikkö von Haartmanilta nuhteita epäonnistuneesta nimikirjoituksestaan seteleissä.

nuorena setelihistoriassa. Ensinnäkin ne olivat nykymerkityksessä ensimmäiset Suomen Pankin setelit, koska niiden teksteissä ei enää kerrottu, että pankkiin oli talletettu tietty määrä rahaa, jonka setelin haltija saattoi lunastaa pankista. Tästä huolimatta niitä kutsuttiin talletusseteleiksi, millä viitattiin siihen, että assignaattien sijasta niiden katteena oli hopeatalletus. Samoin liikkeeseenlaskijan nimi esiintyi vuoden 1840 setelisarjassa ensimmäisen kerran muodossa Finska Banken, Suomen Pankki. Utta oli myös se, että venäjän kieli oli ensimmäisen ja myös viimeisen kerran Suomen Pankin seteleiden pääkieli etusivun vasemmalla puolella.

Lisäksi setelin takasivua käytettiin ensimmäisen kerran muuhunkin kuin setelin arvomer-

kintään, ja se sisälsi ensimmäisen kerran suomen kielellä saman informaation, mikä oli etusivulla ruotsiksi ja venäjäksi. Takasivulla oli vastaavasti ensimmäisen kerran seteleiden väärentämisen rangaistavuutta koskeva teksti, kuitenkin vain viittauksena kyseiseen asetukseen. Se noudatti samanaikaisten venäläisten seteleiden tekstiä, jossa todettiin, että seteleiden väärentäjiä rangaistaan lain mukaan.²⁸

Suomen Pankin liikkeeseen laskemien kopeekkamääräisten seteleiden kohtalosta oli erilaisia näkemyksiä. Myöhempi Suomen Pankin johtokunnan jäsen Henric Nordenswan esitti 1830-luvun lopulla, että otettaisiin käyttöön myös täsmälleen samanarvoiset kopeekkasetelit kuin ruotsalaiset Valtion velkakonttorin

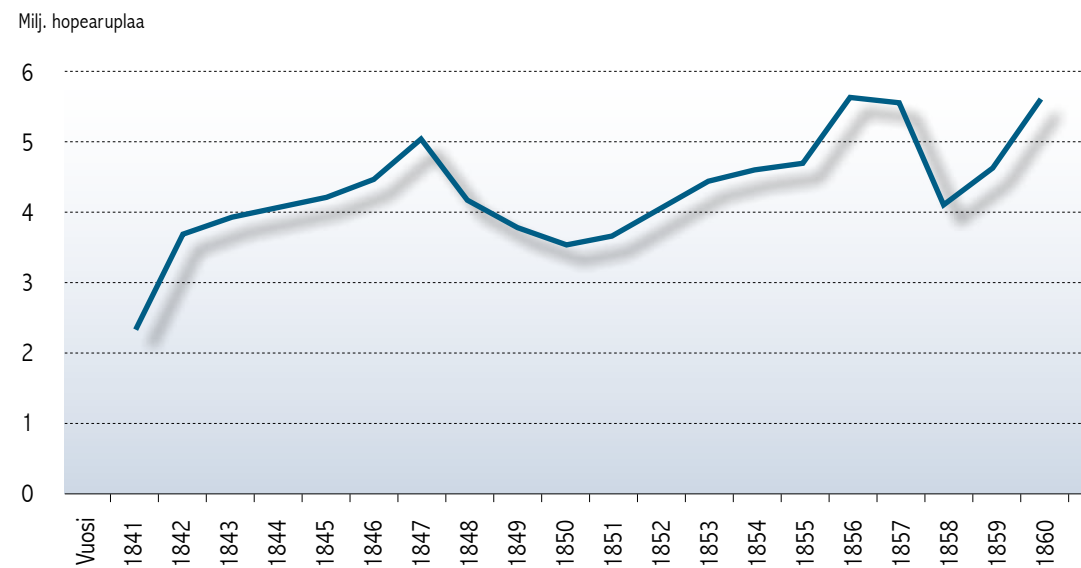
killinkisetelit. Se olisi helpottanut ruotsalaisten pikkuseteleiden vaihtoa. Myös senaatti puoli pikkuseteleidenannon jatkamista, mutta Pietarin valtiosihteerinvirasto hylkäsi ajatuksen. Lopullinen setelisarja oli eräänlainen kompromissi koostuen 3–25 ruplan arvoisista seteleistä. Siitä oli seurauksena, että vaihtorahana käytettiin venäläisiä yhden hopearuplan ja 5–50 kopeekan hopearahoja sekä niitä arvoltaan pienempiä kuparirahoja.²⁹

Pietarin valtionpaino toimitti setelilomakkeet Suomen Pankkiin ilmeisesti jo arkeista leikattuina, minkä jälkeen ne ensin numeroitiin ja sitten niihin leimattiin vuosiluku. Seteleihin painettiin ensimmäisen kerran myös allekirjoittajien virka-asema: ”BANCO DIRECTEUR” ja ”BANCO CASSEUR”. Siten pankin johdon muuttuneen näkemyksen mukaan kassanhoitaji-

en tuli nyt kontrassegnera setelit kirjanpitäjien sijasta. Tämä olikin luontevaa kassanhoitajien tehtävänkuvan perusteella, hehän vastaanottivat valmiit setelit ja laskivat ne liikkeeseen.

Vaikka myös venäläiset hopeakatteiset setelit olivat käypiä Suomessa, Suomen Pankin liikkeeseen laskemat setelit tulivat nyt ensi kertaa vallitsevaan asemaan. Tämä näkyi pankin liikkeessä olleen setelistön kasvuna (ks. kuvio 2)

Vuoden 1840 setelityypin jälkeen Pietarin valtionpaino ei enää painanut Suomen seteleitä, vaikka osallistui joihinkin tarjouskilpailuihin. Vuosisadan lopulla osana venäläistämishjelmaa ja Suomen suurrutinataskunnan rahajärjestelmää käytyä keskustelua korkea venäläinen esivalta kyllä edellytti, että markkasetelit piti vastedes painaa Pietarissa. Käskyä ei kuitenkaan koskaan pantu käytäntöön (asiasta lähemmin luvussa 7).

Kuvio 2. Liikkeessä olevan setelistön kehitys vuosina 1841–1860

Lähde: Schybergson (1914) Liitetaulukko 1.

ARVOLTAAN PIENTEN RUPLA- JA KOPEEKKASETELEIDEN LAKKAUTTAMISEN JÄLKEEN SETELITYYPPEJÄ EI LAKKAUTETTU SEURAAVAN SADAN VUODEN AIKANA

Vuoden 1840 raharealisaation yhteydessä lakkautettiin vuoden 1822 tyyppin rupla-setelit ja vastaavasti vuoden 1824 tyyppin kopeekkasetelit. Näiden Suomen Pankin pikkuseteleiden käyppyy lakkasi vuonna 1852. Niitä jäi palautumatta yhteensä runsaan 46 330 ruplan edestä, ruplaseteleitä vajaan 6 500 ja kopeekkaseteleitä vajaan 40 000 ruplan edestä.

Vuoden 1840 tyyppin ruplaseteleiden käyttöön-oton jälkeen seteleiden mitätöimismenettelyä muutettiin. Vanhoja setelityyppejä ei enää lakkautettu, eikä niiden käytölle annettu takarajaa siinä vaiheessa, kun seuraava setelityyppi otettiin käyttöön. Siten Suomen Pankin setelitulille kirjattiin jatkuvasti vastuu-summa myös vuoden 1840 tyyppin ruplaseteleistä, ja tileistä ilmeni kunkin rupla-arvoisen setelin vielä liikkeessä oleva määrä myös sen jälkeen, kun markkasetelit oli otettu käyttöön.

Kysymys ruplaseteleiden lakkauttamisesta tuli ensimmäisen kerran esille vuonna 1865, jolloin hopealla lunastettavat markkasetelit olivat korvanneet ne. Pankin johtokunta tiedusteli silloin, tulisiko ruplaseteleiden lunastukselle määritellä jokin takaraja. Keisari ei kuitenkaan nähnyt tarpeelliseksi suosittelaa takarajaa. Asia tuli uudelleen ajankohtaiseksi maaliskuussa 1872, jolloin pankin johtokunta esitti pankkivaltuustolle ruplaseteleiden lakkauttamista. Tuossa vaiheessa niitä oli lunastamatta enää vain vajaan 300 000 markan edestä ja esimerkiksi 25 ruplan seteleitä vain 709 kappaletta. Markkaseteleitä oli sen sijaan samaan aikaan liikkeessä yli 42 miljoonaa markan arvosta. Koska ruplaseteleiden määrä

oli niin vähäinen, ei pankkivaltuusto katsonut niiden lunastamisen lopettamista aiheelliseksi.³⁰

Vuosikymmenten kuluessa seteleiden lakkauttaminen tuli edelleen muutaman kerran esiin. Seuraavan kerran asia oli esillä vuonna 1893, jolloin pankkivaltuusto päätti esitellä asian valtiopäivien pankkivaliokunnalle ja uudelleen vuonna 1900. Tuossa vaiheessa pankkivaltuusto korosti erityisesti vanhan mallisten seteleiden alttiutta uusien menetelmin tehtäville väärennöksille.³¹ Tämän perusteen valtiopäivien pankkivaliokunta hyväksyi, mutta piti edelleen tärkeänä, että vanhojen setelityyppien haltijoille ei koituisi taloudellista vahinkoa, jos he eivät huomaisi seteleiden lakkauttamista koskevaa ilmoitusta.

Väärennösperusteen takia eräänlaisena kompromissina valiokunta ja sen esityksestä säädyt hyväksyivät keisarille esitettäväksi pankin ohjesääntöön tehtävän muutoksen. Sen mukaan taitavasti vähintään osin koneellisesti tehtyjen väärennösten ilmaantuessa liikkeeseen jostakin setelityypistä senaatin talousosasto saattoi pankkivaltuuston esityksestä määrätä, että kyseisen tyyppin seteleitä lunastettiin lyhyen määräajan kuluttua vain pankin pääkonttorissa.³² Näin voitiin taata, että ne tulivat riittävän tarkistuksen kohteeksi.

Erityisesti vuoden 1918 sisällissodan ja sen jälkeen liikkeeseen laskettujen tilapäisten setelityyppien aiheuttamien sekavien rahaolojen seurauksena pankin johtokunta nosti kysymyksen jälleen esiin. Lopullisesti vuoden 1840 tyyppin ruplasetelit ja kaikki muut vuotta 1922 edeltävät setelityypit lakkautettiin kuitenkin vasta pankkivaltuuston vuonna 1943 tekemällä päätöksellä.³³

MYÖS OBLIGAATIOTA KÄYTETTIIN MAKSUVÄLINEINÄ VUODEN 1840 RAHAREALISAATION JÄLKEEN³⁴

Vuoden 1840 keisarillinen julistus sisälsi mielenkiintoisen maininnan seteleihin maksuvälineinä rinnastetuista obligaatioista. Julistuksessa määriteltiin, että vuoden 1841 alusta lukien metallirahojen ohella käypiä maksuvälineitä olivat seuraavat setelit: venäläiset 200, 100, 50, 25, 10 ja 5 ruplan arvoiset pankkiassignaattit, Suomen Pankin aikaisemmin liikkeeseen laskemat 2 ja 1 ruplan sekä 75, 50 ja 25 kopeekan arvoiset pikkusetelit, Venäjän Valtion Kauppapankin 25, 10, 5 ja 3 ruplan arvoiset hopeakatteiset talletuskassasetelit, Suomen Pankin 25, 10, 5 ja 3 ruplan hopeakatteiset talletussetelit sekä Suomen Pankin 900 ja 300 hopearuplan arvoiset lainaobligaatiot.³⁵

Obligaatiot rinnastettiin siten maksuvälineinä täysin seteleihin. Kyseessä ei ollut vain teoreettinen rinnastus, sillä Pippingin mukaan

*Laina oli merkitty loppuun pienempinä ja suurempina erinä vuoden 1842 keskivaiheilla – alkuperäisten 300 ja 900 ruplan arvoisten obligaatioiden ohella laskettiin liikkeelle myös 100 ruplan obligaatioita. Nämä obligaatiopaperit liikkuvat yleisinä maksuvälineinä, ja niitä esitettiin lunastettaviksi ainoastaan poikkeustapauksissa, vaikka siihen oli mahdollisuus kolmen päivän irtisanomisen jälkeen.*³⁶

Kolmen päivän irtisanomisaika teki obligaatioista hyvin likvidejä eli myös tässä suhteessa ne olivat setelinomaisia, mikä tuolloin, kun ei ollut toimivaa arvopaperipörssiä, oli tärkeä näkökohta. Se varmasti myötävaikutti niiden käypyyteen maksuvälineenä. Kukapa ei olisi sijoittanut rahojaan korollisiin helposti rahaksi muutettaviin obligaatioihin aikana, jol-

loin kotimaista pankkitalletustoimintaa ei juuri ollut. Ajatus näiden obligaatioiden liikkeeseen laskemisesta oli valtiovarainpäällikkö von Haartmanin, joka näillä kotimaisilla lainoilla halusi korvata silloiset valtion Pietarin luottolaitoksista ottamat korkeakorkoisemmat lainat. Suomen Pankki sai oikeuden laskea liikkeeseen obligaatioita yhteensä 700 000 hopearuplan edestä. Velkakirjat olivat lainanantajalle asetettuja haltijavelkakirjoja, ja niiden korkokanta oli neljä prosenttia korkoa korolle.

Alun perin ei ollut määritelty, miten obligaatiot kuoletetaan. Koska obligaatioita esitettiin lunastettavaksi ensimmäisinä vuosina vain vähäisessä määrin, päätettiin niitä arpoa vuosittain 30 000 ruplan edestä lunastettaviksi. Näiden arpomisten tulokset julkaistiin lehdissä. Jos obligaatioita kuitenkin tietynä vuonna lunastettiin riittävästi, ei arvontaa suoritettu.³⁷

Korkoa korolle periaatteen mukaisesti laskettu korko maksettiin vasta obligaation lunastuksen yhteydessä. Kun obligaatiot uudistettiin kymmenen vuoden kuluttua liikkeeseenlaskusta eli vuosina 1851 ja 1852, päätti senaatti, että obligaatioiden haltijoilla oli oikeus nostaa korko myös vuosittain lunastamatta itse pääomaa. Koska obligaatioissa ei ollut mitään korkokuponkeja, tehtiin koron nostosta merkintä obligaation takasivulle.

1850-luvulla senaatti teki päätöksen, että obligaatiolainasta osa uudistettaisiin aina, kun laina kymmenen vuoden välein erääntyi maksettavaksi. Suunnitelman mukaan koko laina olisi tullut kuoletetuksi vasta vuosina 1891–1892. Kun valtio von Haartmanin siirryttyä pois valtiovarainpäällikön

Suomen Pankin lainaobligaatiot muistuttivat 25 ruplan seteliä. Obligaation allekirjoittivat ruplaseteleiden tavoin pankin johtokunnan jäsen (J. G. Winter) ja kassanhoitaja (kuvassa Jonas Peron).

РАСЧЕТЪ КАПИТАЛА ВЪ 300 РУБЛЕЙ СЕРЕБРЮМЪ СЪ НАРОШНИМИ ПРОЦЕНТАМИ ПО 4% И СЪ ПРОЦЕНТАМИ НА ПРОЦЕНТЫ.				UTRÄKNING Å ETT CAPITAL AF 300 SILFVER RUBEL OCH DERÅ UPPLUFVEN RÄNTA AF 4% MED RÄNTA PÅ RÄNTA.			
ТРИ СТИ ПЕНТЕИ СЕРЕБРЮМЪ				KOLME SITIARUPLAN HOPLASSA			
Är.	Mån.	Rub.	Kop.	Är.	Mån.	Rub.	Kop.
1	1	300	—	3	1	325	56
	2	300	—		2	326	64
	3	303	—		3	327	73
	4	304	—		4	328	81
	5	305	—		5	329	89
	6	306	—		6	330	97
	7	307	—		7	332	5
	8	308	—		8	333	13
	9	309	—		9	334	22
	10	310	—		10	335	30
	11	311	—		11	336	38
	12	312	—		12	337	46
2	1	313	4	4	1	338	59
	2	314	8		2	339	71
	3	315	12		3	340	84
	4	316	16		4	341	96
	5	317	20		5	343	9
	6	318	24		6	344	21
	7	319	28		7	345	34
	8	320	32		8	346	46
	9	321	36		9	347	59
	10	322	40		10	348	71
	11	323	44		11	349	84
	12	324	48		12	350	96

Förläskning eller efterräkning af denna Bankens Låne Obligation, afvensom utprägning af den förläskade, anses med det i Kjörsel. Förordningen af den 14 November 1812 stadgade ansvar.

Прим. Проценты рассчитываются съ перваго числа слѣдующаго за вкладомъ мѣсяца по первое число того, въ которомъ вкладъ выдается обратно.

Прим. Процентъ на получение процентовъ по сему расчету приобретается прощестіемъ трехъ мѣсяцевъ со дня вклада; а по прощестіи со дня вклада десяти лѣтъ, иращеніе капитала и процентовъ прекращается.

Ann. Rântan räknas från första dagen i månaden näst efter den, då insättningen skedd, till första dagen i den månad, då inlösen sker; dock beräknas icke någon ränta innehafvaren till goda förr, än sedan Capitalet i fulla trene månader varit innesående. All Rante beräkning upphör efter Tio års förlöpp.

Lainaobligation kolmannella sivulla oli koronkorkotaulukko obligaation juoksuaikana.

tehtävistä siirtyi 1860-luvulla ulkomaisiin lainoihin, puheena olevat obligatiot lunastettiin lopullisesti vuoden 1862 ensimmäisestä saksalaisesta lainasta saaduilla varoilla.³⁸

Itse obligatiokirja oli nelisivuinen. Takasivulla ei ollut ollenkaan painatusta. Pääasiassa tekstiä oli ensimmäisellä ja kolmannella sivulla. Ensimmäinen sivu muistutti 25 ruplan setelin takasivua verkkokuvioineen. Setelistä poiketen etusivulla ei ollut arvomerkintää suomen kielellä vaan vain venäjän- ja

ruotsinkielistä tekstiä obligaation ja sille kertyneen koron maksamisesta. Etusivulla oli ruplaseteleiden tavoin juokseva numero ja liikkeeseenlaskuvuosi (puuttuvat kuvassa olevasta lomakkeesta) sekä pankinjohtajan ja kassanhoitajan allekirjoitukset ja päiväys.

Setelin toiselle sivulle painettiin ruotsiksi ja venäjäksi teksti, jonka mukaan obligatiota lunastettavaksi esittävän oli se omakätisesti siirrettävä. Kolmannella sivulla obligaation arvo oli myös

suomen kielellä ja koronkorkotaulukko laskettuna 300 hopearuplalle kunkin kuukauden ensimmäisenä päivänä liikkeeseenlaskun jälkeen obligaation kymmenvuotisena juoksuaikana. Korkotaulukosta ja sivun alareunassa olevasta tekstistä ilmeni, että obligaation täytyi olla liikkeessä kuitenkin vähintään kolme kuukautta, jotta sille kertyi korkoa. Korkotaulukon alla oli lisäksi samanlainen maininta väärentämisen rangaistavuudesta kuin ruplaseteleissä.

Obligaation vesileima oli samankaltainen kuin vuoden 1840 tyyppin ruplaseteleissä. Seteleissä olevan vesileimamerkitsemisen ”DEPOSITIONS SEDEL” sijasta vesileimassa luki ”LÅNE OBLIGATION” ja lisäksi seteleiden tavoin arvo ”300 RUBEL”. Siten

obligatiosetelit olivat myös ulkoasultaan ja turvatekijöiltään hyvin seteleiden kaltaisia.

Obligaatioita tai velkaseteleitä, kuten niitä ase- tuksessa nimitettiin, käytettiin siis yleisesti maksuvälineinä. Vuonna 1841, jolloin pääosa niistä laskettiin liikkeelle, niiden määrä liikkeessä olevasta setelistöstä oli noin viidennes. Myös seuraavat 1840-luvulla liikkeeseen lasketut obligatiot, valtion kassa- obligatiot Saimaan kanavan rakentamista varten, hyväksyttiin ilmeisesti kaikissa maksusuorituksissa. Jälkimmäisten obligatioiden käyttötarkoituksen mukaan niitä kutsuttiin nimellä Saimaansetelit, mikä omalta osaltaan korostaa niiden rinnastamista tavomaisiin seteleihin.³⁹

1 Mark.

Emot denna sedel be. Tätä fe-
talar Finlands Bank makfaa
vid anfordran en summa Bankki
af **EN** mark i silfver. **YHDEN**

BANKO - DIREKTÖR

BANKO - KASSÖR

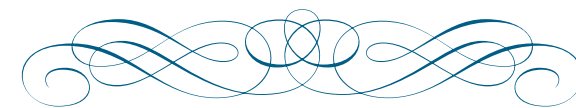
ОДНА МАРКА СЕРТ

N° 379261

1860.

3

Suomen oma rahayksikkö ja
ensimmäiset markkamääräiset
setelityypit

Krimin sota aiheutti paineita rahajärjestelmän vakaudelle ja johti omaan rahayksikköön

Vuoden 1840 säännösten mukaan Venäjän hopeakatteiset ruplaselvit olivat käypiä Suomessa samalla tavoin kuin Suomen Pankin liikkeeseen laskemat ruplaselvit. Pankin oli siten lunastettava ne hopealla. Ensi vaiheessa tämä ei aiheuttanut mitään ongelmia. Tilanne kuitenkin muuttui Krimin sodan 1853–1856 myötä. Venäjän sotaponnistelut johtivat jälleen kerran niiden rahoittamiseen paperirahalla, ja sen seurauksena paperiruplan arvon heikkenemiseen.

Greshamin lain mukaan huonompi raha syrjäyttää hyvän rahan pois kierrosta, kun käytössä on kaksi muodollisesti samanarvoista rahaa. Ihmiset ryhtyivätkin haalimaan parempiarvoista hopearahaa ja panivat kiertoon vain huonompiarvoisia paperiruplia. Sen seurauksena ensin Venäjän Luottosetelitoimisto ja sen jälkeen Suomen Pankki vuonna 1854 ryhtyivät rajoittamaan seteleiden lunastamista hopealla. Vaikka halua säilyttää Suomessa hyvin toimintu ja vakaa tilanne olisi löytynyt, ei Suomen Pankki voinut jatkaa liikkeeseen laskemiensa

paperiruplien lunastamista. Se olisi merkinnyt myös venäläisten paperiruplien lunastamisen jatkamista, mikä olisi nopeasti sulattanut pankin hopeavarannon.¹

Venäjän liikkeessä oleva setelistö yli kaksinkertaistui vuosien 1854 ja 1857 välillä. Venäjän tilanne johti vähitellen siihen, ettei minkäänlaista metallista vaihtorahaa löytynyt enää liikkeestä. Tämä alkoi olla esteenä kaupankäynnille. Kun arvoltaan pienin Suomen Pankin seteli oli 3 ruplaa, Venäjän Luottosetelitoimiston 1 ruplan seteleiden käyttö yleistyi Suomessa. Senkin vähän hopeisen vaihtorahan, joka oli liikkeessä, pyrkivät eri puolilla maata liikkuvat venäläiset laukkurysät ja rahanvaihtajat ostamaan.²

Vaihtorahan puutteen takia monet tehtaat ja kaupalliikkeet valmistivat omia vaihtorahan korvikkeita, erilaisia yksinkertaisia kopeekkamääräisiä tai yhden ruplan seteleitä. Niiden käytön kimmokkeena oli usein palkkojen maksu, ja kun paikalliset kauppiat hyväksyivät ne maksuina, laskettiin niitä joissakin tapauksis-

Vaihtorahapulan takia Venäjän Luottosetelitoimiston 1 ruplan setelin käyttö yleistyi Suomessa Krimin sodan jälkeen.

sa liikkeeseen tuhansien ruplien edestä. Siten tehtaat saattoivat käyttää niitä myös tilapäisenä korottomana rahoitusmuotona.

Nämä setelit tai vekselit, kuten joidenkin seteleiden tekstissä luki, olivat tyypillisiä erityisesti Suomen länsirannikolla, jossa oli pitkälti toistakymmentä liikkeeseen laskijaa. Setelit olivat jo vähäisen arvonsakin takia yksinkertaisia, mutta niiden esikuvana olivat usein Suomen Pankin vuoden 1840 tyyppin setelit koristekehyksineen. Lisäksi tyypillistä oli eriarvoisten seteleiden painaminen erivärisille papereille.³

Yksityiset setelit olivat Suomen Pankin ohjesäännön mukaan laittomia, mutta Suomen viranomaiset kokivat hankalaksi estää niiden käyttöä. Pankin johtokunnan jäsen Lars Langenskiöld ehdotti jopa niiden laillistamista tai vaihtoehtoisesti

1 ruplan setelin käyttöönottoa. Luonnollisesti yritysten tilapäiset maksuvälineet herättivät keskustelua myös lehdistössä, varsinkin kun syntyi epäluuloa niiden väärinkäytöksistä.

Yksi seteleiden merkittävä liikkeeseenlaskija oli Finlayson & Co. Erään lehdistössä esiin nousseen epäilyn takia yhtiön edustaja lähetti vastineen, jonka mukaan yhtiön maksuositukset hyväksyttiin kaikkialla Tampereella täydestä arvostaan. Lisäksi vähintään kerran viikossa joku yhtiöstä kiersi kaupungin kaupalliikkeet lunastaakseen niihin mahdollisesti kerääntyneet maksuositukset Suomen Pankin seteleillä. Vuoden 1855 marraskuussa yhtiö ei ollut pystynyt hankkimaan riittävästi vaihtorahaa viikoittaiseen palkkojen maksuun ja joutui ensimmäisen kerran käyttämään omia maksuvälineitä. Yhtiö

Vuosina 1859 ja 1860 useat suomalaiset tehtaat ja kauppaliikkeet laskivat vaihtorahapulan takia liikkeeseen tilapäisiä seteleitä. Taalintehaan rautaruukin omistajan Wolter Ramsayn allekirjoittama 5 kopeekan seteli, oululaisen varustamon Oulun Ison Warvin Seuran 20 kopeekan seteli, jonka oli allekirjoittanut kauppias N. E. Ringvall, sekä Finlayson & Co:n johtajan Ferd. Uhden allekirjoittama 25 kopeekan seteli.

sai vuonna 1856 kenraalikuvernööriltä luvan niiden käyttöön.⁴

Hopeisen vaihtorahan puute alkoi olla yhä yleisempi keskustelunaihe lehdistössä eri puolilla maata, ja lehdissä ennakoitiin, että kauppaliikkeiden omat maksuvälineet yleistyisivät entisestään.⁵ Tässä maksujärjestelmän toimivuuden kannalta kriittisessä tilanteessa Suomen senaatti kääntyi valtiovarainpäällikkönsä Fabian Langenskiöldin johdolla Venäjän keisarin puoleen anomuksella, etteivät venäläiset setelit olisi enää käypä Suomessa nimellisestä vaan Pietarin pörssissä määräytyvästä todellisesta arvostaan. Samassa yhteydessä todettiin, että rupla oli nor-

maalioloissakin liian suuri rahayksikkö köyhälle Suomelle. Keisari Aleksanteri II ei voinut hyväksyä esitystä ruplan arvon määräytymisestä markkinoilla, kuten ei setänsäkään Aleksanteri I puoli vuosisataa aikaisemmin.

Koska rahakysymys oli kuitenkin tullut Suomessa suuren huomion kohteeksi, hyväksyi keisari suuriruhtinaskunnalle lohdutuspalkintona oman rahayksikön. Senaatin ehdotuksesta rahayksikön nimeksi tuli vanha keskiaikainen nimitys *markka*, joka jakautui sataan penniin. Markan arvoksi määriteltiin $\frac{1}{4}$ ruplaa eli 25 kopeekkaa, mikä vahvistettiin 4. huhtikuuta 1860 annetulla keisarin armollisella ilmoituksella.⁶

1 ja 3 markan setelit tarvittiin väliaikaisratkaisuna, kunnes metallirahat saatiin lyötyä

Keisarin huhtikuussa 1860 antamassa ilmoituksessa määrättiin perustettavaksi rahapaja metallisten vaihtorahojen lyömistä varten. Koska rahapajan suunnittelu ja rakentaminen veivät aikaa, jouduttiin ensi vaiheessa laskemaan tilapäisratkaisuna liikkeeseen pieniarvoisia seteleitä vaihtorahatarpeen tyydyttämiseksi. Olihan juuri vaihtorahapula ollut myötävaikuttamassa Suomen oman rahayksikön hyväksymiseen Venäjän viranomaisten taholta.

Suomen viranomaiset olisivat halunneet soveltaa kymmenjärjestelmää sekä markka- että pennimääräisiin maksuvälineisiin, mutta venäläisten päätöksentekijöiden toimesta kymmenjärjestelmä rajattiin vain metallirahoihin. Seteleiden tuli vastata Venäjän ruplamääräisiä rahoja, ja senaatin keisarille esittämän 5 markan setelin luonnoksen arvomerkitä korvattiin 3:lla.

Keisarin päätöksellä luonnoksiin tuli myös toinen muutos, kun seteleiden yläosan keskelle suunniteltu mustalla painettu valtakunnanvaakuna korvattiin värittömällä kohopainatuksella. Tämän muutoksen syytä on vaikea arvioida, olihan sekä Venäjän että suuriruhtinaskunnan seteleissä musta valtakunnanvaakuna. Nyt keisari kuitenkin halusi luopua mustasta vaakunasta Suomen Pankin tilapäisiksi tarkoitettuissa seteleissä.

1 ja 3 markan seteleiden arvot vastasivat 25 ja 75 kopeekkaa eli käytössä oli jälleen seteliarvot, joihin oli jo totuttu vuosina 1812–1840. Tosin tuolloin oli ollut käytössä 20 kopeekan seteli nyt käyttöönotetun 1 markan (25 kopeekan) sijasta. Niistä käytettiin nyt kuitenkin uutta markka-nimitystä. Seteleiden väliaikaisuus ilmeni jo ilmoituksen sanamuodosta, joka oli:

Suomen ensimmäiset markkasetelit olivat samankaltaisia Venäjän Luottosetelitoimiston seteleiden kanssa. 1 markan seteli sekoitettiin joskus 10 ruplan seteliin.

”...rahaliikenteen helpottamiseksi, toistaiseksi ulosantaa 1 ja 3 markan seteleitä.”⁷

Setelit piirrettiin Pietarissa, ja niiden ulkoasu oli edelleen samankaltainen kuin Venäjän Luottosetelitoimiston seteleissä. Vaikka niiden etusivujen koristekuviot poikkesivat jonkin verran toisistaan, ne noudattivat samaa rakennetta. Vastaavasti seteleiden takasivut olivat rakenteeltaan hyvin samankaltaiset, joskin venäläisissä seteleissä oli huomattavasti enemmän tekstiä, joka kertoi väärentämisen rangaistavuuden lisäksi yksityiskohtaisesti seteleiden lunastamisesta hopealla.⁸

Seteleiden perusulkoasun säilyttäminen aikaisemman kaltaisena nopeutti luonnollisesti niiden valmistamista. Niitähän tarvittiin mitä pikimmin paikkaamaan vaihtorahapulaa. Samalla kuitenkin Suomen ja Venäjän seteleiden samankaltaisuus johti helposti harhaan, ja lehdistössä oli useita uutisia siitä, että Suomen Pankin seteleitä oli hyväksytty ruplamääräisinä. Esimerkiksi 1 markan seteliä oli hyväksytty 10 ruplan setelinä siinä olevan punaisen värin takia.⁹

Paperi 1 ja 3 markan seteleitä varten hankittiin pitkän tauon jälkeen kotimaasta, Tervakoskelle vuonna 1818 perustetusta paperitehtaas-

Suomen Pankki lahjoitti ensimmäisen markkasetelin pian sen valmistuttua Helsingin yliopiston kokoelmiin. Seteli on vuosikymmenten ajan ollut näytteillä, minkä takia se on menettänyt värinsä. Setelin numeroinnista näkyy, että alkuvaiheessa markkaseteleiden sarjanumeroihin ei painettu ylimääräisiä nollia. Käytäntö muuttui vuoden 1863 huhtikuun alussa annetun julistuksen myötä.

ta. Valtiovarainpäällikkö von Haartman oli jo vuonna 1857 tiedustellut Tervakosken johtajalta A. F. Waseniukselta, voidaanko tehtaassa valmistaa paperia seteleitä varten. Sen innoittamana tehdas oli kokeillut setelipaperin valmistusta. Lisäksi Suomen Pankki oli vuonna 1859 painattanut Helsingissä sijaitsevan F. O. Liewendahlin kivipainossa obligaatioita, joiden materiaalina käytettiin Tervakosken värjättyä paperia. Painoväreinä olivat sininen ja musta. Kun painotyö onnistui, setelilomakkeiden valmistus annettiin saman kaksikon, Liewendahlin ja Tervakosken tehtäväksi. Suomalaisen kirjapainon asettaminen taas etusijalle vajaan neljän vuosikymmenen jälkeen johtui varmasti siitä, että kyseessä oli väliaikaiseksi tarkoitettu ja arvoltaan pieni setelityyppi. Liewendahlin kivipaino vastasi seteleiden tuotannosta vain kolme vuotta.

Vuonna 1864 Suomen Pankin pikkusetelien lomakkeiden valmistus annettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainolle, jonka yhteyteen painon omistajat olivat vuonna 1860 perustaneet kivipainon. Kivipainon tekniseksi johtajaksi palkattiin elokuussa 1862 toisen omistajan lanko, Ruotsin kautta Suomeen muuttanut taitava saksalainen kivipainaja Ferdinand Tilgmann. Jo seuraavana vuonna tämä lunasti kolmanneksen kivipainosta.

Kun Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino hakeutui konkurssiin vuonna 1867, Tilgmann valittiin hoitamaan konkurssipesää ja johtamaan painoa. Kaksi päivää kirja- ja kivipainon konkurssiuhutokaupan jälkeen toukokuussa 1870 Tilgmann ilmoitti avaavansa saman vuoden kesäkuun alussa täydellisen kivipainon. Sen seurauksena setelilomakkeiden tuotanto siirtyi Tilgmannin mukana hänen kivipainoonsa.

Setelilomakkeiden viimeistely tapahtui koko ajan Suomen Pankissa, jonne hankittiin pieni painokone. Sillä arkeilta leikkaamattomat setelilomakkeet numeroitiin ja varustettiin edellä mainitulla vaakunakoholeimalla, minkä jälkeen neljän setelin muodostamat arkit leikattiin.¹⁰

Pikkusetelien tultua jälleen ajankohtaisiksi, oli ilmeistä, että niiden käsin allekirjoittamiselle oli löydettävä vaihtoehto. Ensimmäinen, aikalaisten näkökulmasta varmasti radikaali toimenpide tässä suhteessa oli siirtyminen painettuihin nimikirjoituksiin 1 ja 3 markan seteleissä. Tätä ratkaisua varmasti helpotti seteleiden kokeminen tilapäisratkaisuna. Niiden tapauksessa otettiin käyttöön kivipainolaattoihin kaiverretut allekirjoitukset. Allekirjoittajien virka-asetat säilyivät entisellään, joskin niitä ruotsalaistettiin: ”BANKO-DIRECTÖR” ja ”BANKO-KASSÖR”.

Ensimmäiset setelit valmistuivat nopeasti, sillä 3 markan setelit laskettiin liikkeeseen jo kesäkuun 1. päivä 1860 ja 1 markan setelit myöhemmin samassa kuussa. Kaiken kaikkiaan tuotanto sujui kuitenkin hitaasti, ja kesti aikansa ennen kuin setelit levisivät maan eri osiin. Helsingiläislehden Uudenkaarlepyyn-kirjeenvaihtaja raportoi kesäkuun lopussa, että Suomen Pankin Vaasan konttori odotti saavansa seteleitä 200 000 markan edestä, mutta tuossa vaiheessa niitä oli saapunut konttoriin vain muutaman tuhannen markan edestä. Tilanne oli samankaltainen Viipurissa, jonne seteleitä oli samoihin aikoihin saatu vain muutaman sadan markan edestä. Siten vaihtorahapula korjaantui verkkaisesti.

Viipurilaisen lehden toimittaja ei halunnut väittää vastaan, jos joku piti seteleitä rumina.

Vuoden 1866 seteleistä pääosaan painettiin asetuksen muutoksen jälkeen kohopainetun vaakunan päälle musta valtakunnanvaakuna.

Hänen mielestään niiden ulkoasua tärkeämpi oli kuitenkin niiden kestävyys, mikä oli vielä testaamatta. Myös seteleiden värityksen katsottiin vaihtelevan kohtuuttomasti. Suomenkielisessä lehdistössä ihmeteltiin lisäksi seteleissä käytetyn suomen kielen asua. Parhaiden suomen kielen taitajien oletettiin elävän Helsingissä, mutta siitä huolimatta seteleiden etusivulla käytettiin ilmaisua ”anomuksen päälle”.¹¹

1 ja 3 markan seteleiden liikkeessä oleva määrä oli rajoitettu kymmenenteen osaan liikkeessä olevien ruplamääräisten talletusetelien arvosta. Kun markkasetelien määrä kuitenkin jo

vuonna 1861 lähestyi kyseistä rajaa, joka tuossa vaiheessa oli 670 000 ruplaa, pankin johtokunta esitti rajan korottamista 1,1 miljoonaan ruplaan, minkä keisari hyväksyi.¹²

Rahapaja aloitti toimintansa vuoden 1864 lopulla. Kuitenkin vielä senkin jälkeen, kun markkamääräiset metallirahat oli toimitettu Suomen Pankkiin ja saatu liikkeeseen alkuvuodesta 1865, hopeamarkkoista oli ajoittain pulaa.¹³ Sen takia senaatin valtiovaraintoimituskunta kehotti läänien kuvernöörejä antamaan paikkakunnalla olevalle Suomen Pankin konttorille mahdollisuuden vaihtaa lääninkonto-

Suomen Pankin kokoelmassa on Ferdinand Tilgmannin suunnittelema erivärisiä vedoksia 5 markan seteliksi, joissa on vuosiluku 1866.

reissa ovat yhden ja kolmen markan setelit. Lääninkonttorit huolehtivat veronkannosta ja lääninhallituksen maksuista, ja niihin kertyi sen vuoksi runsaasti käteistä rahaa, jota valtiovaraintoimituskunta kannusti näin saattamaan kiertoon. Siten ei katsottu olevan välittömästi tarvetta pienten seteleiden poistamiseen liikkeestä. Huhtikuussa 1866 valtiovaraintoimituskunta ilmoitti kuitenkin pankin johdolle, ettei yhden markan setelin tapauksessa katsottu enää tarpeelliseksi konttoreiden rahanvaihtoja lääninrahastoissa. Sen sijaan kolmen markan setelin vaihtoa edelleen suositeltiin, koska sen kierron edistäminen vähensi kahden markan hopearahan tarvetta.¹⁴

Keisarin setelin etusivulle määräämä kohopainettu vaakuna oli epäselvä, eikä juuri näkynyt kuluneissa seteleissä. Vaakunan määrittelyyn palattiinkin vuonna 1866, jolloin keisarin julistuksella kohopainatus korvattiin selvyden parantamiseksi alun perin suunnitellulla mustalla valtakunnanvaakunalla. Lisäksi vaakunan alapuolelle lisättiin setelin arvomerkinä.

Muutoksen yhteydessä pankin kassanhoitajia kehoitettiin lopettamaan vanhanmallisten 1 ja 3 markan seteleiden liikkeeseenlasku.¹⁵ Tämän takia pankin hallussa oleviin, vanhalla määrittelyllä viimeisteltyihin lomakkeisiin lisättiin jälkepäin musta valtakunnanvaakuna ja arvomerkinä, jotta ne voitaisiin laskea liikkeeseen. Siten vuoden 1866 seteleistä on säilynyt kolmenlaisia versioita: ennen keisarin päätöstä valkoisella vaakunalla liikkeeseen laskettuja, vaakunan päälle lisätyllä mustalla vaakunalla liikkeeseenlaskuun kelpaaviksi tehtyjä sekä keisarin päätöksen jälkeen mustalla vaakunalla jo alun perin painettuja.

Kotimainen Tervakosken paperi tuli pankin johtokunnassa keskustelun kohteeksi vuonna 1867, kun seteleistä tarvittiin uusi painos. Pankin johtokunnan puheenjohtaja Viktor von Haartman kiinnitti keskustelussa huomiota pikkuseteleiden huonoon kestävyys, joka 1 markan seteleiden tapauksessa oli johtanut siihen, että koko liikkeessä oleva määrä oli tarpeen uusia vuosittain. Sen takia hänen mielestään setelipaperi tulisi hankkia ulkomailta. Annalan mukaan pieni erä paperia tilattiin Tampereen paperitehtaasta, mutta pankin arkistosta löytyy myös yhteenveto, jonka mukaan vuosina 1867 ja 1868 paperia toimitettiin Berliinistä. Todennäköisesti Berliini oli vain lähetyspaikka, ja paperi saattoi olla Preussin valtionpainon yleensä käyttämän paperitehtaan Gebrüder Ebartin paperitehtaan toimittamaa (asiasta lähemmin jäljempänä).

Von Haartman viittasi myös siihen, kuinka helppoa 1 markan seteleitä oli väärentää, eikä pitänyt erityisen todennäköisenä, että väärennökset havaittaisiin pankissa seteleitä lunastettaessa. Väärennösten havaitsemista ei varmasti edesautannut seteleiden värien epävakaisuus. Kivipainolla painetut setelit oli von Haartmanin mielestä korvattava taiteellisemmalla kaiverrustyöllä. Hän myös mainitsi johtokunnan jo useaan otteeseen keskustelleen mahdollisuudesta korvata 1 ja 3 markan setelit 5 markan setelillä. Tästä tehtiinkin esitys senaatin valtiovaraintoimituskunnalle, joka ei sitä kuitenkaan hyväksynyt.¹⁶ Kysymys 5 markan setelistä pysyi seuraavien vuosien aikana ajankohtaisena johtaen kuitenkin tulokseen vasta seuraavan vuosikymmenen puolivälissä.

Huolimatta hopeamarkkojen tuotannon vakiintumisesta markan seteli sai vielä muuta-

man vuoden lisäämää. Joulukuun lopussa 1869 pankkivaltuusto kuitenkin päätti valtiovarain-toimituskunnan kehotuksesta, ettei enää ollut tarvetta laskea liikkeeseen samanarvoista seteliä ja kolikkoa.¹⁷ Viimeiseksi 1 markan setelin painetuksi vuosiluvuksi jäi siten 1869, minkä jälkeen setelin liikkeeseenlaskusta luovuttiin ja sitä ryhdyttiin vetämään pois.

1 markan setelin käytöstä poistamiseen vaikutti ilmeisesti osaltaan se, että marraskuussa 1869 johtokunta käsitteli kokouksessaan yhtä pankin konttorissa vaihdettua 1 markan seteliä, joka oli osoittautunut väärennökseksi. Tuossa yhteydessä johtokunnan puheenjohtaja von Haartman mainitsi useita 1 markan vääriä seteleitä olleen liikkeessä. Johtokunta päättikin lähettää kirjeen Uudenmaan läänin kuvernöörille, jota kehoitettiin käyttämään läänin poliisivoimia väärentäjän löytämiseksi.

Samasta aiheesta päätettiin lähettää keisarille pyyntö saada varoittaa lehdissä kansalaisia vääristä seteleistä.¹⁸ Tällaisista varoituksista ei kuitenkaan ole löytynyt esimerkkejä. Sen sijaan keisarin julistus setelin poistamisesta aiheutti

ainakin Viipurin kauppatorilla väärinkäsityksiä, koska talonpojat eivät hyväksyneet 1 markan seteliä maksuna tuotteistaan. Vaikkakaan *Ilmarinen* ei uskonut väärää käsitystä yleiseksi, lehti halusi oikaista, että liikkeeseen laskun lopettamisesta huolimatta seteli säilytti täyden arvonsa.¹⁹

3 markan seteliä laskettiin edelleen liikkeeseen. Valtioapäivien pankkivaliokunta kuitenkin arvioi Suomen Pankin ohjesääntöä koskevan mietintönsä liitteessä vuonna 1872, että 3 markan setelit poistetaan vähitellen liikkeestä sitten, kun seteleiden arvot on järjestetty uudelleen.²⁰ Yhtenä perusteena 3 markan setelin väliaikaiseksi suunnitellun liikkeeseenlaskun jatkamiseen näin pitkään oli, että se oli neljäsosa seuraavasta eli 12 markan setelistä eli osa ruplasidonnaista setelijärjestelmää. Kultakantaan siirtyminen (asiasta lähemmin luvussa 5) merkitsi kuitenkin lopullista niittä 3 markan setelin käytölle. Koska 3 markan seteleiden tekstissä oli maininta niiden lunastamisesta hopeassa, ei niiden liikkeeseen laskemista tuolloin katsottu enää tarkoituksenmukaiseksi.²¹

Ruplasetelit korvattiin samanarvoisilla markkaseteleillä, ja valmistus siirtyi Pietarista Berliiniin

Vaikka 1 ja 3 markan setelit oli saatu liikkeeseen jo kesällä 1860, käytettiin suurempiin maksuihin edelleen vuoden 1840 tyyppin ruplaseteleitä. Ruplaseteleitä numeroitiin ja allekirjoitettiin pankissa vielä marraskuussa 1862, ja niiden liikkeeseenlasku lopetettiin vasta vuoden 1863 toukokuun lopussa. Siinä vaiheessa pankissa oli vielä yhteensä yli 175 000 allekirjoittamaton-

ta lomaketta, jotka poltettiin kaasulaitoksessa pankin vuosittaisen tarkastuksen yhteydessä tammikuussa 1864.²²

Ruplaseteleiden korvaamisessa ei ollut kysymys tilapäisratkaisusta, ja sen takia uuden markkamääräisen setelisarjan valmistelu vei pidempään. Koska keisari Aleksanteri II ei hyväksynyt kymmenjärjestelmän mukaisia seteli-

arvoja, korvattiin ruplasetelit samanarvoisilla mutta nyt markkoissa ilmaistuilla arvoilla. Tämä johti erikoisiin arvoihin uudessa setelisarjassa, kun aikaisempia 3, 5, 10 ja 25 ruplan seteleitä vastasivat nyt 12, 20, 40 ja 100 markan setelit. Uuden setelisarjan koostuminen epäkäytännöllisistä arvoista herätti myös lehdistössä närää. *Suometar* katsoi, että uuden tyyppin painaminen ja allekirjoittaminen aiheuttivat vain turhia kustannuksia, koska erikoisten seteliarvojen takia ihmiset ajattelivat edelleen ruplissa, vaikka maksoivat markkoissa.²³

Kun keisarin asetus mahdollisti seteleiden suunnittelun käynnistämisen, senaatti tilasi Pietarin heraldisen toimiston taiteilijalta Aleksandr Fadejeviltä piirustukset, jotka keisari hyväksyi maaliskuussa 1861. Fadejev käytti seteleiden luonnoksissa ajanjaksolle tyyppillisiä, nyt jo selvästi aikaisempaa kehittyneempiä kuva-aiheita. Sen mahdollisti painotekniikan kehitys. Venäläisestä taiteilijasta huolimatta seteleille ei ole löydettävissä esikuvia sen ajan venäläisistä seteleistä. Pikemminkin niiden esikuvana saattoi olla Saksan yksityispankkien setelit.²⁴

Reitalan mukaan 40 markan setelissä oli varhainen esimerkki Suomi-neidon käytöstä Suomen symbolina. Hänen mukaansa liivillä varustettuun tyyliteltyyn kansanpukuun puettu paljasjalkainen nainen näytti edustavan kansaa ja tarkoituksena oli nähtävästi esittää nainen suomalaisena. Reitala pitää setelikuva käänteentekevänä Suomen henkilöitymän yleistymiselle ja hahmon kansanomaistumiselle.²⁵

Kuvitteelliset naishenkilöt kansallisina symboleina olivat suosittuja seteliihiteita. Istuva Britannia oli alusta eli vuodesta 1694 alkaen Englannin pankin painettujen seteleiden koristeena.²⁶

Vastaavasti istuva Svea oli Ruotsin seteleissä kohokuvana jo vuonna 1741 ja Hibernia Irlannin Pankin seteleissä vuodesta 1808 lähtien. Sen sijaan Rossija esiintyi venäläisissä seteleissä vasta 1890-luvulla. Siten suuriruhtinaskunta käytti kuvitteellista naishenkilöä kansakunnan symbolina huomattavasti emämaataan aikaisemmin.

Pankin johtokunta käsitteli uusia seteleitä toukokuussa 1861. Johtokunta päätti antaa painolaattojen ja setelipaperin hankkimisen ulkomailta sekä seteleiden painamisen järjestämisen rahapajan tulevan johtajan August Fredrik Soldanin tehtäväksi. Soldan oli samoihin aikoihin lähdössä rahapajan aikaansaamiseksi ulkomaille, ja tehtävä sopi hyvin hänen matkaohjelmaansa.²⁷

Soldan vieraili Berliinissä Preussin kuninkaallisessa valtionpainossa ja tapasi professori Eduard Mandelin, joka oli yksi Saksan taitavimpia kuparipiirtäjiä. Soldan tutustui myös seteleiden valmistuksessa käytettyihin painomenetelmiin, ja teki tarkkoja muistiinpanoja. Soldanin muistiinpanojen mukaan Mandelin tehtävänä oli neljän kaiveruksen tekeminen, nimittäin 100 markan setelin molempien sivujen ja 12 sekä 40 markan seteleiden etusivujen kuparipainolla painettavien osien kaivertaminen.²⁸ Muu painolaattojen valmistusta koskeva työ tehtiin ilmeisesti Preussin valtionpainossa.

Soldanin mukaan Mandel oli asettanut tehtävänsä ehdoksi, että hän voisi piirtää Fadejevin luonnosten ihmishahmot uudelleen niiden selvien virheiden vuoksi. Tämän takia Soldanin mukaan olisi samalla voitu muuttaa joitakin muita Fadejevin luonnosten yksityiskohtia. Tällaisia olivat esimerkiksi 12 markan setelin etusivun vasemmalla puolella olevan pojan olkapäällä oleva keppi, jonka Soldan olisi halunnut muuttaa

Venäläinen heraldikko Aleksandr Fadejev suunnitteli vuoden 1862 tyyppin setelit vuonna 1860. Luonnokset edustivat ajanjakson seteligrafiaan uudenlaista värien ja kuva-aiheiden käyttöä. Kölnische Privat-Bank oli käyttänyt 50 taalerin setelissään vuonna 1856 samanlaista aihetta kuin Fadejev 40 markan setelissä.

Kuvitteelliset naishenkilöt olivat suosittuja setelilaiheita alusta alkaen. Ensi vaiheessa henkilökuvat olivat pieniä, mutta jo 1700-luvun lopulta löytyy myös suurikokoisia kuvitteellisten naishenkilöiden kuvia, kuten Sardinian 100 liiran setelissä vuodelta 1799.

lapioksi. Se olisi hänen mukaansa sopinut myös paremmin yhteen setelin etusivun oikealla puolella olevan tytön olkapäällä olevan säkin kanssa. Samoin Soldan vieroksui 100 markan setelin etusivun oikealla puolella olevan nuorukaisen kädessä olevaa ulkomaalaista piippua ja olisi pitänyt parempana aitoa kotimaista piippua. 20 markan setelissä esiintyvää leijonaa Soldan sen sijaan piti hyvänä valintana ja muutoinkin seteliä täysin moitteettomana.

Lopulliset setelit olivat kuitenkin hyvin lähellä Fadejevin luonnoksia, joten mitään merkittäviä muutoksia ei tehty sen enempää Mandelin kritisoimiin henkilöihän kuin Soldanin mainitsemiin yksityiskohtiin. Tämä saattoi johtua siitä, että kuten Soldan vuonna 1876 tekemissään lisäyksissä vanhoihin muistiinpanoihinsa mainitsee, Mandelin sijasta kaivertaja oli joku hänen oppilaansa.²⁹

Seteleiden painamisesta järjestettiin tarjouskilpailu, jonka voitti Preussin kuninkaallinen valtionpaino. Myös Pietarin valtionpaino osallistui tarjouskilpailuun, ja on merkille pantavaa, ettei painamista venäläisten viranomaisten toimesta määrätty Pietariin. Eikä siihen Suomen viranomaistenkaan mielestä ollut pakottavaa syytä. Tämä kuvastaa Venäjällä Aleksanteri II:n myötä tapahtunutta avautumista muiden maiden vaikutteille. Toisaalta myös Suomessa oman rahayksikön katsottiin varmasti antaneen päätöksenteolle jossain määrin lisää vapausasteita. Näin integroituminen länsieurooppalaiseen setelitradiitioon saattoi käynnistyä, ja se jatkui sitten maan itsenäistymiseen saakka huo-

limatta vuosisadan vaihteen rahajärjestelmän ja seteleiden valmistuksen yhtenäistämisyriksistä Venäjällä (viime mainitusta lähemmin luvussa 7).

Myös setelipaperin valmistajia selvitettiin, ja vuonna 1861 Ruotsin Valtakunnanpankin Tumbassa Tukholman lounaispuolella sijaitseva paperitehdas lähetti näytteitä seteleiden vesileimaksi. Paperin hankinta jätettiin kuitenkin Preussin valtionpainon tehtäväksi, ja paino laskutti seteleiden valmistuksesta, mikä sisälsi myös paperin kustannuksen. Tuohon aikaan Preussin valtionpaino käytti painamiinsa seteleihin Gebrüder Ebartin Spechthausenissa sijaitsevaa paperitehdasta. Tehtaan nimi mainitaan Soldanin muistiinpanoissa, ja se on todennäköisesti ollut myös Suomen seteleiden paperin valmistaja.

Reichsdruckerein 50-vuotishistoria, joka käsittelee myös sen muodostaneiden yritysten historiaa, ei mainitse paperintoimittajasta mitään. Teoksessa todetaan vain, että Preussin valtionpaino painoi saksalaisten asiakkaiden seteleiden ohella myös ulkomaisten seteleitä, muun muassa suurehkon toimituksen Suomeen vuonna 1861. Tässä yhteydessä ilmeisesti tilauksen allekirjoitus- ja toimitusvuosi sotkeutuivat.

Koska setelilomakkeet tilattiin nyt ensimmäisen kerran koti- tai emämaan ulkopuolelta, pankin johtokunta pyysi senaatilta vapautusta tulleista ja merenkulkumaksuista, minkä senaatti hyväksyi ja lupasi ilmoittaa asianomaisille tullikamareille.³⁰ Ensimmäinen setelilomakelähetys Berliinistä vastaanotettiin Suomen Pankissa marraskuussa 1862.

SETELEIDEN ALLEKIRJOITTAMISEEN HAETTIIN RATKAISUA PANKIN ULKOPUOLISISTA HENKILÖISTÄ

Ennen kuin valmiiksi painetut ja ensimmäistä kertaa setelipainossa valmiiksi numeroidut setelilomakkeet saattoi laskea liikkeeseen, täytyi ne allekirjoittaa. Jo tässä vaiheessa pankin johtokunta ehdotti seteleiden koneellisia allekirjoituksia. Senaatti ei sitä kuitenkaan hyväksynyt, koska se katsoi seteleiden käsin allekirjoitukset vaikeaksi jäljitellä ja siten tärkeäksi seteliväärennösten torjunnassa. Sen sijaan pankin johtokunta alkoi vuonna 1863 keisarilta saamansa oikeuden perusteella käyttää senaatin määräämiä, pankin ulkopuolisia henkilöitä apuna seteleiden allekirjoittamisessa, kahta henkilöä johtokunnan jäsenten

ja vastaavasti kahta kassanhoitajien sijaisena.³¹ Ensimmäiset saivat 1 markan 100 setelin allekirjoittamisesta, jälkimmäiset 80 penniä. Nykyrahassa palkkiot olisivat 4 ja 3,2 euroa.³² Ulkopuolisia allekirjoittajia ryhdyttiin käyttämään heti kun siihen oli saatu keisarin lupa, ja he allekirjoittivat merkittävän osan vuoden 1862 tyyppin seteleistä. Tyypillisesti he toimittivat pankkiin 3 000–4 000 allekirjoitettua seteliä kerrallaan.

Vuonna 1871 pankkivaltuusto hyväksyi johtokunnan esityksestä jonkin verran pienemmät palkkiot, jotka säilyivät samoina vuoteen 1883 eli kokosen ajan, kun pankki turvautui ulkopuolisiin alle-

Pankin ulkopuoliset henkilöt allekirjoittivat suuren osan seteleistä 1860-luvulla lukuun ottamatta 1 ja 3 markan seteleitä, joihin allekirjoitukset painettiin. 20 markan setelin allekirjoittajina olivat yleisen revisio-oikeuden asessori Johan Elving ja senaatin Venäjän kielen kopisti Robert Hernberg.

kirjoittajiin. Siten allekirjoittajana toimiminen ei ollut ulkopuolisille mikään rahasampo, vaikka heidän vuosien aikana allekirjoittamiensa seteleiden määrä nousi merkittäväksi. Neljä pankin ulkopuolista henkilöä allekirjoitti seteleitä käsin vuosina 1863–1870 kukin yli 400 000 kappaletta.

Tilintarkastajat kyseenalaistivat pankin ulkopuolisten käytön pysyvänä ratkaisuna vuonna 1869 pankissa tekemässään tarkastuksessa. Pankin johtokunta puolusti allekirjoituskäytäntöä sillä, että keisarin aikanaan myöntämää lupaa käyttää ulkopuolisia ei ollut mitenkään rajoitettu ajallisesti tai seteleiden määrän suhteen. Johtokunta ei kuitenkaan saanut tukea näkemykselleen. Se joutuikin joka kerta, kun siihen oli tarvetta, erikseen pyytämään pankkivaltuustolta lupaa käyttää tilapäisesti ulkopuolisia apuna seteleiden allekirjoittamisessa. Vaikka ongelmaan

välillä pyrittiin löytämään pysyvämpiä ratkaisuja, sen itsepintaisuutta kuvaa hyvin se, että pankkivaltuusto käsitteli vuosina 1869–1881 seteleiden ylimääräisiä allekirjoittajia yhteensä kolmisenkymmentä kertaa. Joinakin pankkivaltuuston toiminnan alkuvuosina se oli ainoa heidän käsittelemänsä seteleihin liittyvä kysymys viallisten seteleiden lunastamista koskevien päätösten ohella.

Ulkopuolisten henkilöiden käytöstä allekirjoittajina oli välillä voimakkaita näkemyseroja pankkivaltuuston kokouksissa, ja ratkaisu jäi muutaman kerran puheenjohtajan äänen varaan. Pankkivaltuusto yritti rajoittaa ulkopuolisten allekirjoittamisen tapahtuvaksi pankin seinien sisäpuolelle siinä kuitenkaan onnistumatta. Kukaan ulkopuolisista allekirjoittajista ei siihen suostunut heiltä asiaa tiedusteltaessa vuonna 1873.³³

Seteleitä tilattiin ensi vaiheessa 60,2 miljoonan markan edestä, kun seteleiden valmisteluvaiheessa vuoden 1861 lopulla ruplamääräisiä seteleitä oli liikkeessä 6,7 miljoonan ruplan eli 26,8 miljoonan markan arvosta. Siten seteleitä tilattiin yli kaksinkertainen määrä liikkeessä olevaan ruplasetelistöön verrattuna. Rahaoljen sekavuutta, josta aikaisempina vuosikymmeninä oli riittävästi kokemuksia, haluttiin tässä yhteydessä välttää. Sen takia ruplasetelit korvattiin markkaseteileillä siten, että kaikki uudet markkasetelit laskettiin senaatin päätöksellä liikkeeseen samanaikaisesti kesäkuun 1. päivänä 1863. Tässä tarkoituksessa pankki lähetti kaikille konttoreilleen seteleitä jo etukäteen.³⁴

Tällainen saman setelityypin kaikkien seteliarvojen samanaikainen liikkeeseenlasku eli ”big bang” on poikkeuksellinen Suomen setelihistoriassa. Seuraavan kerran sellainen tapahtui vasta setelinleikkauksen yhteydessä vuoden 1946 alussa, sitten vuoden 1963 rahanuudistuksen yhteydessä ja viimeksi eurokäteisen liikkeeseenlaskun yhteydessä vuoden 2002 alussa. Tähän pieneen joukkoon kuului siis myös 1. kesäkuuta 1863, ja se oli ainoa ”big bang”, joka tapahtui muulloin kuin vuoden ensimmäisenä päivänä.

Uutta setelityyppiä koskeva asetus annettiin vuonna 1863. Sen takia sitä on ollut tapana kutsua vuoden 1863 tyyppiä huolimatta siitä, että seteleihin oli painettu vuosiluku 1862, jolloin niiden painaminen aloitettiin. Setelityypin ni-

meäminen asetuksenantovuoden perusteella oli paikallaan siinä vaiheessa, kun setelit päivättiin tai niihin leimattiin vuosiluku, joka vaihtui vuosittain. Sen sijaan on kyseenalaista, kuinka informatiivinen asetuksenantovuoteen nojautuva nimityskäytäntö oli sen jälkeen, kun siirryttiin kiinteään vuosilukuun. Se tuli käyttöön tämän setelityypin myötä lukuun ottamatta tilapäisiä 1 ja 3 markan seteleitä. Seuraavassa tätä setelityyppiä kutsutaan vuoden 1862 tyyppiä ja myös muita setelityyppejä nimitetään niihin painetun vuosiluvun eikä niiden asetuksenantovuoden

mukaan, jos kyseiset vuosiluvut poikkeavat toisistaan.³⁵

Itse asiassa 1800-luvun jälkipuoliskolla, kun setelityypeissä siirryttiin kiinteään vuosiluvun käyttöön, oli seteliin painettu vuosiluku yleensä se, jona setelin painaminen alkoi (tai oli suunniteltu aloitettavaksi) eikä asetuksenantovuosi. Vasta vuoden 1909 setelityypin myötä kaikkiin seteliarvoihin alettiin painaa niiden asetuksenantovuosi riippumatta siitä, milloin itse painaminen alkoi. Tosin myöskään asetuksenantovuoteen viittaaminen ei ole ollut johdonmukaista.

Kun seteleiden vaihtuvasta vuosiluvusta luovuttiin, käytettiin ensi vaiheessa sarjakirjaimia B ja C erottamaan eri tilauseriä.

Esimerkiksi vuonna 1926 käyttöön otettuun 20 markan seteliin painettiin vuosiluku 1922, ja sitä on tapana kutsua vuoden 1922 tyyppin 20 markan seteliksi, vaikka sitä koskeva asetus annettiin vuonna 1926. Vastaavia esimerkkejä on myöhemmiltä vuosikymmeniltä. Seteliin painettu vuosiluku ilmaisee paremmin, mistä setelistä on kysymys kuin viittaaminen johonkin vähän tunnettuun asetukseen.

Kun seuraavassa eri setelityyppien yhteydessä tarkastellaan seteleiden vastaanottoa kansan syvien rivien tuntoja heijastelevassa lehdistössä, on hyvä muistaa, että seteleiden käyttö oli yksi niitä arkirutiineja, joihin ei haluttu muutoksia. Monta kertaa Suomen setelihistorian aikana pidettiin vanhaa setelityyppiä parhaana ja uutta huonoimpana siihen asti käytössä olleista. Kumma kyllä ajattelu jatkui, kun alun perin haukkumisen kohteena ollut setelisarja aikanaan poistettiin käytöstä.

Koska kaikki vuoden 1862 tyyppin seteliarvot laskettiin liikkeeseen samanaikaisesti, lehdistöllä oli mahdollisuus tehdä vertailuja koko sarjasta yhdellä kertaa. Ensi reaktio oli positiivinen, ja setelit katsottiin kauniisti toteutetuiksi. Niiden arveltiin olevan myös vaikeasti väärennettävissä, olivathan muutokset kaiken kaikkiaan merkittäviä aikaisempaan setelisarjaan verrattuna. Setelipaperin katsottiin kuitenkin olevan heikompa kuin ruotsalaisissa tai englantilaisissa seteleissä, ja seteleiden kestävyyttä epäiltiin sen vuoksi, joskin myös vastakkaisia näkemyksiä esiintyi.³⁶

Seteleiden tarkempi tarkastelu johti kuitenkin useisiin huomautuksiin. Eniten ärsytti setelitekstien kielipolitiikka. Kahdessa setelissä (20 ja 40 markkaa) etusivulla oli pelkästään ruotsinkielistä tekstiä ja kahdessa muussa (12 ja 100

markkaa) pääosin ruotsia. Ruotsinkielisen tekstin lisäksi 20 ja 40 markan seteleiden etusivulla olevassa valtionvaakunassa oli päällekirjoituksena venäjänkielinen teksti ”Jumala kanssamme”, mitä hämmästeltiin. Itse teksti ei sinänsä ollut poikkeuksellinen ja esiintyi esimerkiksi Preussin seteleissä (”Gott mitt uns”), kuten myöhemmin sivulla 114 olevasta kuvasta ilmenee. Varsinainen suomenkielinen teksti oli yhdessä venäjänkielisen tekstin kanssa takasivulla. Lisäksi kaikkein suurin arvomerkinä oli 100 markan setelin takasivun venäjänkielinen merkintä.³⁷

Suomenkielisen tekstin sijoittaminen takasivulle ei ollut epätarkoituksenmukaista ainoastaan tuolloin heränneen kieliajattelun näkökulmasta, vaan myös sen takia, että seteleiden kansallista leimaa oli ennalta korostettu. Tätä taustaa vastaan myös jotkin seteleiden yksityiskohdat herättivät lehdistössä hilpeyttä. Samoihin yksityiskohtiin oli Soldankin aikaisemmin kiinnittänyt huomiota, kuitenkin ilman vaikutusta. Kysyttiin, edustavatko 12 markan setelin katupoika ja kerjäläisvaimo sekä 100 markan mies piippunysinensä ja vaimo sukkaneuleineen parhaiten suomalaisia. Esitettiin myös arvio, että setelit olivat vähemmän kansallisia kuin mikään aikaisempi Suomen setelityyppi. Seteleiden katsottiin lisäksi muistuttavan enemmän etikettejä kuin arvopapereita. Rupla-aikana oli ainakin *Tapio*-lehden toimittajalle muodostunut vankka käsitys siitä, minkä näköinen setelin tuli olla.

Seteleiden laatuun palattiin vuonna 1870 viipurilaiseen lehteen lähetetyssä kirjeessä. Siinä todettiin, ettei setelityypistä turhaan valittu sen käyttöönoton yhteydessä. Kirjoittajan mukaan seteleiden väriyty vaihteli luvattoman paljon siten, että kymmenestä setelistä tuskin

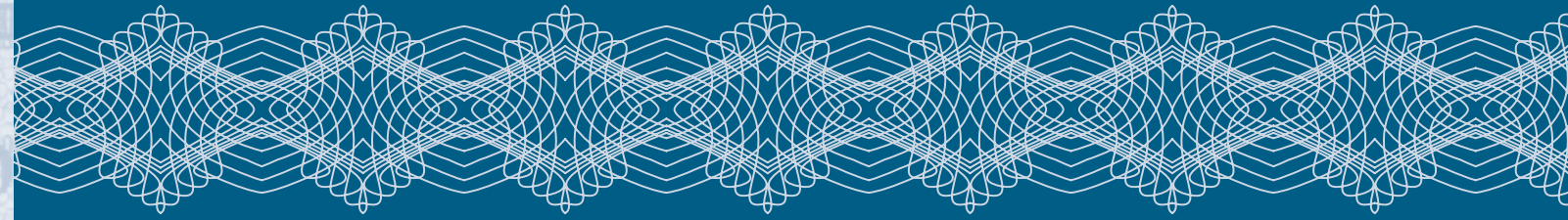
kolmella oli sama väri. Myös setelipaperissa oli parantamisen varaa.³⁸

Uusi setelitalaus tuli ajankohtaiseksi vasta vuonna 1870. On mahdollista, että tilauksen yhteydessä vanha vuosilukukäytäntö kävi mielellä. Kuitenkin uuden vuosiluvun sijaan tuolloin tilattujen 12, 20 ja 100 markan seteleiden sarjanumeron eteen tai yläpuolelle merkittiin B-kirjain ja myöhemmin, kun vuonna 1874 tarvittiin lisäerä, C-kirjain. Seteleiden merkitseminen 1870-luvun alussa kirjaimilla B ja C oli ehkä jääne aikaisemmasta vuosilukuajattelusta.

12 ja 40 markan setelit jäivät arvoiltaan ainutkertaisiksi Suomen setelihistoriassa. Jälkimmäisestä valmistettiin alun perin 200 000 lomaketta, joista allekirjoitettiin ensi vaiheessa 132 000. Esiintyneiden väärennösten takia (aiheesta lähemmin luvussa 8) 40 markan seteliä ryhdyttiin vetämään pois liikenteestä, eikä sitä ensimmäisen erän jälkeen enää valmistettu. Vuonna 1877, kun pääosa 40 markan seteleistä oli palautunut pankkiin, ne poltettiin. Se koet-

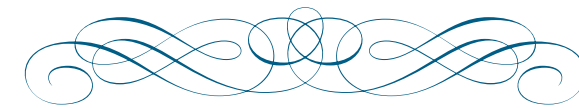
tiin ilmeisesti tuossa vaiheessa perustelluksi, kun seteliä korvaamaan suunnitellusta 50 markan setelistä oli jo koevedoksia. Loput allekirjoittamattomat 68 000 lomaketta tuhottiin vuonna 1879, kun kultakantaan siirtymisen jälkeen oli selvää, ettei niille enää olisi käyttöä. Ihmisiä ei ollut vaikea saada luopumaan setelistä, ehkä setelin erikoisen arvon vuoksi. Sitä jäi lunastamatta vain 230 kappaletta, kun tämänkin setelityypin lunastaminen päättyi 30.6.1945.

Sen sijaan 12 markan seteliä laskettiin sen erikoisesta arvosta huolimatta liikkeeseen aina 1870-luvun lopulle asti, kunnes 10 markan seteli korvasi sen vähitellen. Vuonna 1882 varastossa olevia 12 markan setelilomakkeita päätettiin kuitenkin vielä allekirjoittaa 28 000 kappaletta varmuustoimenpiteenä, kun 10 markan setelin liikkeeseenlasku lopetettiin joksikin aikaa hyvätasoisen väärennöksen seurauksena (aiheesta lähemmin luvussa 8). Loput 12 markan allekirjoittamattomat setelilomakkeet tuhottiin vuonna 1884.

4

*Siirtyminen hopeamarkkaan
ja kymmenjärjestelmän
mukaisiin seteliarvoihin*

Porvoon valtiopäivien toive toteutui vihdoinkin vuonna 1865, kun oma markka sidottiin hopeaan

Senaatin valtionvaraintoimituskunnan päällikkö Fabian Langenskiöld, jonka ansiona oli jo oma rahayksikkö, jatkoi ponnistelujaan itsenäisen, paperiruplasta riippumattoman rahayksikön saamiseksi Suomen suuriruhtinaskunnalle. Vaikka seteliteksteissä ilmaistiin seteleiden lunastaminen hopeassa, lunastaminen oli käytännössä epävakaa pohjalla niin kauan, kunnes myös paperiruplat tuli lunastaa samalla tavoin. Elokuussa 1862 Langenskiöld sai keisarilta vihdoinkin lupauksen siitä, että Suomen Pankin seteleiden lunastaminen hopealla voitaisiin aloittaa pian. Uudistus kuitenkin siirtyi sitä mukaa kuin Venäjä oma projekti, jonka tavoitteena oli palauttaa ruplaseteleiden hopealla lunastaminen, koki vastoinkäymisiä.

Kun vuonna 1864 alkoi tulla selväksi, että Venäjän toiveet seteleiden hopealla lunastamisesta entisestään viivästyisivät, ryhtyi sillä välin manan majalle poistuneen Langenskiöldin seuraaja J. V. Snellman uuteen yritykseen rahareformin saattamiseksi maaliin. Erinäisten vai-

heiden jälkeen keisarin manifesti marraskuussa 1865 teki täysipitoisen suomalaisen ja venäläisen hopearahan ainoiksi laillisiksi maksuvälineiksi Suomessa.¹

Venäläiset paperiruplat ja kupariset vaihtorahat menettivät vuoden 1865 manifestin seurauksena käyppyytensä Suomessa, ja pelko samanlaisen kriisitilanteen toistumisesta kuin Krimin sodan aikana poistui päiväjärjestyksestä. Uudistus otettiin vastaan suurella helpotuksella ja innostuksella. *Suomen Julkisia Sanomia* kirjoitti ”Rahanmuutos on saattanut kaikki muut asiat unohduksiin ja kun ei muutkaan puhumuusta kuin tuosta ikuisesta rahasta, niin eihän sanomalehtienkään käy toisin tekeminen.”²

Venäläisten paperiruplien käyppyyden loppuminen nimellisarvostaan Suomessa ei tapahtunut vain teoriassa vaan myös käytännössä. Tämä vaikeutti ensi vaiheessa ennen muuta Itä-Suomen väestön elämää. Suuri osa alueen kaupasta suuntautui Venäjälle, erityisesti Pietariin, jossa kauppiat saivat tuotteistaan maksun

luonnollisesti ruplissa. Se tuli kuitenkin yllätyksenä, ettei seteliruplia valtion maksuissa enää hyväksytty vanhasta vaan markkina-arvostaan. Samoin yksityiset velat annettiin Itä-Suomessa usein ruplina, mutta velkakirjoihin summat merkittiin markkoina, mikä maksutilanteessa aiheutti runsaasti hämmennystä.³ Siten nyt itäisessä Suomessa koettiin samanlainen tilanne kuin läntisessä Suomessa suuriruhtinaskunnan alkuajoina, kun ruotsalaiselle rahalle määrättiin epäedullinen hallinnollinen kurssi.

Asiantila saattoi yllättää myös maassa vierailevat venäläiset, jotka olivat tottuneet siihen, että heidän paperiruplansa ja kopeekkinsa kä-

vivät kaikkialla Venäjän suuressa valtakunnassa. Tähän seikkaan, että venäläiset kuparirahat ja setelit noteerattiin Suomessa vain vaihtokurssinsa mukaisesti, kiinnitti huomionsa myös *Maalauksellinen Venäjä* -kirjasarjaan Suomen suuriruhtinaanmaata koskevan osan kirjoittaja ja professori Stepan Baranovski. Tämä lähes kaksikymmentä vuotta Helsingin yliopistossa toiminut professori totesi myönteisessä kuvauksessaan maasta ja kansasta, että sama kohtelu koski myös Suomen Pankin seteleitä. Tosin ne hyväksyttiin kuitenkin nimellisarvoonsa, koska ”Suomen Pankki ei ole laskenut liikkeelle kohtuuttoman paljon seteleitä.”⁴

1870-luvulla voitiin ottaa käyttöön kymmenjärjestelmän mukaiset seteliarvot

Oli väistämätöntä, että markan hopeaan sitomisen jälkeen kysymys olemassa olevien seteliarvojen mielekkyydestä nousi keskusteluun. Kymmenjärjestelmästä poikkeavilla arvoilla, kuten 12 markan setelillä, ei ollut varmasti helppo laskea vaihtorahaa, kun hinnat ilmaistiin markkoina eikä ruplina. Kaupanteon yhteydessä tapahtuvan maksamisen lisäksi seteleitä käytettiin nykyisen postisiirron edeltäjinä eli seteleitä lähetettiin postitse tai kuriirin mukana vastaanottajalle. Myös tässä tapauksessa seteleiden olemassa olevat arvot olivat epäkäytännöllisiä, varsinkin jos niitä sisältyi lähetykseen useampia.

Pankin johtokunta viittasi asiaan, kun sitä pyydettiin lausuntoa Suomen Yhdyspankin lupahakemuksesta vuonna 1866. Lausunnossa mainittiin, että käytössä olevat seteliarvot olivat epäkäytännölliset. Keskustelua aiheesta jatket-

tiin johtokunnassa helmikuussa 1867. Silloin päätettiin äänestyksen jälkeen, että kun seteleiden silloiset varastot oli käytetty, uusia seteliarvoja pitäisi harkita ja 12 ja 40 markan seteleiden tilalle tulisi esittää 10 ja 50 markan seteleitä.⁵

Varastokysymys tuli johtokunnassa ajankohtaiseksi tammikuussa 1870, kun käytössä olevien 12, 20 ja 100 markan seteleiden varastot alkoivat kaivata täydennystä. 40 markan setelin liikkeeseenlaskusta oli jo tuossa vaiheessa luovuttu. Kirjelmässään pankkivaltuustolle, joka valtiopäivien päätöksellä oli ryhtynyt valvomaan Suomen Pankin toimintaa vuoden 1868 alusta lähtien, johtokunta ilmaisi pitävänsä erittäin suotavana seteleiden arvojen muutosta. Ennen kuin uusia setelilomakkeita tilattaisiin, johtokunta halusi selvittää uusia seteliarvoja koskevan kysymyksen ja ennen muuta, kuinka monen

vuoden kysyntään pitäisi varautua, mikäli pankkivaltuusto ei pitäisi muutosta ajankohtaisena. Pankkivaltuusto totesi vastauksessaan seteleiden arvojen kuuluvan valtiopäivillä käsiteltäviin kysymyksiin, minkä takia pankin tulisi varautua käytössä olevien seteliarvojen kolmen neljän vuoden lisäkysyntään.⁶

Säätyvaltiopäivät kokoontui 3–5 vuoden välein, ja tuossa vaiheessa seuraava kokoontuminen oli alkuvuonna 1872. Pankin ohjesäännön muutos oli valtiopäivillä käsiteltävänä, ja pankkivaltuuston ohjesääntöesityksessä valtiopäivien pankkivaliokunnalle puututtiin myös seteleiden arvoihin. Uusiksi seteliarvoiksi esitettiin 5, 10, 25 ja 100 markkaa. Vanhaa setelisarjaa esitettiin

muutettavaksi siten, että 3 markan setelin tilalle tulisi 5 markan seteli ja 12 markan setelin tilalle 10 markan seteli. Ilmeisesti pankin johto ajatteli, että 25 markan setelillä voitaisiin korvata sekä 20 että 40 markan setelit. Käytössä olevasta sarjasta kelpuutettiin vain 100 markan seteli.

Valtiopäivien pankkivaliokunta katsoi muutoksen kymmenjärjestelmän mukaisiin seteliarvoihin perustelluksi, mutta piti tarkoituksenmukaisempaa sarjaa, jossa 25 markan setelin sijasta olisi 50 markan seteli. Pankkivaliokunta lähti ajatuksesta, että myös 20 markan seteli säilytettäisiin. Sen lisäksi pankkivaliokunta näki tarpeellisen arvoltaan aikaisempaa suuremman 500 markan setelin.⁷

Uusien seteliarvojen ulkoasun suunnittelusta syntyi kilpajuoksu⁸

Huhtikuussa 1874 annetun keisarillisen ilmoituksen perusteella Suomen Pankki sai oikeuden laskea liikkeeseen uudet kymmenjärjestelmää noudattavat 5, 10, 50 ja 500 markan setelit. Keisari hyväksyi nämä seteliarvot aikaisemmin hyväksytyjen seteliarvojen lisäksi. Niistä 40 markan setelin liikkeeseenlaskusta oli jo luovuttu, samoin varmasti ajateltiin toimittavan 12 markan tapauksessa. Sen sijaan 20 ja 100 markan seteliarvot katsottiin tarkoituksenmukaisiksi myös tulevaisuudessa, ja ilmeisesti jo tuossa vaiheessa esitettiin ajatus, että niiden ulkoasu uudistettaisiin välittömästi, kun uudet seteliarvot oli saatu liikkeeseen.

Edellä on ilmennyt, miten päätösten muodollinen käsittely vei oman aikansa. Säädöt olivat vain ajoittain koolla, ja asioiden saattaminen keisarin päätettäväksi tapahtui monen välipor-

taan, senaatin, kenraalikuvernöörin ja Pietarissa toimivan ministerivaltiosihteerin kautta. Sen takia kun päätös oli saatu, pankin johto ryhtyi nopeasti sen toimeenpanoon, eikä jäänyt odottamaan mahdollista seuraavaa päätöstä, vaikka sen tarve saattoi olla jo näköpiirissä. Kun keisari oli hyväksynyt kymmenjärjestelmää noudattavien uusien seteliarvojen käyttöönoton, käynnistettiin välittömästi kaikkien uusien seteliarvojen valmistelu.

Rahapajan johtaja Soldan, joka oli osallistunut jo edellisen, vuoden 1862 setelityypin valmisteluun, oli alusta alkaen mukana suunnittelussa. Litografi Ferdinand Tilgmann vastasi 3 markan seteleiden painamisesta ja oli sillä hetkellä ainoa kotimainen setelipainoyrittäjä, kuitenkin vain kivipainossaan. Sen takia pankkivaltuuston puheenjohtaja Robert Montgomery

Rahapajan johtaja August Fredrik Soldan oli keskeinen vaikuttaja Suomen Pankin seteleiden suunnittelussa ja valmistuksessa 1860-luvulta 1880-luvun alkupuolelle.

antoi toukokuussa 1874 Soldanin tehtäväksi neuvotella Tilgmannin kanssa seteleiden aikaansaamisesta. Soldanista tuli Montgomeryn luottohenkilö seteliasioissa aina hänen pankkivaltuuston puheenjohtajakautensa loppuun asti vuonna 1882.

Soldanin kutsuminen Suomen Pankin neuvonantajaksi setelikysymyksissä oli luontevaa hänen koulutuksensa ja työkokemuksensa perusteella. Soldan oli valmistunut Pietarissa Venäjän armeijan insinööriluutnantiksi ja opiskellut armeijan stipendin turvin yhden sen ajan johtavan kemistin Justus von Liebigin laboratoriossa Giessenissä Saksassa. Euroopan hullun vuoden 1848 innostamana ja pelosta,

että joutuisi palaamaan Pietariin mahdollisen sodanjulistuksen seurauksena, Soldan oli kuitenkin paennut stipendirahojensa kanssa Pariisiin. Monivaiheisen maanpakolaisena kiertelyn jälkeen hän muutti Amerikkaan, jossa hankki monipuolisen työkokemuksen sekä kemistinä ja geologina että kartanpiirtäjänä. Hän osasi jopa kaivertaa kivipainolaatalle. Kun hän lisäksi nuoruudessaan haaveili taitelijan urasta ja maailmalla kiertelynsä aikana piirsi ja maalasi ahkerasti, hän soveltui Suomeen palattuaan erinomaisesti Suomen Pankin seteleiden valmistelun luottohenkilöksi.⁹

Soldanin ilmoitettua Tilgmannille Montgomerylta saamastaan toimeksiannosta tämä toi ensimmäiseen tapaamiseen alustavan kustannuslaskelman seteleiden painamisesta. Tilgmannin ajatuksena oli, että pankin kanssa sovittaisiin määrätyn suuruudesta yrittäjän vuosipalkkiosta ja avoimesta kirjanpidosta. Soldanin mielestä olisi ensin kuitenkin hankittava piirustukset, painoi setelit kuka tahansa. Tilgmann ilmeisesti koki hankalaksi Soldanin välittäjäroolin ja pyrki sopimaan asioista suoraan Montgomeryn kanssa.¹⁰ Todennäköisesti Soldanin ja Tilgmannin erimielisyydet asiassa etenemisessä johtivat siihen, että Tilgmann sai odottaa kymmenisen vuotta seuraavaa seteleihin liittyvää toimeksiantoa Suomen Pankilta. Samalla kotimainen setelipaino tai taidepainimo, kuten silloin sanottiin, ei nähnyt päivänvaloa vielä 1870-luvulla.

Montgomery oli yhtä mieltä Soldanin kanssa siitä, että ensiksi piti tehdä luonnokset ja sitä varten täytyi sopia seteleiden mitoista. Siten painojärjestelyjä koskevat neuvottelut keskeytettiin toistaiseksi. Tilgmann hyväksyi etenemisjärjestyksen ja lupasi toimittaa seteleiden piirustukset.

Seteleiden mittoihin liittyen Soldanin muistikirjassa on mielenkiintoinen maininta 10 ja 500 markan seteleiden koosta. Hänen muistiinpanojensa mukaan tapaamisessa, jossa olivat läsnä puheenjohtaja Montgomeryn lisäksi pankkivaltuuston jäsenet Frans Hjelt ja Carl Gustav Borg, sovittiin, että 10 markan setelin koko voisi olla lähellä 1 riikintaalerin setelin kokoa (134 mm x 74 mm). Vastaavasti muiden seteliarvojen koot määriteltiin siten, että 5 markan seteli voisi olla pari kolme millimetriä lyhyempi ja matalampi kuin 10 markan seteli, 50 markan seteli suunnilleen samansuuruinen kuin 40 markan seteli, jota ei enää laskettu liikkeeseen, ja 500 markan seteli samansuuruinen kuin 100 riikintaalerin seteli (223 mm x 134 mm).¹¹ Siten viitekehystenä eivät olleet emämaan Venäjän ruplasetelit vaan vanhan emämaan Ruotsin setelit. Lehdistö kuitenkin vertasi 500 markan setelin kokoa 100 ruplan kokoon, kun seteli aikanaan laskettiin liikkeeseen.¹²

Tapaamisen pohjalta Soldan valmisteli seteleiden mitat, minkä jälkeen tuli sopia seteliteksteistä. Kesäkuun alussa 1874 Soldan antoi pankkivaltuustolle tilanneraportin. Sen kuultuaan pankkivaltuusto edellytti, että Soldanin tulisi jo seuraavana päivänä valmistautua lähtemään Tukholmaan ja mahdollisesti myös Kööpenhaminaan lisätietojen hankkimiseksi setelikysymyksessä. Saatuaan pankin johdon suosituskirjeet hän vieraili Ruotsin Valtakunnanpankissa ja tapasi seteleiden painamisesta vastuussa olevaa pankin ja setelipainon johtoa sekä tutustui pankin setelikokoelmaan.

Näkemänsä innoittamana Soldan piirteli Suomen tulevista seteleistä jo karkeitä luonnoksia muistikirjaansa. Luonnosten ominais-

piirteinä oli, että ne olivat symmetrisiä, mikä näytti olevan Soldanin edellytys setelin ulkoasulle. Samoin hän merkitsi muistikirjaansa, että seteleiden tulee olla yksinkertaisia. Soldan pyysi setelipiirustuksen myös rahapajan kaivertajalta Carl Jahnilta, mutta ei pitänyt sitä onnistuneena, eikä luonnosta kehitetty edelleen.

Koska Soldan ei ollut tyytyväinen Ruotsin Valtakunnanpankin setelipainon tarjoukseen painaa Suomen seteleitä käyttäen vain kirjainnomenetelmää, päätti hän vierailta myös Kööpenhaminassa. Siellä hän tapasi Tanskan keskuspankin johtajan valtioneuvos Moritz Levyn, joka suositteli hänelle kööpenhaminalaista taiteilijaa ja taideakatemian opettajaa Nilaus Fristrupia seteleiden luonnostelijaksi ja H. H. Thielen kirjapainoa (seuraavassa Thiele) seteleiden painajaksi. Tämä oli varmasti mannaa Soldanin korville yhteistyön epäonnistuttua Tilgmannin kanssa, ja hän tapasikin sekä Fristrupin että Thielen johdon vierailunsa aikana. Fristrup oli vastikään suunnitellut Tanskan uusien kruunuseteleiden takasivut, joten hän oli jo perehtynyt seteligrafikan hienouksiin.¹³

Parin viikon matkansa jälkeen Soldan jatkoi valmisteluja Helsingissä. Hän tapasi Tervakosken paperitehtaan johtaja Waseniuksen saadakseen tietoa kotimaisen setelipaperin toimitusehdoista ja kustannuksista mm. Tervakosken Suomen Yhdyspankille seteleitä varten toimittaman paperin kustannuksista.

Pankkivaltuusto päätti uusien seteliarvojen teksteistä ja arvomerkinnoista kesäkuun lopussa 1874. Edelliseen sarjaan verrattuna kielipoliitikassa tapahtui edistystä sikäli, että myös suomenkielinen teksti sijoitettiin etusivulle, joskin ruotsi oli edelleen seteleiden ensisijainen kieli.

Fristrupin varhainen luonnos 5 markan seteliksi, jonka hän teki ennen kuin pankkivaltuusto päätti seteleiden teksteistä. Luonnoksessa setelin etusivun teksti on pääosin ruotsin kielellä.

Samalla pankkivaltuusto antoi Soldanille tehtäväksi hankkia luonnokset seteleistä. Soldan ilmoittikin setelitekstien lopullisesta muodosta välittömästi Fristrupille ja kehotti tätä kiiruhutamaan luonnosten tekemisessä. Sen jälkeen Fristrup alkoi toimittaa yksitellen seteleiden etu- ja takasivujen luonnoksia, joita Soldan yleensä saman tien kommentoi äärimmäisellä tarkkuudella. Samalla hän lähetti suomalaista kuva- ja maisemamateriaalia Fristrupin nähtäväksi.

Soldan jatkoi myös keskusteluja Tervakosken Waseniuksen kanssa, jonka edellytyksenä paperin toimittamiselle oli seteleiden painaminen kotimaassa. Hänen yhtenä perusteenaan oli, ettei Tervakoski halunnut joutua tilanteeseen, jossa ulkomainen setelipaino ei hyväksyisi sen laatua. Soldan piti Waseniuksen perusteita kuitenkin

enemmän tai vähemmän kaukaa haettuina ja oli yhteydessä myös Ruotsin Valtakunnanpankin Tumbassa sijaitsevaan paperitehtaaseen (seuraavassa Tumba).¹⁴

Soldanin suorittaessa pankkivaltuuston toimeksiantoa myös Tilgmann eteni setelipiirustusten laatimisessa. Näin jatkui kilpajuoksu luonnosten valmistamisessa, ja Soldan joutui säännöllisesti hoputtamaan Fristrupia toimeksiannon viimeistelyssä. Siten Suomen seteleistä syntyi ensimmäisen kerran designkilpailu. Kilpailu ei ollut kuitenkaan avoin kuten vuonna 1907 ja 1946 julistetut kilpailut. Se muistutti enemmän vuonna 1982 käytyä suljettua kilpailua tai euroseteleiden ulkoasusta vuonna 1996 käytyä kilpailua, johon saivat osallistua vain keskuspankkien nimeämät taiteilijat tai taiteilijaryhmät. Vuoden 1874 designkilpailu syntyi

kuitenkin aivan kuin vahingossa eikä ennalta laaditun suunnitelman mukaisesti.¹⁵

Tilgmann toimitti elokuussa pankkivaltuuston katsottavaksi 5, 10 ja 500 markan seteleiden luonnokset ja pankkivaltuuston pyynnöstä myös 50 markan setelin luonnokset. Tilgmann paneutui asiaan vakavasti ja valmistutti kaikkiaan 20 luonnosta, Soldanin mukaan kolmella eri piirtäjällä. Luovuttaessaan luonnokset Tilgmann viittasi lähetekirjeessään 25-vuotiseen kokeemukseensa eri painomenetelmistä ja vakuutti, että luonnosten mukaiset setelit pystyttäisiin painamaan myös kotimaassa. Osoittaakseen seisovansa sanojensa takana hän oli jo painanut koevedokset osasta 5 ja 10 markan luonnoksia.¹⁶

Pankkivaltuusto pyysi Soldania esittämään näkemyksensä Tilgmannin luovuttamista luonnoksista. Soldan suhtautui niihin pääosin kriittisesti. Eriolaisten tekstivirheiden lisäksi hän piti

puutteena ulkoasujen epäsymmetrisyyttä ja viemistä liian pitkälle ilman keskustelua asiakkaan eli Suomen Pankin kanssa.¹⁷

Tilgmann ei valmistuttanut pelkästään luonnoksia, vaan valmistautui myös muussa suhteessa huolella Suomen Pankin seteleiden tuotantoon. Lehtitietojen mukaan hänen oli tarkoitus vieraila Berliinissä, Pariisissa ja Wienissä tutustumassa setelinvalmistuksen sekä taiteellisiin että teknisiin hienouksiin.¹⁸

Soldan toimitti Fristrupin alustavat luonnokset kustakin setelistä pankkivaltuuston puheenjohtajalle syyskuun alussa. Keskusteluihin molemmista toimitetuista luonnossarjoista osallistui Helsingin yliopiston estetiikan ja uudemman kirjallisuuden professori Carl Gustaf Estlander, joka toimi tuohon aikaan myös Suomen Taideyhdistyksen sihteerinä. Läpikäytyään Soldanin kanssa tämän lausunnon Tilgmannin

Samanaikaisesti kun rahapajan johtaja Soldan toimi uusien kymmenjärjestelmää noudattavien seteliarvojen hankkimiseksi Kööpenhaminassa, litografi Tilgmann valmisti vedoksen muun muassa 10 markan setelistä.

Soldanin piirustus Uuraansalmesta, jonka pohjalta taitelija Fristrup suunnitteli 50 markan setelin takasivun vinjettimaiseman. Luonnos sisältää Soldanin ohjeita kaivertajalle.

luonnoksista pankkivaltuuston johtopäätös oli, että Soldan matkustaa välittömästi Kööpenhaminaan valvomaan piirustusten viimeistelyä. Soldan viettikin seuraavat kuusi viikkoa Kööpenhaminassa ohjaamassa piirustusten valmistelua, joihin Fristrupin ohella osallistui joukko hänen apulaisiaan ja muita tanskalaisia ammattimiehiä. Tuossa yhteydessä Soldan vieraili jälleen myös Thielen kirjapainossa ja keskusteli painoasiantuntijoiden kanssa seteleiden painamisen kannalta tärkeistä yksityiskohdista.¹⁹

Vihdoin joulukuun alussa Soldan toimitti pankkivaltuustolle Fristrupin viimeistellyt pii-

rustukset kaikista neljästä uudesta seteliarvosta, mitkä oli tehty, kuten edellä on ilmennyt, paljolti, joskaan ei yksinomaan, Soldanin ideoiden pohjalta.²⁰ Kaikista seteliarvoista löytyy hyvin alustavia lyijykynäluonnoksia, joiden voi olettaa olevan Soldanin piirtämiä. Soldan oli koko ikänsä ollut innostunut piirtämään vaikutelmiaan, ja on ymmärrettävää, että hän tällaisen toimeksianton saatuaan tarttui kynäänsä ja vesiväreihinsä. Lisäksi eri yhteistyökumppaneiden luonnosten ja kaiverrusten yhteyteen Soldan yleensä merkitsi kommentteja, usein kirpeitäkin, ja niitä ei näistä alkuvaiheen luonnoksista löydy. Sol-

danin roolin keskeisyys Fristrupin luonnosten muotoutumisessa ei välttämättä ollut pankkivaltuustolle täysin selvä, kun he käyttivät häntä lausunnon antajana kilpailevista Tilgmannin luonnoksista.

Pankkivaltuusto kokoontui vielä kerran, tällä kertaa johtokunnan kanssa, käsittelemään sekä Fristrupin että Tilgmannin luonnoksia joulukuun alussa 1874. Keskustelun tuloksena pankkivaltuusto pyysi Soldania laatimaan seteleiden ulkoasun kuvaukset Fristrupin sarjan pohjalta. Niiden valmistuttua pankkivaltuusto käsitteli setelikuvauksia kokouksessaan samassa kuussa.²¹

Piirustusten valmistamisessa kiinnitty huomio siihen, kuinka pankkivaltuustovetoinen koko prosessi oli. Sen enempiä Soldanin kuin Soldanin muistiinpanojen mukaan Tilgmannkaan eivät tavanneet missään vaiheessa pankin johtokunnan jäseniä vaan vain pankkivaltuuston puheenjohtaja Montgomery ja sen jäseniä, erityisesti lehtori Carl Gustav Borgia. Setelisarjan piirustusten laatimista ei nähty tuohon aikaan pankin johtokunnan operatiiviseen toimintaan

Myös seteleiden painamisesta kilpailtiin ja päädyttiin Kööpenhaminaan

Johtokunta delegoi seteleiden valmistelun Soldanille, joka sai käyttöönsä hyväksytyt piirustukset sekä tehtävän pyytää niiden painamisesta kustannustarjous Tilgmannilta. Tutustuttuaan piirustuksiin Tilgmann piti niitä kuitenkin epäkäytännöllisinä, mistä hän lähetti kustannustarjouksen ohella kirjeen pankin johtokunnalle, ja kertoi piirustuksiin tarvittavien muutosten vaikuttavan hänen tarjoukseensa. Keskustelussa

liittyvänä velvollisuutena. Pankkivaltuuston jäsenten reaktio vuonna 1922 oli tältä pohjalta ymmärrettävissä, kun he tulivat silloin kuvaan vasta siinä vaiheessa, kun uuden setelisarjan ensimmäiset setelit olivat jo painettu.²²

Keisari Aleksanteri II hyväksyi seteleiden ulkoasun ja seteliselitelmat tammikuussa 1875. Sen jälkeen pankkivaltuusto pyysi johtokuntaa tekemään ehdotuksen seteleiden valmistukseen liittyvistä toimenpiteistä.²³

On yllättävää kuinka hyvin tiedotusvälineet, erityisesti *Helsingfors Dagblad*, oli informoitu seteliprosessin etenemisestä. Lehti antoi jopa vaikutelman, että se oli tutustunut Tilgmannin luonnoksiin, joista eräitä se piti erittäin tyylikkäänä. Kuitenkin lehti mainitsi niiden jääneen Fristrupin piirustusten varjoon, joiden tekemisessä lehden mukaan taiteilija Asgaard oli auttanut. Lisäksi lehti kertoi, että 500 markan setelin takasivulla oli tunnelmallinen maisema Roineelta, kun seteliselitelmissä mainittiin vain ”suomalainen maisema”. Tällaiset yksityiskohdat olivat todennäköisesti vain pienen piirin tiedossa.²⁴

Tilgmannin kanssa hän ei Soldanin muistiinpanojen mukaan esittänyt mitään uusia näkökohtia, joita Soldan ei olisi jo maininnut luovutuksessaan piirustukset hänen nähtäväkseen. Jälleen yksi episodi, joka ei parantanut näiden kahden herran jo ennestään tulehtuneita välejä.²⁵

Soldan pyysi tarjouksen myös Thieleltä ja vieraili Pietarin valtionpainossa tarjouksen saamiseksi sieltä. Näistä kummallakaan ei Soldanin

mukaan ollut huomautettavaa piirustuksista. Lisäksi hän oli toistamiseen yhteydessä Wase-niukseen Tervakosken toimitusehdoista. Ne olivat pysyneet ennallaan eli he osallistuisivat vain siinä tapauksessa, että setelit painettaisiin kotimaassa. Sen Soldan katsoi osoittavan Tilgmannin ja Tervakosken liittoutuneen. Tätä taustaa vastaan Tumban paperitehtaalta ei tullut hyviä uutisia, sillä tulipalon takia se pystyisi Ruotsin Valtakunnanpankista saapuneen sähköisen perusteella toimittamaan paperia vasta saman vuoden marraskuussa.

Lopullinen ehdotus setelipainon valinnasta tuli johtokunnan välittämänä pankkivaltuuston käsiteltäväksi huhtikuussa 1875. Seteleiden valmistukseen liittyvä kustannusarvio oli saatu Tilgmannilta, Pietarin valtionpainolta ja Thieleltä siten, että 5 ja 10 markan seteleiden valmistuskustannukset, jotka sisälsivät setelipaperin ja painolaatat, olivat vastaavasti 361 000, 316 605 ja 270 256 markkaa. Thielellä, joka nyt ensimmäistä kertaa tuli ajankohtaiseksi Suomen Pankin seteleiden tapauksessa, oli jo monikymmenvuotinen yhteistyö Tanskan keskuspankin kanssa. Thielen johto oli vuodesta 1831 lähtien vastannut seteleiden valmistuksesta keskuspankin rakennuksessa, ja vuodesta 1874 lähtien Tanskan seteleiden painaminen oli siirtynyt Thielen omaan painoon.²⁶

Ilmeisesti Soldan ei pyytänyt tarjousta Kuninkaalliselta Preussin valtiopainolta, joka edelleen painoi käytössä olevaa vuoden 1862 tyyppiä. Kirjeenvaihdosta ei löydy asiasta mainintaa, ja selitys saattoi olla painokustannuksissa. Tehdessään kustannusvertailua kolmen tarjokkaan kesken Soldan mainitsi, että niillä hinnoilla, joilla tarjous Preussin valtiopainolta

saatiin vuonna 1862, vastaava summa olisi ollut 390 000 markkaa eli jopa korkeampi kuin Tilgmannin tarjous. Toisaalta Preussin valtionpainon tulevaisuuteen saattoi liittyä kysymysmerkkejä. Saksa oli vähän aikaisemmin, vuonna 1871 yhdistynyt, ja keskustelu oli käynnistynyt yhden yhteisen valtionpainon perustamiseksi, mikä sitten toteutui vuonna 1879.²⁷

Näissä olosuhteissa pankkivaltuusto kokoontui käsittelemään seteleiden valmistuskysymystä yhdessä johtokunnan kanssa. Soldan oli arvioinut pankkivaltuuston pyynnöstä kaikkia kolmea tarjousta, joilla kullakin hänen mukaansa olivat omat hyvät ja huonot puolensa. Tilgmannin ehdotuksen etuna oli painamisen tapahtumisen lähellä ja siten pankin johdon silmälläpidon alaisena, lisäksi se vähentäisi kuljetuksiin liittyviä viiveitä. Tarjouksen huonona puolena oli kuitenkin se, ettei setelipainoa, jossa seteleitä pystyttäisiin painamaan kaiverretuilla laatoilla, ollut Tilgmannilla vielä olemassa. Siinä mielessä kustannusarvio oli jossain määrin hypoteettinen. Myös setelipaperi olisi tässä tapauksessa voitu hankkia kotimaasta, sillä kotimainen painaminen oli Tervakosken ehto mukaan tulolle. Toisaalta Tervakoski oli tarjonnut tarkoitukseen vain konepaperia, mikä Soldanin mukaan soveltui tarkoitukseen huomattavasti paremmin kuin käsikoneella tehty paperi.

Pietarin setelipaino sen sijaan edusti sen ajan huipputeknologiaa, ja setelit kaikkine materiaalihankintoineen olisi saatu avaimet käteen -periaatteella. Haittapuolena Soldanin mielestä oli kuitenkin mahdollisesti pankin pienen tilauksen väheksyminen, minkä seurauksena voisi syntyä vaikeasti ratkaistavia ongelmia. Thielen tarjouksen hyvänä puolena sen halpuuden lisäksi

oli varmuus tehtävän ottamisesta vakavasti ja joustavuus odottamattomien ongelmien syn-
tyessä. Haittana oli valvonnan järjestäminen,
mikä edellytti valvojan asettamisesta siihen asti,
kunnes tuotanto oli saatu vakaaksi. Sen lisäksi
Thielen tapauksessa paperi tulisi todennäköisesti
hankkia Ruotsin Valtakunnanpankin Tumban
tehtaalta, joka toimitti paperin myös Tanskan
seteleihin. Tulipalon aiheuttamien uudelleen-
järjestelyjen takia tehdas pystyisi toimittamaan
paperia kuitenkin vasta saman vuoden marras-
kuussa.²⁸

Lukujen suhteen Tilgmannin tarjous oli
kolmasosan korkeampi kuin Thielen tarjous.
Pankkivaltuuston puheenjohtaja Montgomery
oli kuitenkin pankkivaltuuston kokouspäivänä
saanut Tilgmannilta kirjeen, jonka mukaan tämä
oli valmis pienentämään kustannustarjoustaan.
Samalla Tilgmann myös myönsi, ettei hänellä
ollut vielä sellaista painoa, joka soveltuisi sete-
leiden painamiseen, eikä myöskään työnteki-
jöitä.²⁹ Sen takia pankin johtoelimet joutuivat
kokoontumaan toistamiseen, ja tällä kertaa heillä
oli myös Soldanin arvio Tilgmannin kustannus-
leikkauksista.

Soldanin mukaan jos tarkasteltavana olisi
ollut pelkästään taloudellinen kysymys, pan-
kin johdon olisi ollut helppo ottaa vastaan
Tilgmannin noin 80 000 markan vähennys
alkuperäiseen kustannustarjoukseensa ja hy-
väksyä uusi tarjous. Soldan kuitenkin korosti
epävarmuuksia, jotka sisältyivät Tilgmannin
painolaitoksen käynnistymiseen sekä tämän
edellyttämään kahden vuoden painoaikatau-
luun, kun Thiele sitoutui painamaan vaaditun
määrän vuodessa. Soldan ei myöskään voinut
hyväksyä Tilgmannin kustannustarjouksen

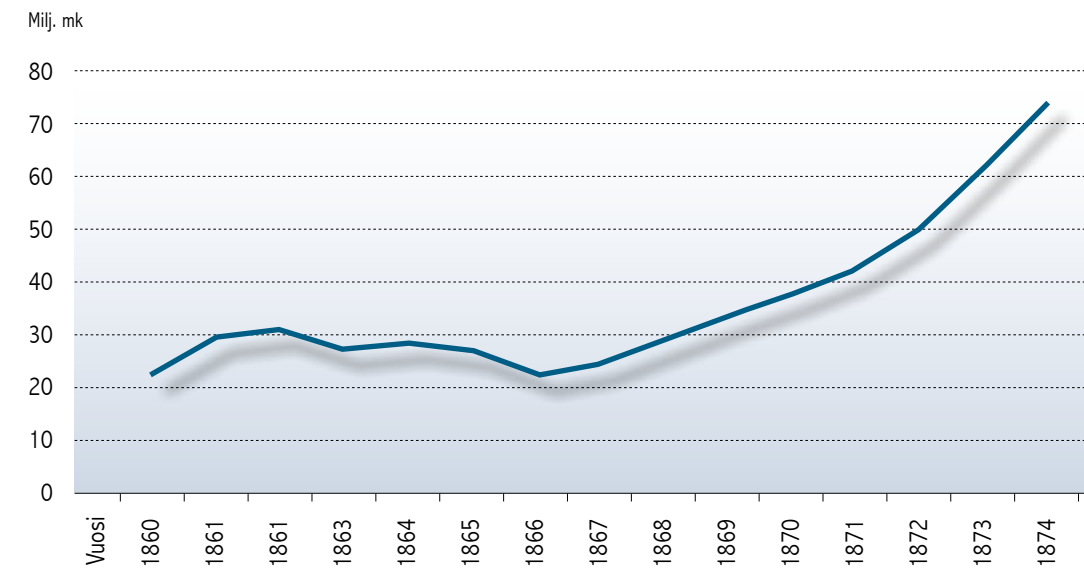
pienennyksen perusteita eikä tämän piirus-
tusten epäkäytännöllisyydestä esittämiä väit-
teitä selityksenä mahdollisiin tulevaisuudessa
ilmeneviin ongelmiin, mikäli pankki päätyisi
hyväksymään Tilgmannin tarjouksen.³⁰

Vaikka Tilgmann oli valmis tarvittaviin in-
vestointeihin, pankkivaltuusto katsoi arvelut-
tavaksi hänen esittämänsä ratkaisun ja valitsi
halvimman vaihtoehdon eli Thielen kirjapai-
non. Sen pankkivaltuusto katsoi myös turvalli-
simmaksi ratkaisuksi. Turvallisuudella ei tässä
yhteydessä viitattu fyysiseen turvallisuuteen
vaan aikatauluissa pysymiseen ja teknisiin val-
miuksiin.³¹

Thiele osoittautui myös käytännössä kus-
tannustehokkaaksi, sillä Soldanin marraskuussa
1876 laatiman laskelman mukaan Thielen pai-
naminen materiaali- ym. kuluineen oli maksa-
nut 7 penniä seteliltä, kun taas kustannukset
Pietarissa ja Berliinissä olisivat olleet vastaavasti
8,4 ja 10 penniä. Pankkivaltuusto piti kohtuul-
lisena myös Soldanin korvausehdotusta valmis-
tuksen johtamisesta ja painotyön valvomisesta
sekä järjestelyistä rahapajassa hänen virkava-
pautensa aikana ja nimitti Soldanin kyseiseen
tehtävään.³²

Pankkivaltuuston toivomuksen mukaisesti
ryhdyttiin pikaisesti toimeen suurehkon painok-
sen valmistamiseksi erityisesti arvoltaan pienistä
5 ja 10 markan seteleistä. Ne olivat kiireisimmät,
koska 3 ja 12 markan seteleillä oli vaikea toimia.
Lisäksi niiden painaminen oli yksinkertaisem-
paa kuin 50 ja 500 markan seteleiden painami-
nen, koska käytettiin vain kirjapainoa.

Eri seteliarvoja tilattiin alustavasti yhteensä
4,02 miljoonaa kappaletta siten, että 5 markan
seteliä tilattiin kaksi miljoonaa, 10 markan se-

Kuvio 3. Liikkeessä olevan setelistön kehitys vuosina 1860–1874

Lähde: Schybergson (1914) Liitetaulukko 1.

teliiä 1,5 miljoonaa, 50 markan seteliä 500 000
ja 500 markan seteliä 20 000 kappaletta. Hyvin
pian kuitenkin 5, 10 ja 500 markan setelitulau-
set korotettiin kolmeksi ja kahdeksi miljoonaksi
sekä 80 000 kappaleeksi.³³

Kymmenjärjestelmää noudattavien seteli-
arvojen myötä tilattiin nyt siis kerralla useita
miljoonia seteleitä. Tilaus kuvaa seteleiden li-
sääntyneitä kysyntää 1860-luvun keskivaiheen
katovuosien jälkeen (ks. kuvio 3).

Setelitulauksen edellyttämät paperimäärät
tilattiin Tumbalta. Siten Berliinissä painetusta
vuoden 1862 setelityypistä poiketen Suomen
Pankki tilasi ja maksoi paperin erikseen ja kor-
vasi Thielelle vain seteleiden painamisen.³⁴ Tämä
käytäntö oli riskipitoisempi kuin aikaisempi,
koska ongelmatapauksessa paino saattoi vierittää
syyntä painamisessa syntyneistä vaikeuksista pape-

rissa oleviin ongelmiin. Tässä tapauksessa riski
oli kuitenkin pieni, koska Thiele oli tottunut
painamaan Tumban paperille.

Ennen lopullisen paperikoostumuksen valin-
taa Tumba toimitti Soldanille arvoltaan pienten
seteleiden koearkkeja, joista pankin johtokunta
hyväksyi Soldanin ja Thielen ehdottaman vaih-
toehdon. Ilmeisesti Tumba suoriutui palon ai-
heuttamista tehtaan uudelleenjärjestelyistä no-
peammin kuin se oli ennakoitunut. Sopimuksen
mukaan se sitoutui toimittamaan setelipaperin
siten, että osa 5 ja 10 markan seteleistä voitaisiin
painaa alkaen vuoden 1875 lokakuun aikana ja
niiden pääosa sekä koko 50 ja 500 markan osuus
vuoden 1876 aikana. Tumba lähetti paperierät
junalla Ruotsin Valtakunnanpankin Malmön
konttoriin, josta ne toimitettiin Juutinrauman
yli Thielelle.³⁵

Soldan kaiverrutti painolaatat hajautetusti, ja ensimmäiset uudet seteliarvot saatiin liikkeeseen vuonna 1876

Toimeksiannon saatuaan Soldan ryhtyi heti toimeen ja otti yhteyttä Thielen kirjapainon johtajaan Just Thieleen. Kirjapainolla oli kokemusta Tanskan seteleiden ohella myös Islannin seteleiden painamisesta, ja Just Thiele informoi Soldania välittömästi, millaiset mahdollisuudet hän näki seteleiden kaivertamisessa ja muussa

viimeistelyssä. Hän mainitsi yhdessä ensimmäisistä kirjeistään, että Tanskassa oli vain kaksi hyvää kaivertajaa, joilla hän ilmeisesti tarkoitti myöhemmin mainittuja Chr. Danielsenia ja Frederik Hendriksenä. Hän teki alkuvaiheessa Soldanin kanssa myös tutustumismatkan Saksan ja Ranskan kaivertajien ja laattavalmistajien luo, ja

Muistiinpanojensa mukaan Soldan ihastui 1860-luvun alussa Saksassa vieraillessaan Preussin seteleissä oleviin poikalapsiin, jotka olivat rakkauden vertauskuvia. Seteli saattoi olla Preussin 1 taalerin raha. Samanlaisesta 10 markkan setelistä löytyy Soldanin karkea luonnos.

he tapasivat saksalaisen painotalon Giesecke & Devrientin edustajat Frankfurtissa. Molemmat Thielen veljekset, Just ja Andreas olivat työskennelleet lähes parin vuoden ajan saksalaisissa kirjapainoissa, erityisesti Leipzigissa, joten he tunsivat hyvin myös sikäläiset toimijat.³⁶

Kun tarkastelee Soldanin kirjeenvaihtoa ja siellä viliseviä valokuvaajien, piirtäjien ja kaivertajien nimiä, jää välillä miettimään, kuka varsinaisesti teki ja mitä. Valokuvaajia ja piirtäjiä tarvittiin moniin yksityiskohtiin ennen kuin painolaattoja ryhdyttiin kaivertamaan. Soldanin kustannustilillä mainitaan tässä yhteydessä muun muassa Hjalmar Munsterhjelm (500 markan maisema), Ferdinand Klimsch (50 ja 500 markan etusivun keskuskuvio), Rudolf Hartnack (10 markkaa) ja Louis Schulz (50 markan maisema).

Monien eri kaivertajien käyttö kiteytyi Soldanille hänen vieraillessaan Giesecke & Devrientin painotalossa Leipzigissa. Soldanin kehittämän periaatteen mukaan minkään seteliarvon alkuperäislaattojen molempia puolia ei turvallisuussyistä valmistettaisi samassa laitoksessa.³⁷ Siten arvoltaan suurempien 50 ja 500 markkan seteleiden takasivun kuparipainolaatat sekä 10 markkan etusivun kirjapainolaatat valmistettiin saksalaisessa Giesecke & Devrientin painossa kaivertajien Volkmar Ahner ja Louis Schulz toimesta. Vastaavasti käytettiin seteleiden etusivujen kirjapainolaattojen (lukuun ottamatta 10 markkaa) ja 5 markkan molempien sivujen sekä 10 markkan setelin takasivun painolaattojen kaivertamiseen pietarilaista kaivertajaa Oscar Mayta ja kööpenhaminalaista kaivertajaa Chr. Danielsonia. Myös nimi Fries mainitaan kirjeenvaihdossa 10 markkan setelin kehysten kaivertamisen yhteydessä. Giesecke & Devrient valmisti

lisäksi laatat myös pikkuseteleiden väärentämisen rangaistavuutta koskevia tekstejä varten seteleiden takasivuille.

Kaivertajien lisäksi myös joukko lähinnä saksalaisia ja tanskalaisia taiteilijoita, valokuvaajia ja piirtäjiä, erityisesti puupiirtäjä Frederik Hendriksen, osallistui paino- ja kaiverrusmateriaalien esivalmisteluun.³⁸ Puukaivertamista sovellettiin 1800-luvun jälkipuoliskolla erityisesti suurten painosten kuvitustekniikkana.

Tulevien seteleiden vuosilukukäytäntö ei ollut vielä selvä niitä valmisteltaessa kesällä 1875. Soldan kirjoitti kaivertaja Oscar Maylle, että seteleihin tulee joko vuosiluku 1875 tai 1876. Soldanin mielestä setelin vuosiluku voisi olla se vuosi, jolloin sen painaminen alkaa. Kirjeessään hän käytti lisäksi perusteena, että 75 eli kolme neljäsosaa vuosisadasta on viehättävä luku. Vaikka hän mainitsi myös seteliä koskevan asetusvuoden lisäargumenttina, hänen pääperustelunsa oli valmistuksen aloittaminen. Kun hän kysyi asiaa pankin johdolta, oli sen kanta sama. Pankkivaltuutettu Hjelt perusteli kirjeessään johdon yksimielistä kantaa sillä, että tuotanto alkaisi vuonna 1875. Siten vaikei kaikkia seteleitä vielä silloin painettaisi, seteleiden vuosiluvun tuli olla 1875.³⁹

Syksyllä 1875 Soldan oli vielä optimistinen seteleiden valmistumisen suhteen. Hänen ainoa varsinainen huolenaiheensa oli valmistelun hitaus. Syyskuun loppupuolella hän arveli, että vain 5 ja 10 markkan seteleiden laatat valmistuisivat vuoden 1875 aikana. Sen sijaan 50 ja 500 markkan laattojen valmistuminen siirtyisi seuraavan vuoden puolelle.⁴⁰

Soldanin virkavapauden rahapajan johtajan tehtävistä piti alun perin kestää vuoden 1875

Soldan käytti lukuisaa joukkoa piirtäjiä ja kaivertajia alkuperäislaatojen valmistamisessa. Eläinmaalari Samuelsenin kotkakuvaa käytettiin 500 markan yksityiskohtana. Kuvan oikeassa alalaidassa on Soldanin huomautus kotkan nokan pituudesta.

loppuun asti. Marraskuussa 1875 Soldan oli vielä toiveikas, että ensimmäinen erä 5 markan seteleitä painettaisiin joulukuussa, koska ensimmäinen paperilähetys oli saapunut Tumbalta. Siinä vaiheessa, kun 5 markan setelin alkuperäislaatat vihdoinkin alkoivat olla valmiit, myös galvanoplastinen työ osoittautui ennakoitua enemmän aikaa vieväksi. Galvanoplastiikalla seteleiden alkuperäislaatoista valmistettiin itse painolaatat, joita 5 markan seteliä varten tarvit-

tiin seteliarkin koon mukaisesti kuusi molempia sivuja varten.

Painolaatat eivät kuitenkaan ehtineet valmiiksi vuoden 1875 puolella, joten pankkivaltuusto anoi keisarilta Soldanin virkavapauden jatkoa vuoden 1876 toukokuun alkuun asti. Koko ajan oli kuitenkin ilmeistä, että toinen henkilö tulisi seuraamaan Soldania seteleiden valmistuksen valvojana, minkä takia Soldan ja Thiele sopivat kirjallisesti eräistä valmistukseen

liittyvistä periaatteista. Siten Suomen Pankin asettama setelinvalmistuksen valvoja päätti epäselvissä tapauksissa, mitkä seteliarkit tulisi kelpaamattomina makuloida. Jo tuossa vaiheessa sovittiin myös siitä, että tuotantomäärien valvonta perustui paperitehtaalta vastaanotettuihin paperiarkkeihin, jotka valvoja ja Thiele yhdessä kuittasivat ja joiden piti täsmätä aikanaan Thielen toimittamien valmiiden ja makulointujen seteliarkkien kanssa.⁴¹ Tämä järjestelmä tuli olemaan aikanaan myös oman setelipainon tuotantomäärien valvonnan pohjana.

Pankkivaltuusto valitsi filosofian lisensiaatti Emil Grönvikin Soldanin seuraajaksi seteleiden painamista valvomaan. Valinta oli Soldanin mielestä mahdollista seteleiden valmistamisen silloin saavuttamassa vaiheessa. Siitä miten Grönvik löytyi tehtävään, ei ole mainintaa pöytäkirjoissa. Pankkivaltuuston puheenjohtaja Montgomery mainitsi nimeltä Grönvikin eräässä kirjeessään Soldanille ja kertoi, että he olivat löytäneet nuoren lahjakkaan tiedemiehen ja kemistin, joka oli varmasti pätevä tehtävään.⁴² Luonnollisesti Suomen akateemiset piirit olivat tuohon aikaan pienet, ja Grönvik oli työskennellyt Helsingin yliopiston kemian laboratoriossa vuosien 1869 ja 1874 välisenä aikana. Siinä vaiheessa, kun häntä kysyttiin tehtävään, hän oli juuri valmistunut filosofian lisensiaatiksi, ja seuraavana vuonna hänen väitöskirjansa hyväksyttiin. Näillä perusteilla hänellä oli varmasti edellytykset omaksua setelinvalmistuksen hienoudet.

Vihdoinkin maaliskuun loppupuolella 5 markan setelin valmistuksessa oli päästy niin pitkälle, että Soldan saattoi toimittaa ensimmäisen erän setelilomakkeita Suomen Pankkiin Helsinkiin. Soldan valitti, ettei etusivun vaakunakotka tul-

lut riittävän hyvin esiin setelin ensimmäisessä painoerässä, vaan painojälki oli epätasainen. Lisäviivästysten välttämiseksi hän ei kuitenkaan enää puuttunut siihen ja toivoi, että uusilla laatoilla painojälkeä voitaisiin parantaa. Hänen mukaansa tämä onnistuikin myöhemmin. Muilta osin hän totesi setelin olevan niin hyvä kuin Kööpenhaminassa kirja- ja pikapainolla voitiin saada aikaan.⁴³

Johtokunnan ohjeiden mukaan postilähettyksiä Pietarin kautta tuli käyttää siihen asti, kunnes jäätilanne mahdollistaisi laivaliikenteen Lyypekistä Helsinkiin. Tähän oli mahdollisuus vasta toukokuun puolivälissä. Soldan lähetti alkuvaiheessa päivittäin 4 000 setelilomakkeen erän pankkiin. Seteleitä ryhdyttiin välittömästi allekirjoittamaan, mutta liikkeeseen ensimmäiset 5 markan setelit laskettiin vasta joulukuun 1. päivä samana vuonna pankkivaltuuston hyväksyttyä 270 000 kappaleen liikkeeseenlaskun. Pienten seteleiden puutetta ehdittiin jo valitella lehdistössä, ja selityksenä mainittiin seteleiden allekirjoittamisen aiheuttama pullonkaula.⁴⁴

Palattuaan Kööpenhaminasta Soldan esitelti pankkivaltuuston kokouksessa heinäkuussa 1876 joitakin koekappaleita uudistetuilla laatoilla painetuista seteleistä. Hän oletti sillä välin setelipaperin saapuneen ja uudistetuilla laatoilla painamisen alkaneen.⁴⁵

Grönvikin pesti seteleiden painamisen ja varsinkin muiden kuin 5 markan seteleiden laattojen valmistuksen valvojana ei suinkaan merkinnyt, että Soldanin työ olisi siitä lähtien rajoittunut rahapajan johtajan ominaisuudessa vain metallirahoihin. Vähintään kerran viikossa Grönvik lähetti kirjeen ja usein sen mukana näytteitä tai koevedoksia jonkin setelin kehiti-

telystä ja pyysi niistä Soldanin mielipidettä. Vuosien 1876–1883 kirjeenvaihdosta löytyy Grönvikin kirjoittamina yli 450 kirjearkkia. Useimmissa kirjeissä Grönvik viittaa johonkin Soldanilta juuri saamaansa kirjeeseen, joskus jopa kahteenkin kirjeeseen. Valitettavasti nämä Soldanin kirjeet eivät ole samalla tavalla säilyneet jälkipolville, vaan vain pienestä osasta niistä löytyy konsepteja Soldanin arkistosta Kansallis-

arkistossa.⁴⁶ Kuitenkin kirjeiden sisältöjen perusteella voidaan olettaa näiden kahden herran välisen kirjeenvaihdon yltävän lähes tuhanteen kirjearkkiin.

Kun uusi 5 markan seteli oli saatu liikkeeseen, *Keski-Suomen* toimittaja arvioi setelin koon hyväksi, mutta kauniiksi hän ei katsonut voivansa seteliä kehua.⁴⁷ Se oli varmasti yleisemminkin jaettu arvio setelistä, olihan se hyvin

● Suomen vuoden 1875 tyyppin 5 markan seteli oli koristelultaan ja väriykseltään pelkistetty ja muistutti Venäjän 5 ruplan seteliä. ●

harmaa käytössä oleviin värikkäisiin seteleihin verrattuna. 5 ja 10 markan setelit olivat ulkoasuultaan ja koristelultaan huomattavasti pelkistetymmät kuin aikaisempi rupla-arvojen perusteella määrätyn tyyppi. Jos vuoden 1862 tyyppi edusti merkittävää muutosta aikaisempiin setelityyppeihin, palattiin vuoden 1875 tyyppin myötä perinteisempään ulkoasuun. Ulkoasuultaan samankaltaisia seteleitä löytyi esimerkiksi Venäjältä.

Lehdistön reaktio uuteen setelityyppiin toistui, kun 10 markan seteli otettiin käyttöön. Niiden sanottiin olevan ”yhtä pienet ja rumat kuin nuo uudet 5 markan setelit. Paperi on myös yhtä haurasta.” Jo Frstrup oli harmitellut seteliä piirtäessään sitä, että seteleiden pienen koon takia vain takasivun koivunoksa muistutti seteleiden kotimaasta.⁴⁸

Lisäksi lehdistö kiinnitti siinä määrin huomiota 10 markan setelin punaisen värin irtoamiseen, että Soldan joutui reagoimaan asiaan lehden välityksellä. Väriä irtosi *Åbo Posten*-lehden mukaan, jos seteliä käsitelti kostutella kankaalla, mikä saattaisi johtaa hankaliin tilanteisiin setelin lunastettavuuden kannalta. Soldanin *Helsingfors Dagbladetiin* lähettämän vastineen mukaan seteleissä käytetty väri oli sama kuin Venäjän 10 ruplan seteleissä. Sen kuivuminen painamisen jälkeen oli kuitenkin hidasta, ja seteleitä oli saatettu runsaan kysynnän takia laskea liikkeeseen liian aikaisin. Soldanin mukaan pääasia oli kuitenkin se, että vaikka seteleistä irtoaisi väriä, seteli pysyi samanvärisenä, ellei sitä todella kohdeltu kaltoin. Lyhenteellä A. F. S. lähettämänsä vastineen lopuksi Soldan valitti, että *Åbo Posten*-lehden artikkeli oli johtanut siihen, että eri puolilla maata 10 markan

seteleitä oli käsitelty kosteilla kankailla. Nämä kokeilut eivät voineet olla vaikuttamatta liikkeessä olevien 10 markan setelien ulkonäköön.⁴⁹

Pankkivaltuuston toivomuksen mukaisesti 5 ja 10 markan setelit saatiin ensi vaiheessa valmiiksi ja liikkeeseen. Myös 50 ja 500 markan seteleiden valmistelu eteni viimeisiä yksityiskohtia myöten, ja niiden tuotanto säilyi aikaisemmin laaditun aikataulun mukaan ohjelmassa. Niiden kaivertaminen oli kuitenkin sekä kirja- että kaiverruspainon käytön takia vaativampi ja kesti odotettua pidempään. Sen takia pankkivaltuuston puheenjohtaja Montgomery tiedusteli huhtikuun 1876 lopulla sähköitse Soldanilta, milloin kaikki seteliarvot olisivat tuotannossa ja miten painoaikataulu vaikutti tämän virkavapauteen. Soldan arvioi vastauksessaan 50 ja 500 markan seteleiden olevan tuotannossa heinäkuussa, jolloin hänen täytyisi olla paikalla. Toukokuun lopun ja heinäkuun Kööpenhaminassa käynnin välisen ajan hän halusi kuitenkin viettää Suomessa.⁵⁰

Soldanin arvio aikataulusta oli kuitenkin jälleen optimistinen, sillä Thiele pystyi lähettämään 50 ja 500 markan koevedokset vasta vuoden 1876 lopulla.⁵¹ Nämä vedokset jäivät vain mielenkiintoisiksi historiallisiksi dokumenteiksi, sillä ennen kuin kyseiset seteliarvot laskettiin liikkeeseen, oli seteleiden ulkoasua muutettava. Syynä oli Suomen markan sitominen kultakantaan vuonna 1878, minkä haluttiin ilmenevän myös seteleiden ulkoasussa. Siten 50 ja 500 markan painovalmistelujen viivästyminen osoittautui jälkikäteen onnekaaksi sattumaksi, sillä jos ne olisi ehditty jo valmistaa, merkittävä osa niistä olisi todennäköisesti jätetty laskematta liikkeeseen.

YKSITYISPANKKIEN SETELINANNON KATSOTTIIN EDISTÄVÄN KANSANTALouden TEHOKASTA TOIMINTAA, MUTTA SIITÄ VÄHITELLEN LUOVUTTIIN⁵²

Historiallisesti seteleitä ovat laskeneet liikkeeseen sekä yksityispankit lähtien Stockholms Bancosta vuonna 1661 että keskuspankit lähtien Englannin pankista vuonna 1694. Stockholms Bancon konkurssiin päättynyt lyhyt historia (ks. johdantoluku) ei esimerkillään pelottanut muita yksityispankkeja, vaan useat yksityispankit ryhtyivät laskemaan seteleitä liikkeeseen 1700-luvun alusta lähtien sekä Brittein saarilla että brittiläisen imperiumin alueella eri puolilla maailmaa samoin kuin Manner-Euroopassa ja Pohjois- sekä Etelä-Amerikassa. Seteleiden liikkeeseenlaskusta kilpailevien pankkien nähtiin vallitsevan liberaalisen talousajattelun mukaisesti edistävän kansantalouden tehokasta toimintaa.⁵³ Vaikka tänä päivänä yksityispankit laskevat seteleitä liikkeeseen vain muutamassa harvassa tapauksessa, on seteleitä liikkeeseen laskeneiden yksityispankkien lukumäärä monikymmenkertainen seteliantoa harjoittaneiden keskuspankkien määrään verrattuna.

Kun puhutaan yksityispankeista, olennaista ei ole pankkien omistussuhteet vaan niiden tarkoitukset. Monet nykyiset keskuspankit, kuten Englannin pankki, ovat alun perin olleet yksityiseen rahoitukseen perustuvia osakeyhtiöitä, ja osa keskuspankeista on sitä vieläkin. Rahoitusrakenteestaan huolimatta ne on kuitenkin perustettu pääosin julkisen sektorin tarpeita varten. Siten yksityispankeilla tarkoitetaan tässä pankeja, joiden lähtökohtana on ollut puhtaasti liiketoiminnan edistäminen ja joiden yhtenä liiketoiminnan muotona on ollut seteleiden liikkeeseenlasku silloin, kun voimassa olevat mää-

räykset ovat sen sallineet. Siten esimerkiksi vuosi Englannin pankin perustamisen jälkeen vuonna 1695 Edinburghiin perustettu Bank of Scotland poikkesi ensin mainitusta, koska se perustettiin pelkästään kaupankäynnin ja muun liiketoiminnan edistämiseksi.

1700-luvun loppupuolella Englannissa oli liikkeessä noin neljänsadan yksityispankin seteleitä, mutta 1800-luvun keskivaiheilla asenne yksityispankkien setelinantoa kohtaan alkoi muuttua.⁵⁴ Siten vuoden 1844 lailla Englannin pankki sai asteittain voimaan tulevan setelinantomonopolin kaikkialla Englannissa ja Walesissa. Asteittäisyys merkitsi, että yksityispankit menettivät setelinantaoikeutensa sulautuessaan toiseen pankkiin, jolla kyseistä oikeutta ei ollut. Viimeinen yksityispankki (Fox, Fowler & Co) laski seteleitä Englannissa liikkeeseen vielä vuonna 1921. Englannin vuoden 1844 lainmuutoksen seurauksena myös Skotlannin ja Irlannin pankkilainsäädäntö uusittiin ja molemmissa maissa evättiin uusien setelipankkien perustaminen.

Osin Englannissa käydyn keskustelun tuloksena, osin seurauksena siitä, että joidenkin yksityispankkien setelinanto oli johtanut ongelmiin, monet muut Euroopan maat alkoivat katsoa tarkoituksenmukaisemmaksi keskittää seteleiden liikkeeseenlasku yksiin käsiin.⁵⁵ Näin päätettiin Ranskassa vuonna 1848, Belgiassa 1850 ja Espanjassa 1876. Joissakin maissa, kuten Alankomaissa (1814), Norjassa (1816), Itävallassa (1817) ja Tanskassa (1818), setelinannon yksinoikeus annettiin julkisen val-

lan perustamalle pankille jo ennen Iso-Britannian 1840-luvun lakimuutoksia. Sen sijaan Italiassa ja Saksassa, jossa uudet valtiot syntyivät useiden itse-

näisten valtioiden yhdistymisen seurauksena, monet yksityispankit saivat jatkaa seteliantoaan vielä valtionpankin perustamisen jälkeen.

SUOMEN YHDYSPANKKI EHTI LASKEA KAKSI SETELISARJAA LIIKKEESEEN ENNEN KUIN SETELINANTO KIELLETTIIN YKSITYISPANKEILTA SUOMESSA

Suomen Pankin jälkeen ensimmäiset Suomen suuriruhtinaskuntaan perustetut pankit olivat säästöpankkeja, joista ensimmäinen perustettiin Turkuun vuonna 1822. Säästöpankit perustettiin alun perin vähävaraisia ja palvelusväkeä varten, ja niiden perustamisen tarkoituksena oli opettaa kansaa säästäväisyyteen. Vuonna 1862 perustettu Suomen Yhdyspankki oli ensimmäinen elinkeinotoiminnan ja yritysten rahoitusta varten perustettu liikepankki. Yrityksen nimen esikuva oli hampurilainen Vereinsbank. Siitä oli epäsuorana todistuksena Pippingin mukaan Vereinsbankin tunnuksen, kahden ristissä olevan käden, esiintyminen melkein sellaisenaan Yhdyspankin 15 markan setelissä (ks. kuva sivulla 122).⁵⁶

Keskeinen kysymys liikepankkitoiminnan alkuvaiheessa oli, miten ne saisivat pääomaa toimintansa rahoittamiseksi. Suomen Yhdyspankki lähettikin jo marraskuussa 1863 keisarille kirjeen, jossa se pyysi lupaa 25, 50 ja 100 markan seteleiden liikkeeseen laskemiseen. Anomus ei tuossa vaiheessa johtanut tulokseen, mutta kysymys tuli uudelleen ajankohtaiseksi, kun keisari Aleksanteri II:n asetus tammikuussa 1866 mahdollisti yksityispankkien setelinannon. Siten Suomessa keskustelu aiheesta käytiin vasta siinä vaiheessa, kun joissakin muissa maissa hei-

luri heilahti jo toiseen suuntaan ja yksityispankkien setelinantoa ryhdyttiin rajoittamaan. Suomessa vain kaksi pankkia käytti hyväkseen mahdollisuutta hakea lupaa setelinantoon, jo mainittu Suomen Yhdyspankki (seuraavassa Yhdyspankki) sekä Pohjoismaiden Osakepankki.⁵⁷ Lupa olisi mahdollistanut Pohjoismaiden Osakepankille 100 ja 500 markan setelin liikkeeseenlaskun. Koska pankki useista hakemuksistaan huolimatta ei saanut lupaa laskea pieniarvoisia seteleitä liikkeeseen suurempien ohella, ei se koskaan ryhtynyt käyttämään saamaansa lupaa.⁵⁸

Yksityispankkien setelinannon tultua vuonna 1866 mahdolliseksi Yhdyspankki haki lupaa 5, 10, 25 ja 100 markan seteleiden liikkeeseen laske- miseksi. Ennen päätöksen tekemistä keisari pyysi Suomen Pankilta lausuntoa asiasta. Suomen Pankin setelit noudattivat vuonna 1866 Venäjän ruplan arvoja, ja kymmenjärjestelmän mukaiset arvot eivät olleet vielä näköpiirissä. Näin oli siksi, että keisari oli antanut Suomen Pankin kysymykseen 5 markan setelistä kielteisen vastauksen. Sen takia Suomen Pankin johto ei katsonut hyvällä, että Yhdyspankille myönnettäisiin lupa arvoltaan pienten 5 ja 10 markan seteleiden liikkeeseenlaskuun.⁵⁹

Suomen Pankin lausunnon mukaisesti keisari ei hyväksynyt Yhdyspankin esitystä sellaisenaan,

• Suomen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino valmisti Suomen Yhdyspankin vuoden 1866 setelisarjan.

• Suomen Yhdyspankki haki vuonna 1869 uudelleen lupaa 10 markan setelin liikkeeseen laskemiseksi onnistumatta tälläkään kertaa.

vaan antoi 5 ja 10 markan setelin sijasta luvan 15 markan setelin liikkeellelaskuun. Saatuaan hyväksymisen Yhdyspankki pyysi luonnoksia seteleiksi sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainolta, joka tuohon aikaan painoi Suomen Pankin 1 ja 3 markan seteleitä, että Ruotsin Valtakunnanpankin setelipainon johtajalta Jonas Baggelta. Yhdyspankin hallintoneuvosto päätti, että setelit hankitaan kotimaasta. Sinänsä vaatimattomissa seteleissä kiinnittää huomiota setelin arvon ilmaiseminen kuudella kielellä: suomeksi, ruotsiksi, englanniksi, saksaksi, venäjäksi ja ranskaksi.⁶⁰

Yhdyspankin laskettua liikkeeseen setelinsä, joutui Suomen Pankin johtokunta ottamaan kantaa niiden lunastamiseen. Johtokunta lähetti kaikille konttoreilleen ohjeet, joiden mukaan seteleitä tuli ottaa vastaan maksuissa, mutta ne tuli vaihtaa kerran viikossa paikallisessa Yhdyspankin konttorissa. Lisäksi niitä ei saanut sisältyä kuukausi-inventaarioon. Konttoreita pyydettiin myös ilmoittamaan välittömästi johtokunnalle, mikäli jokin Yhdyspankin konttori kieltäytyisi vaihtamasta kyseisiä seteleitä.⁶¹

Yhdyspankki haki vuonna 1869 uudelleen lupaa 10 markan setelin liikkeeseen laskemiseksi. Tässä

yhteydessä Yhdyspankki ilmeisesti pyysi Ferdinand Tilgmannilta luonnosta seteliksi. Tilgmann toimi tuohon aikaan vielä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainon leivissä. Suomen Pankin johtokunta ei edelleenkään tukenut Yhdyspankin hakemusta. Johtokunnan mukaan 10 markan seteli ei sopinut niin kauan kuin muut seteliarvot määräytyivät ruplajärjestelmän mukaan.⁶²

Yhdyspankin turvaratkaisuiltaan yksinkertaiset setelit joutuivat usein väärennösten kohteeksi. Väärennösten jakelusta kiinni otettujen kotipaikan mukaisesti lehdistö ryhtyi kutsumaan väärennöksiä Kiuruveden pankin seteleiksi.⁶³ Yhdyspankin johto joutui reagoimaan tilanteeseen ja käynnisti uuden setelisarjan suunnittelun. Uuteen sarjaan voitiin suunnitella kuitenkin vain 25 ja 100 markan setelit, koska senaatin päätöksellä toukokuussa 1880 Yhdyspankin oikeus laskea liikkeeseen 15 markan seteliä päättyi kahden vuoden kuluttua toukokuussa 1882.

Yhdyspankki antoi uuden setelisarjan suunnittelun arkkitehti Jac. Ahrenbergille, jonka luonnokset Yhdyspankin johto sai tarkasteltavakseen marraskuussa 1880. Uudet setelit painoi Bradbury,

Ahrenbergin suunnittelema 25 markan setelin takasivun luonnos. Se poikkeaa setelin lopullisesta asettelusta, mutta keskellä olevan kuvan molemmin puolin olevat koristellut medaljongit ovat lähes identtiset lopullisessa setelissä. Ahrenberg suunnitteli myös 15 markan setelin, jota ei kuitenkaan voitu sisällyttää uuteen sarjaan. Sen takasivun vinjetin idea koskimaisemasta sisällytettiin kuitenkin 25 markan seteliin.

Wilkinson & Co (BWC), jota käsitellään laajemmin Suomen Pankin vuoden 1897/1898 sarjan yhteydessä luvussa 7. Nyström kirjoittaa, että Yhdyspankin hallintoneuvosto suhtautui melko kriittisesti Ahrenbergin luonnoksiin, mutta mainitsee erikseen vain setelin teksteihin ja väriyksen liittyviä kommentteja. Setelin kuvituksesta ei ole mainintaa. Koska molempien seteleiden myyttiset hahmot ovat hyvin samankaltaisia kuin BWC:n suunnittelemissa monissa muissa seteleissä, on mahdollista, että niiden suunnitteluun on osallistunut myös BWC:n taitelija.

Yhdyspankin vuoden 1882 sarja edusti hyvin ajankohdan seteligrafiikkaa ja sai myönteisen vastaanoton sekä ulkoasunsa että sopivan kokonsa vuoksi.⁶⁴ Myös kielipoliittisesti se oli Suomen Pankin seteleitä edellä, sillä suomen kielellä oli siinä etusija.

Setelit olivat siinä mielessä Suomen seteleiksi poikkeuksellisia, että niissä setelipainon nimi esiintyi painettuna keskelle setelin alareunaa. Sinänsä tämä ei ollut tuohon aikaan poikkeuksellista, vaan päinvastoin yleistä niin useimmissa BWC:n painamissa seteleissä kuin myös sen kilpailijoiden Ame-

Suomen Yhdyspankin toinen setelisarja oli kielipoliittisesti Suomen Pankin seteleitä edellä, sillä jälkimmäisissä vasta vuoden 1909 sarjassa suomen kieli sai etusijan.

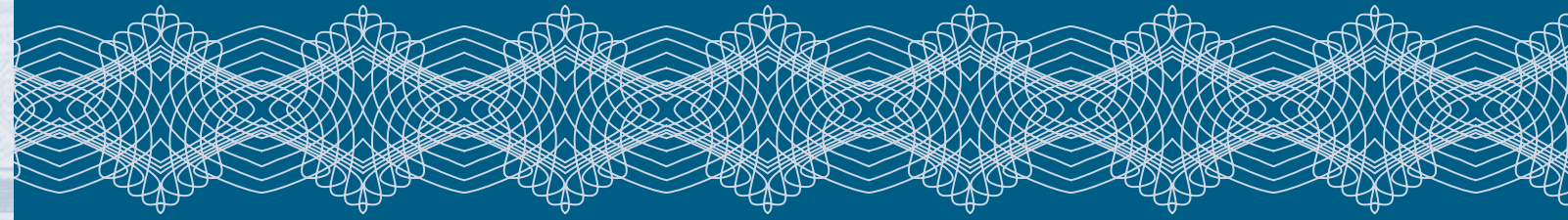
rican Bank Note Companyn, Thomas De La Ruen ja Waterlow & Sons yhtiön seteleissä. Tämä tuotti luonnollisesti ilmaista mainosta kyseisille setelipainoille ja jatkui niin kauan kuin asiakaspankit sen sallivat. Suomen Pankki ei mainontaa ilmeisesti sallinut, kun BWC painoi sille seteleitä, mutta seteleitä, joissa painon nimi esiintyy setelien alareunassa, esiintyi yleisesti aina 1980-luvulle asti.

Yhdyspankin uusi setelisarja jäi kuitenkin lyhytikäiseksi. Senaatin vuonna 1883 asettama komitea pankkitoiminnasta Suomessa käsitteli myös yksityispankkien seteliantoa ja tuki sen jatkamista. Senaatin pyynnöstä myös pankkivaltuusto otti kantaa kysymyksen. Se totesi Suomen kokemukset asiasta vaatimattomiksi ja vetosi Ruotsin, jossa asiasta oli enemmän kokemusta. Siellä vastaavanlainen komitea oli vastikään tullut yksimieliseen johtopäätökseen, että keskuspankilla tulisi olla yksinoikeus

seteleiden liikkeeseenlaskuun. Keskeisinä syinä tähän päätelmään olivat suurempi varmuus setelien lunastamisesta, turvallisuus liikkeeseenlaskun rajoituksista ja tehokkuus epävarmoina aikoina.⁶⁵

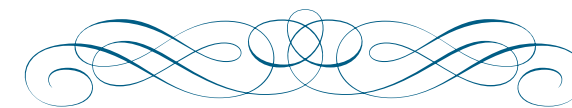
Yhdyspankin setelinanto, joka oli rajoitettu 1,5 miljoonaan markkaan, nousi suurimmillaan 1,4 miljoonaan markkaan vuonna 1883. Se ei missään vaiheessa ylittänyt kolmea prosenttia koko liikkeessä olevasta setelistöstä.⁶⁶

Englannin soveltaman ratkaisun tavoin päätös keskuspankin setelinantomonopolista astui useimmissa maissa voimaan viipeellä. Suomessa päätös tuli voimaan vuonna 1892 kuusi vuotta lain säätämisen jälkeen, jolloin Suomen Yhdyspankki menetti setelinanto-oikeutensa. Samoin Ruotsissa, jossa vuodesta 1830 lähtien 30 yksityispankilla oli ollut setelinanto-oikeus, vuoden 1897 päätös astui voimaan vuonna 1903.

5

*Siirtyminen kultakantaan
ja setelikannan uusiminen
sen mukaiseksi*

Hopean hinnan kääntynyt laskuun siirtyivät useat maat kultakantaan 1870-luvulla. Hopean ja kullan arvon heilahtelujen seurauksena pysyminen hopeakannassa aiheutti myös Suomelle ongelmia, koska markan arvo suhteessa muun Euroopan kultavalmuutuihin aleni. Pankkivaltuusto keskusteli asiasta ensimmäisen kerran jo 1870-luvun alkupuolella. Pankin johtokunta ryhtyi samoihin aikoihin kartuttamaan pankin kultavarantoa. Arvometallien hinnan vaihtelujen aiheuttamien ongelmien lisääntyessä antoi pankkivaltuuston kirjelmä keisarille helmikuussa 1876 muodollisen lähtölaukauksen valmistelulle. Kirjelmässä ehdotettiin komitean asettamista selvittämään kultakantaan siirtymisen edellyttämiä toimia. Keisarin ensi reaktio asiaan oli kielteinen sillä perusteella, että koko Venäjän keisarikunnan tulisi siirtyä samanaikaisesti kultakantaan. Asian

valmistelua kuitenkin jatkettiin, ja vähitellen keisari Aleksanteri II hyväksyi vallitsevan tilanteen Suomelle aiheuttamat vaikeudet. Siten elokuussa 1877 keisari vahvisti uuden rahalain, jonka perusteella Suomi siirtyi kultakantaan vuoden 1878 alusta.¹

Suomen siirtyminen kultakantaan merkitsi Suomen ja Venäjän rahajärjestelmien lopullista eroa. Venäjä siirtyi kultakantaan vasta vuonna 1897 sen suunnitelmien lykkäytyessä Balkanin sodan takia. Hopearahat, sekä suomalainen että venäläinen, kelpasivat enää vain vaihtorahana, jota yksityiset eivät olleet velvollisia ottamaan vastaan kerralla enempää kuin kymmenen markan arvosta. Kultakantaan siirtymisen yhteydessä ryhdyttiin lyömään Ranskan frangia vastanneita 10 ja 20 markan kultarahoja, mihin määräys hopeisten vaihtorahojen vastaanotopakon rajoituksen määrittelystä ilmeisesti liittyi.

Muutos kultakantaan johti mielenkiintoiisiin seteleiden ulkoasun muutoksiin

Vuoden 1878 tyyppin 5, 10 ja 500 markan setelit

Kun pankkivaltuusto nosti muodollisesti pöydälle kultakantaan siirtymisen helmikuussa 1876, alettiin pankissa pohtia, mitä ratkaisun

toteutuminen merkitsi setelistölle. Siinä yhteydessä nousi esiin kysymys, oliko Thielen kirjapainolla kapasiteettia valmistaa seteleitä siinä tahdissa, kuin koko setelikannan mahdollinen uusiminen edellyttäisi. Soldan esittikin kysymyksen Andreas Thielelle kirjessään lokakuussa

1876, jolloin kokemusta Thielen painosta oli jo lähes vuoden ajalta.

Kun eri instanssit olivat hyväksyneet kultakantaan siirtymisen, mutta ennen kuin keisari lopullisesti vahvisti uuden rahalain, pankkivaltuusto oli valmis ottamaan muodollisesti esiin myös kultakantaan siirtymisen vaikutuksen seteleihin. Heinäkuun 1877 alussa pitämässään kokouksessa pankkivaltuusto kirjasi päätökseksi, että koska kultakanta kaikella todennäköisyydellä tulee lähitulevaisuudessa hyväksytyksi, ei hopeassa lunastettavia seteleitä tulisi enää laskea liikkeeseen kauemmin kuin oli välttämätöntä. Tässä mielessä pankkivaltuusto pyysi johtokuntaa lopettamaan hopeakantaisten 5 markan seteleiden valmistuksen välittömästi, kun pankkivaltuuston joulukuussa 1876 päättämä miljoonan kappaleen lisätilaus oli saatu valmiiksi. Lisäksi samassa yhteydessä päätetty 500 000 kappaleen lisätilaus 10 markan setelistä tuli perua.

Edelleen pankkivaltuusto pyysi johtokuntaa selvittämään Kööpenhaminassa tuotantoa valvovan Emil Grönvikin välityksellä, millä tavoin vastikään valmistettuja 5, 10, 50 ja 500 markan painolaattoja voitaisiin muuttaa siten, että painettavissa seteleissä ilmenisi kullalla lunastaminen hopean sijasta. Pankkivaltuuston puheenjohtaja Montgomery oli jo epävirallisesti lähestynyt Grönvikiä vastaavalla kysymyksellä toukokuun lopussa 1877.²

Pankkivaltuuston pikaiset päätökset asiassa kuvastavat varmasti yhtäältä kokemuksia siitä, kuinka hitaaksi setelinvalmistusprosessi oli osoittautunut, toisaalta sitä, kuinka nopeasti haluttiin saada uskottavuutta kultakannalle ja lopulliselle erolle Venäjän ruplasta. Kansalaisten haluttiin mahdollisimman pikaisesti näkevän,

että setelit olivat todella lunastettavissa kullalla, mikä ilmenisi niiden teksteistä.

Setelipaperin tapauksessa muutokset eivät aiheuttaneet ongelmia, sillä paperi kelpasi sellaisenaan myös kultakantaseteleihin. Lisäksi paperia 5 ja 10 markan seteleihin oli runsaasti varastossa siinä vaiheessa, kun hopeakatteisten seteleiden tuotanto lopetettiin, ja se voitiin ottaa käyttöön heti, kun painolaattoihin tehtävät muutokset oli toteutettu.

5 ja 10 markan seteleiden tapauksessa painolaatoissa oli tarve muuttaa lähinnä vain seteleiden lunastamista koskevaa tekstiä. Aikaisempi hopealla lunastaminen korvattiin 5 markan setelissä maininnalla, että Suomen Pankki maksaa siitä ”viisi markkaa Suomen rahaa”, kun taas 10 markan seteli lunastettaisiin vaadittaessa kullalla. Käytössähän tuli olemaan 10 markan kultaraha.³ Grönvik jopa arveli, että 5 markan setelin painaminen lopetettaisiin kokonaan sen takia, ettei 5 markan kultaraha kuulunut suunnitelmiin.⁴

10 markan setelin sarjanumeroiden painamisessa oli kuitenkin ollut pieniä teknisiä ongelmia: osa sarjanumerosta osui joskus sille varatun kilven ulkopuolelle. Nämä setelit jouduttiin luonnollisesti tarkastuksessa hylkäämään. Painokustannusten säästämiseksi pankkivaltuusto esitti sen takia seteleiden sarjanumeroiden taustana olevan viivoitetun kilven poistamista ja vuosiluvun taustana olevaa viivoitetun alueen muuttamista.⁵ Keisarin hyväksytyt muutokset ensimmäinen erä kultakantaisia 10 markan seteleitä voitiin lähettää Kööpenhaminasta Lyypekkiin ja sieltä edelleen toimitettavaksi Helsinkiin heinäkuussa 1878.⁶ Rahapaja oli toimittanut ensimmäiset kultarahat Suomen Pankkiin tou-

10 markan setelin etusivun sarjanumeroiden taustakilvet poistettiin teknisistä syistä siirryttäessä kultakantaan seteleihin.

kokoon lopussa 1878. Siten seteleiden vaihto kultarahoihin saattoi alkaa 1. heinäkuuta 1878 vaihdolle määritellyn siirtymiskauden mukaisesti.⁷

Kultakantauudistuksen aloittaminen 10 markan setelistä johtui siitä, että sen lisätilaus oli juuri peruttu. Varmasti silläkin oli merkitystä, että setelin tekstissä mainittiin 5 markan setelistä poiketen setelin lunastaminen kullassa. Sinänsä metallisten kultarahojen kysyntä oli vaatimatonta suhteessa samanarvoisiin seteleihin. Tärkeintä ihmisille oli, että he saattoivat luottaa seteleiden vaihdettavuuteen kultarahoihin. Jos luottamus siihen oli ja käyttäjillä oli valittavana samanarvoinen seteli ja metalliraha, seteliraha oli suositumpi.⁸

Myöskään 500 markan setelin tapauksessa ei ollut tarpeen muuttaa painolaattoja muun kuin tekstin osalta. Muutoksen hoiti kuparikaivertaja Möller Kööpenhaminassa.⁹ Sen sijaan setelin väritys vaati tarkistusta, koska kultakanan seurauksena väritykselle oli tarpeen löytää muutokseen sopiva sävy. Ennen kuin siirrytään käsittelemään setelin värisävyn valintaa, on paikallaan tarkastella suunnittelun etenemistä siinä vaiheessa, kun setelin oli tarkoitus olla hopeakatteinen.

500 markan setelistä oli useita alustavia Fristrupin luonnospirroksia Soldanin ohjeiden pohjalta. Arvoltaan suurempien seteleiden koko antoi mahdollisuuden myös useampien kansallisten elementtien sisällyttämiseen seteleiden

ulkoasuun. Fristrup suunnittelikin ensi vaiheessa setelin etusivun kulmiin eläinaiheet, jotka lopullisessa setelissä olivat ympyrän sisällä takasivun kussakin kulmassa. Alustavissa luonnoksissa yksinäistä Suomelle tyypillisistä eläinaiheista oli ilves. Soldan ei kuitenkaan pitänyt ilvestä Suomelle tyypillisenä ja ehdotti sen tilalle esimerkiksi joutsenta. Hän tosin epäroi sitäkin aluksi, koska ei ollut itse nähnyt joutsenta luonnossa. Lisäksi hän esitti, että merikotkan tulisi olla puunoksan sijasta kallionkielekkeellä. Malliksi hän lupasi lähettää Fristrupille kuvia von Wright veljesten maalauksista, joissa tällainen merikotka oli kuvattu. Kotkan lopullinen malli oli kuitenkin tanskalaisen eläinmaalarin H. Samuelenin työ.¹⁰

Fristrupin luonnoksen etusivun yläosan Lappiin ja sen luontoon viittaavan maiseman sijaan Soldan halusi lähtökohdaksi Hjalmar Munsterhjelmien maalauksen vuodelta 1872. Se julkaistiin Topeliuksen vuonna 1873 julkaistussa *Matkustus Suomessa* -teoksessa nimellä ”Yksi Roineen lahtema (Kangasala)”. Soldan kirjoitti Munsterhjelmille toukokuussa 1875 ja pyysi kyseistä piirustusta sekä ehdotti tapaamista. Munsterhjelm suostui mielihyvin molempiin ehdotuksiin. Yhteistyö ilmeisesti jatkui teoksen pohjalta, ja pankin luonnos- ja vedoskokoelmasta löytyy setelin lopullisen maiseman lyijykynäpiirros, jossa on maininta ”Munsterhjems förgrund” eli piirustuksen etuala. Myös siinä vai-

Fristrup valmisti 500 markan setelin etusivun alustavan luonnoksen, jonka aiheista osa, kuten kulmissa olevat eläimet ja yläreunan maisema, sijoitettiin lopullisen setelin takasivulle.

Matkustus Suomessa teoksessa nimellä "Yksi Roineen lahtema (Kangasala)" julkaistu Hjalmar Munsterhjelm in maalaus vuodelta 1872 ja Munsterhjelm in 500 markan setelin takasivun lopullista maisemaa kuvaava lyjykynäpiirros, jossa on ilmeisesti Soldanin merkintöjä.

heessa, kun lehdet uutisoivat setelin ilmaantumisesta liikkeeseen, ne mainitsivat, että takasivun maisemavinjetin oli toteuttanut Munsterhjelm.¹¹

Kuten edellisessä luvussa mainittiin, Soldan oli ihas-tunut alastomien, rakkautta symboloivien lasten käyttöön seteleiden kuvituksessa ja esit-tikin setelin etusivun keskus-kuvioksi Ferdinand Klimschin tekemää kuvaa. Klimsch oli luonnostellut ja kaivertanut sekä Saksan ruhtinaskuntien että sen pankkien seteleitä.¹²

Setelin takasivun kehyksen kuviointiin Fristrupin ehdot-taman kukka-aiheen Soldan halusi täsmentää vanamoksi (*Linnaea borealis*), jota hän

piti pohjolan rakastettavimpana kukkana. Hän vieraili kasvitieteellisessä puutarhassa piirtääkseen siitä täsmällisen ja autenttisen kuvan.¹³

Soldan arvioi hyvin kriittisesti kaikkien yhteistyökumppaniensa aikaansaannoksia ja käytti herkästi sellaisia ilmaisuja kuin "täysin käyttökeltoton", "mauton" tai "mielivaltainen". Mutta hän osasi antaa myös myönteistä palautetta, kun näki sen aiheelliseksi. Siten hänen arviointiskaalansa ulottui laidasta laitaan, ja siihen kuului myös "käsittämätön taitavuus", millä hän luonnehti Hendriksenin kaivertamaa setelin etusivun puupiirrosta.

Hopealla lunastettavan 500 markan setelin valmistus eteni aina koevedoksiin asti, ja Grönvik lähetti Soldanin arvioitaviksi etusi-

Tanskalaisen puupiirtäjän Hendriksenin taitavuus sai Soldanin turvautumaan ylisanoihin. Hendriksen kaiversi nimensä vasemmanpuoleisen puton alapuolelle. Lopullisessa setelissä nimikirjoitusta ei kuitenkaan näy.

vun koevedoksia marraskuussa 1876. Setelin takasivun kaivertamisesta vastannut Giesecke & Devrient valmisti takasivun koevedoksia harmahtavalla värityksellä.

Kultakantaan siirtymisen jälkeen 500 markan seteliin etsittiin kuitenkin sopivaa kellanruskeaa sävyä. Sen löytämiseksi Grönvik oli saanut Thielen kirjapainolta 13 erilaista vedosta, jotka hän toimitti pankkivaltuuston kokoukseen toukokuussa 1878. Huolimatta runsaasta valinnanvarasta pankkivaltuuston johtokunnan kanssa pitämän yhteiskokouksen läsnäolijat totesivat kaikki värit yhtä vaihtoehtoa lukuun ottamatta epäonnistuneiksi. Samoin vain yhden vaihtoehdon painatuksen viimeistely tyydytti heitä. Näin kokouksen johtopäätöksenä oli näiden kahden

500 markan setelin takasivun vedos vuodelta 1876, jonka hopekantaan hyvin sopivaa väritystä Soldan piti mielivaltaisesti valittuna.

luonnoksen parhaiden puolien yhdistäminen seuraavaan koevedokseen.

Pankkivaltuusto paneutui 500 markan setelin väritykseen ja painojälkeen siinä määrin, että pappissäädyn edustaja rovasti Frans Hjelt tarjoutui Saksaan suuntautuvan matkansa aikana koukkaamaan Kööpenhaminan kautta ja vieämään pankkivaltuuston terveiset Grönvikille.¹⁴ Näin tapahtuikin. Lisäksi Hjeltin suosituksesta, matkan sivutuotteena, pankkivaltuusto hyväksyi rautaisen kassakaapin hankinnan Grönvikille seteleiden säilytystä varten siihen asti käytössä olleen puisen kaapin tilalle.¹⁵ Tapaamisen jälkeen Grönvik lähetti pankkivaltuuston puheenjohtajalle uusia eri kellanruskean sävyisiä vedoksia. Niistä pankkivaltuusto jälleen yhdessä johtokunnan kanssa pitämässään kokouksessa valitsi luonnoksen, jonka väri oli napolinkeltainen.¹⁶

Setelipaperi tilattiin jälleen Tumban paperitehtaalta. Paperin valintaa varten Tumba lähetti seitsemästä eri sekoituksesta koostuvia koearkkeja, joissa puuvillan ja pellavan suhteellinen osuus poikkesivat toisistaan. Näistä valittiin pelkästään puuvillasta valmistettu paperi, ja Tumba lähetti tarvittavan määrän yhdellä kertaa maaliskuussa 1878. Hopeakatteisen setelin valmistuksen yhteydessä Tumba oli toimittanut paperia vain koevedosten valmistusta varten.¹⁷

Näin oli kaikki valmista 500 markan setelin painamiseksi. Koska setelin tilattu määrä oli vaatimaton, vain 79 000 kappaletta, pankin johtoa harmistutti sen hidastuminen. Jo tässä vaiheessa nousi esiin mahdollisten muiden ratkaisujen etsiminen niiden seteleiden painamiseksi, joissa tarvittiin kuparipainoa. Grönvik saattoi ilmoittaa pankkivaltuuston puheenjohtajalle vasta lokakuussa 1878, että koko painos olisi lähiaikoina valmis.¹⁸ Pankkiin lähetettiin tuolloin ensimmäinen erä Lyypekin kautta. Ensimmäiset allekirjoitetut setelit luovutettiin pankin kassanhoitajalle tammikuussa 1879 ja laskettiin liikkeeseen saman vuoden huhtikuussa. Ensi arvioissa setelin takasivun maisemaa pidettiin kauniina, ja myös myöhemmissä arvioissa 500 markan seteliä pidettiin onnistuneena.¹⁹

Pankkivaltuusto paneutui kokouksissaan kevätkesällä 1878 yksityiskohtaisesti uuden arvoltaan suurimman kultakantaisen 500 markan setelin värisävyihin ja painojälkeen. Lopullinen värivalinta oli napolinkeltainen.

Koko tilattu määrä 5, 10 ja 500 markan seteleitä valmistui huhtikuun alkuun 1880 mennessä. Kuvaavaa ulkomailta tapahtuneen setelinvalmistuksen logistisille haasteille on Grönvikin ja pankkivaltuuston kesken käyty kirjeenvaihto seteleiden toimittamisesta ja painolaattojen säilyttämisestä. Koska pankkivaltuuston mukaan huhtikuussa 1880 Tukholman ja Helsingin välinen laivaliikenne pian alkaisi ja

liikenne Tukholman ja Hangon välillä jo toimi, esitti se Grönvikille Ruotsin kautta kulkevan reitin valitsemista. Se oli turvallisempi kuin pidempi Lyypekin kautta kulkeva reitti. Lisäksi pankkivaltuusto kehotti Grönvikiä valitsemaan kotimatkinsa ajankohdan siten, että hän voisi valvoa Malmössä ja Tukholmassa tapahtuvaa setelilaatikoiden välipurkausta ja -lastausta.²⁰ Painolaattojen säilyttämiseen pankkivaltuusto katsoi parhaaksi paikaksi pankin holvin.²¹

500 markan setelin Leipzigin tapahtunut alkuperäiskaiverrus tuli erikoisella tavalla vastaan lähes kymmenen vuotta myöhemmin. Tuolloin Pohjoismaiden Osakepankki jätti Suomen Pankkiin lunastettavaksi 500 markan setelin, jonka molempina puolina oli setelin takasivu. Liikepankki oli saanut setelin lunastettavaksi leipzigiläiseltä pankkiiriyritykseltä.

Suomen Pankin johtokunta arveli, että seteli oli yksi niistä kolmesta kappaleesta, jotka Grönvik oli lähettänyt Soldanille setelin värin tarkistamiseksi. Soldan oli lähettänyt setelin edelleen kaivertaja Louis Schulzille malliksi pankin 100 markan setelin maiseman muotoilemisessa. Tätä olettamusta tuki se, että pankin lunastettavaksi lähetetyssä setelilomakkeessa oli Schulzin nimi.

Suomen Pankki ei lunastanut seteliä, ja pankkivaltuusto pyysi johtokuntaa selvittämään setelilomakkeen kulun pankkiirifirmalle ja edelleen Pohjoismaiden Osakepankille. Kysymyksen tultua esiin Thiele oli informoinut tuolloin Kööpenhaminassa valvojana toimivaa Arthur Brobergia, että Suomen Pankin nimeämällä valvojilla oli ollut tapana lähettää kaivertajille pieni määrä koearkkeja, kuten Soldankin kertoi tehneensä. Koearkkien avulla kaivertaja saattoi vielä tarkastella kaiverruksensa tulosta teknisessä mielessä. Lisäksi Thiele arveli, että toinen leipzigiläinen kaivertaja, Volkmar Ahner, oli pyytänyt Schulzia avustamaan 500 markan setelin takasivun kulmamedaljonkien kaivertamisessa.²² Siten Schulz oli saattanut saada koearkin osan paristakin eri lähteestä, mutta kenen kautta se oli joutunut pankkiiriliikkeen haltuun, jäi selvittämättä.

Tämän 500 markan setelin erikoisuuden käsittelyn yhteydessä kiinnittyy huomio yhteen pieneen yksityiskohtaan pankkivaltuuston päätöksessä, mikä selittää myös eräitä myöhempiä tapauksia. Pankkivaltuusto pyysi johtokuntaa lähettämään kyseisen setelin takaisin Pohjoismaiden Osakepankille, mutta ensin makuloi-maan sen tai huolehtimalla muulla tavoin, ettei sitä myöhemmin voisi saattaa liikkeeseen. Tämä pankin tuolloinen käytäntö selittää, miksi vää-

rennettyjä seteleitä, joissa on merkintä ”mitätön” tai ”väärä”, esiintyy säännöllisesti keräilymarkkinoilla. Väärennökset vain mitätöitiin Suomen Pankissa ja palautettiin sen jälkeen väärennökseen lähettäneelle pankille silloin kun tämä oli tiedossa. Viime vuosikymmenten aikana ei ole toimittu näin, eikä väärennöksiä ole luovutettu takaisin niiden esittäjälle, vaan ne ovat jääneet Suomen Pankin tai poliisin haltuun.

Pienuudestaan huolimatta 500 markan setelin painos riitti yli kymmeneksi vuodeksi, joiden aikana setelilomakkeita allekirjoitettiin vuosittain käsin ja toimitettiin pankin kassanhoitajille liikkeeseenlaskua varten. Kuitenkin vuonna 1889 oli tultu tilanteeseen, että allekirjoittamattomia lomakkeita oli pankin holveissa enää 10 000. Tämän takia johtokunta selvitti seteleiden uudelleen painamisen käynnistämistä. Kun sillä välin pankin oma setelipaino oli aloittanut toimintansa Tilgmannin johdolla (asiasta lähemmin seuraavassa luvussa), ja Tilgmann oli valmis ottamaan tehtävän vastaan, johtokunta esitti 20 000–25 000 setelin painamista pankin setelipainossa.

Uuden painoksen ulkoasun haluttiin luonnollisesti olevan mahdollisimman lähellä aikaisempaa painosta, jotta aidot setelit olisi helpompi erottaa vääristä. Sen takia päätettiin tilata 14 500 arkkia samanlaatuista paperia kuin aikaisemmin Tumban paperitehtaalta, joka ei enää 1880-luvun lopulla ollut pankin muiden seteleiden paperintoimittaja. Kahden setelin muodostamista arkeista saatiin lopulta vain 23 600 hyväksyttävää seteliä, joten makulatuurin osuus oli huomattava, noin 18,5 prosenttia. Synnä suureen hylkäysmäärään oli vaikeudet säilyttää kohdistus painovaiheiden välillä tapahtuneen paperin kostuttamisen jälkeen.

Pankkivaltuusto hyväksyi vielä toisen, 50 000 setelin paperierän tilauksen Tumbalta vuonna 1895. Painetuista 47 800 seteliä voitiin hyväksyä, joten makulatuurin osuus väheni 4,4 prosenttiin. Näitä kahta ylimääräistä painosta 500 markan seteliä on tapana kutsua Helsingin painokseksi erotukseksi Kööpenhaminassa painetusta erästä.²³

Seteleitä tilattiin tuohon aikaan kerrallaan useamman vuoden tarve, mikä oli taloudellista, koska painokoneiden asetuksia ei tarvinnut muuttaa yhtenäen eri seteliarvoille. 5 markan setelilomakkeiden tarve tuli ajankohtaiseksi vuonna 1882, jolloin Grönvik ilmoitti pankkivaltuustolle ehdot, joilla Thiele oli valmis painamaan uuden erän seteleitä. Thiele oli sinänsä valmis painamaan setelit vanhoilla sopimusehdoilla, mutta koska painolla ei ollut sillä hetkellä käytävissään tarvittavaa määrää painokoneita, hän tarvitsi kaksi uutta laakapainokonetta. Ehtona hankinnalle oli kuitenkin se, että mikäli pankki perustaisi oman setelipainon, johon liittyvistä suunnitelmista Thiele oli tietoinen, se ostaisi kyseiset koneet niiden alkuperäisellä ostohinnalla.

Pankkivaltuusto hyväksyi johtokunnan kanssa pitämässään kokouksessa Thielen ehdot samoin kuin Grönvikin ehdotuksen setelipaperin hankkimisesta viipymättä. Tähän päädyttiin erityisesti siksi, että johtokunta oli todennut viiden markan setelivaraston riittävän vain muutamaksi kuukaudeksi. Pankkivaltuusto päätti lähettää myös pankin holvissa olevat 5 markan patriisit Grönvikille Kööpenhaminaan uusien painolaattojen tekoa varten.²⁴

Sen jälkeen kun päätös siirtymisestä kultakantaan oli vuonna 1877 tehty, 5, 10 ja 500 markan seteleiden valmistus käynnistyi nopeasti.

Sen sijaan muiden seteliarvojen valmistus venyi huomattavasti, mikä takia seteleitä koskevat asetusten ajankohdat ja niihin painetut vuosiluvut poikkesivat joissakin tapauksissa merkittävästi.

50 markan seteli 1884

Muiden uusien seteliarvojen tavoin Fristrup valmisti myös 50 markan setelistä luonnoksia vuonna 1874. Setelin etusivulle Soldan ehdotti merimaisemaa. Siihen Fristrup vastasi, että kunnan saisi kuvan, jossa olisi tuhansia mastoja, hän voisi luonnostella vaihtoehtoja. Fristrupin pyynnön innoittamana Soldan matkusti Uuraansalmelle, vanhan kotikaupunkinsa Viipurin lähellä olevaan Suomen tuon ajan merkittävimpään vientisatamaan ja pohjoismaiden suurimpaan puutavaran vientisatamaan. Tuossa saaristossa hän oli viettänyt perheensä parissa ensimmäiset viikot palattuaan Suomeen Amerikasta.

Vaikka Soldan pitikin Uuraansalmen vientisatamaa huonona edustajana maan kauneudelle, hän elokuun lopussa 1874 piirsi siellä kivellä istuen kuvan satamasta nuoren pojan pitäessä sateenvarjoa. Hän lähetti luonnoksen pohjalta tekemänsä piirustuksen Fristrupille ja mainitsi piirustuksen saatteessa sen olevan tuhansine mastoineen lähes täysin todellisuudenmukainen kuva satamamiljööstä (ks. kuva sivulla 109). Kymmenen vuotta myöhemmin vajaa vuosi ennen Soldanin kuolemaa hänen silmiinsä oli osunut Fristrupille kirjoitetun saatteen luonnos. Soldan katsoi sen muodostavan hauskan selityksen ihmisille, kun he jonain päivänä saavat 50 markan setelin käteensä.²⁵

Seteli otettiin aikanaan lehdistössä vastaan ilman suurempia mielenilmauksia.²⁶ Soldan

ei kuitenkaan ollut enää tuota päivää näkemässä.

Soldanin kirjeenvaihdosta saksalaisen setelipainon Giesecke & Devrientin (G & D) kanssa ilmenee, että valmistaessaan alkuperäisiä kuparipainolaattoja 50 markan seteliä varten yhtiö tarvitsi myös seteliä varten hankittua paperia. Paperia tarvittiin koevedoksiin, joiden perusteella yhtiö voisi parannella laattoja. Se oli tarpeen varsinkin sen takia, että seteleiden takasivuilla käytettiin sekä kaiverrossu- että kirjapainomenetelmää, jotka edellyttivät erilaista kostutusta ennen painamista.

Soldan ei ollut kuitenkaan vielä tuossa vaiheessa tehnyt muodollista sopimusta setelipa-

perin hankkimisesta Tumban kanssa, koska oli paraikaa hoitamassa terveyttään Bad Emsin kylpylässä Saksassa. Soldan joutui sen takia pyytämään Tumban paperitehtaan isännöitsijä Johan Theodor Fiebelkornilta ystävänpalvelusta parinkymmenen paperiarkin muodossa, vaikka sopimusta ei ollut vielä allekirjoitettu. Soldan ehdotti, että paperi voisi olla jonkin verran paksumpaa kuin 5 ja 10 markan seteleihin tarkoitettu paperi, mutta ilman vesileimaa, koska kyseessä oli vasta koevedosten teko.²⁷

Koevedokset näistä Fiebelkornin toimittamalle Tumban paperille painetuista 50 markan hopeakantaisista seteleistä näkivät sattumalta uudelleen päivänvalon 135 vuotta myöhemmin.

Soldanin lähetettyä merimaiseman luonnoksen tuhansine mastoineen Fristrup suunnitteli kaksi maisemavinjettiä 50 markan setelin etusivulle.

Giesecke & Devrient oli 500 markan setelin tavoin valmistanut koevedoksen myös 50 markan setelin takasivusta siinä vaiheessa, kun Suomen markka oli sidottu hopeaan. Setelin takasivulla lukee "Wiisikymmentä markkaa hopeassa",

G & D julkaisi vuonna 2009 kirjan yhtiön painamista seteleistä vuosina 1854–1943. Jonkin aikaa kirjan julkaisemisen jälkeen sen kirjoittajat kertoivat löytäneensä yhtiön arkistosta laatikon, johon he eivät olleet aikaisemmin kiinnittäneet huomiota. Laatikko sisälsi pääasiassa vanhoja valokuvia G & D:n setelipainosta Leipzigin, mutta sen pohjalta löytyi myös vanhoja näytekirjoja. Näytekirjojen avulla G & D:n myyntiedustajat esittelivät potentiaalisille asiakkailleen painotalon vaikuttavampia tuotteita. Kaikki näytteet olivat koevedoksia, eikä niitä ollut painettu seteleiden lopulliselle paperille.

Näytteiden joukossa olivat myös G & D:n kaivertajien Louis Schulzin ja Volkmar Ahnerin Suomen Pankille kaivertamien vuoden 1875

tyypin 50 ja 500 markan seteleiden takasivujen koevedokset, jotka oli painettu Tumban paperitehtaan toimittamalle vesileimattomalle paperille.²⁸ G & D:n painama 500 markan hopeakanteisen setelin koevedos (kuva sivulla 136) on 50 markan koevedoksen tavoin esimerkki setelistä, josta oli asetus, mutta jota ei koskaan valmistettu.

50 markan setelin takasivulle Fristrup luonnosteli joukon 50 pennin ja 1 markan hopearahoja vuodelta 1874. Tämä tuntui luonteelta ulkoasuratkaisulta, kun vallitsi hopeakanta. Sen sijaan vuonna 1878 takasivun kasa hopearahoja tuntui kiusalliselta aihevalinnalta, kun vallitsi kultakanta. Jotta setelin valmistuksessa pystyttäisiin etenemään, pankkivaltuuston puheenjohtaja Robert Montgomery pyysi jälleen Soldania

● ————— ●
Fristrup sai toteuttaa ajatuksensa kolikoista seteleiden takasivun aiheena hieman erilaisena ratkaisuna Tanskan vuoden 1891 kruunun setelissä.

tekemään ehdotuksen setelin ulkoasuun tarvittavista muutoksista. Soldan laatikin muistion asiasta. Sen mukaan koska tekstimuutokset ja erityisesti hopearahat edellyttivät takasivun käsittelyä, olisi syytä käyttää tilaisuutta hyväksi ja tehdä samalla myös muita, niin teknisiä kuin esteettisiä, muutoksia.

Soldanin mukaan kultarahojen käyttäminen hopearahojen sijasta johtaisi teknisiin vaikeuksiin, sillä kultarahojen tulisi olla punakeltaisia harmaan sijasta. Aikaisempi hopearahatausta oli painettu kuparipainossa samalla laamalla kuin muun muassa maisema ja tekstit, mutta kultarahojen painamiseen punakeltaisella värillä tarvittaisiin toinen laatta. Kahden laatan käyttö puolestaan johtaisi kohdistusvaikeuksiin. Näistä ongelmista päästäisiin, jos ulkoasua muutettaisiin säilyttäen kuitenkin setelin keskiosan maisema.

Lisäksi Soldan piti Fristrupin laatimaa alkuperäistä ulkoasua pikemminkin kekseliäänä kuin kauniina. Varsinkin neljää maisemaa ympäröivää mitalia (ympyrää) voitiin puolustaa, kun taustalla oli hopearahoja, mutta kauniita ne eivät

Soldanin mielestä olleet. Soldanin johtopäätöksenä oli – mikäli asia olisi hänen ratkaistavissaan – muuttaa ulkoasua ja erityisesti Fristrupin ajatusta käyttää Suomen metallirahoja takasivun taustana.

Soldanin vaihtoehto takasivun maiseman taustaksi oli samanlainen kuvio, jota Volkmar Ahner oli käyttänyt 500 markan setelissä. Hän myös ehdotti kirjapainon käyttämistä tässä kuparipainon sijasta. Lisäksi Soldan suositteli 50 markan etusivun sarjanumeroiden taustaan samaa ratkaisua kuin 10 markan kultakantasetelin tapauksessa eli taustakilpien poisjättämistä. Pankkivaltuusto hyväksyi pääosin Soldanin ehdotuksen. Yhtä Soldanin esittämistä teknisistä esityksistä, vuorotellen vaihtelevan mikrotekstin ”50 Mark” ja ”i guld” käyttämistä takasivun kuviointina, ei pankkivaltuusto kuitenkaan päättänyt käyttää setelin takasivulla.²⁹

Näin Fristrupin ajatus metallirahojen käytöstä setelin takasivun aiheena ei toteutunut. Hän käytti kuitenkin vastaavaa aihetta Tanskan vuoden 1891 tyyppin 10 kruunun setelin takasivun aiheena.³⁰

Soldan suunnitteli itse 50 markan setelin takasivun uuden ulkoasun, ja hänen luonnoksensa pohjalta piirtäjät Nummelin ja Åkerblom viimeistelivät sellaisen piirroksen, joka oli riittävä laattojen kaivertamiseksi. Soldan raportoi sen jälkeen valmisteluprosessin etenemisestä, ja pankkivaltuusto esitti siinä yhteydessä, että setelin värityksen tulisi olla kirkkaampi kuin 5 markan setelissä.³¹

Pankkivaltuusto lähetti 50 markan setelin ulkoasun keisarin hyväksyttäväksi helmikuussa 1879, samoin seuraavana käsiteltävän 100 markan setelin ulkoasun. Keisarin hyväksymisen jälkeen pankkivaltuusto pyysi Emil Grönvikiä valmistuttamaan mahdollisimman pian molempien seteleiden painolaatat. Työ oli tarkoitus jakaa Grönvikin tekemän esityksen mukaan Volkmar Ahnerin ja Frankfurtissa toimivan yrityksen Dondorf & Naumann kesken. Jälkimmäinen

oli painanut muun muassa Japanin hallituksen setelit kultakantaan siirtymisen jälkeen vuonna 1872 ja monen saksalaisen ruhtinaskunnan seteleitä.

Dondorf & Naumann edellytti kuitenkin, että sopimus tehtäisiin suoraan heidän kanssaan ilman kolmansia osapuolia. Toisaalta pankilla oli erinomaiset kokemukset Ahnerista. Hän oli valmistanut 50 ja 500 markan seteleiden takasivujen kuparipainolaatat siinä vaiheessa, kun ne olivat vielä hopeakatteisia. Niinpä Grönvik meni tapamaan Leipzigiin Ahneria, joka oli tällä välin jäänyt eläkkeelle G & D:ltä ja toimi itsenäisenä yrittäjänä. Vakuututtuaan tämän kyvystä vastata laattojen valmistuksesta, pankkivaltuusto päätti antaa valmistuksen kokonaan Ahnerin tehtäväksi.³²

50 markan setelistä päätettiin tilata 500 000 kappaaleen painos.³³ Painomateriaalien valmistus

● ————— ●
Soldanin ylimalkainen luonnos kultakantaisen 50 markan setelin takasivuksi.

kuitenkin venyi vuodesta toiseen. Siihen vaikutti osaltaan pankkivaltuuston 50 ja 100 markan laattojen valmistusta koskeva päätös, että niistä tulisi ensimmäiseksi painaa 100 markan seteli. Tätä prioriteettijärjestystä ei mitenkään perusteltu pankkivaltuuston pöytäkirjassa, mutta ilmeisesti tässä tapauksessa uutta 50 markan seteliarvoa ei pidetty niin tärkeänä kuin vanhan hopeakatteisen 100 markan uudistamista kultakatteiseksi. 50 markan setelin loputtoman pitkään valmisteluun kiinnitettiin huomiota myös lehdistössä, jossa ihmeteltiin vuonna 1883, ettei 50 markan seteliä vielä kahdeksan vuoden kuluessa sen hyväksymisestä ollut saatu liikenteeseen.³⁴

Kaikki alkoi olla valmista 50 markan setelin painamiseksi vasta marraskuun alussa 1884. Tuolloin pankin johtokunta ehdotti yhteisessä kokouksessa pankkivaltuuston kanssa setelin painamisen siirtämistä siihen asti, kunnes

setelipaino oli saatu perustettua Helsinkiin. Painon perustamisesta ei tosin ollut vielä tuossa vaiheessa poliittista päätöstä. Johtokunnan mielestä valmistuksen siirtäminen olisi lisännyt painamisen turvallisuutta ja kustannustehokkuutta. Ainoana siirtämiseen liittyvä ongelmana johtokunta näki tilanteen, jossa 100 markan seteli jouduttaisiin vetämään pois liikkeestä tällä välin tapahtuneen väärennöksen johdosta. Tällaisen skenaarion todennäköisyys oli lisääntynyt 1880-luvun alussa tapahtuneen 10 markan väärennöstopauksen johdosta (asiasta lähemmin luvussa 8). Pankkivaltuusto vetosi kuitenkin siihen, että jo vuoden 1872 valtiopäivät oli hyväksynyt 50 markan setelin käyttöönoton, eikä nähnyt enää mitään syytä päätöksen lykkäämiseen. Pankin johtokuntaa pyydettiin pikaisesti hankkimaan tarvittava paperi ja painolaatat painamisen käynnistämiseksi.³⁵

50 markan setelin valmistusprosessi kesti yli kymmenen vuotta. Setelin takasivun taustan ja ornamenttien lisäksi lopullisen setelin väritys muuttui valmistelun aikana vuoden 1875 koevedoksesta.

Johtokunta ryhtyi tarvittaviin toimenpiteisiin, ja runsaan vuoden kuluttua sen puheenjohtaja Charpentier vieraili pankkivaltuuston kokouksessa mukanaan värivedoksia 50 markan setelistä. Pankkivaltuusto piti väri vaihtoehdoista parhaimpina pohjaväriiltään vaaleansinistä ja reunukseltaan keltaruskeaa.³⁶ 50 markan setelin painaminen käynnistyi vuoden 1885 loppupuolella, ja hitaan kuparipainovaiheen vuoksi ensimmäinen lähetys Suomen Pankkiin pystyttiin toimittamaan nyt suoraan Kööpenhaminasta höyrylaiva Serantesilla vasta syyskuun alussa 1886.³⁷

50 markan pitkän valmistelun aikana myös pankin Kööpenhaminassa painamista valvova henkilö vaihtui useaan kertaan. Emil Grönvikistä tuli vuonna 1881 pankin ylimääräinen virkamies, jonka tehtäviin kuului seteleiden ulkomaila tapahtuvan valmistuksen valvonnan lisäksi avustaa pankin kamreerinkonttoria myös muissa kysymyksissä.³⁸ Grönvikin siirtyessä pankissa muihin tehtäviin pankin johto lähetti painamista valvomaan ensin maisteri August Hagmanin, sitten varatuomari Walter Heimbürgerin, joka oli toiminut pankissa tilapäisesti johtokunnan jäsenenä, sekä hänen jälkeensä ylimääräisenä kirjanpitäjänä pankissa toimineen Arthur Brobergin. Heidän lisäksi maisteri Rudolf Vestermareck toimi väliaikaisesti Grönvikin sijaisena.

Esimerkkinä pankin seteleiden tuolloisen järjestelyn aiheuttamista ongelmista oli Brobergin valvontatehtävän aloituksen myöhästyminen kahdella viikolla. Syynä oli Hanko–Tukholma-reittiä liikennöineen höyrylaiva Expressin jäätyminen tammikuussa, minkä takia Broberg joutui matkustamaan Kööpenhaminaan Pietarin kautta.³⁹

100 markan seteli 1882

Vaikka pankin johdon päähuomio 1870-luvun alkupuolelta lähtien oli kohdistunut uusiin kymmenjärjestelmän mukaisiin 5, 10, 50 ja 500 markan seteleihin, pankkivaltuusto halusi muuttaa myös aikaisemman sarjan 20 ja 100 markan seteleiden ulkoasun yhteensopivaksi uusien seteliarvojen kanssa.⁴⁰ Periaatteessa kultakantaan siirtymisen seurauksena olisi riittänyt setelitekstin muuttaminen, mutta pankkivaltuusto piti parempana muuttaa samassa yhteydessä myös seteleiden ulkoasua. Siten kun uusia seteliarvoja koskevat päätökset oli tehty, toivat Soldan ja Grönvik pankkivaltuuston käsiteltäväksi näihin vanhoihin seteliarvoihin tehtävät muutokset ja niiden valmistusta koskevat ehdotukset.⁴¹

Soldan ei ollut tyytyväinen vielä tuolloin käytössä olevan Fadejevin suunnitteleman vuoden 1862 tyyppin 100 markan setelin Helsinki-maisemaan. Sen takia hän valmisteli suuren määrän yksityiskohtaisia piirustuksia setelin takasivun keskuskuvioksi suunnittelemastaan maisemasta. Kuvakulma tässä Helsinki-maisemassa oli hyvin lähellä sitä maisemaa, jonka saksalainen taideemaalari Bernhard Reinhold maalasi Helsingistä vuonna 1871. Munsterhjelmin Roinetta kuvaavan maiseman tavoin se sisältyy Topeliuksen *Matkustus Suomessa* kirjaan.⁴²

Pankkivaltuusto hyväksyi Soldanin valmistamat 100 markan setelin piirustukset marraskuussa 1878. Samalla pankkivaltuusto päätti, että allekirjoittajien asemaa koskevat nimikkeet poistetaan ja nimikirjoituksia varten seteliin painetaan pisteviivat.⁴³

Pankkivaltuusto lähetti 100 markan setelin ulkoasun keisarin hyväksyttäväksi helmikuussa

Bernhard Reinholdin Helsinki-maisema Topeliuksen Matkustus Suomessa teoksessa.

1879 samassa yhteydessä kuin 50 markan setelin ulkoasu. Koska esitykseen sisältyviin seteliluonnoksiin ei olisi ilman huomattavaa aikaviivettä ollut mahdollista saada setelin lopullista karmiinpunaista väriä, erillinen setelin värin ilmaiseva lehti liitettiin esitykseen. Kyseisen värilehden tunnus oli Litt. A. Siten merkintä Litt. A esiintyi seteliyhteydessä jo vuosikymmeniä ennen kuin se vuonna 1918 otettiin käyttöön ensin tilapäisratkaisuna, mutta myöhemmin suosittuna tapana toteuttaa pieniä muutoksia seteleiden teknisiin määrittelyihin.⁴⁴ Tällaisesta Litt. A merkinnällä varustetusta värilehdestä ei ole löytynyt esimerkkiä, mutta karmiinpunaista värilehdestä kyllä.

Kuten edellä ilmeni, pankkivaltuusto päättäessään 50 ja 100 markan laattojen valmistuksesta katsoi, että niistä ensimmäiseksi tulisi painaa 100 markan seteli. Soldan nosti esiin pankkivaltuustossa 50 ja 100 markan seteleiden laattojen valmistuksen käsittelyn yhteydessä elokuussa 1879 myös kysymyksen siitä, tulisiko Suomen Pankin yhteyteen lähitulevaisuudessa perustaa oma setelipaino. Soldanin mielestä kuparipainolla painettavien seteleiden valmistus Thielellä oli hidasta, ja vaihtoehtoina hän näki oman setelipainon tai kyseisten seteleiden painamisen siirtämisen Berliiniin valtionpainoon. Pankkivaltuusto ei kuitenkaan katsonut oman

100 markan setelin ulkoasu lähetettiin aikataulusyistä keisarin hyväksyttäväksi ilman lopullista karmiinpunaista väriä, mutta liitteenä oli erillinen värilehti osoittamassa setelin värin.

setelipainon perustamisen, vaikka siitä heti päätettäisiin, vaikuttavan kyseisten laattojen valmistukseen.

Keskustelulla oli kuitenkin se vaikutus, että pankkivaltuusto pyysi Grönvikiä selvittämään Thielen kirjapainolta, olisiko se valmis ryhtymään painamaan 100 markan seteliä heti, kun sen painolaatat olivat valmiit, vaikkei painoksen suuruudesta olisi sovittu. Tällä tavoin seteleiden valmistus saataisiin nopeammaksi. Tähän saatiin Thieleltä myönteinen vastaus, ja pankkivaltuusto hyväksyi sopimuksen ehdot.⁴⁵

Tammikuussa 1880 seteleiden valmistusta valvova Grönvik lähetti pankkivaltuuston puheenjohtaja Montgomerylle kirjeen, jossa hän tiedusteli, miten setelipaperin valinnassa tulisi tällä kertaa edetä. Hän ei suoraan ehdottanut samaa koostumusta kuin 500 markan setelissä, koska hänen näkemyksensä mukaan 500 markan seteli oli liian läpinäkyvä. Sen seurauksena setelin etusivun elementit heijastuivat häiritsevästi setelin takasivun maisemasta. Montgomery pyysi aiheesta Soldanin kirjallisen lausunnon.

Soldanilla ei itsellään ollut tilaisuutta ha-

vaita Grönvikin mainitsemaa ongelmaa, mutta hänen mukaansa jos näin oli, se saattoi johtua 500 markan setelin keltaharmaasta värityksestä. Se saattoi liittyä myös puhtaan puuvillan käyttöön, jonka positiivisena puolena oli paperin kestävyys. Koska setelinpainajat Soldanin mukaan pitivät hyvänä pellavan lisäämistä ainakin jossain määrin, katsoi hän olevan perusteltua pyytää Tumban paperitehtaalta jälleen koearkkeja. Tällä kertaa olisi riittävää saada koearkki parista kolmesta eri koostumuksesta, mutta sen lisäksi tulisi pyytää esimerkkejä myös vaihtoehtoisista paksuuksista. Tumba lähetti neljä paperinäytettä, joista yksi oli 500 markan setelin painamisessa käytetty, yksi edellistä paksumpi, yhdessä oli puuvillan lisäksi 25 prosenttia pellavaa ja yksi siitä paksumpi vaihtoehto. Näistä valittiin puhtaasta puuvillasta koostuva mutta aikaisempaa paksumpi vaihtoehto, ja pankkivaltuusto hyväksyi Tumban sopimuksen ehdot. Setelistä päätettiin tilata 400 000 kappaleen painos.⁴⁶

Ensimmäinen paperierä Tumbalta saapui Thielelle heinäkuussa 1881, mutta Volkmar Ahnerin valmistamat 100 markan setelin painolaatat valmistuivat vasta lokakuussa 1881. Louis Schulz, joka Ahnerin tavoin oli jäänyt eläkkeelle G & D:ltä, avusti Ahneria kaivertamalla Helsinki-maiseman setelin takasivulle. Siihen tarkoitukseen Soldan oli lähettänyt Schulzille joukon näkymiä Helsingistä ja joukon yksityiskohtaisia piirustuksia. Soldan piti Schulzin kaiverrustyötä onnistuneena.⁴⁷

Koska sopimus Ahnerin kanssa oli tehty kaksi vuotta aikaisemmin, kesti laattojen valmistus huomattavasti sovittua kauemmin, minkä pankkivaltuusto katsoi aiheuttaneen pankille harmia.

Schulz oli kuitenkin hoitanut oman osuutensa aikataulussa ja kuitannut palkkionsa joulukuussa 1879. Ahner edellytti sopimuksessa mainitun summan ohella lisäkorvausta jopa Saksan konsulaatin avustuksella. Siihen pankkivaltuusto ei kuitenkaan suostunut.⁴⁸

100 markan setelin painos riitti yli kymmeneksi vuodeksi, ja 500 markan setelin tavoin setelilomakkeita allekirjoitettiin käsin vuosittain tarpeen mukaan ja toimitettiin pankin kassanhoitajalle. 1890-luvun puolivälissä varastotilanne katsottiin kuitenkin sellaiseksi, että seteliarvoa oli tarpeen painaa lisää. Koska saman vuosikymmenen alkupuolelta lähtien suunniteltu uusi 100 markan setelityyppi ei ollut edennyt ponnisteluista huolimatta (asiasta lähemmin luvussa 6), esitti johtokunta pankkivaltuustolle lisäpainoksen ottamista olemassa olevasta setelistä. Myös pankin oman setelipainon työllisyysnäkökohdat muodostivat perusteen, koska vuoden 1895 toimitusten jälkeen pieniarvoisia seteleitä ei katsottu tarvittavan useaan vuoteen. Sen seurauksena pankilla ei tulisi olemaan tilauksia omalle setelipainolle moneen vuoteen. Sen takia johtokunta esitti ja pankkivaltuusto hyväksyi 300 000 setelin tilaamisen setelipainolta painettuna edelleen Tumban paperitehtaan paperille. Koska 100 markan alkuperäisen painoksen paperi ei ollut osoittautunut kestäväksi, esitettiin nyt saman paperilaadun käyttämistä kuin 500 markan setelissä.⁴⁹

Tätä 100 markan jälkimmäistä painosta, jota valmistettiin hyväksytyä enimmäismäärää vähemmän eli yhteensä vain runsaat 200 000 seteliä, on tapana kutsua Helsingin painokseksi erotukseksi Kööpenhaminassa painetusta ensimmäisestä painoksesta.

20 markan seteli 1882

Vuoden 1862 tyyppin 20 markan setelistä oli vuonna 1874 otettu uusi C-painos, jota oli vähitellen allekirjoitettu ja otettu käyttöön. Vuonna 1881 lomakkeiden kuitenkin arvioitiin loppuvan lähitulevaisuudessa, mikä edellytti uutta tilausta. Koska setelitekstissä viitattiin setelin olevan lunastettavissa hopeassa, ja siten teksti olisi joka tapauksessa muutettava, pankkivaltuusto päätti samassa yhteydessä muuttaa myös setelin ulkoasua saman sarjan 100 markan setelin tavoin. Tähän pankkivaltuusto oli viitannut jo kolme vuotta aikaisemmin kirjeessään keisarille helmikuussa 1879.⁵⁰

Pankin johtokunta ryhtyi toimiin 20 markan setelin uusimiseksi samanaikaisesti kun 100 ja 50 markan seteleiden laatat olivat valmisteltavana. 20 markan setelin tapauksessa luonnospirustukset pyydettiin arkkitehti Jac. Ahrenbergilta, joka oli vastikään luonnostellut Suomen Yhdyspankin toisen setelisarjan.

Ahrenbergin 20 markan setelin piirustukset olivat pankkivaltuuston nähtävänä syyskuussa 1881. Tarkasteltuaan luonnoksia pankkivaltuusto päätti pyytää Soldanilta lausunnon siitä, kuinka tyydyttävänä luonnoksia voitiin pitää. Lisäksi vastikään löytyneen korkeatasoisen 10 markan seteliväärennoksen (ks. luku 8) huolestuttama pankkivaltuusto tiedusteli, mitä muutoksia luonnoksiin voitaisiin tehdä, jotta seteli olisi vaikeammin väärennettävissä. Tässä suhteessa he kysyivät erityisesti, olisiko vesileima varmin suoja väärennoksia vastaan ja miten vesileimaa voisi käyttää selkeällä tavalla nyt kyseessä olevassa setelissä.⁵¹

Ahrenbergin elokuussa 1881 päivättyjen luonnosten väri oli kellertävä. Tämä väri oli

”vapautunut”, kun 40 markan setelin liikkeeseenlaskusta oli luovuttu. Nyt kuitenkin mainitun korkeatasoisen väärennoksen takia 10 markan seteli jouduttiin uusimaan ja sen väritys muuttamaan punaisesta keltaiseksi. Sen takia päädyttiin 20 markan setelin kohdalla vaaleanpunertavaan väriin kellertävän sijasta.

Soldanilla oli sekä esteettisiä, teknisiä että väärennösten torjumiseen liittyviä kommentteja Ahrenbergin luonnoksiin. Hänen mielestään luonnosten leveät kehykset eivät esteettisesti sopineet seteliin ja niiden painaminen samalla värillä helpottaisi setelin painamista. Lisäksi setelin etusivulta puuttui vuosiluku, ja Soldan ehdotti sarjanumeroiden taustakilpien poistamista. Väärennösten vaikeuttamiseksi hän esitti setelin pohjapainatuksessa käytettäväksi samanlaista pantograafista ratkaisua kuin muissa seteleissä eli tiettyä jatkuvasti toistuvaa mikrotekstiä, jota olisi työlästä väärentää. Pankkivaltuuston Soldanilta erityisesti tiedustelemasta vesileima-asiasta Soldan esitti vesileiman muodostamista numerosta 20 kirjaimien F. B. sijasta setelin kummallakin puoliskolla. Lisäksi vesileiman tehon parantamiseksi hän ehdotti, ettei vesileiman päälle painettaisi, jolloin sitä varten tarvittavan painamattoman alueen takia myös sekä setelin etu- että takasivulle pitäisi tehdä joitakin muutoksia.⁵²

Soldanin vastauksen saatuaan pankkivaltuusto päätti puheenjohtajansa Montgomeryn välityksellä pyytää Kööpenhaminassa olevaa Grönvikiä teettämään piirustuksista uuden version, jossa otettaisiin huomioon Soldanin niistä tekemät muistutukset.⁵³ Nähtyään Soldanin muutosehdotukset Grönvik kääntyi tämän toivomuksen mukaisesti Fristrupin puoleen, ja kirjeessään Soldanille Grönvik totesikin, ettei

Arkkitehti Jac. Ahrenbergin piirustukset uudeksi 20 markan seteliksi. Tuolloin vastikään löytyneen korkeatasoisen 10 markan setelin väärnökseen takia pankkivaltuusto halusi muutoksia lopullisiin seteleihin.

Soldan yritti asettaa ehdotuksensa mukaiset vesileimat Ahrenbergin luonnokseen, mutta se osoittautui vaikeaksi.

Tanskan 100 ja 500 kruunun setelin innoittamana Fristrup käytti 20 markan setelin takasivulla roomalaisten Ceres- ja Vulcanus-jumalien muotokuvia.

Ahrenbergin luonnoksista voinut säilyttää juuri mitäään. Lisäksi Grönvik kirjoitti, että seteli pyrittiin saattamaan samaan sarjaan 5 ja 10 markan seteleiden kanssa.⁵⁴

Siten vaikka kirjallisuudessa on tapana mainita, että 20 markan seteli perustuu Ahrenbergin luonnoksiin, on ehkä perustellumpaa viitata jälleen Fristrupin kädenjälkeen Soldanin ohjaamana. Kun vesileimoja varten takasivulle tarvittiin lisää tilaa eivätkä Ahrenbergin suunnittelemat pitkänomaiset kuviot sinne mahtuneet, Fristrup suunnitteli takasivulle roomalaisten jumalien Cereksen ja Vulcanuksen kuvat. Kreikkalaiset ja roomalaiset jumalat olivat tuohon aikaan suosittu seteliih, ja Cerestä ja Vulcanusta oli käytetty

Tanskan vuoden 1873 tyyppin 10 ja 100 kruunun seteleissä.⁵⁵ Siten Fristrupin ei tarvinnut hakea ideaa kaukaa.

Grönvik toimitti 20 markan piirustukset pankkivaltuuston hyväksyttäväksi joulukuussa 1881. Pankkivaltuusto lähetti setelin ulkoasun ja kuvauksen keisarin hyväksyttäväksi vuoden 1881 viimeisenä päivänä samalla kuin 10 markan setelin uuden ulkoasun. Keisarin hyväksymänä seteliä koskeva asetus annettiin tammikuussa 1882, ja ajatus oli aloittaa sen painaminen samana vuonna, mikä vuosiluku myös painettiin setelin etusivulle.

Setelin painaminen kuitenkin viivästyi vuodelle 1883. Tuolloin pankin johtokunta kirjoit-

ti Kööpenhaminaan Grönvikille, että seteliin painettu vuosiluku pitäisi muuttua vuodeksi 1883. Grönvik sähköitti välittömästi, että muutos oli kyllä mahdollista tehdä, mutta seteliä oli jo painettu 170 000 kappaletta vuosiluvulla 1882. Johtokunnan mielestä se, että osa seteleistä oli painettu eri vuodella, ei ollut ongelma, ja se hyväksyi vuosiluvun muutoksen kesken setelin painamisen, jos se ei aiheuttaisi ajanhukkaa.⁵⁶ Siten painetuissa seteleissä käytettiin kahta vuosilukua. Tämänkin esimerkin valossa pankin johto katsoi tuohon aikaan seteliin painetun vuosiluvun kuvastavan sen painamisen aloittamista eikä sen ulkoasun määrittäneen asetuksen vuotta.

20 markan seteli laskettiin liikkeeseen samoihin aikoihin, kun oli löytynyt väärennös vastikään uudistetusta vuoden 1882 tyyppin 10 markan setelistä. Siten jotkin lehdet viittasivat molempiin tapahtumiin samassa lehden nume-

rossa. Lehdet tyytyivät pääosin kertomaan uuden 20 markan setelin tuntomerkit, mutta myös sellaisia loppukaneetteja esiintyi, kuin että seteli oli kaikkea muuta kuin kaunis.⁵⁷

10 markan seteli 1882

10 markan setelin korkeatasoisen väärennöksen takia pankkivaltuusto päätti lopettaa vuoden 1878 tyyppin 10 markan setelin liikkeeseenlaskun. Radikaalin toimenpiteen seurauksena joukko kuluneita ja uusia seteleitä sekä numeroituja mutta allekirjoittamattomia setelilomakkeita jäi pankin holveihin odottamaan myöhempää tuhoamista (asiasta lähemmin luvussa 8.) Samanaikaisesti pankin johto ryhtyi pohtimaan kysymystä, kuinka 10 markan setelin laattoja voitaisiin muuttaa siten, että niitä voitaisiin pikaisesti käyttää ulkoasultaan jonkin verran erilaisen setelin painamiseen.

Osaa 10 markan seteleiden numeroiduista setelilomakkeista ei koskaan allekirjoitettu eikä laskettu liikkeeseen korkeatasoisen väärennöksen takia.

Liikkeestä pois vedetyn vuoden 1878 tyyppin 10 markan setelin laattoja haluttiin muuttaa siten, että vesileima tuli paremmin näkyviin. Vedos kuvaa setelin asettelun muutosta.

Pankkivaltuusto käsitteli 10 markan seteliin suunniteltuja muutoksia marraskuussa 1881, mutta ennen päätöstä haluttiin Soldanin ja Grönvikin lausunnot asiasta. Päätöksentekovaiheessa pankkivaltuuston kokouksessa viitattiin vain Grönvikin lausuntoon. Hän oli ollut kirjeenvaihdossa Tumban kanssa, joka esitti vesileimasta käsityksensä, jonka kannalla myös tänä päivänä ollaan. Sen mukaan vesileiman tulisi näkyä vaaleiden ja tummien osien kontrastina valoa vasten katsottuna, mutta ei jos seteliä pidetään vaakasuorassa, koska sellainen vesileima on helposti jäljiteltävissä painomenetelmin. Soldanin muistio asiasta saapui vasta pankkivaltuuston päätöksen jälkeen. Hänellä oli joitakin kommentteja muun muassa taustapainatuksen

värisävyyden ja kuviointiin, mutta hän myönsi, ettei kyseisiin muutoksiin kiireisen aikataulun vuoksi ollut mahdollisuutta.⁵⁸

Tämän jälkeen 10 markan setelin luonnokset lähetettiin viimeisteltäväksi Kööpenhaminaan. Grönvik turvautui jälleen alkuperäisen 10 markan setelin piirustuksista vastanneen Fristrupin samoin kuin Danielsenin ja Hartnackin palvelukseen.⁵⁹ Grönvik lähetti lopulliset piirustukset pankkivaltuuston hyväksyttäväksi yhdessä 20 markan seteleiden piirustusten kanssa joulukuussa 1881.

Pankkivaltuusto lähetti esityksensä 10 markan setelistä keisarin hyväksyttäväksi samanaikaisesti 20 markan setelin kanssa vuoden 1881 viimeisenä päivänä. Uusitun 10 markan setelin

perusteena esityksessä viitattiin korkeatasoiseen väärennökseen ja edellisen setelityypin liikkeenlaskun lopettamiseen sekä siihen, kuinka käytännöllinen 10 markan seteli oli maksuliikenteessä. Keisarin hyväksyminen on päivätty 18. tammikuuta 1882.⁶⁰ Siten uusi setelityyppi hyväksyttiin tässä tapauksessa lähes päivälleen neljä kuukautta sen jälkeen, kun pankkivaltuusto kokoontui johtokunnan kanssa pohtimaan väärennöksen edellyttämiä toimenpiteitä. Näin lyhyt päätöksentekoprosessi oli poikkeuksellinen tuohon aikaan.

Nopea päätöksentekoprosessi ei kuitenkaan merkinnyt itse seteleiden valmistusprosessin lyhyttä. Sitä kuvaa hyvin Grönvikin kirje johtokunnalle maaliskuussa 1882. Hän totesi muutettujen alkuperäislaattojen valmistuvan parissa kuukaudessa, jos mitään ongelmia ei synny. Sen jälkeen tarvittaisiin noin neljäkymmentä päivää seteliarkin kuuden painolaatan valmistamiseen. Setelin painaminen sisälsi kuusi painovaihetta, joiden välissä paperin piti kuivua noin kahdeksan päivää. Hänen mukaansa liikkeeseenlaskua varten tarvittiin noin puolen miljoonan setelin erä, jonka painaminen veisi noin kaksi ja puoli kuukautta. Sen jälkeen tarvittaisiin vielä noin 25 päivää arkkiensa leikkaamiseen, virheellisten seteleiden korvaamiseen jne. Virheellinen seteli korvattiin uudella samannumeroisella setelillä, jonka sarjanumerot leimattiin käsin. Siten koko urakkaan tarvittaisiin noin kahdeksan kuukautta, ja kyseinen erä ehdittäisiin toimittaa seuraavan purjehduskauden loppuun mennessä Kööpenhaminasta Helsinkiin. Tämä sillä edellytyksellä, että kaikki menisi suunnitelmien mukaan.⁶¹

Pankkivaltuusto pyysi Grönvikiä kaikin tavoin kiirehtimään setelin valmistuksen käyn-

● Monet erilaiset kirjasinlajit olivat vielä 1880-luvulla merkittävä keino ehkäistä seteleiden painamalla tehtyjä väärennöksiä.

nistämistä.⁶² Myöhemmin Grönvik joutui vielä pahoittelemaan seteleiden painamisen pientä viivästystä. Saksasta setelin väriksi hankittu italialainen okra oli täysin toisenlainen kuin koevedoksissa käytetty Kööpenhaminasta hankittu samanniminen väri, joka ei taas käynyt varsinaiseen painamiseen. Ensimmäistä setelierää ei ehdittykään lähettää jäätilanteen takia enää Lyypekin kautta Helsinkiin, vaan kuljetukseen käytettiin Malmön, Tukholman ja Hangon kautta kulkevaa reittiä.

Myöhemmin Grönvik joutui vielä pyytämään johtokunnalta vahvistusta, että viimeksi mainittu reitti olisi käytettävissä joulukuussa tapahtuvaan lähetykseen. Joulukuun lopun lähetyksen kohdalla syntyi paniikkitilanne pankin ilmoitettua Grönvikille jääolosuhteiden muu-

toksesta. Hän oli jo aikeissa sähköttää Tukholmaan setelilomakelähetyksen palauttamisesta Kööpenhaminaan, kunnes sai vahvistuksen, että setelilaatikat olivat ehtineet ajoissa Hankoon.⁶³

Vaikka ensimmäinen erä seteleitä saapuikin Suomen Pankkiin joulukuussa 1882, ryhdyttiin seteleitä laskemaan liikkeeseen vasta huhtikuun 1883 lopulla. Lehdistö arvioi setelin huolellisesti valmistetuksi, muttei kovin hienostuneeksi.⁶⁴

Suomen Pankin yhteistyön päättyi H. H. Thielen kirjapainon kanssa

Vuosien 1875–1884 tyyppien seteliarvot painettiin Thielen kirjapainossa lukuun ottamatta 100 ja 500 markan seteleiden lisäpainoksia, jotka painettiin Helsingissä. Kun usein seteleitä on tapana tarkastella joko yksittäisinä tai osana sarjaa, voidaan vuosien 1875–1884 setelityyppjejä pitää sarjana.

Siinä vaiheessa, kun Thielen painourakka alkoi lähestyä loppuaan ja pankin omaa seteli-painoa kiireellä perustettiin Tilgmannin asiantuntemuksella, nousi esiin kysymys Thielen kahden painokoneen kohtalosta. Thiele oli vuonna 1882 ostanut 5 markan setelin uuden painoksen valmistamiseksi kaksi laakapainokonetta. Pankkivaltuusto oli tuolloin päättänyt, että pankki lunastaa nuo Thielen hankkimat koneet ostohinnalla siinä vaiheessa, kun sopimus sen kanssa päättyy. Nyt Thiele oli kuitenkin valmis pitämään toisen kahdesta laakapainokoneesta, ja pankin lunastettavaksi jäi vain toinen kone sekä sen Suomeen rahtaamisen kustantaminen. Kun lisäksi Tilgmannin mielestä laakapainokoneella voitaisiin hyvin korvata kirjapainokone, jota hän oli esittänyt uuden setelipainon kone-

hankintalistassaan, hyväksyi pankkivaltuusto toimenpiteen.⁶⁵

Thielen painamien seteleiden käsittelyn loppuksi on paikallaan myös muutama sana seteleiden käytöstä sen jälkeen, kun ne oli laskettu liikkeeseen. Monissa lehtiraporteissa valiteltiin seteleiden kuntoa ja toivottiin kestävämpää paperimateriaalia.⁶⁶ Käsitystä huonosta kestävyydestä tukevat seteleiden keskimääräiset eliniät. Kun esimerkiksi verrataan viisivuotiskautena 1881–1885 painettujen ja kuluneina poltettujen seteleiden määriä, havaitaan, että seteleiden keskimääräinen käyttöikä oli noin yhdeksän vuotta vaihdellen 10 markan setelin 4,5 vuodesta 100 markan 26 vuoteen.

Tämän päivän näkökulmasta käyttöiät olivat todella pitkiä ja yli kolminkertaiset esimerkiksi euroseteleiden vastaaviin käyttöikiin. Kun voidaan kuvitella, että nykyisin seteleitä käsitellään paremmin ja ne on valmistettu kestävämmästä materiaalista, on helppo ymmärtää seteleiden käyttäjien valitukset seteleiden kunnosta. Toisaalta kysymykseen oli varmasti vaikea löytää ratkaisua, kun pankkien konttoriverkosto oli suppea, eikä kuluneiden seteleiden poistamiseen kierrosta ollut luontevia kanavia.

Viimeinen setelilähetys, joka sisälsi myös painolaattoja, koevedoksia, kirjeitä ym. dokumentteja, lähetettiin höyrylaiva Siriuksella, joka lähti Kööpenhaminasta huhtikuussa 1887. Mukana matkusti myös viimeisenä tuotannon valvojana toiminut Arthur Broberg, joka tiedottaessaan viimeisestä setelierästä saattoi samalla kiittää johtokuntaa nimityksestään Suomen Pankin Mikkelin konttorin johtajaksi.⁶⁷ Näin päättyi Suomen Pankin 12 vuotta kestänyt yhteistyö tanskalaisen H. H. Thielen kirjapainon kanssa.

SETELEIDEN ALLEKIRJOITUSKÄYTÄNTÖJÄ OLI PAKKO MUUTTA JA OLI SIIRRYTTÄVÄ ASTEITTAIN KONEELLA PAINETTUIHIN ALLEKIRJOITUKSIIN⁶⁸

Seteleiden käsin allekirjoittaminen aiheutti päätöksentekijöille jatkuvaa päänsärkyä niin meillä kuin muualla. Kun seteleiden suosio kasvoi ja niitä alettiin tarvita normaaleissakin olosuhteissa suurempia määriä, luovuttiin käsin allekirjoittamisesta ja siirryttiin painettuihin nimikirjoituksiin. Näin toimittiin useassa maassa 1800-luvun jälkipuoliskolla.⁶⁹ Englannin pankki luopui seteleiden allekirjoittamisesta käsin jo vuonna 1853. Sen sijaan Yhdysvalloissa sisällissodan aikana 1860-luvulla luotettiin vielä käsityöhön, ja Etelävaltioiden seteleiden allekirjoittaminen ja numerointi työllisti lähes 300 virkailijaa. Ruotsissa seteleiden käsin allekirjoittamisesta luovuttiin vaiheittain. Ensi vaiheessa, vuosina 1872–1873 päätettiin, että molemmat 1 riikintaalerin setelin ja toinen 5 ja 10 riikintaalerin seteleiden allekirjoituksista painettiin.⁷⁰

Suomessa oli oman rahayksikön käyttöönoton yhteydessä tehty silloisen katsantokannan mukaan radikaali toimenpide, kun väliaikaisiksi katsottujen 1 ja 3 markan seteleiden allekirjoitukset kaiverrettiin kivipainolaattoihin. Valmistauduttaessa kymmenjärjestelmän mukaisten seteliarvojen liikkeeseenlaskuun ilmeni, että niiden käsin allekirjoittaminen tulisi pankin johtokunnan mielestä muodostamaan logistisen pullonkaulan koko projektille. Johtokunta ilmoitti pankkivaltuustolle, etteivät sen jäsenet muiden virkavelvollisuuksiensa ohella ehtisi allekirjoittaa pankin seteleitä siinä määrin, kuin se oli tarpeen uusien 5 ja 10 markan seteleiden liikkeeseen laskemiseksi.

Koska asiassa etenemisestä oli eriäviä mielipiteitä, pankkivaltuusto joutui keväällä 1874 äänes-

tämään allekirjoituskysymyksestä. Pankkivaltuutettu Carl Gustav Borg oli sitä mieltä, että pankin neljä kassanhoitajaa ehtivät hyvin allekirjoittaa tarvittavan määrän seteleitä muiden velvollisuuksiensa ohella, eikä heidän sijastaan ollut tarpeen käyttää ulkopuolisia. Sen sijaan pankkivaltuutettu Frans Hjelt halusi ennen päätöksentekoa tietää johtokunnan jäsenten vuoden aikana allekirjoittamien seteleiden määrän. Koska kuitenkin puheenjohtaja Robert Montgomery ja pankkivaltuutettu Carl Adolf Öhrnberg esittivät vanhan tilapäiskäytännön jatkamista, puheenjohtajan äänen ratkaistessa sitä päätettiin esittää keisarin hyväksyttäväksi.⁷¹

Johtokunnan esiin tuoma huoli seteleiden allekirjoittamisen aiheuttamista viiveistä seteleiden liikkeeseenlaskulle otettiin huomioon keisarin vuonna 1874 antamassa asetuksessa. Sen mukaan setelin tuli olla yhden johtajan (johtokunnan jäsenen) ja yhden muun virkailijan allekirjoittama. Allekirjoittajien virka-aseman nimikkeiksi seteleihin painettiin nyt "DIREKTÖR I BANKEN" ja "TJENSTEMAN I BANKEN".⁷² Siten myös virkanimikkeissä haluttiin ottaa huomioon seteleiden allekirjoittamisen todellinen tilanne, koska yksinomaan kassanhoitajien käyttö seteleiden allekirjoittamiseen ei riittäisi valmistauduttaessa vuoden 1875 tyyppin seteleiden liikkeeseenlaskuun. Jälkimmäinen virkanimike mahdollisti pankin eri tehtävissä toimivien virkailijoiden käytön allekirjoittamisessa. Samalla haluttiin päästä eroon pankin ulkopuolisten henkilöiden käytöstä toisina allekirjoittajina. Ulkopuolisia henkilöitä käytettiin edelleen allekirjoittajina johtokunnan jäsen-

Vuoden 1875 setelityypistä lähtien pankin ulkopuolisia allekirjoittajia käytettiin enää vain pankin johtokunnan jäsenten sijaisina. 5 markan setelin allekirjoittivat vuonna 1876 senaatin oikeusasiamiehen toimituskunnan protokollasihteeri Emil Anthoni ja pankin kirjanpitäjä Frans Stenfeldt. Pankkivaltuusto julkaisi 30.11.1876 ilmoituksen Wirallisessa lehdessä pankin seteleiden ulkopuolisista allekirjoittajista.

ten sijasta, joskin tätäkin pyrittiin välttämään ottamalla sopivia henkilöitä väliaikaisesti johtokuntaan.

Ensi vaiheessa senaatti määräsi seteleiden ulkopuoliset allekirjoittajat. Vielä senkin jälkeen kun pankkia valvomaan asetettiin senaatin sijasta pankkivaltuusto, ulkopuoliset allekirjoittajat valittiin usein senaatin toimituskuntien piiristä. Kuitenkin osa ylimääräisistä allekirjoittajista oli ollut aikanaan pankin palveluksessa, mutta jäänyt eläkkeelle tai eronnut pankista.

Kun pankin johto katsoi vuonna 1876 tarpeelliseksi tilata uuden erän 5 ja 10 markan seteleitä, päätettiin keisarille esittää aikaisemman asetuksen muuttamista siten, että se mahdollistaisi ulkopuolisten allekirjoittajien käytön pysyvänä menettelyinä. Keisari hyväksyi esityksen asetuksella lokakuussa 1876, koska maan rahaliikenteelle oli tärkeää, että uudet setelit ilman viivytystä ja tarvittavassa määrin tulisivat liikkeeseen. Samalla pankkivaltuusto veloitettiin ilmoittamaan maan virallisissa lehdissä, ketkä ulkopuoliset henkilöt se kulloinkin oli allekirjoitustehtävään nimennyt.

Asetuksen mukaan käytäntöä noudatettaisiin siihen asti, kunnes kysymys tulisi valtiopäivien käsiteltäväksi seuraavilla valtiopäivillä, mikä tapahtui vuonna 1877.⁷³

Pankkivaliokunta käsiteli vuoden 1877 valtiopäivillä keisarin asetusta. Siirtyminen kultakantaan merkitsi päätöksentekijöiden mielestä koko liikkeesä olevan setelistön vaihtamista vähitellen uusiin seteleihin, joiden tekstistä ilmeni seteleiden lunastettavuus kullassa. Tämä tuleva muutos tuki valtiopäivien pankkivaliokunnan mielestä allekirjoitusten painamista arvoltaan pieniin seteleihin. Allekirjoitusten painamista puolsi lisäksi se epäkohta, että pankille vieraat ja yleisölle tuntemattomat henkilöt allekirjoittivat seteleitä. Sen takia valiokunta esitti säädylle, että 50 markkaa pienempien seteleiden allekirjoitukset painettaisiin.⁷⁴

Säätyjen mielipiteet kuitenkin jakautuivat eikä tarpeellista enemmistöä saatu valiokunnan esitykselle, ja niin esitys siirtymisestä painettuihin nimikirjoituksiin raukesi sillä erää. Vuoden 1874

asetus palasi voimaan, ja pankkivaltuusto joutui toistuvasti esittämään poikkeuksia allekirjoituskäytäntöön ja ulkopuolisten henkilöiden nimeämistä tehtävään.⁷⁵ Ulkopuolisia käytettiin kuitenkin enää vain arvoltaan 50 markkaa pienempien seteleiden allekirjoittajina.

Vuoden 1880 lopulla oli tullut ilmeiseksi, ettei 5 ja 10 markan seteleitä pystytty enää laskemaan liikkeeseen siinä tahdissa, kun niiden kysyntä kasvoi. Näin oli, vaikka ehkä kirjoitusvälineiden paranemisen seurauksena yksi henkilö pystyi allekirjoittamaan jopa 2 000 seteliä päivässä. Koska tällainen mekaaninen toiminta päivä toisensa jälkeen oli rasittavaa, saattoi pankin ulkopuolinen henkilö allekirjoittaa keskimäärin vain 1 000 seteliä päivässä. Pankkivaltuusto päätti tilanteen johdosta esittää keisarin hyväksyttäväksi, että johtokuntaan voitaisiin nimetä tilapäisesti kaksi ylimääräistä jäsentä, joiden ainoana tehtävänä olisi seteleiden allekirjoittaminen.⁷⁶ Keisari ei kuitenkaan hyväksynyt tätä ehdotusta. Sen sijaan hän hyväksyi esityksen, että 5 ja 10 markan seteleiden allekirjoittamiseen voitaisiin käyttää pankin virkailijoita tai ulkopuolisia henkilöitä samoin edellytyksin nimien julkaisemisesta kuin edellisellä kerralla.⁷⁷ Päätös määrettiin jälleen olemaan voimassa siihen asti, kunnes asia valtiopäivillä tulisi säätyjen harkittavaksi, mikä tapahtui vuonna 1882.

Vuoden 1882 valtiopäivillä kokoontunut pankkivaliokunta uudisti jo edellisillä vuoden 1877 valtiopäivillä tekemänsä esityksen siirtymisestä allekirjoitusten painamiseen koneellisesti 50 markkaa pienempien seteleiden tapauksessa. Valiokunta hyväksyi perusteen, että seteleiden allekirjoittaminen oli yksitoikkoisuudellaan väsyttävää työtä ja piti epäkohtana sitä, että pankin ulkopuoliset henkilöt allekirjoittivat seteleitä. Lisäksi se arveli muutoksen vähentävän kustannuksia.

Valiokunnan mietinnössä viitattiin myös siihen, että kun painettuja allekirjoituksia oli käytetty tilapäisissä 1 ja 3 markan seteleissä, se ei ollut aiheuttanut hankaluuksia. Lisäksi uutena perusteena olivat edellisten valtiopäivien jälkeen liikkeestä löytyneet hyvätaoiset 10 markan setelin väärennökset. Pankkivaliokunnan mukaan niistä ei ainoatakaan ollut tunnistettu allekirjoitusten epäsäännöllisyyden perusteella. Siten vanhalla argumentilla käsin kirjoitetusta allekirjoituksesta apuna väärennösten torjunnassa ei näyttänyt enää olevan merkitystä. Ainoa näkökohta, joka tuki vallitsevaa allekirjoituskäytäntöä, oli setelilomakkeiden painaminen ulkomailla Kööpenhaminassa. Sen takia valiokunnan mielestä oli hyvä, että ne viimeisteltäisiin vasta Suomen Pankissa. Samaan tulokseen katsottiin kuitenkin päästävän siten, että käsin allekirjoittamisen sijasta nimikirjoitukset painettaisiin pankissa. Tällä kertaa säätyjen enemmistö tuki ehdotusta ja se lähetettiin keisarin hyväksyttäväksi, mikä toteutui asetuksella joulukuussa 1882.⁷⁸

Ensimmäinen seteli, johon uutta asetusta sovellettiin, oli vuoden 1882 tyyppin 10 markan seteli. Se laskettiin liikkeeseen huhtikuun lopussa 1883, ja tiedottaessaan tästä kansalaisille Suomalainen Wirallinen Lehti mainitsi nimenomaisesti tämän seikan lyhyessä uutisessaan.⁷⁹

Kun siis nyt arvoltaan 50 markkaa pienemmissä seteleissä siirryttiin painettuihin allekirjoituksiin, pankkivaltuusto esitti, että johtajan nimikirjoitus tulisi etusivun päätekstin alapuolelle keskelle seteliä ja sen alapuolelle toinen allekirjoitus kontrasigneerausena.⁸⁰ Tämän jälkeen näihin pieniarvoisiin seteleihin painettiin järjestelmällisesti pankin kassanhoitajan nimikirjoitus toisena allekirjoituksena. Luonnollisesti painettujen allekirjoitusten tapauksessa ei ollut enää välttämätöntä käyttää pankin

muiden virkailijoiden nimikirjoituksia. Tämä käytäntö, jonka mukaan ylempi tai vasemmanpuoleinen painettu nimikirjoitus oli johtokunnan jäsenen ja alempi tai oikeanpuoleinen pankin kassanhoitajan nimikirjoitus, jatkui 1880-luvulta aina 1950-luvulle asti. Tuolloin myös pankin muissa tehtävissä olevien virkailijoiden nimikirjoituksia ryhdyttiin painamaan seteleihin toisena allekirjoittajina. Pankin johtokunnan jäsenten nimikirjoitukset säilyivät seteleiden ensimmäisinä allekirjoituksina marka-ajan loppuun asti.

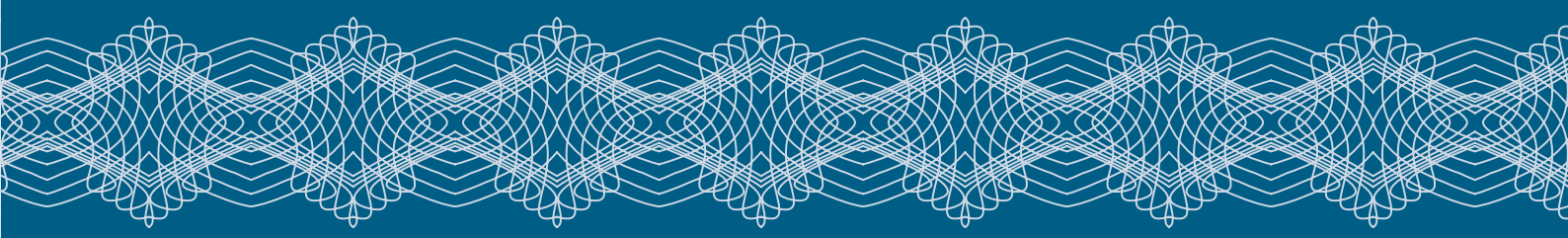
Käsin allekirjoittaminen jatkui kuitenkin 50 markan ja sitä suurempien seteliarvojen tapauksessa, sillä joulukuun 1882 asetus käsitteli vain painettuja allekirjoituksia. Käsin kirjoitettujen allekirjoitusten kohdalla jatkettiin vuoden 1874 asetuksen käytäntöä, jonka mukaan setelin tuli olla yhden johtajan (johtokunnan jäsenen) ja yhden muun virkailijan allekirjoittama. Isoja seteleitä allekirjoittikin käsin 1880- ja 1890-luvuilla kirjava joukko pankin henkilökuntaa, kuten johtokunnan sihteerejä, asiamiehiä, kamreereja, kirjanpitäjiä, konttorikirjureita, kirjaajia ja kanslisteja. Käyttämällä suurta joukkoa virkailijoita allekirjoittamaan seteleitä, riesa voitiin jakaa tasaisemmin ja kaikki virkailijat ehtivät hoitaa myös varsinaisia tehtäviään. Siten ”TJENSTEMAN I BANKEN” olisi sopinut edelleen erinomaisesti toisen allekirjoittajan virkanimikkeeksi, kun tehtävään ei enää käytetty pankin ulkopuolisia henkilöitä. Allekirjoittajien virka-aseman painamisesta seteleihin luovuttiin kuitenkin kaikkien uusien setelityyppien kohdalla vuodesta 1882 lähtien. *Helsingfors Dagbladet* lehden mukaan, joka yleensä tuntui olevan hyvin selvillä pankin johdon näkemyksistä, tämä tapahtui kielellisistä syistä.⁸¹

Viimeinen vaihe siirtymisessä painettuihin allekirjoituksiin saavutettiin vuosisadan vaihteessa.

Kun arvoltaan 50 markkaa ja sitä suurempien seteleiden allekirjoitettava kappalemäärä oli edellisen uudistuksen jälkeisinä vuosina 1883 ja 1884 keskimäärin 28 000, se oli vuosina 1895–1899 nousut keskimäärin 102 000:een. Siten 1890-luvun lopulla oli tultu tilanteeseen, jossa myös arvoltaan suurempien seteleiden kysynnän lisääntyttä niiden käsin allekirjoittamista alkoi olla mahdotonta ylläpitää ilman koko ajan kasvavaa joukkoa allekirjoittajia. Ajatusta muuttaa käytäntöä helpotti myös se, etteivät seteleiden painetut allekirjoitukset 50 markkaa pienempien seteleiden tapauksessa olleet johtaneet mihinkään ongelmiin.

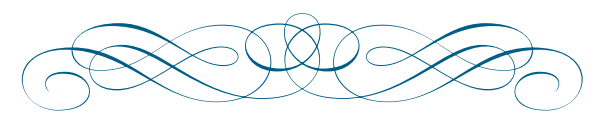
Kun lisäksi Suomen Pankin tehtävät olivat kehittyneet yhä enemmän keskuspankin omaisiksi, oli vaikea perustella seteleiden yksitoikkoista ja hyödyttömältä tuntuvaa käsin allekirjoittamista yhdeksi johdon ja henkilökunnan keskeiseksi tehtäväksi. Tämän takia pankkivaltuusto kokouksessaan vuoden 1899 lopulla päätti ehdottaa valtiopäivien pankkivaliokunnalle siirtymistä kaikissa seteliarvoissa painettuihin allekirjoituksiin. Pankkivaltuusto korosti, että pankin johdon käsityksen mukaan kaikissa Euroopan pääpankeissa nimien allekirjoitukset painettiin huolimatta siitä, että niiden setelit olivat alttiimpia väärennöksille kuin Suomen Pankin setelit.⁸²

Tämä korostus tuntuu siinä mielessä erikoiselta, että Ruotsissa 50 ja 100 kruunun seteleiden toinen allekirjoitus painettiin, mutta toinen allekirjoitettiin käsin aina vuoteen 1903 asti. Lisäksi 1 000 kruunun seteleiden allekirjoitukset painettiin ensimmäisen kerran vasta vuonna 1932.⁸³ Ehkä selyksenä on se, ettei Ruotsin valtakunnanpankkia luettu Euroopan pääpankkien joukkoon. Joka tapauksessa keisarin hyväksyttyä säätyjen esityksen pankin kaikkien seteleiden nimikirjoitusten painamiseen siirryttiin pankin setelipainossa vuonna 1901.⁸⁴

6

*Suomen Pankin
setelipainon perustaminen ja
sen ensimmäiset setelit*

Keskustelu omasta setelipainosta käynnistyi, ja valtiopäivät hyväksyi painon perustamisen vuonna 1885

Asetus rahapajasta Suomeen annettiin vuonna 1860 samassa yhteydessä kuin asetus ruplasetelisarjan korvaamisesta samanarvoisilla mutta markoissa ilmaistuilla seteliarvoilla. Rahapaja aloitti toimintansa vuonna 1864. Olikin varsin ilmeistä, että eri yhteyksissä heräsi myös kysymys seteleiden painamisesta kotimaassa. Lukuun ottamatta tilapäisiksi tarkoitettuja 1 ja 3 markan seteleitä suuriruhtinaskunnan setelit oli painettu ulkomailla jo vuodesta 1822 lähtien. Näitä tunteja kuvasi Soldanin lausunto vuonna 1875, kun käynnissä oli tarjouskilpailu uusien seteleiden painamisesta. Hän myönsi, että hänen lempiajatuksensa oli, että seteleitä voitaisiin ryhtyä painamaan kotimaassa, minkä hän katsoi edustavan myös laajojen kansalaispiirien näkemystä.¹ Tilgmannin puutteellisen suunnitelman takia hän ei kuitenkaan kyennyt tukemaan ajatusta, ja aikomus kotimaisesta setelipainosta ei vielä tuossa vaiheessa johtanut tulokseen.

Soldan oli nostanut kysymyksen esiin varhain myös Thielen kirjapainon kanssa. Tämä ilmeni, kun Soldan loppuvuonna 1876 kultakantaan siirtymisen vaikutuksia arvioidessaan kysyi Thielen valmiuksia hankkia vielä yksi laakapainokone. Andreas Thiele kielteisessä vastauksessaan

viittasi tilanpuutteen ohella Soldanin aikanaan mainitsemaan mahdollisuuteen Suomen Pankin oman setelipainon perustamisesta.²

Vastaavanlaista keskustelua käytiin todennäköisesti myös pankin johtokunnassa, ja johtokunta nosti kysymyksen pankin yhteyteen perustettavasta setelipainosta pankkivaltuustossa ensimmäisen kerran elokuussa 1879. Keskustelun tuloksena pankkivaltuusto pyysi johtokuntaa selvittämään, mitkä olivat Ruotsin Valtakunnanpankin kustannukset seteleiden painamisesta. Asia oli uudelleen esillä lokakuussa 1881, jolloin pankkivaltuusto katsoi tarvitsevänsä vielä lisäselvityksiä asiassa.³

Lisäselvityksiä pyydettiin Emil Grönvikiltä, joka lähetti marraskuussa 1881 yksityiskohtaisen kustannusarvion Suomen Pankin setelipainon perustamisesta lähtökohtanaan 10 000 arvoltaan pienen setelin painaminen päivittäin. Arvio sisälsi muun muassa kahden laakapainokoneen, numerointikoneen ja arkkien leikkauskoneen hankinnan sekä galvanoplastisen laboratorion perustamisen ja tarvittavan henkilökunnan palkat. Mikäli myös arvoltaan suuret setelit otettaisiin tuotanto-ohjelmaan, tarvittaisiin lisäksi kolme kuparipainokonetta

sekä lisää alan henkilökuntaa.⁴ Kustannusarvio toimitettiin valtiopäivien pankkivaliokunnalle yhdessä muun dokumentaation kanssa, joka sisälsi muun muassa Soldanin tammikuussa 1877 laatiman kertomuksen.

Huolimatta pankkivaltuuston toimittamasta runsaasta materiaalista pankkivaliokunta ei koontuessaan vuonna 1882 katsonut, että aineisto oli riittävä esityksen tekemiseksi valtiopäiville. Näin oli huolimatta siitä, että pankkivaliokunta näki hyvät perusteet seteleiden painamisen siirtämiseen kotimaahan. Pankkivaliokunta kaipasi esimerkiksi pankin pääjohtaja Gustaf Samuel von Troilin Ruotsin Valtakunnanpankkiin tekemän vierailun raportista laskelmaa, mitkä setelinvalmistuksen kustannukset olivat. Toimitettu materiaali ei myöskään sisältänyt kaikkia kustannuksia, kuten alkuperäislaattojen kaivertamista.

Valiokunnassa käyty keskustelu nosti kuitenkin esiin joukon mielenkiintoisia kysymyksiä. Jo tuolloin valiokunta totesi kokemuksen vahvistamana totuutena, että teollisuuslaitokset harvoin voivat ylläpitää tarkoituksenmukaisimpia työjärjestelmiä julkisen vallan omistuksessa.⁵ Viimeisten runsaan sadan vuoden aikana on ollut poliittisia ja muita perusteita seteleiden painamiseen julkisen vallan toimesta, mutta tänä päivänä esimerkiksi kaikki pohjoismaisten keskuspankkien omistamat setelipainot ja paperitehtaat on joko myyty yksityisille tai suljettu, osin syistä, jotka olivat pankkivaliokunnassa esillä jo vuonna 1882.

Pankkivaliokunta kuitenkin totesi, että asian tärkeyden vuoksi pankkivaltuuston tulisi valmistautua hyvissä ajoin siihen, että asian ratkaisemiseksi uusi esitys voitaisiin lähettää seuraaville valtiopäiville. Seuraavina vuosina ajatus

seteleiden painamisen siirtämisestä Helsinkiin nousikin säännöllisesti esiin pankkivaltuuston keskusteluissa milloin omana kysymyksenään, milloin epäsuoremmin jonkin seteleiden valmistusta koskevan yksittäispäätöksen yhteydessä. 50 markan setelin painamisesta käydyn keskustelun yhteydessä marraskuussa 1884 pankkivaltuusto ilmaisi selvästi haluavansa painoalan asiantuntijan tekemän selvityksen asiasta. Pian johtokunta ilmoittikin pankkivaltuustolle, että se oli saanut tarjouksen litografi Ferdinand Tilgmannilta ja vähän sen jälkeen myös Weilin & Göösin tehdas- ja kirjapaino-osakeyhtiöltä.⁶

Tilgmannia ei varmasti tarvinnut pyytää kahta kertaa tarjousta tekemään. Hän oli ehdottanut seteleiden kotimaista valmistamista jo yli kymmenen vuotta aikaisemmin. Ehkä silloisten kokemusten opettamana hän ei nyt ehdottanut oman painon perustamista, vaan lähti seteleiden valmistuksesta pankin yhteydessä, ja ehdotti tarkoitukseen pankin talousrakennuksen korottamista. Tilgmannin tarjouksessaan ehdottamaa mallia noudatettiin monilta osin myöhemmin hänen kanssaan tehdyssä sopimuksessa. Lisäksi hän toi esiin tarpeen tutustua ulkomailla uusimpiin menetelmiin sekä seteleiden suunnittelijoihin ja kaivertajiin. Hän esitti myös kustannusarviot eri seteliarvojen painamisesta, joka perustui 50, 100 ja 500 markan setelin toisen puolen painamiseen kuparipainolla ja lisäksi kuparikkiliseiden käyttöön. Johtokunta oli innoissaan Tilgmannin tarjouksesta ja vedoten tämän taiteelliseen suuntautumiseen vakuuttunut siitä, että pankki tulisi saamaan entistä paremmat setelit. Lisäksi johtokunta uskoi tultavan toimeen pienemmällä varastoilla, jolloin myös väärnökseen pystyttäisiin reagoimaan nopeammin.⁷

Weilin & Göösin tarjous puolestaan perustui seteleiden painamiseen yrityksen omissa tiloissa. Tarjouksen pohjana oli yrityksen toisen perustajan K. G. Göösin tekemä ulkomaanmatka edellisen vuoden keväällä Saksaan, Ranskaan ja Tanskaan. Porvarissäädyn edustajana vuoden 1882 valtiopäivillä Göös oli hyvin selvillä keskusteluissa esiin nousseesta uudesta liiketoimintamahdollisuudesta.

Göös oli pyrkinyt vierailemaan Giesecke & Devrientin painossa siinä kuitenkaan onnistumatta. Hänen vierailunsa Leipzigin rajoittui käyntiin suuressa sikäläisessä kirjapainossa, jonka sähköisistä viestintäjärjestelmistä Göös kertoi innostuneena pankin johtokunnalle lähettämässään raportissa. Berliinissä Göös tutustui valtionpainoon, jonka edeltäjistä toinen oli painanut Suomen vuoden 1862 tyyppin setelit. Berliinin valtionpaino valmisti tuohon aikaan vuosittain yli 800 miljoonaa varmuustuotetta, ja seteleiden painamisen ja sen valvonnan järjestelmät olivat pitkälle kehittyneet. Göösin matkaraportissa on mielenkiintoinen aikalaistodistus, jossa kerrotaan, kuinka valokuvauksen kehittyminen oli vaikuttanut seteleiden painamiseen Berliinin valtionpainossa kahdella tavalla: seteleiden painamisessa käytettyjen värien valintaan ja värillisten kuitujen sisällyttämisen paperiin.⁸

Göösin tarjous painaa edullisesti seteleitä ei kuitenkaan saanut johtokunnan kannatusta. Perusteena nuivaan suhtautumiseen oli se, ettei johtokunta halunnut jättää seteleiden valmistusta eikä erityisesti laattojen valmistuksessa käytettyä galvanoplastista osastoa enää ulkopuoliseen hoitoon, vaan halusi kaiken toiminnan tapahtuvan pankin tiloissa. Myös se, että setelit vaatisivat vain kolme painovaihetta silloisen

kuuden sijasta, herätti kysymyksiä seteleiden laadusta väärennösten torjunnassa.

Saamansa kahden tarjouksen perusteella pankkivaltuusto lähetti säätyjen pankkivaliokunnalle kirjeen käsiteltäväksi valtiopäivillä. Pankkivaltuusto viittasi siinä pankkivaliokunnan edellisillä valtiopäivillä esittämään käsitykseen seteleiden ulkomailla painamisen aiheuttamista epäkohdista ja ehdotukseen painamisen järjestämisestä kotimaassa, mieluusti yksityisen toimesta, mutta pankin rohkaisemana.

Pankkivaltuuston mielestä paras ratkaisu olisi kuitenkin se, että seteleiden painaminen tapahtuisi pankin tiloissa. Koska pankkivaltuusto ei pystynyt ottamaan kantaa Tilgmannin ehdotukseen pankin talousrakennuksen käytöstä tarkoitukseen, tarvittaisiin ehdotuksesta jonkun asiantuntijan lausunto. Sen saamisessa jouduttaisiin turvautumaan ulkomaiseen asiantuntemukseen, mutta ennen kuin niin pitkälle mentäisiin, pankkivaltuusto halusi pankkivaliokunnan mahdollisen hyväksynnän asiassa etenemiselle. Sen takia pankkivaltuusto pyysi pankkivaliokuntaa ehdottamaan säädyille, että pankin talousrakennusta korotettaisiin tarkoitukseen sopivaksi ja pankki voisi käynnistää sopimusneuvottelut kokeneen painajan kanssa. Tämä henkilö voisi pankin tuella tutustua ulkomailla setelin painamisen nykytilaan. Lisäksi pankkivaltuusto pyysi säätyjen hyväksyntää muiden tarpeellisten toimenpiteiden käynnistämiseksi asiassa.⁹

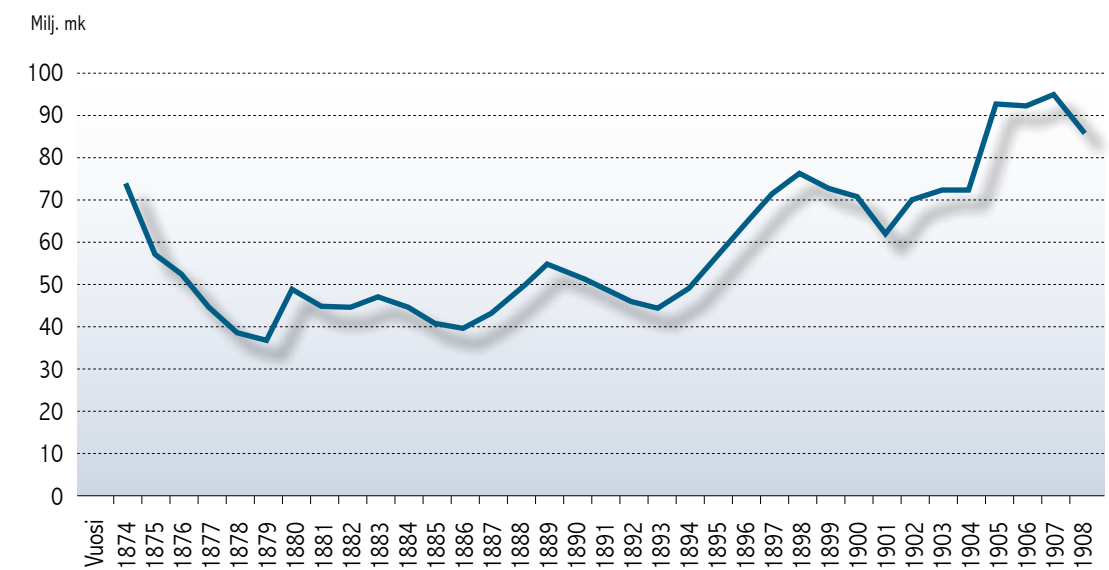
Pankkivaliokunta perehtyi yksityiskohtaisesti pankkivaltuuston esitykseen ja käytti asiantuntijoita sen arvioimiseksi. Lisäksi se valmistutti omia piirustuksia pankin talousrakennukseen suunnitellusta tilasta. Valiokunta oli yhtä mieltä pankkivaltuuston kanssa siitä, että seteleiden val-

mistuksen tulisi tapahtua pankin tiloissa, mikä pudotti Weilin & Göösin ehdotuksen tarkastelusta. Valiokunta piti kuitenkin pankin kustannusarviota rakennuksen muutostöistä ja Tilgmannin esitystä tarvittavista koneista niukkoina ja esitti oman arvionsa. Erilaisia mielipiteitä syntyi lähinnä siitä, omistaisiko Suomen Pankki vai setelipainon hoitaja setelipainon koneet. Molemmilla vaihtoehdoissa nähtiin puolensa, mutta asia esitettiin jätettäväksi pankin johdon päätettäväksi, samoin seteleiden valmistuksesta vastaavan, ammatissa kokeneen henkilön valinta.

Säädyt hyväksyivät pankkivaliokunnan esityksen ja myönsivät tarkoitukseen enintään 100 000 markan määrärahan.¹⁰ Pankkivaltuusto pyysi johtokuntaa sen mukaisesti valmistelemaan pankin talousrakennuksen korottamisen piirustukset sekä muut tarvittavat menettelyt

asiassa etenemiseksi. Ensi vaiheessa pankkivaltuusto hyväksyi johtokunnan esittämän 1 500 markan määrärahan, joka käytettäisiin Tilgmannin matkaan ulkomaille tutustumaan setelipainamisen nykytilaan ja uusiin virtauksiin. Muut toimenpiteet päätettiin jättää siihen, kun Tilgmann olisi antanut raportin matkastaan.¹¹

Perustaminen ja muut toimet etenivät tämän jälkeen vauhdilla. Tilgmann kannatti matkansa jälkeen edelleen aikaisempaa ehdotustaan pankin talousrakennuksen korottamisesta setelipainon tarpeisiin ja piti pankkivaliokunnan pyynnöstä tehtyä luonnospirrosta rakennuksen muuttamisesta täysin tarpeiden mukaisena. Kun arkkitehti Albert Mellinin mittauksen ja laskelmien mukaan muutos ei tulisi vaikuttamaan pankin valaistusolosuhteisiin, johtokunta oli ajan säästämiseksi pyytänyt häntä valmistamaan lopulliset piirus-

Kuvio 4. Liikkeessä oleva setelistö 1874–1908

Lähde: Schybergson (1914) Liitetaulukko 1.

tukset ja kustannuslaskelmaehdotuksen talousrakennuksen korottamisesta. Tilgmannilla ei ollut piirustuksiin mitään huomautettavaa, ja pankin johtokunta esitti vain savupiipun lisäämistä rakennukseen symmetrian vuoksi. Pankkivaltuusto hyväksyi esitetyt toimenpiteet ja senaatti rakennuksen piirustukset maaliskuussa 1886.¹²

Keskustelussa oman setelipainon perustamisesta ei missään vaiheessa käytetty perusteluna seteleiden kysynnän lisääntymistä tai painamisen volyymeihin liittyviä näkökohtia. Se olisi ollutkin vaikeaa, sillä seteleiden kysyntä ei ollut saavuttanut samaa tasoa kuin siihen asti huippuvuotena 1874. Liikkeessä olevan setelistön arvo oli omasta

setelipainosta käydyin keskustelun aikana vain 40 ja 50 miljoonan markan välillä oltuaan vuonna 1874 yli 70 miljoonaa markkaa (kuvio 4).

Sinänsä setelistön liikkeessä oleva määrä ei olennaisesti poikennut määrästään muissa Pohjoismaissa, sillä vuoden 1888 lopussa seteleitä oli henkeä kohden liikkeessä Tanskassa 49, Ruotsissa 35, Norjassa 29 ja Suomessa 22 markkaa. Tämä vertailu osoitti valtiopäivien pankkivaliokunnan mukaan, että setelit olivat tavallisia vaihdon välineinä kaikissa kyseisissä maissa.¹³ Markka oli tuolloin vuoden 2018 rahassa runsaat 5,5 euroa eli Suomessa seteleitä oli henkilöä kohti noin 122 nykyisen euron edestä.¹⁴

Setelipaino oli pankin paino, jonka esimiehenä toimi Ferdinand Tilgmann sovitun työn- ja kustannusjaon mukaan

Ulkomaanmatkansa jälkeen Tilgmann ehdotti kaikkien seteliarvojen painamista samalla menetelmällä, minkä seurauksena hänen aikaisemmin esittämänsä 5, 10 ja 20 markan seteleiden kustannustarjous kaksinkertaistui. Yhtenäisen painoprosessin seurauksena setelin hinta perustui pelkästään seteleiden määrään arkilla eli 5, 10 ja 20 markan seteleiden hinta oli kolmasosa ja 50 sekä 100 markan seteleiden puolet 500 markan setelin hinnasta. Sen jälkeen kun pankkivaltuusto hyväksyi painoon tarvittavien koneiden hankinnan pankin kustannuksella, Tilgmann oli valmis alentamaan hintatarjoustaan kymmenellä prosentilla. Koneet hankittiin Sigliltä Wienistä ja Johannisbergissä Saksassa sijaitsevalta yritykseltä Klein & Forst & Bohn. Painokoneiden käyttövoimana ollut kaasumoottori hankittiin saksalaiselta Gasmotorenfabrik Deutzilta.¹⁵

On sinänsä mielenkiintoista, että valmisteluissa edettiin näin pitkälle ennen muodollista päätöstä Tilgmannin valitsemisesta seteleiden painamisesta vastaavaksi henkilöksi. Pankkivaltuusto ei halunnut tehdä sopimusta ennen kuin kaikki setelinvalmistukseen liittyvät kustannukset olivat tiedossa, ja ilmeisesti Tilgmannille riitti, että kaikki käytännön toimenpiteet osoittivat hänen tulevaan valitsemiseensa tehtävään. Jo hänen ulkomaista tutustumismatkaansa koskeva pankkivaltuuston päätös oli muotoiltu siten, että matkan tekee pankin seteleiden valmistamiseen valittava kokenut ammattihenkilö.¹⁶

Johtokunnan päätösesitys Tilgmannin kanssa tehtävästä sopimuksesta tuli pankkivaltuuston käsittelyyn vasta kesäkuussa 1886. Ehdotukseensa johtokunta oli liittänyt kopion myös Ruotsin Valtakunnanpankin ja seteleiden valmistuksesta

vastaavan henkilön välisestä sopimuksesta vuodelta 1872. Se oli hyvin yksityiskohtainen ja antoi hyvän kuvan seteleiden painamiseen tuohon aikaan tarvituista koneista ja tarvikkeista.

Myös pankin sopimus Tilgmannin kanssa oli yksityiskohtainen tehden selväksi työn- ja kustannusten jaon osapuolten välillä kaikkien seteleiden painamisessa tarvittavien koneiden ja materiaalien osalta. Sopimuksen mukaan pankki otti Tilgmannin setelipainonsa esimieheksi. Siten oli selvää alusta alkaen, että kyseessä oli pankin setelipaino eikä Tilgmannin oma, pankin tiloissa toimiva paino.¹⁷ Pankki antoi ja ylläpiti tilat sekä kustansi koneet, alkuperäislaatat ja

Ferdinand Tilgmann osallistui Suomen Pankin seteleiden painamiseen jo 1860-luvulla, ja oli vuodesta 1886 kuolemaansa vuonna 1911 asti Suomen Pankin setelipainon esimies.

setelipaperin Tilgmannin käyttöön. Tilgmann puolestaan vastasi toiminnan pyörittämisestä, koneiden ylläpidosta, painomateriaalien hankkimisesta sekä työntekijöiden palkoista. Mielenkiintoinen yksityiskohta oli Tilgmannin vastuu jokaisesta setelipaperiarkista sen rahasumman mukaisesti, jonka kyseiselle arkille painetut setelit muodostivat. Se varmasti kannusti setelipaperin huolelliseen käsittelyyn. Tilgmannin tehtävänä oli myös toimia asiantuntijana uusien setelimallien kohdalla ja sopia pankin nimissä piirustusten ja kaiverrusten tekemisestä.¹⁸

Pankkivaltuusto hyväksyi sopimuksen lukuun ottamatta pykälää, jonka mukaan setelin painolaatat ja kliseet tulisi valmistaa samassa laitoksessa kuin niiden kaiverrus oli tapahtunut. Pankkivaltuuston mielestä koko painoprosessin kontrolli oli äärimmäisen tärkeää ja edellytti, että painolaatat ja kliseet valmistettaisiin setelipainon omassa galvanoplastisessa ateljeessa. Tästä periaatteesta jouduttiin kuitenkin tinkimään setelipainon ensimmäisen eli vuoden 1886 tyyppin 5 markan setelin laattojen valmistuksen yhteydessä. Ne valmistettiin aikataulusyistä alkuperäislaattojen tavoin Berliinin valtionpainossa.¹⁹

Tilgmannin sopimusta tarkistettiin muutama kerran. Vuonna 1889 kun valmistus oli löytänyt vakiintuneet muodot, sovittiin seteleiden toimitusaikataulusta. Sen mukaan viiden viikon kuluessa siitä, kun Tilgmann oli vastaanottanut setelipaperin, hänen tuli toimittaa valmiit setelit sekä niiden painamisen tuloksena syntynyt makulatuuri pankille. Tilgmannin oli lisäksi korvattava pankille makulatuuri, joka ylitti kuusi prosenttia. Seuraava merkittävä sopimustarkistus allekirjoitettiin vuonna 1897, kun seteleiden etusivut ryhdyttiin painamaan englantilaisessa

painotalossa Bradbury, Wilkinson & Co:ssa (asiasta lähemmin seuraavassa luvussa).²⁰

Ferdinand Tilgmann oli setelipainon esimiehen tehtävässä seurasi hänen poikansa Ernst Tilgmann vuosina 1911–1921 ja lyhyen aikaa vielä uudella nimikkeellä, setelipainon johtajana vuosina 1921–1922. Kun seuraavassa puhutaan Tilgmannista, tarkoitetaan Ferdinand Tilgmannia. Ernst Tilgmannin yhteydessä mainitaan hänen koko nimensä.

Pankin johto pohti myös, miten setelinvalmistuksen valvonta tulisi järjestää. Johtokunta käytti tässä yhteydessä hyväkseen Emil Grönvikin monivuotista kokemusta asiassa ja hänen ehdotuksensa tukeutuen esitti valvonnan rajoittamista setelipaperiin ja painolaattojen valmistukseen. Varsinaisen tuotannon valvomisen pankin taholta katsottiin vähentävän painon esimiehen arvovaltaa. Pankkivaltuusto keskusteli pitkään asiasta, ja siitä esitettiin erilaisia näkemyksiä. Lopulta pankkivaltuusto hyväksyi johtokunnan esityksen kuitenkin sillä lisäyksellä, että painon valvojan tulisi määrääjain suorittaa koko painon inventointi ja raportoida siitä johtokunnalle. Ensimmäiseksi valvojaksi johtokunta nimitti pitkään kokemustaan valvonnasta jo kartuttaneen Grönvikin.²¹

Setelinvalmistuksen valvonta tuli uudelleen käsittelemään, kun pankin tilintarkastajat vuotta

1887 koskevassa tarkastuksessaan edellyttivät tehokkaampaa järjestelmää siinä vaiheessa, kun asiasta oli riittävästi kokemuksia. Tilintarkastajat esittivät, että kirjapainon laskin sinetöitäisiin metallilangalla ja pankin tarkoitukseen hankkimalla leimalla. Pankin johtokunta ei kuitenkaan pitänyt ehdotusta tarkoituksenmukaisena, koska se olisi edellyttänyt painamisen jatkuvaa valvontaa. Johtokunta ehdotti sen sijaan muita setelipaperin valvontaan, valmiiden seteleiden varastointiin ja setelimakulatuuriin käsittelemään liittyviä toimenpiteitä.²²

Valvonta-asiaan palattiin vuonna 1891, jolloin johtokunta ehdotti painolaattojen säilyttämistä työpäivien jälkeen erityisessä kassakaapissa, johon vain pankin setelipainolle nimeämällä valvojalla olisi avain. Samoin kuparipaino-osasto päätettiin lukita lounastauon ajaksi, jonka jälkeen painon valvoja tarkisti, että kaikki laatat olivat tallella.²³

Seteleiden painamisen siirryttyä kotimaahan pankkivaltuustolle tuli uusi tehtävä seteleiden painamisessa syntyneen makulatuuriin polttamisen valvonnassa jo aikaisemmin tehtäviin kuuluneen kuluneiden seteleiden polttamisen valvonnan ohella. Koska tätä tarkoitusta varten varattu uuni ei ollut ensi vaiheessa tarkoitukseen riittävän vahva, suoritettiin ensimmäinen poltto paikallisen kaasulaitoksen tiloissa.²⁴

Oman setelipainon perustaminen johti seteleiden uusimiseen

Kultakatteiset setelit oli laskettu liikkeeseen yksi kerrallaan lähtien 10 markan setelistä vuonna 1878 ja päättyen 50 markan seteliin vuonna 1887. Siten kultakantaseteleiden käyttöön-

toon oli kulunut lähes vuosikymmen. Itse asiassa 50 markan seteli oli otettu käyttöön vasta sen jälkeen, kun pankki oli allekirjoittanut sopimuksen Tilgmannin kanssa. Pankin johdon pöytä-

kirjoista ei tässä yhteydessä löydy eksplisiittistä mainintaa seteleiden ulkoasun uusimisesta eikä varsinkaan siitä, että koko käytössä oleva setelityyppi uusittaisiin.

Pankkivaltuuston puheenjohtaja Frans Hjelt mainitsi kuitenkin Kööpenhaminaan vuonna 1884 suuntautuneen matkansa raportissa, tutustuttuaan siellä seteleiden painamiseen, että myös 10 ja 20 markan seteleissä tulisi käyttää kuparipainoa.²⁵ Lisäksi pankin johtokunta perusteli Tilgmannin esittämää kustannustarjousta hänen taiteellisella suuntauksellaan, jonka tuloksena pankki tulisi saamaan silloista paremmat setelit. Ajatus setelityypin uusimisesta saattoi myös sisältyä epäsuorasti Tilgmannille annettuun toimeksiantoon tutustua ulkomaan matkallaan setelin painamisen uusiin virtauksiin.

Tilgmannille setelistön uusiminen oli kuitenkin ilmeisesti alusta alkaen selvä. Jo tarjouksessaan hän toi esiin tarpeen tutustua ulkomailla ei pelkästään uusimpiin menetelmiin vaan myös seteleiden suunnittelijoihin ja kaivertajiin. Hän käynnistikin välittömästi uusien setelimallien suunnittelun samalla kun tutustui setelipainamisen uusiin virtauksiin. Seteleiden suunnittelijoihin ja kaivertajiin tutustumisen ohella hän käynnisti jo ensimmäisen uuden setelin luonnostelun omalla vastuullaan.

Uusi setelityyppi oli myös Tilgmannin heinäkuussa 1885 pankin johtokunnalle toimittaman matkakertomuksen johtopäätös. Hän esitti raportissaan, että seteleiden molemmilla sivuilla käytettäisiin mustaa kuparipainoväriä ja pohjaväriä jotain kirjapainoväriä. Hänen mielestään se olisi tarkoituksenmukaista sekä taiteellisesti että väärennösten torjunnan ja seteleiden kestävyden kannalta.

Tilgmannin ehdotuksen saattamiseksi oikeaan perspektiiviin on viitattava lausuntoon, jonka pankin johtokunta pyysi Ruotsin Valtakunnanpankin setelipainon johtajalta Jacob Baggelta. Baggen lausunnon mukaan kuparipainon käyttämisestä setelin molempien puolten painamiseen oli tuossa vaiheessa kokemusta vain Itävalta-Unkarin vuoden 1880 setelityypissä.²⁶ Bagge oli ollut tutustumassa Wienissä seteliväärennösten torjuntaan, joten hän varmasti tiesi, mistä puhui. Itävaltalaislähteen mukaan Itävalta-Unkarin vuoden 1880 setelityyppi painettiin menetelmällä, jossa laattojen kaivertamiseen käytettiin valokuvausta, ja varsinaisesti kaiverruspainoa käytettiin ensimmäisen kerran setelien molempien puolten painamiseen vasta 1900-luvun alussa. Siten Tilgmannin ulkomaanmatkallaan kehittämä ehdotus edusti todella uusinta uutta varmuuspainamisessa.²⁷

Tilgmann piti mustaa kuparipainoväriä parempana kuin muita värejä sen selvyuden ja terävyyden takia, mutta myös kustannussyistä. Kun hänen esityksensä perustui seteleiden painamiseen uudella menetelmällä, se puolsi myös uuden ulkoasun kehittämistä seteleille. Johtokunta kannatti Tilgmannin ehdotuksia, koska 10 markan setelin väärennökset (asiasta lähemmin luvussa 8) olivat jättäneet syvän haavan. Johtokunnan mukaan uudella menetelmällä voitaisiin poistaa ne puutteet, jotka vaivasivat pankin silloisia seteleitä. Pankin setelit tulisi painaa parhaalla käytettävissä olevalla menetelmällä niin kauan kuin hintasuhteet eivät asettaisi sille esteitä.

Soldan oli osin sattumalta luonut luottamuksellisen suhteen tanskalaiseen painoon ja saman maan piirtäjiin ja kaivertajiin. Tilgmann tukeutui saksalaiseen kielialueeseen ja sen tieto-

Tilgmann oli pyytänyt saksalaista professoria Friedrich Wandereria tekemään piirustukset uudesta 5 markan setelistä. Pankin kokoelmasta löytyy lyijykynäpiirustus 5 markan etusivusta, joka saattaa olla Wandererin alkuperäinen piirustus.

Wanderer voitti myöhemmin Saksan "pitkän" 100 markan setelin suunnittelukilpailun. Seteli sai kritiikkiä hankalan muotonsa (pituus yli 20 senttimetriä) ja sotaisan takasivunsa takia. Etualalla vasemmalla setelissä oli myös samanlaisia yksityiskohtia kuin Wandererin Suomen Pankille suunnittelemassa setelissä.

taitoon. Hän tunsi sen luonnollisesti erinomaisesti, koska oli syntynyt Saksassa ja saanut siellä kirjapaino-oppinsa.

Johtokunta kannatti Tilgmannin käynnistämää alustavia keskusteluja Nürnbergin Taide-teollisuuskoulun professorin Friedrich Wandererin kanssa uusien seteleiden piirustusten tekemiseksi. Wanderer oli saavuttanut tunnettuutta erityisesti taideteollisuuden alueella ja julkaissut useita oppikirjoja. Hän voitti myöhemmin Saksan keisarikunnan 100 markan setelin suunnittelukilpailun. Siten hän oli perehtynyt alaan, ja Tilg-

mann oli toimittanut hänelle sopivia suomalaisia aiheita 5 markan seteliä varten. Johtokunta pyysi pankkivaltuuston hyväksymistä sille, että Tilgmann oli aikataulusyistä omalla vastuullaan pyytänyt Wandereria tekemään luonnoksen uudeksi 5 markan seteliksi. Vastaavasti siunausta pyydettiin paperinäytteiden hankkimiseen Dürenissä Saksassa sijaitsevalta Carl Schleicher & Schüll nimiseltä yritykseltä.²⁸ Tilgmann oli toiminnan mies, mikä oli tullut selväksi jo vuosina 1874–1875, ja hän oli ryhtynyt merkittäviin toimiin jo ennen nimitystään setelipainon esimieheksi.

5 markan seteli 1886

5 markan setelin varastot suhteessa niiden tarpeeseen olivat muita seteliarvoja pienemmät, mikä tuki sen uusimista ensimmäiseksi. Vuoden 1884 lopussa 5 markan seteleitä ja niiden lomakkeita oli pankin hallussa vielä runsaan kuuden vuoden tarve, jos setelivarastoa verrataan vuoden 1884 aikana poltettuihin seteleihin. Mitenkään akuutti ei 5 markan setelin uusimistarve siis ollut, mutta muiden seteliarvojen kohdalla varas-

tot olivat suhteellisesti vielä suuremmat.²⁹ Kun koko painoprosessin kontrolli haluttiin saada pankin yhteyteen, on ymmärrettävää, että prosessin toimivuus haluttiin mahdollisimman nopeasti testata uuden setelityypin avulla. Riskitömintä se oli pieniarvoisen setelin tapauksessa.

Pankkivaltuusto hyväksyi Tilgmannin toimenpiteet 5 markan setelin luonnosten tilaamiseksi. Saatuaan Wandererin luonnokset johtokunta pyysi niiden ulkoasusta professori Adolf von Beckerin ja kansatieteellisiä esineitä

5 markan setelin piirustuksia käsiteltiin useaan kertaan pankkivaltuuston kokouksissa, ja Tilgmann laati useita vedoksia ennen kuin pankkivaltuusto hyväksyi setelin ulkoasun.

kuvanneen taidemaalari Severin Falkmanin lausuntoa. Molempien mielestä ornamentit olivat taitavasti aseteltuja ja ansiokkaasti toteutettuja.

Toimittaessaan piirustukset pankkivaltuuston käsiteltäväksi johtokunta esitti, että samantyyppistä ulkoasun asetelua tulaisiin käyttämään myös 10 ja 20 markan seteleissä. Pankkivaltuusto pyysi Tilgmannia viimeistelemään piirustukset esitettyjen huomautusten perusteella. Tilgmann kävikin esittelemässä parantelemaansa versiota kahdesti pankkivaltuuston kokouksissa, koska siitä löytyi edelleen huomautettavaa.³⁰ Nyt ei luonnoksissa enää käytetty ilmaisua ”5 markkaa Suomen rahaa” vaan ”5 markkaa kullassa” huolimatta siitä, että 10 markan kultaraha oli edelleen pienin kullasta valmistettu raha.

Pankkivaltuusto hyväksyi helmikuun 1886 lopussa lopullisten piirustusten valmistamisen setelistä, ja Tilgmann sai myöhemmin asianmukaisen korvauksen piirtämistyöstään. Setelin selitelmän mukaan sen etusivun kehys oli piirretty ”muinaissuomalaisen tekolaadun mukaan”. Yhtenä setelin yksityiskohtana oli J. R. Aspelinin vuosina 1877–1884 julkaistusta laajasta kuvastosta ”Muinaisjännöksiä Suomen suvun asumus-aloilta” peräisin oleva planssityö.³¹

Jo tässä yhteydessä on todettava, että setelien ulkoasuun liittyviä huomautuksia on kirjattu pankkivaltuuston pöytäkirjoihin erittäin niukasti. Johtokunnan pöytäkirjoissa niitä ei ole senkään vertaa. Sen sijaan seteleiden teknisistä yksityiskohdista saattoi pankkivaltuuston pöytäkirjoissa olla sivukaupalla tekstiä.

Vaikka Suomen suuriruhtinaskunnassa ei tässä vaiheessa ollut vielä voimakkaain venäläistämisaikana, kenraalikuvernöörinä oli vuodesta 1881 lähtien tunnettu slavofili Fjodor Heiden.

Hänen virkakautensa näkyvin venäläistämistoimenpide oli vuoden 1890 postimanifesti, jonka seurauksena Suomen vaakunaleijona vaihtui postimerkeissä Venäjän kaksipäiseen kotkaan.³²

Uuteen setelimalliin esitetyt muutokset, erityisesti Suomen vaakunan aikaisempaa merkittävästi näkyvämpi ja itsenäisempi rooli setelin ulkoasussa, johtivat varmasti varovaisuuteen kommenttien kirjaamisessa pöytäkirjoihin.³³ Tämä vähäkommenttisuus vain kärjistyi, kun pankin johto ryhtyi käsittelemään poliittisesti vielä arempaa vuosien 1897–1898 setelityypin ulkoasua (ks. luku 7).

Setelin ulkoasussa kiinnittyi teknisenä yksityiskohtana huomio siihen, ettei edellisen setelityypin ”vesileima-aukkoja” enää käytetty. Lisäksi seteleiden väärentämisen rangaistavuutta koskevat tekstit oli poistettu setelin takasivulta. Jälkimmäinen oli ollut myös Grönvikin suositus hänen seteliväärennösten torjuntaa koskevassa raportissaan (ks. luku 8). Tässä suhteessa Suomessa muutettiin käytäntöä useimpia muita Euroopan maita aikaisemmin, sillä kyseiset tekstit olivat yleisiä monissa Euroopan maissa vielä ensimmäisen maailmansodan jälkeen ja joissakin aina 1990-luvun tyyppeihin asti.

Pankkivaltuusto esitti keisarille Tilgmannin ehdotuksen mukaisesti mustan kuparipainoväriä käyttäen ja sen jälkeen setelin päävärin painamista kirjapainolla. Koska kyseessä oli uusi menetelmä, totesi pankkivaltuusto esityksessään, että tarkoitus oli valmistaa uudet setelit kaikista liikkeessä olevista seteliarvoista. Siten pankin johto vaikutti tyytyväiseltä Tilgmannin toimiin.

Pankkivaltuusto käytti myös mielenkiintoista toista perustelua koko setelisarjan uusimiselle.

5 markan setelissä Suomen leijonavaakuna sai itsenäisen aseman, ja sen muoto poikkesi aikaisemmin käytetystä.

Jos koko sarja uusittaisiin, pankissa olisi jo valmiiksi uudenmallisen setelin varasto, joka voitaisiin laskea liikkeeseen, mikäli jokin seteliarvo jouduttaisiin väärennöksen takia vetämään pois liikkeestä.³⁴ Tällainen varasarja-ajattelu oli hyvin tyyppillinen maailmansotien välisenä aikana ja toisen maailmansodan jälkeisen kyl-

män sodan aikana, jolloin monet maat, Suomi muiden mukana, valmistivat seteleistään varasarjoja. Tuolloin huolenaiheena olivat erityisesti vihollismaan yhtenä sodankäynnin muotona käyttämät poliittiset väärennökset.³⁵ Pankkivaltuuston esitys osoittaa, että varasarja-ajattelu oli jo 1880-luvulla ajankohtainen ja mahdollisesti

tullut esiin keskusteluissa muiden keskuspankkien johdon kanssa.

Keisari vahvisti 5 markan setelin ulkoasun huhtikuussa 1886. Tiedottaessaan päätöksestä johtokunnalle pankkivaltuusto pyysi siltä samalla esitystä setelin painamisen edellyttämistä toimenpiteistä uudessa setelipainossa. Pankin johto oli jo näyttänyt vihreää valoa paperinäytteiden hankkimiseksi Carl Schleicher & Schüll nimiseltä yritykseltä Saksasta. Tilgmann oli lähettänyt yritykselle 5 markan setelin vesileiman mallin ja pyytänyt tarjousta. Kun saksalaisyritys oli toimitannut paperinäytteensä, johtokunta pyysi niistä Tervakosken teknisen johtajan F. E. Humblen arviota. Humble vertasi näytteitä omaan vuonna 1874 Suomen Yhdyspankille valmistamaansa paperiin. Testien perustella molemmat näytteet sopivat hänen mielestään erinomaisesti setelipaperiksi laadultaan vahvana ja käyttöä kestäväenä.

Johtokunta vertasi paperin hintaa Tumban Kööpenhaminassa painettujen seteleiden samoin kuin Ranskan seteleiden paperin hintaan ja selvitti kontakteiltaan Berliinissä, että saksalaisyritys oli luotettava ja yksi alan merkittävimmistä. Selvitystensä perusteella johtokunta ehdottikin paperin hankkimista kyseiseltä yritykseltä ja kannatti kahdesta näytteestä ohuempaa versiota. Pankkivaltuusto toivoi kuitenkin vielä ennen lopullista päätöstä Humblen lausuntoa Tumban paperista, joka oli hinnaltaan selvästi edullisempi kuin saksalainen paperi.³⁶

Paperinäytteet ja niiden testaaminen tulivat uudelleen pankkivaltuuston esityslistalle vasta runsaan puolen vuoden kuluttua edellisestä, vuoden 1887 ensimmäisellä viikolla. Sillä välin oli paperikysymys edennyt mielenkiintoisella

tavalla. Tervakosken hallitus oli nähnyt tilanteessa liiketoiminnallisen mahdollisuuden ja pyytänyt pankin johtokunnalta lupaa saada valmistaa paperia 5 markan seteliä varten. Niinpä tammikuun alussa pöydälle oli saksalaisen ja ruotsalaisen Tumban paperin ohella ilmestynyt Tervakosken oma paperinäyte. Sitä oli arvioinut pankin setelipainoon rekrytoitu, tuolloin vielä Tukholmassa vaikuttava saksalainen kuparipainaja Bruno Fischer. Paperi oli Tilgmannin häneltä saaman lausunnon mukaan laadultaan erinomainen.

Johtokunta ehdottikin, että siihen asti, kunnes valmistuksesta olisi enemmän kokemuksia, paperi hankittaisiin Tervakoskelta. Pankkivaltuusto halusi kuitenkin ensin varmistaa, että paperin valmistusta Tervakoskella voitaisiin valvoa ja väärinkäytökset ehkäistä sekä saada korvaus mahdollisten väärinkäytösten aiheuttamista vahingoista.

Näin paperikysymystä jouduttiin käsittelemään pankkivaltuustossa vielä kerran. Ilmeni, että Tumban paperinäyte oli vahvuudeltaan kahden saksalaisen näytteen välimaastossa ja että Tervakosken hyvälaatuinen paperi oli painavampi ja hieman kalliimpi kuin Tumban paperi. Luonnollisesti ulkomaisten papereiden valmistuskustannuksia arvioitaessa piti ottaa huomioon tulli- ja rahtikulut.

Näillä ja myös aikaisemmin esittämillään perusteilla johtokunta kannatti edelleen Tervakosken paperin valintaa, varsinkin kun tehdas oli taannut erikoisjärjestelyt paperin valmistukseen. Paperin valmistusta tulisi valvomaan ympäri vuorokauden kaksi nimettyä esimiestä, ja valmis paperi siirrettäisiin välittömästi suljettuun tilaan, johon oli pääsy vain paperin jälkikäsitte-

lyyn osoitetuilla luotettavilla henkilöillä. Kun Tervakoski täytti kaikki pankin vaatimukset tuotantojärjestelyistä ja mahdollisten vahinkojen korvaamisesta, pankkivaltuusto hyväksyi Tervakosken valinnan paperintoimittajaksi näytteen mukaisella teknisellä määrittelyllä. Tervakoski otti tehtäväkseen korvausta vastaan myös vesileimamuotin hankkimisen.³⁷

Samaan aikaan kun pankin johto pohti ensimmäisen kerran setelipaperin tilausta loppukeväästä 1886, Tilgmann kirjoitti pankin johtokunnalle, että halusi edetä 5 markan setelin painolaattojen kaivertamisessa. Hänen mukaansa piti kaivertamisen yksityiskohdista päättää ja valita kaivertaja, jonka Tilgmann lupasi valita kustannustehokkaasti parhaasta mahdollisesta paikasta. Kaiken tämän piti tapahtua, jotta hän voisi edetä seteleiden valmistuksesta laatimansa suunnitelman mukaisesti.

Pikantti yksityiskohta suunnitelman toteuttamisessa oli, ettei Tilgmannia vielä ollut muodollisesti valittu tehtävään kirjeen lähettämisenvaiheessa. Tämän takia pankkivaltuuston pöytäkirjassa käytettiin ilmaisua ”sillä edellytyksellä, että hänet valittaisiin seteleiden valmistuksesta vastuulliseksi henkilöksi”. Lähellä muodollista päätöstä kuitenkin oltiin, sillä näitä kahta kysymystä, kaivertamista ja setelipainon johtajaa, pankkivaltuusto käsittelee samassa kokouksessa.

Pankkivaltuusto hyväksyi Tilgmannin sopimuksen sekä kaivertajan rekrytoimisen sillä edellytyksellä, että johtokunta viime kädessä hyväksyisi kaivertajan valinnan sekä alkuperäislaatat.³⁸ Pian sen jälkeen Tilgmann sai kustannustarjouksen alkuperäislaattojen valmistuksesta Saksan valtakunnanpainolta (Reichsdruckerei),

pankin vuoden 1862 setelityypin painajan seuraajalta. Elokuussa allekirjoitetun sopimuksen perusteella berliiniläispaino lupasi toimittaa laatat huhtikuun 1887 alkuun mennessä.³⁹

Tämä yhden setelimallin alkuperäislaattojen valmistamiseen tarvittava runsaan puolen vuoden aika ei ollut millään lailla tavaton. Se oli tyypillinen aika laattojen valmistamiseksi vielä muutama vuosikymmen sitten ennen kuin laserkaivertaminen muutti täysin aikataulun. Siihen asti laattojen kaivertajan oli parasta onnistua kerralla, koska muutoin työ piti aloittaa alusta.

Heinäkuussa 1887 oli 5 markan setelin valmistuksessa edetty niin pitkälle, että pankin johtokunta saattoi lähettää neljä koevedosta pankkivaltuuston arvioitaviksi. Ikävänä yllätyksenä sekä johtokunta että pankkivaltuusto havaitsivat vedoksista, että setelin vesileima oli tumman kuparipainoväriä takia tuskin nähtävissä. Johtokunta ei kuitenkaan ehdottanut vesileiman uudelleen valmistusta, mikä olisi merkinnyt Tervakosken jo valmistaman 112 riisin eli lähes puoleen miljoonaan seteliin riittävän paperierän hylkäämistä. Jos niin olisi toimittu, olisi ylimääräisten kustannusten lisäksi seteleiden valmistusaikataulu siirtynyt monella kuukaudella. Vesileiman tekeminen näkyvämmäksi olisi myös heikentänyt paperia. Pankkivaltuusto ehdottikin vesileiman paikan muuttamista keskeltä setelin etusivun oikealle puolelle ja esitti joitakin huomautuksia yksityiskohdista, jotka eivät olleet seteliselitelmän mukaisia.⁴⁰

Pankin johtoa askarrutti seteleiden painamisessa ilmenneet ongelmat, joita oli vaikea arvioida tuntematta muiden setelipainojen tilannetta. Tässä mielessä pankin johtokunnan puheenjohtaja Alfred Charpentier vieraili jou-

lukuissa 1887 Tukholmassa tutustuakseen seteleiden painamiselle ominaisiin olosuhteisiin. Hän kävi runsaan viikon ajan päivittäin Valtakunnanpankin setelipainossa, jonka johtajana vuodesta 1881 toiminut Jacob Bagge perehdytti hänet setelipainon prosesseihin ja painamisen haasteisiin. Jacob Bagge oli jo kolmas perheensä edustaja Valtakunnanpankin setelipainon johtajana isänsä, edellä mainitun Jonas Baggen ja veljensä jälkeen. Hän oli erinomaisesti perehtynyt alaan.

Tuohon aikaan Ruotsin arvoltaan pienet setelit painettiin kirjapainolla ja 50 kruunun ja sitä arvoltaan suurempien seteleiden toisen sivun painamisessa käytettiin kuparipainoa. Valtakunnanpankin valtuusto oli kuitenkin päättänyt, että valmisteilla olleen uuden setelityypin kaikissa seteleissä tulitaisiin käyttämään molemmilla sivuilla kuparipainoa. Bagge oli vastuussa tästä Ruotsin seteliuudistuksesta, jonka tuloksena syntynyt setelityyppi oli käytössä yli puoli vuosisataa.⁴¹

Charpentier oli ottanut mukaansa muutaman arkin Tervakosken valmistamaa 5 markan setelin paperia ja muutaman molemmin puolin kuparipainolla valmiiksi painetun arkin. Yhtenä tehtävänä hänellä oli saada asiantuntijalausunto Baggelta Suomen seteleiden paperin käyttökelpoisuudesta. Erityisesti Charpentieria kiinnosti, sopiko käsikoneella tehty paperi, jota Ruotsissa käytettiin, paremmin seteleiden painamiseen kuin Suomessa käytetty varsinainen konepaperi.⁴²

Baggen mukaan Suomessa koetut valmistusongelmat eivät johtuneet paperista. Hänen mielestään konepaperi itse asiassa soveltui paremmin kuparipainoon, koska sen paksuus ei vaihdellut samalla tavoin kuin käsin tehdyt

paperin. Osoittaakseen konepaperille kuparipainolla molemmin puolin painetun setelin korkean laadun Bagge esitteli Itävalta-Unkarin setelipainon painamia seteleitä. Kuparipainolla molemmin puolin painetut muotokuvat ja niiden kohdistuminen tekivät vaikutuksen Charpentieriin.

Baggen mukaan mahdolliset ongelmat johtuivat setelien valmistustavasta. Ennen painamista setelipaperi täytyi kostuttaa ja painamisen jälkeen kuivata ennen toisen puolen painamista. Jotta setelin eri puolet kohdistuisivat täysin tuli paperin kostua molemmilla kerroilla mahdollisimman tasaisesti ja identtisesti. Lisäksi paperin kuivumisen aikana tapahtuvaan kutistumiseen vaikuttivat ilman kosteus, lämpötila ja muut tekijät, jotka edelleen vaikeuttivat painamisen kohdistusta. Nämä vaiheet edellyttivät erittäin ammattitaitoisia työntekijöitä, ja esimerkiksi Itävalta-Unkarin setelipainolla oli kokemusta kuparipainosta jo yli 40 vuoden ajalta.

Baggen ehdotus oli kaivertaa setelit uudelleen sillä tavoin, ettei eri puolten täydellinen kohdistuminen olisi tarpeen. Tällöin hänen arvionsa mukaan päästäisiin alle kuuden prosentin hylätyyn määrään. Palattuaan Helsinkiin Charpentier toimitti Baggelle vielä riittävästi Tervakosken setelipaperia, jotta tämä saattoi perustaa lausuntonsa myös paperilla tehtyihin testeihin.⁴³

Baggen lausunnossaan mainitsemat kaiveruspainon kohdistusongelmat ovat kiintoisat. Samat ongelmat tulivat vastaan lähes sata vuotta myöhemmin, kun kaksipuolista kaiveruspainoa ryhdyttiin käyttämään rotaatiopainokoneissa.⁴⁴

Charpentierin raporttiin yhtyen pankkivaltuusto pyysi johtokuntaa ryhtymään tarvittaviin toimenpiteisiin. Pelkkä paperin tasainen kostut-

taminen eri vaiheissa ei riittänyt 5 markan setelin painamisen kohdistusongelmien ratkaisemiseen. Painon valvojan Emil Grönvikin mukaan useiden turhaksi osoittautuneiden ponnistelujen jälkeen havaittiin, että myös alkuperäislaatat piti uusua, mikä olikin ollut yksi Baggen suosituksista. Aluksi uusi alkuperäislaatta pyrittiin tekemään setelipainon omassa galvanoplastisessa osastossa, mutta se ei onnistunut. Jälleen jouduttiin turvautumaan ulkomaiseen apuun, ja lopulta Tilgmann löysi ratkaisun Münchenistä.⁴⁵

Kaiken kukkuraksi Tervakosken paperitehtaan ensimmäinen paperierä oli laadultaan epätasaisista, mikä osaltaan lisäsi vaikeuksia, samoin Baggen mainitsema painon henkilökunnan tottumattomuus. Grönvik pitikin ensimmäistä paperierää jonkinlaisena koe-eränä, kun paperikone oli moneen kertaan jouduttu asettamaan uudelleen.

Vielä ennen tuotannon aloittamista pankkivaltuusto sai mahdollisuuden esittää näkemyksensä Tilgmannin toimittamista setelin väri vaihtoehtoista huhtikuussa 1888. Samassa yhteydessä johtokunnan puheenjohtaja Charpentier ilmoitti valtuustolle, että Tilgmann oli luvannut kymmenen päivän kuluessa toimittaa ensimmäisen 5 000 kappaleen erän setelilomakkeita. Saman vuoden elokuussa Tilgmann esitti pankin johtokunnan välityksellä, että paperin leikkaussuuntaa muutettaisiin, mikä edellytti vesileiman uusimista. Johtokunta esitti, että samalla vesileiman valmistustapaa muutettaisiin niin, että se näkyisi paremmin. Pankkivaltuusto hyväksyi molemmat esitykset, ja siten setelissä esiintyi kahta erilaista vesileimaa.⁴⁶

Alkuvaiheessa sekä kuparipaino-osaston johtaja Bruno Fischer että muut vaativimpia töitä

hoitavat henkilöt olivat saksalaisia. Kesäkuussa 1888 Fischer kuitenkin erosi tehtävästään, kun 40 000 setelilomakkeen erä oli toimitettu pankkiin, opetettuaan sitä ennen Ferdinand Tilgmannin pojan Ernstin tehtävään. Ernst Tilgmann hoiti sen jälkeen sekä kuparipainoa että galvanoplastista osastoa. Vähitellen myös muut saksalaiset työntekijät korvautuivat suomalaisilla.

Vuoden 1888 aikana käytetyistä lähes 270 000 arkista yli kolmasosa jouduttiin hylkäämään. Niistä Tervakoski otti kontolleen lähes puolet paperin heikkolaatuisuuden vuoksi. Kun kupari- ja kirjapainon kohdistusvaikeudet olivat aikansa jatkuneet, keskeytettiin kuparipainon käyttö runsaan parin kuukauden ajaksi ja vähitellen onnistuttiin paperin pitämisessä tasaisesti kosteana. Opetteluvaiheen jälkeen myös makulatuurin osuus saatiin vähenemään merkittävästi. Vuosina 1889 ja 1890 se oli enää vähän yli kolme prosenttia.⁴⁷

Seteliä koskevaa asetusta jouduttiin muuttamaan maaliskuussa 1889. Tuolloin ilmeni, että setelin todellinen pituus oli 13,8 senttimetriä aikaisemmassa asetuksessa ilmoitetun 12,8 senttimetrin sijasta.⁴⁸

5 markan setelin tarpeen kasvaessa johtokunta ehdotti setelilomakkeiden viimeistelyn nopeuttamiseksi, että niiden numeroinnissa voitaisiin käyttää 10 markan setelin numeroinnissa käytettyä toista numerointikonetta. Jälkimmäisessä sarjanumerot olivat tiheämmässä kuin 5 markan setelissä. Jotta erilaiset sarjanumerot eivät aiheuttaisi hämmennystä, johtokunta esitti Tilgmannin ehdotuksesta sarjanumeroinnin aloittamista alusta ja kirjaimen A käyttöä sarjanumeron edessä. Pankkivaltuusto ei kuitenkaan

katsonut välttämättömäksi uutta numerosarjaa, vaan piti riittävänä, että kahta erilaista numerointikonetta käytettiin vuorotellen aina uuden miljoonan sarjanumeron tapauksessa.⁴⁹

10 markkaa 1889

Pankin johdon ajatus oli, että heti kun 5 markan setelin painaminen olisi saatu päätökseen, uudenmallista 10 markan seteliä alettaisiin painaa. Tässä mielessä Tilgmann oli muista syistä ulkomaille suuntautuneen matkan yhteydessä kääntynyt jälleen Friedrich Wandererin puoleen kysymyksellä, olisiko tämä valmis luonnostelemaan 5 markan kanssa samantyyllisen 10 markan

setelin. Wanderer ei kuitenkaan ottanut tehtävää vastaan, ja sen takia Tilgmann otti yhteyttä toiseen saksalaiseen taiteilijaan, berliiniläiseen Emil Doepleriin setelin piirustusten aikaan saamiseksi.

Doeplerin kohdalla on ollut tapana viitata Emil Doepler vanhempaan (1824–1905), vaikka erityisesti hänen poikansa (ja oppilaansa) Emil Doepler nuorempi (1855–1922) saavutti mainetta setelinsuunnittelijana.⁵⁰ Hän voitti Saksan Valtakunnanvelkahallinnon 50 markan kassasetelin suunnittelukilpailun vuonna 1898. Kilpailuun osallistui viisi saksalaista taitelijaa, ja Doepler nuoremman luonnosta pidettiin parhaimpana. Doepler nuorempi oli tunnettu myös

Emil Doepler nuorempi suunnitteli Saksan Valtakunnanvelkahallinnon 50 markan kassasetelin. Wandererin tavoin myös Doepler käytti saksalaisessa setelissä samanlaisia yksityiskohtia kuin Suomen Pankille suunnittelemaansa setelissä.

taideteollisista töistään ja suunnitteli kuninkaalliselle hoville vaakunoita, diplomeja, ex libriksiä jne.⁵¹ Siten on ilmeistä, että myös Suomen 10 markan setelin suunnittelijan tapauksessa oli kyse Emil Doepler nuoremasta.

Pankin johtokunta toi Doeplerin tekemät 10 markan setelin piirustukset pankkivaltuuston käsiteltäväksi sen jälkeen, kun 5 markan seteli oli saatu tuotantoon. Johtokunnan mielestä kaikkien pieniarvoisten seteleiden (5–20 markkaa) tulisi olla olennaisilta osiltaan samanlaisia, mikä edellytti joitakin pieniä muutoksia Doeplerin luonnoksiin. 5 markan setelin kohdistusvaikeuksien takia johtokunta esitti kuitenkin setelin etu- ja takasivun kehyksien suhteen muutosta. Johtokunnan esityksen mukaan 10 markan setelin takasivun kehyksen ei tulisi kohdistua täysin etusivun kanssa, vaan takasivun painettua alaa voisi pienentää ja sen kehys voisi olla osin etusivun kehyksen sisällä.⁵²

Koska 10 markan seteliin tarvittavat muutokset olivat vähäisiä, ei niiden viimeistelyyn johtokunnan mielestä olisi tarvittu taiteilijaa. Johtokunta esitti, että piirustukset voisi viimeistellä alkuperäislaattojen kaiveruksesta vastaava henkilö. Pankkivaltuusto pyysi kuitenkin samoin kuin 5 markan setelin tapauksessa Tilgmannia hoitamaan piirustuksiin joitakin heidän toivomuksiensa mukaisia muutoksia, ja niiden perustella järjestämään piirustusten lopullisen viimeistelyn. Sen takia Doepleriä pyydettiin vielä korjaamaan luonnoksia, jotka sitten Tilgmannin puoltamina lähetettiin pankkivaltuuston hyväksyttäväksi.⁵³

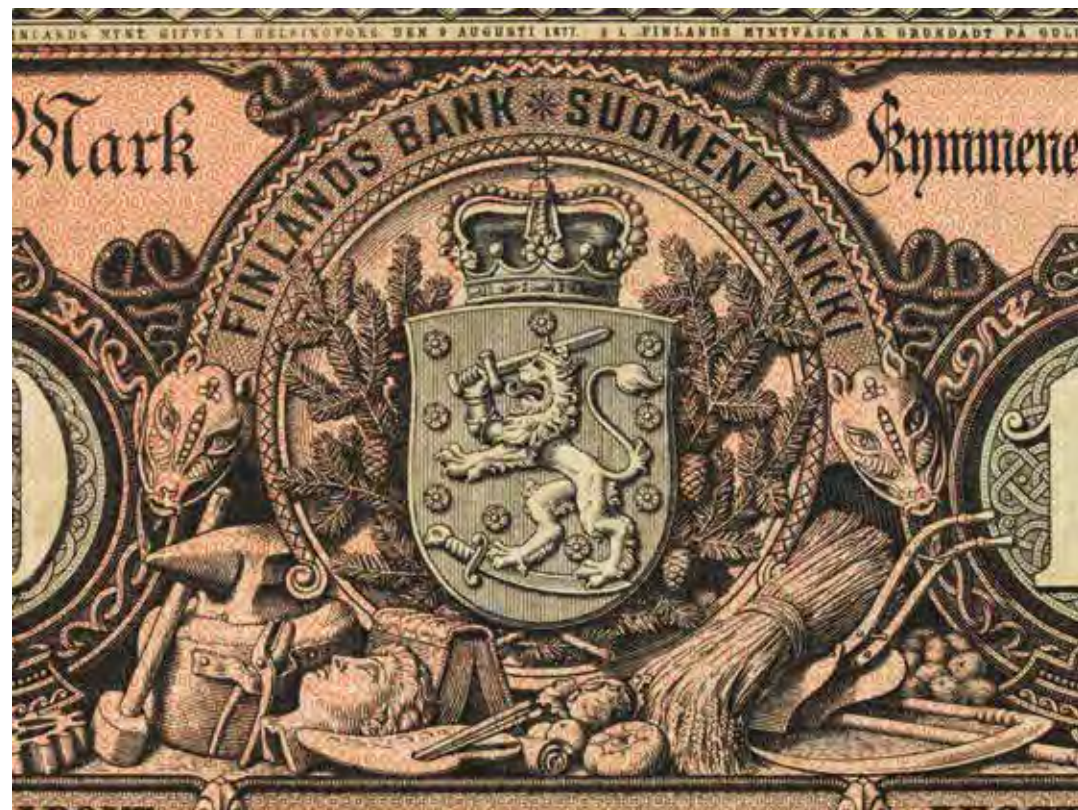
10 markan setelin alkuperäislaattojen kaiver- tamiseksi Tilgmann oli vierailut sekä Berliinin valtionpainossa että Itävalta-Unkarin Wienissä

sijaitsevan setelipainon kaiveruslaitoksessa ja pyytänyt niistä tarjouksen. Koska jälkimmäinen oli halvempi ja laadultaan vastaava kuin edellinen, johtokunta esitti Tilgmannin ehdotuksen pohjalta, että kaiverustyö tehtäisiin Wienissä.⁵⁴

Pankin johdon esitysten mukaisesti 10 markan seteli oli selvästi samaa sarjaa kuin vuoden 1886 tyyppin 5 markan seteli huolimatta siitä, että alkuperäiset luonnokset oli tehnyt eri taiteilija. Näinhän oli tilanne myös edellisen setelityypin kohdalla. Suuriruhtinaskunnan vaakuna oli jälleen takasivun keskeinen aihe. Setelin takasivun koristelun erikoisuutena Talvio on kiinnittänyt huomiota kahteen eläimenpäätä muistuttavaan naamiokuvioon, jotka on sijoitettu takasivun kehystetyn vaakunan molemmille puolille. Hänen mukaansa ne ovat vapaat tulkinnat Nousiaisten kultaisesta kaularenkaasta, joka on yksi Suomen tunnetuimmista muinaislöydöistä. Tämä skandinaavisen, ruotsalaisuuteen liitetyn ornamentiikan käyttö on yksi lisäesimerkki Suomen suuriruhtinaskunnan seteleiden integroitumisesta länteen 1800-luvun loppupuolella.⁵⁵

Keisarin hyväksyttyä seteliä koskevan asetuksen maaliskuussa 1889 Itävalta-Unkarin kaiveruslaitos toimitti alkuperäislaatat tammikuussa 1890. Varsinaiset painolaatat valmistettiin niiden pohjalta Suomen Pankin setelipainossa. Näin 10 markan setelin painaminen voitiin aloittaa välittömästi, kun 5 markan setelin painaminen oli saatu päätökseen syyskuussa 1890.⁵⁶

10 markan setelin tuotantotulos osoitti, että oppirahat oli maksettu, sillä makulatuurin osuus oli enää 2,45 prosenttia koko 10 markan painoksen valmistuttua vuosien 1891 ja 1892 vaihteessa. Juuri kun setelipainon tuotanto oli saatu sujuvammaksi, paino jouduttiin sulkemaan

Vuoden 1889 tyypin koristelun erikoinen yksityiskohta on takasivun vaakunan molemmille puolille sijoitetut naamiokuvat.

tilausten puutteen vuoksi, koska uusi 20 markan setelimallin viimeistely vei odotettua enemmän aikaa. Loppoaika käytettiin hyväksi rakentamalla lisärakennus. Setelipaino aloitti toimintansa uudelleen syyskuun 1893 alussa.⁵⁷

Vuoden 1890 lopussa, kun setelipaino oli toiminut runsaat kolme vuotta, valtiopäivien pankkivaliokunta laati arvion siitä, miten oma setelipaino oli täyttänyt tarkoituksensa. Tuossa vaiheessa setelipaino oli painanut 5, 10 ja 500 markan seteleitä. Arviota varten pankkivaliokunta sai kustannustiedot Thielen kirjapainossa

Kööpenhaminassa vuosien 1875–1887 aikana valmistettujen runsaan 13 miljoonan setelin kustannuksista ja vertasi niitä pankin setelipainossa vuosina 1887–1890 valmistettujen 4,5 miljoonan setelin kustannuksiin.

Laskelman perusteella Thielen setelit olivat maksaneet keskimäärin 6,2 penniä ja pankin setelipainossa valmistetut setelit 6,9 penniä. Jos jälkimmäiseen lukuun sisällytettiin myös osa setelipainon perustamiskustannuksista, päädyttiin lukuun 7,5 penniä kappaleelta. Vaikka kustannukset olivat siten jonkin verran kor-

keammat kuin aikaisemmin Kööpenhaminassa, ei pankkivaliokunta pitänyt sitä ongelmana, koska kustannusten kohoaminen valiokunnan mielestä korvautui lisääntyneellä turvallisuudella väärinkäytöksiä vastaan. Lisäksi pankkivaliokunta totesi, että kustannuksiin vaikutti sekä paperitehtaan että setelipainon työntekijöiden tottumattomuus.⁵⁸

Nykyrahassa yhden setelin kustannukset oman setelipainon alkuvuosina olivat noin 30 eurosenttiä, mikä on lähes kymmenkertainen vastaavan kaltaisen setelin kustannuksiin nykyisin.⁵⁹ Selityksenä on sen ajan seteleiden painamisen työvaltaisuus ja pienet valmistusmäärät, joiden takia tuotannon mittakaavaeduista ei päästy nauttimaan.

20 markkaa 1894 sekä toteutumattomat 100 markan ja 500 markan setelit

Pankkivaltuuston jo aikaisemmin hyväksymän periaatteen mukaisesti myös muut seteliarvot tuli uusia. Tämä oli yksi syy siihen, että pankin johtokunnan puheenjohtaja Charpentier matkusti vuonna 1891 Ruotsiin, Norjaan ja Saksaan piirustusten hankkimiseksi uusia seteliarvoja varten. Seuraavan vuoden helmikuussa pankkivaltuusto saikin esityslistalleen ehdotuksen uusista 20 ja 100 markan seteleistä.⁶⁰ Nämä seteliarvot olivat nyt vuorossa, koska pankkivaltuusto oli vastikään päättänyt uuden painoksen ottamisesta 500 markan setelistä ja 50 markan setelin painos oli valmistunut vuonna 1887. Käytössä olevat 20 ja 100 markan setelityypit olivat vuodelta 1882.

Johtokunnan esityksessä pankkivaltuustolle mainittiin, että luonnoksia 20 markan seteliin

olivat hankkineet Tilgmann Dresdenistä ja johtokunnan puheenjohtaja Kööpenhaminasta, mistä puheenjohtaja oli hankkinut lisäksi 100 markan setelin luonnoksia. Johtokunnan mukaan luonnosten esittely pankkivaltuustolle oli viivästynyt sen takia, että myös kirjanpainaja Bagge oli luvannut lähettää niitä edellisen marraskuun loppuun mennessä.

Ennen kuin siirrytään itse luonnoksiin, on syytä kiinnittää huomiota edellisessä kappaleessa käytettyihin ilmaisuihin. Edellä on jo viitattu siihen, että seteleiden ulkoasua koskevien huomautusten yksityiskohdat olivat vähitellen jääneet pois lähes kokonaan pankin johdon pöytäkirjoista. Tässä yhteydessä johdon pöytäkirjoissa ei mainittu nimeltä enää edes niiden suunnittelijoita, jotka sentään aikaisemmin mainittiin. Nyt käytettiin vain paikkakuntia Dresden ja Kööpenhamina. Sukunimeltä mainittiin vain kirjanpainaja Bagge, joita varmasti Tukholmassa riitti. Sen lisäksi, että kolme Baggea oli vastaanottanut Ruotsin Valtakunnanpankin setelipainosta, heillä oli myös oma kirjapaino. Ilmeisesti pyrkimykset rahajärjestelmän yhtenäistämiseen Venäjällä johtivat niukkasanaisuuteen luonnosten valmisteluun osallistuneiden henkilöiden nimeämisessä.

Johtokunnan mukaan Tilgmannin hankkimat luonnokset eivät olleet taidokkaita edes yksityiskohdiltaan. Jälkikäteen katsottuna niissä on kuitenkin mielenkiintoisena yksityiskohtana tunnetun henkilön muotokuvan käyttö setelin aihevaihtoehdona. Tällainen ehdotus oli esillä ilmeisesti ensimmäisen kerran, jos myyttiset ja allegoriset hahmot jätetään ottamatta huomioon. Luonnosten lähetekirjeessä johtokunnan puheenjohtajalle Tilgmann viittasi keskusteluissa

Pankin johtokunta esitti 20 markan setelin uusimista alkuvuonna 1892 ja toi pankkivaltuuston tarkasteltaviksi luonnoksia. Tilgmannin Dresdenistä hankkimassa 20 markan seteliluonnoksessa oli ajatus käyttää aiheena muutokuvaa.

esiin tulleeseen ajatukseen muutokuvan käytöstä. Keiden muutokuvia pohdittiin, ei ilmene kirjeenvaihdosta.⁶¹

Kööpenhaminasta hankitut luonnokset olivat johtokunnan mielestä käyttökelpoisia pienin muutoksin. Se merkitsi tarkasteltaviin luonnoksiin omat suosikkinsa kirjaimin. 20 markan setelin tapauksessa johtokunta piti parhaimpana kirjaimella A merkittyä luonnosta. Sen parannusehdotuksina johtokunta esitti etusivun vaakunan suurentamista ja asettamista alemmaksi sekä takasivun keskellä olevan suomenkielisen tekstin poistamista ja tekstin asettamista vaakunan yläpuolelle puolilympyrän muotoisena. Sen lisäksi etusivun pyöreisiin kenttiin tulisi vesileima, joka muodostuisi setelin arvosta numeroina.

Puheenjohtajansa Kööpenhaminasta hankkimista 100 markan setelin luonnoksista johto-

kunta suositteli kirjaimella B merkittyjä vaihtoehtoja. Parannusehdotuksina johtokunta esitti etusivulla alhaalla keskellä olevan piirustuksen poistamista sekä takasivun arvonumeroiden terävyyden vähentämistä. Lisäksi johtokunta ehdotti ovaaleihin kenttiin vesileiman aiheeksi muutokuvaa tai Suomen vaakunaa. Luonnoksissa näkyy selvästi taiteilija Nilaus Fristrupin kädenjälki esimerkiksi takasivun koivunlehtisommitelmassa, jollaisen Fristrup oli suunnitellut vuoden 1875 tyyppin 5 markan setelin takasivulle.

Johtokunnan ajatus oli, että pankkivaltuuston kommenttien perusteella luonnosten viimeistely annettaisiin jälleen Tilgmannin tehtäväksi. Pankkivaltuuston pöytäkirjaan ei kirjattu asian käsittelyn johtopäätöksiä, mutta molemmista seteleistä valmistettiin johtokunnan esitysten mukaiset uudet piirustukset. Ne

20 markan setelin luonnospirustuksista johtokunta piti parhaana kirjaimella A merkittyjä vaihtoehtoja, joihin se esitti kuitenkin pieniä muutoksia.

olivat ajoittain pankkivaltuuston nähtävinä, mutta valmistelun etenemistä ei kommentoitu.

Tältä ajalta löytyy mielenkiintoinen Tilgmannin muistio seteliluonnosten suunnittelijalle. Tilgmann ehdottaa niistä parhaimpia jatkotyöskentelyn pohjaksi, kuitenkin niin että suunnittelijalle tulisi jättää vapaat kädet. Sekä 20 että 100 markan setelin takasivun Suomen

vaakunan mallina hän esittää käytettävän vuoden 1889 tyyppin 10 markan setelin vaakunaa. 100 markan setelin etusivun kruunausviitan malliksi puolestaan hän esittää vuoden 1862 tyyppin 40 markan setelin viittaa. Pankin arkistossa on muistion yhteydessä taiteilija Fristrupin kirje Suomen Pankille, jossa hän kommentoi Tilgmannin muistiossaan esittämiä ehdotuk-

Puheenjohtajansa Charpentierin Kööpenhaminasta hankkimista 100 markan setelin luonnokista johtokunta suositteli kirjaimella B merkittyjä vaihtoehtoja.

sia. Hän ei pitänyt kumpaakaan Tilgmannin vaakunaehdotusta onnistuneena. 40 markan setelin kruunausviittaa hän piti liian suurena ja 10 markan vaakunaleijonan koipia liian suurina suhteessa vartaloon.⁶²

Kun setelipaino runsaan puolentoista vuoden tauon jälkeen käynnisti toimintansa syyskuussa 1893, se valmisti ensin Tervakosken toimittamasta 1 500 arkin paperierästä koe-

painoksen 20 markan setelistä. Arkistomateriaalista ei ilmene, minkälaisesta 20 markan setelistä kyseinen koepainos valmistettiin, koska 20 markan setelin ulkoasua ei vielä tuossa vaiheessa ollut hyväksytty. Ilmeisesti ulkoasu oli jo hyvin lähellä lopullista, koska johtokunnan esittämät muutokset olivat pieniä. Tervakosken paperi todettiin hyvälaatuiseksi ja sitä kautta koepainos onnistuneeksi. Raporttien

20 markan setelin tavoin myös 10 markan setelistä valmistettiin piirustuksia, joissa oli painamaton alue vesileimaa varten.

Uuden 100 markan setelityypin luonnoksia korjattiin johtokunnan vuonna 1892 tekemän esityksen mukaisesti, mutta uusi tyyppi ei kuitenkaan edennyt suunnitelmien mukaisesti.

mukaan tämän jälkeen koko 1 500 arkin painos poltettiin, eikä koepainoksesta ole löytynyt arkistokappaletta.⁶³

20 markan setelipiirustukset mainittiin vuoden 1892 jälkeen seuraavan kerran pankin johdon pöytäkirjoissa heinäkuussa 1894. Silloisen pöytäkirjamerkinnän mukaan luonnoksia oli muutettu pankkivaltuuston ohjeiden mukaisesti, ja pankkivaltuusto oli valmis lähettämään

pyynnön ulkoasun hyväksymisestä keisarille. Senaatin valtiovaraintoimituskunta ilmoitti 20 markan setelin ulkoasun vahvistamisesta syyskuussa 1894.⁶⁴ Setelin alkuperäislaatat kaiversi tällä kertaa H. G. (Gustav) Brinckmannin taidelaitos Leipziginissä.

Johtokunnan esityksen mukaisesti 20 markan setelissä otettiin jälleen käyttöön vesileimaa varten erilliset painamattomat alueet, jot-

ka olivat olleet vuoden 1882 tyyppin 10 ja 20 markan seteleissä. Tilgmann ei ollut jatkanut niiden käyttöä uusituissa 5 ja 10 markan seteleissä. Vesileimojen heikko näkyvyys 5 ja 10 markan seteleissä johti ilmeisesti aikaisemman käytännön palauttamiseen. Siihen viittaa myös 10 markan setelistä tehdyt luonnokset, joissa oli painamaton alue vesileimaa varten. Näin 20 markan setelistä tuli erilainen kuin 5 ja 10 markan setelit, mikä poikkesi johtokunnan alkuperäisestä ajatuksesta.

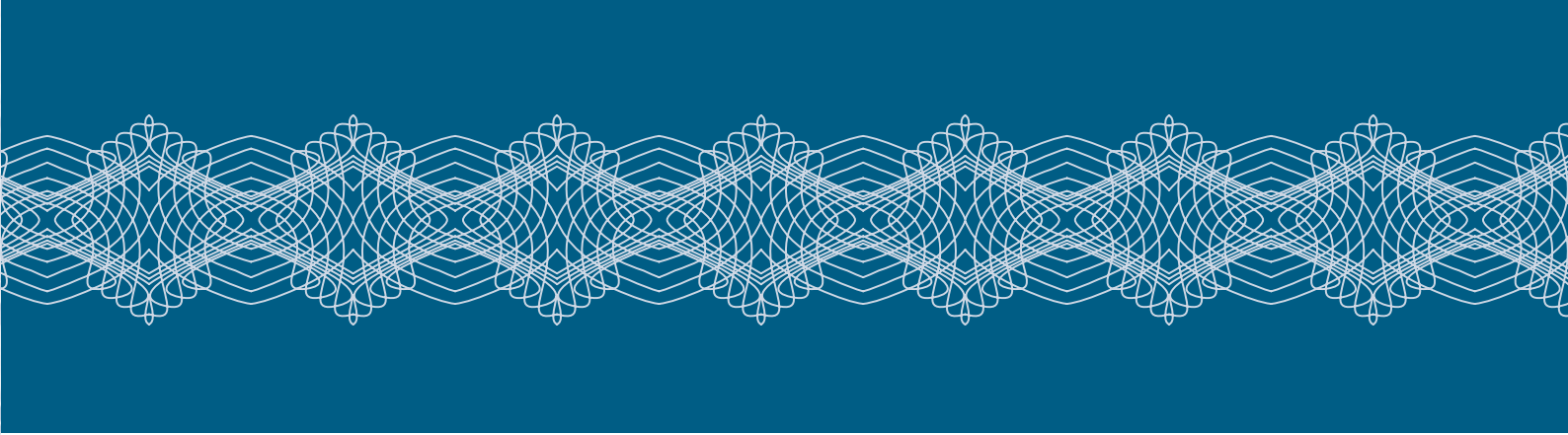
Yhteisymmärryksen löytyminen vuoden 1892 alussa ensimmäisen kerran käsitellyistä 100 markan luonnospiirustuksista osoittautui vaikeammaksi. Alun perin tarkoitus oli ryhtyä painamaan uuden tyyppistä 100 markan seteliä heti kun 20 markan setelin painos olisi saatu valmiiksi. Seteleiden piirustuksien valmistamiseen liittyvien ongelmien vuoksi, joita pöytäkirjoissa ei eritelty, uusimisprojekti ei kuitenkaan edennyt. Näissä olosuhteissa vuoden 1895 alussa oli ilmeistä, etteivät 100 markan se-

teleiden laatat ehtisi valmistua vuoden loppuun mennessä, eikä setelin painamisessa voitaisi siten edetä suunnitellun aikataulun mukaisesti. Sen takia päätettiin painaa käytössä olleesta vuoden 1882 tyyppin 100 markan setelistä uusi painos (ks. luku 5).⁶⁵

Vielä on mainittava, että myös uudesta 500 markan setelityypistä löytyy luonnoksia, joskaan niistä ei ole mitään mainintaa pankin johdon pöytäkirjoissa. Siten ne ovat saattaneet olla setelipainon omasta aloitteesta syntyneitä ja liittyneet keskusteluun vuoden 1878 tyyppin kolmannesta painoksesta. Kyseinen painos valmistettiin vuonna 1895. Valitettavasti yhdessäkään luonnoksessa ei ole vuosilukua, joten niitä ei voi täsmälleen ajoittaa. Sen ohella, että luonnoksissa on jatkettu samaa koristelua kuin 5 ja 10 markan seteleissä, ne tekee mielenkiintoiseksi muotokuvan käyttö. Muotokuva on luonnoksissa hyvin karkea, mutta siinä on yhtymäkohtia silloiseen Venäjän keisariin, Aleksanteri III:een, joka toimi Suomen suuriruhtinaana vuoden 1894 marraskuuhun asti.

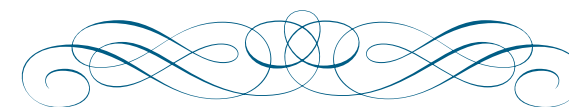

1890-luvun alkupuolella setelipainossa valmistettiin myös 500 markan setelistä luonnospiirroksia, joissa on mahdollisesti keisari Aleksanteri III:n kuva.

7

*Innovaatioita, poliittista
nationalismia ja pettymyksiä:
yhteistyö Bradbury,
Wilkinson & Co:n kanssa*

Setelipaperiin sekoitetuilla värillisillä kuiduilla pyrittiin torjumaan väärennöksiä

Suomen suuriruhtinaskunnassa niin kuin muuallakin maailmassa pyrittiin tarkoin seuraamaan seteleiden uusien varmuustekijöiden kehitystä. Valokuvauksen keksiminen oli tässä suhteessa johtanut uusiin turvaratkaisuihin, joista yksi oli värillisten kuitujen sekoittaminen paperimassaan setelipaperin valmistuksen yhteydessä.

Värillisiä kuituja oli luonnollisesti helppo jäljitellä painamalla. Kuitenkin jos kuidut oli sijoitettu lähelle setelipaperin pintaa, voitiin ne helposti irrottaa neulalla paperista ja käyttää tätä setelin aitouden tunnistamiseen. Ne tarjosivat siten yleisölle yksinkertaisen keinon tarkistaa väärennökseksi epäilemänsä seteli.

Värillisten silkkituitujen käytöstä paperissa oli pitkäaikaisimmat kokemukset Yhdysvalloissa. Menetelmän kehitti Zenas M. Crane vuonna 1844, ja samaa nimeä kantava yhtiö Crane Currency alkoi toimittaa paperin Yhdysvaltain seteleihin vuodesta 1879 lähtien. Myös Saksa oli ottanut värilliset kuidut käyttöön vuodesta 1882 alkaen. Saksa käytti seteleissään paperia, jota nimitettiin paperin kehittäjän James M. Wilcoxin mukaan Wilcox-paperiksi.¹

Vuonna 1882 tämä uusi keksintö tuli myös Suomen Pankin johtokunnan tietoon, ja se tiedusteli pankkivaltuuston näkemystä kuitujen käytöstä pankin seteleiden paperissa. Pankkivaltuuston puheenjohtaja Montgomery oli keskustellut kysymyksestä Soldanin kanssa, joka ei käyttöö suositellut. Se oli myös pankkivaltuuston näkemys. Tämä oli ilmeisesti Soldanin viimeinen palvelus Suomen Pankin johdolle. Vielä senkin jälkeen hänen kirjeenvaihtonsa Grönvikin kanssa jatkui jonkin aikaa. Toimittuaan jo vuoden 1862 setelityypin valmistuksen järjestämisessä Soldan oli 1870-luvulla runsaan vuoden päätoimisesti Suomen Pankin leivissä ja sen jälkeen pankkivaltuuston luottohenkilö seteleiden luonnoksia, laattojen kaivertamista ja seteleiden valmistusta koskevissa kysymyksissä. Pankin johto turvautui hänen palveluksiinsa siten yli 20 vuoden ajan.²

Seuraavan kerran värillisten kuitujen käyttö seteleiden varmuustekijänä tuli esiin Grönvikin pankin johdon toimeksiannosta loppuvuonna 1883 tekemässä selvityksessä käytössä olevista keinoista väärennösten torjumiseksi (asiasta lähemmin luvussa 8). Grönvik oli tiedustellut Ruotsin Valtakunnanpankin setelipainon joh-

taja Jacob Baggelta ehtoja käyttää tämän vastaavanlaista patenttia. Grönvikin selvitys ei kuitenkaan johtanut siinä yhteydessä toimenpiteisiin.³

Tämän uuden varmuustekijän käyttö Suomen suuriruhtinaskunnan seteleissä tuli jälleen

keskusteltavaksi marraskuussa 1896. Tuolloin johtokunta esitti pankkivaltuustolle, että seteleiden etusivu painettaisiin englantilaisessa setelipainossa Bradbury, Wilkinson & Co käyttäen ns. itävaltalaisista menetelmää.⁴

Bradbury Wilkinson & Co:n uutuudet väärennösten torjunnassa herättivät pankin johdossa innostusta

Bradbury, Wilkinson & Co (BWC) oli jo kahdesti aikaisemmin tarjonnut palveluksiaan Suomen Pankille. Vuonna 1879 heidän edustajansa oli vierailut Helsingissä ja esitellyt heidän Ruotsin yksityispankeille valmistamia seteleitä. Viitaten tähän käyntiin he lähettivät vuonna 1885 pankin johtokunnan puheenjohtajille kirjeen, jossa oli mukana joitakin näytteitä heidän viimeaikaisista kaiveruksistaan. Tuossa vaiheessa he valmistivat Pohjoismaissa 14 Ruotsin yksityispankin ja Suomen Yhdyspankin lisäksi seteleitä Norjan pankille.⁵

Kesällä 1895 BWC:n edustaja Victor Fock vieraili Suomessa ja esitteli pankin johtokunnalle vedoksia yrityksen painamista seteleistä. Muutamaa kuukautta myöhemmin Fock toimitti pankkiin Suomen seteleitten luonnoksia, joiden pankin johtokunta pienin muutoksin katsoi sopivan tarkoitukseensa. Tältä pohjalta keskustelut jatkuivat Fockin ja johtokunnan puheenjohtaja Charpentierin välillä syyskuussa 1896. Tapaamisessa Fock ehdotti, että hänen edustamansa yritys painaisi Suomen Pankin seteleiden etusivut jo tehtyjen luonnosten perusteella ottaen huomioon niihin mahdollisesti tehtävät huomautukset, ja esitti kustannustarjouksen.⁶ Fockin ehdotus ei ollut täysin poik-

keuksellinen, sillä esimerkiksi Norjassa, jonka keskuspankilla oli vuodesta 1816 lähtien ollut oma setelipaino, oli sovellettu samaa periaatetta 1870- ja 1880-luvuilla.⁷

Sinänsä oli yllättävää, että pankin johto näin nopeasti oman setelipainon perustamisen jälkeen oli jälleen turvautumassa ulkomaiseen setelipainoon, varsinkin kun setelipainon perustamisen jälkeisen vuosikymmenen aikana liikkeestä ei ollut löytynyt yhtään uutta korkeatasoista väärennöstä. Vielä yllättävämmäksi päätöksen teki se, että johtokunta oli maininnut vain noin puoli vuotta aikaisemmin erään pankkivaltuustolle tekemänsä esityksen yhteydessä, että pankin setelivarastot riittivät nyt pitkäksi aikaa, 5 markan setelin noin viiden vuoden varastoista aina 50 markan 15 vuoden varastoihin.⁸

Myöhemmin, kertomuksessaan pankkivaliokunnalle pankkivaltuusto kirjoitti: ”Kun Suomen Pankissa setelin valmistuksessa tähän asti noudatettu menettely ei tuottanut sitä vakuutta väärennyksiä vastaan, kuin erästä Wienissä keksittyä uutta setelin valmistustapaa käyttämällä voidaan saavuttaa.” Ja edelleen: ”Tämmöisellä setelin painamisen järjestelyllä voitaisiin saavuttaa mahdollisimman suuri turva väärennykseltä, samalla kun setelien ulkonäkö tulisi teknillises-

ti ja taiteellisesti tyydyttävämmäksi, kuin mitä Pankin setelipainossa käytetyllä valmistustavalla oli onnistuttu saamaan aikaan.”⁹

Ilmaisivatko nämä lausunnot tyytymättömyyttä Tilgmannia kohtaan, mihin Hoffman setelipainon historiassa viittaa, vai oliko kyseessä vain johtokunnan innostus uutta menetelmää kohtaan?¹⁰ Ehkä perusteena olivat molemmat syyt. Tilgmannia kohtaan vallitsi tietynlaista tyytymättömyyttä, varsinkin kun uuden 100 markan setelin mallin piirustukset eivät olleet valmistuneet ajoissa ja seteleiden vesileimat olivat näkyneet huonosti 5 ja 10 markan seteleissä. Toisaalta on tapana sanoa, että keskuspankkien on oltava aina vähintään yhden askeleen edellä väärentäjiä, ja ehkä juuri tämän takia uusi itävaltalainen menetelmä tuntui houkuttelevalta mahdollisuudelta pysyä väärentäjien edellä. Lisäksi vaikka Suomen Pankin seteleistä ei ollut vastikään löytynyt uusia korkeatasoisia väärennöksiä, monien suurempien maiden, kuten Itävallan, Ranskan ja Venäjän seteleitä väärennettiin lähes välittömästi, kun uusi malli oli saatu liikkeeseen. Väärennökset perustuivat usein aitoja seteleitä valokuvaamalla valmistettuihin laattoihin. Sen takia juuri ne maat, jotka olivat tällaisten väärennösten kohteena, pyrkivät kehittämään menetelmiä, joilla tämä pystyttäisiin ehkäisemään.

Yksi näistä maista oli Itävalta, jossa hovineuvos Musil von Mollenbruch hallituksen toimeksiannosta ja yhteistyössä eri alojen asiantuntijoiden kanssa oli vuosien ajan pyrkinyt kehittämään menetelmää valokuvaamalla tehtyjen seteliväärennösten torjumiseen. Nyt kehitystyö oli johtanut maaliin, ja Mollenbuch oli ryhtynyt valmistamaan kehittämänsä ja patentoimaansa paperia tehtaassaan Itävallan hallituksen valvon-

nassa. Uutta menetelmää, johon sisältyi antifotostaattisten värien ja teräksestä valmistettujen painolaattojen käyttö, oli johtokunnan saaman selvityksen mukaan sovellettu Itävalta-Unkarin 1, 5 ja 20 guldenin sekä Kreikan 10 ja 100 drakhman seteleihin. Saavutettujen tulosten innoittamana BWC oli hankkinut painomenetelmän patentin ja saanut oikeuden käyttää Itävallassa valmistettua paperia.

Pankkivaltuustossa kysymys yhteistyöstä ulkomaisen setelipainon kanssa tuli esiin marraskuussa 1896. Pankkivaltuusto oli ensi vaiheessa kiinnostunut siitä, miten valmistuksen valvonta oli ajateltu järjestää. Valvonnan parantaminen oli ollut yksi peruste luopua seteleiden valmistuksesta ulkomailla, ja nyt kun ulkomaista painoa jälleen esitettiin, oli luonnollista, että valvonnan järjestäminen askarrutti. Tämän takia pankkivaltuusto pyysi johtokuntaa selvittämään kysymystä paikan päällä Englannissa.

Johtokunta pyysi selvityksen valvonnasta BWC:ltä sekä Wienissä toimivalta Kaiserliche Hof- und Staatsdruckereilta. Jälkimmäinen toimitti paperitehtaalta saamansa värillisiä kuituja sisältävän erikoispaperin BWC:lle. Hof- und Staatsdruckerein hallitusneuvos Georg Fritz oli vakuuttunut BWC:n valvontajärjestelmien erinomaisuudesta vierailtuaan siellä vuosina 1889 ja 1894. Erinomaisuutta todisti myös se, että Itävallan hallitus oli antanut BWC:lle yksinoikeuden käyttää Itävallan seteleitä ja arvo-papereita varten kehitettyä paperia. Johtokunta pyysi lisäksi jo seteleiden painamisen valvonnassa rutinoitunutta Emil Grönvikiä esittämään näkemyksensä BWC:n vastauksista.

Johtokunta piti näitä lausuntoja riittävinä osoittamaan valvontajärjestelmien turvallisuus-

den, eikä se katsonut tarpeelliseksi lähettää henkilöä paikan päälle selvittämään kysymystä. Saatuaan johtokunnan selvityksen pankkivaltuusto päätti lähettää valmistuskysymyksen paraikaa koolla olevien valtiopäivien pankkivaliokunnan käsiteltäväksi.¹¹

Pankkivaliokunta yhtyi pankin johdon näkemykseen ja mainitsi mietinnössään Suomen Pankin muiden kuin 500 markan setelin antavan aihetta muistutuksiin sekä seteleiden ulkoasun että niiden väärentämismahdollisuuksien suhteen. Tämä pankkivaliokunnan kommentti on mielenkiintoinen ja viittaa siihen, ettei valiokunta yleisesti ottaen ollut tyytyväinen vuodesta 1875 Soldanin johdolla suunniteltuihin seteleihin 500 markan seteliä lukuun ottamatta eikä liioin Tilgmannin toimesta syntyneiden 5–20 markan seteleiden ulkoasuun. On totta, että kaikki mainitut setelit olivat ulkoasultaan ja väriykseltään pelkistetympiä kuin niitä edeltäneet vuoden 1862 tyyppin ja monet 1800-luvun loppupuolen ulkomaiset setelit.

Seteleiden väärentämismahdollisuuksiin viitatessaan valiokunta tarkoitti valokuvaamalla tehtyjä väärennöksiä. Vaikka valiokunnan mukaan Suomen Pankin setelipainossa painettuja seteleitä ei ollutkaan väärennetty, se näki ongelman siinä, että suuret valtiot pystyivät paremmin kehittämään seteleitään, jolloin hävitettiin kilpajuoksussa väärentäjiä vastaan.

Pankkivaliokunnan suuren innostuksen uutta menetelmää kohtaan ymmärtää, koska he saivat nähtäväkseen valokuvaamalla tehtyjä jäljittelynäytteitä seteleistä, joiden paperiin oli

sijoitettu värillisiä kuituja ja jotka oli painettu antifotostaattisilla väreillä. Valokuvajäljennösten värit jäivät tummiksi ja muodot epäselviksi. Myös BWC:n muille pankeille valmistamien seteleiden näytteet ja erityisesti Suomen Pankille suunniteltujen uusien seteleiden alustavat luonnokset saivat pankkivaliokunnan vakuuttuneeksi yhtiön taiteellisen työn laadusta. Valiokunta olikin valmis ehdottamaan säädylle poikkeusta niiden vuonna 1885 hyväksymästä menettelystä, että Suomen Pankin setelit valmistetaan sen omissa painossa.¹²

Syyskuussa 1897 johtokunta toi pankkivaltuuston käsiteltäväksi alustavan ehdotuksen sopimukseksi BWC:n kanssa. Pankkivaltuustolla ei ollut siihen huomautettavaa, ja niin kaksi päivää myöhemmin yhtiön edustaja vapaaherra Fock sekä Tilgmann kutsuttiin paikalle pankkivaltuuston kokoukseen. Sopimuksen ainoa avoin kysymys oli yhtiön vastuu tapauksessa, jossa pankin seteleiden painolaattoja väärinkäytettäisiin. Pankin johtokunta edellytti vahinkojen rajoittamatonta korvaamista, mutta siihen Fockilla ei ollut valtuuksia suostua, ja hän edellytti mahdollisen vahingon rajaamista tiettyyn maksimisummaan. Samassa yhteydessä pankkivaltuusto paneutui BWC:n tekemiin uusien seteleiden luonnoksiin. Molempiin aiheisiin palattiin runsaan viikon kuluttua, jolloin pankin johtokunnan puheenjohtaja Charpentier tiedotti pankkivaltuustolle, että BWC oli pienin korjauksin hyväksynyt vastuun painolaattojen väärinkäytöstä. Kolmannen kerran luonnokset olivat esillä marraskuun lopulla 1897.¹³

Vuoden 1897–1898 setelityyppi edusti poliittista nationalismia

Samanaikaisesti kun pankin johto kävi neuvotteluja BWC:n sopimuksesta, se valmisteli myös uuden setelimallin liikkeeseenlaskua. Pankin johtokunnan huhtikuussa 1896 esittämästä arviosta poiketen 5 markan setelin kysyntä oli kasvanut ennakoitua nopeammin, ja saman vuoden lopulla johtokunta arveli varastojen riittävän vain vuoteen 1898. Siksi johtokunta esitti 5 markan setelin tapauksessa edettävän muita seteliarvoja nopeammalla aikataululla. Saattoi myös olla, että pankin johto halusi testata seteleiden uuden toimittajan ja uuden valmistustavan toimivuutta ennen kuin kaikkia seteliarvoja alettaisiin painaa.

Victor Fockin toimittaessa vuoden 1896 alussa pankin johtokunnalle luonnokset Suomen Pankin uudeksi setelityypiksi lähetekirjeessä ilmeni, että seteleiden aiheista oli keskusteltu kesäkuussa 1895, kun Fock tapasi pankin johtokunnan.¹⁴ Oliko johtokunta tuolloin ehdottanut, että luonnoksissa käytettäisiin aiheena Aleksanteri II:n patsaan jalustahahmoja vai oliko seteliaiheista keskusteltu vain yleisemmällä tasolla, ei ilmene pankin johdon pöytäkirjoista. Jälkimmäisessä tapauksessa BWC oli soveltanut designfilosofiaansa erinomaisesti Suomen olosuhteisiin, sillä BWC:n luonnokset eivät edellyttäneet valmisteluprosessin aikana suuria muutoksia.

Tyypillistä BWC:n designfilosofialle oli samojen taruhahmojen käyttö sen eri maille suunnittelemissa seteleissä. Yhtiön perustaja Henry Bradbury oli laatinut vuonna 1860 koosteen erilaisista seteleiden painamisessa käytettävissä olevista kohokuvista kuten silmukkaviivoista ja

vinjeteistä (”Specimens of Bank Note Engraving”). Näiden yhteisten elementtien käyttö ilmeni myös heidän Suomen Pankille suunnittelemissaan seteleissä. Ilmiöön ovat kiinnittäneet huomiota norjalaiset, ruotsalaiset ja suomalaiset tutkijat. Norjalainen tutkija jopa otsikoi artikkelinsa vuonna 1963 provokatiivisesti ”Figuren i spansk konge på norske pengesedler 1901–1945?”¹⁵

5 markan lopulliset piirustukset, jotka perustuivat pankin johdon ehdotuksiin, valmistuivat pian sopimuksen allekirjoittamisen jälkeen. Siten pankkivaltuusto saattoi esittää niiden hyväksymistä keisarille jo lokakuun 1897 lopulla.¹⁶ Setelin takasivujen painaminen omassa setelipainossa alkoi helmikuussa 1898, kun ensimmäinen erä Englannissa painettuja etusivuja saapui. Sitä ennen oli painossa valmistettu takasivun painolaatat. Ensi vaiheessa päivässä painettiin 1 000 arkkia.¹⁷

Samalla kun pankkivaltuusto tarkasteli muiden seteleiden luonnoksia marraskuussa 1897, käsillä oli professori Gustaf Nyströmin piirustuksista antama lausunto. Gustaf Nyström oli Suomen Pankin luottoarkkitehti, joka suunnitelti vuosien mittaan joukon pankin haarakontoreiden rakennuksia. Nyströmin lausunnon perusteella pankkivaltuusto päätti korjata Suomen vaakunassa esiintyvän virheen ja käyttää Uppsalan tuomiokirkossa olevan Kustaa Vaasan hautamuistomerkin leijonavaakunaa.¹⁸

Pankin setelipainolla ei ollut käytössään täydellistä korkokuvaa Kustaa Vaasan hautamuistomerkin leijonavaakunasta ennen kuin vuonna 1966.¹⁹ Siten ei ole ihmeellistä, että vaakunan

Ilmeisesti alun perin BWC ympäröi kaikissa seteleissä Suomen takasivulla olevan vaakunan kuusenhavuilla. Lopulta vain 5 markan setelissä oli kuusenhavut, jotka myöhemmin korvattiin männynhavuilla. 10 ja 100 markan seteleiden takasivuille tehtiin myös muita tarkistuksia.

täsmällinen muoto saattoi aiheuttaa hankaluuksia vuosien aikana.

Pankkivaltuusto kokoontui vielä neljännen kerran johtokunnan jäsenten ja professori Nyströmin kanssa tarkastelemaan luonnoksia ja ha-

vaitsi joitakin muutostarpeita, jotka johtokuntaa pyydettiin saattamaan BWC:n tiedoksi. Kun muutokset oli tehty, lähetti pankkivaltuusto helmikuussa seteleiden ulkoasun keisarin hyväksyttäväksi, mistä saatiin vahvistus maaliskuussa 1898.²⁰

BWC:n Suomen Pankille toimittamassa luonnoksessa 500 markan setelin etusivun oikealla puolella oli hahmotelma rakennuksesta. Se täsmentyi myöhemmässä luonnoksessa Suomen Pankin vuonna 1883 valmistuneeksi päärakennukseksi, mutta korvautui lopullisessa setelissä BWC:n kuvaarkiston taruhahmolla. Sama taruhahmo esiintyi muun muassa Espanjan 500 pesetan setelissä vuonna 1907. Samoin muissa seteleissä esiintyvä klassinen naisen pää esiintyy muun muassa Espanjan 25 pesetan setelissä vuodelta 1907.

Pankin numismaattisessa kokoelmassa on joukko BWC:n luonnoksia, joista osassa on vuosiluku 1897 ja osassa vuosiluku 1898. Lähtökohtana voidaan pitää, että luonnokset, joissa on vuosiluku 1897, olivat pankkivaltuuston tarkastelun kohteena vuoden 1897 loppukuukausina. Vastaavasti pankkivaltuuston tarkastelun pohjalta korjatuissa versioissa on vuosiluku 1898.

Kun setelisarjan ulkoasu oli saatu ratkaistua, oli aika päättää seteleiden takasivun värien vivah-teista. Takasivuthan valmistettiin edelleen pankin omassa setelipainossa. Johtokunnan esityksestä pankkivaltuusto hyväksyi vaaleamman Tilgman-nin toimittamista kahdesta vedoksesta.²¹

BWC:n luonnokset muodostivat selkeän sarjan, jossa varsinaisen kuva-aiheen ohella samat koristeaiheet toistuivat eri seteleissä. Sar-

jassa oli useita aikakauden kansainväliselle setelitaiteelle ominaisia piirteitä, kuten allegoriset henkilöhahmot, rikas ornamenttiikka ja runsas silmukkaviivakuviointi.

Suomen Pankin historian kirjoittajien Kuusterän ja Tarkan mukaan sarjan symboliikka edusti täyttää poliittista nationalismia. Erityisen poliittisena he pitivät arvoltaan suurimman, 500 markan setelin kuvitusta. Siinä oikeuden jumalatar seisoi Suomen leijona vierellään, käsissään miekka ja kilpi, jossa oli sana ”LEX”. Lain korostaminen viittasi heidän mukaansa perustuslailliseen kiistaan, Venäjän asenteen Suomen erityisasemaa kohtaan kiristymiseen 1880-luvun lopulta alkaen, minkä katsottiin uhkaavan Suomen autonomiaa. Aleksanteri II:n patsaasta oli tullut perustuslaillisen kamppailun symboli, ja sen jalustahahmo oikeuden jumalatar oli samalla Suomi-neito.²²

500 markan setelin ulkoasu on myös toisessa mielessä mielenkiintoinen. Siitä löytyy kaksi BWC:n vuonna 1897 valmistelemia luonnosta. Niistä ensimmäisessä setelin etusivun oikealle puolelle oli hahmoteltu osia rakennuksesta ja sen viereen sama taruhenkilön pää, joka oli myös kaikkien muiden seteliarvojen luonnoksissa. Jälkimmäisessä luonnoksessa rakennus oli yksilöity Suomen Pankin Snellmaninukiolla olevaksi päärakennukseksi, joka valmistui vuonna 1883. Sen suunnittelija oli saksalainen arkkitehti Ludwig Bohnstedt, joka voitti rakennusta koskeneen ensimmäisen Suomessa järjestetyn kansainvälisen arkkitehtikilpailun vuonna 1876. Bohnstedtin merkittävyyttä arkkitehtina korosti, että hän muutamaa vuotta aikaisemmin oli voittanut Saksan valtiopäivätalon suunnittelukilpailun. Tosin rakennuksesta järjestettiin myöhemmin uusi suunnittelukilpailu.²³

Kansallisesti tärkeät rakennukset olivat suosittu setelin kuva-aihe sen jälkeen, kun seteleiden painamisessa ryhdyttiin käyttämään teräslaattoja. Tässä yhteydessä on kiintoisaa erityisesti keskuspankkirakennusten suosio, sillä lähes puolet keskuspankeista eri puolilla maailmaa on käyttänyt rakennustaan seteliaiheena. Kun ottaa huomioon, että tyyppillinen keskuspankin rakennus symboloi vakautta ja luotettavuutta, on se myös ilmeinen valinta setelin kuva-aiheeksi. Miksi Suomen Pankin johto ei kannattanut pankin päärakennusta 500 markan setelin sivuaiheena, ei ilmene dokumenteista. Ehkä pankin profiilin kohottaminen seteliaiheena katsottiin ongelmalliseksi poliittisesti herkkänä aikana, ja sen sijaan käytettiin BWC:n kuva-arkistosta löytynyttä taruhahmoa, espanjalaisen tulkinnan mukaan kuningas Kroisosta. Kroisos ei ollut varmasti huono valinta keskuspankin arvoltaan suurimpaan seteliin. Yhtiö oli käyttänyt samaa taruhenkilöä jo aikaisemmin ruotsalaisen yksityispankin, Gefleborgs Enskilda Bankin seteleissä ja myöhemmin Espanjan 500 pesetan setelissä vuodelta 1907.²⁴

Toinen kiinnostava setelin kuva-aiheen muutos liittyi 50 markan seteliin. BWC:n alkuperäisestä luonnoksesta poiketen setelin lopulliseksi kuva-aiheeksi valittiin J. L. Runebergin patsaan jalustahahmo eikä lakiaiheinen hahmo Aleksanteri II:n patsaasta. Viime mainittu säilyi aiheena vain 500 markan setelissä, minkä lisäksi lakiaiheisen jalustahahmon pää oli 5 markan setelissä. Tästä voidaan päätellä, että alun perin Fockin keskusteluissa pankin johtokunnan kanssa oli ollut esillä vain Aleksanteri II:n patsaan jalustahahmot.

Arkistomateriaalista ei selviä, miksi 50 markan setelin aihe muutettiin. Siihen voi olla yksin-

BWC:n laatimien kaikkien seteliluonnosten aiheet muodostuivat alun perin Aleksanteri II:n patsaan jalustan veistosryhmistä. Lopulliseen 500 markan seteliin valittiin kuitenkin Runebergin patsaan jalustahahmo.

kertainen selitys, että haluttiin jokaiseen seteliin eri aihe. Toisaalta jatkamalla Kuusterän ja Tarakan ajattelua voitaisiin tulkita, että Runebergin patsaan jalustahahmon ”Maamme”-laululla voitiin jopa voimistaa seteleiden poliittista sanomaa. Olihan Runebergin patsas toinen avoimen kansallismielinen monumentti.²⁵

Kun 50 markan setelin kuva-aihe muutettiin Runebergin patsaan jalustahahmoksi, pankin neuvonantaja professori Nyström keskusteli aiheesta kuvanveistäjä Walter Runebergin kanssa, joka oli tarkistanut myös muiden seteleiden luonnokset. Runeberg esitti, että jalustahahmon kuva seteliin otettaisiin sivusta. Hän oli myös sitä mieltä, että taululla lepäävä vasen käsi tulisi ottaa kokonaan pois, koska se perspektiivin takia tuntui epäluonnolliselta. Nyström pyrkiinkin pankkiin lähettämässään nopeasti tehdyssä luonnoksessa poistamaan käden ja lupasi tuoda paremman version tullessaan myöhemmin samana päivänä pankkiin.²⁶ Lopullisessa versiossa vasen käsi säilyi kuitenkin samanlaisena kuin se on patsaassa.

Näinkin merkittävän seteliihmeen muutoksen näkökulmasta kiinnittyä jälleen huomio siihen, kuinka vähän pankkivaltuuston pöytäkirjoihin kirjattiin seteleiden ulkoasua koskevaa keskustelua. Seteleiden symbolit olivat tuolloisessa poliittisessa ilmapiirissä selvästi erittäin herkkä aihe, jonka dokumentoinnilla ei haluttu kärjistää muutoinkin vaikeaa tilannetta.

Poliittisen ilmapiirin herkkyyteen viittaa myös keisari Nikolai II:n kenraalikuvernöörin kanslian välityksellä lokakuussa 1901 lähettämä kirje, jossa hän tiedusteli Suomen Pankin seteleihin ja niiden painamiseen liittyviä asioita.²⁷ Sen jatkona oli Venäjän valtiovarainministerin Sergei

Witten Suomen ministerivaltiosihteerin välityksellä vuonna 1902 lähettämä kysymys, olisiko Suomen Pankin seteleiden valmistus siirrettävä Pietarin valtionpainoon. Valtionpaino oli osallistunut vielä 1875 tyyppien seteleiden tarjouskilpailuun, mutta pankki ei ollut sen jälkeen ollut sen kanssa tekemisessä. Lisäksi valtiovarainministeri Witte oli kiinnittänyt huomiota Suomen seteleissä esiintyvään vaakunaan. Senaatin valtiovarainoimituskunta pyysi kysymyksistä lausuntoa pankkivaltuustolta, joka käsittelee niitä pankin johtokunnan esityksen pohjalta.²⁸

Vastauskirjeessään senaatin valtiovarainoimituskunnalle pankkivaltuusto totesi Pietarin valtionpainon edustavan seteleiden painotekniikan huippua ja pankin luottavan saavansa painolta erinomaisia seteleitä. Se ei kuitenkaan katsonut kysymystä ajankohtaiseksi useasta eri syystä. Ensinnäkin sovittuaan jo 5 markan setelin uudesta painoksesta pankilla ei ollut välitöntä tarvetta uusien setelilomakkeiden valmistukseen.

Toiseksi vallitseva järjestely, jossa valmistus tapahtui kolmella paikkakunnalla (Wienissä, Lontoossa ja Helsingissä) sisältäen viimeistelyn pankin omassa setelipainossa, oli turvallinen eikä pankkivaltuuston mukaan edellyttänyt muutoksia. Kolmanneksi, koska valtiopäivät oli osallistunut nykyistä järjestelyä koskevaan päätöksentekoon, edellytti myös järjestelyn muutos valtiopäivien myötävaikutusta. Vaakunan tapauksessa pankkivaltuusto viittasi siihen, että vaikkakaan se ei ollut kaikessa suhteessa täysin uskollinen kuvaus valtionvaakunasta, se ei periaatteiltaan poikennut Suomen aikaisempien seteleiden vaakunasta.²⁹

Asia ei kuitenkaan jäänyt siihen, vaan keisari Nikolai II edellytti toukokuussa 1903 senaatille

lähettämässään kirjeessä toimenpiteitä seteleiden painamisen siirtämiseksi Pietarin valtionpainoon sen jälkeen, kun jo sovitut tilaukset olisi toimitettu. Myös kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikov tuki esitystä asianmukaisena valmistelevana toimenpiteenä rahaolojen yhtenäistämiseksi koko Venäjän valtakunnassa. Senaatti ilmoitti asiasta pankin johtokunnalle marraskuussa 1903, ja kysymys tuli pankkivaltuuston käsittelyyn joulukuussa 1903. Koska esitys poikesi vallitsevasta säätyjen myötävaikutuksella syntyneestä järjestelystä ja koska se olennaisesti supisti pankin johdon oikeuksia ja velvollisuuksia, pankkivaltuusto päätti jättää asian valtiopäivien pankkivaliokunnan käsiteltäväksi.

Valtiopäivien pankkivaliokunta ja sen mieltä pohjalta itse säädetyt yhtyivät pankkivaltuuston ja pankkivaliokunnan asiasta esittämään näkemykseen perustellen kantaansa pankkia koskevalla perussäännöksellä vuoden 1772 hallitusmuodossa. Sen mukaan pankki oli valtiopäivien takuun ja hoidon alainen, mikä oli yhtäpitävästi sisällytetty pankin vuoden 1895 ohjesääntöön. Ohjesääntöön mukaan vain se-

teleiden ulkoasu ja selitelmä olivat hallitsijan määrättävissä ja muut seteleitä koskevat asiat perustuivat valtiopäivien päätöksiin, jotka se teki pankin johdon esityksestä. Tällä perusteella valtiopäivät ilmoitti keisarille, että seteleiden valmistamisjärjestelyt kuuluivat lain mukaan yksinomaan valtiopäivien päätettäväksi. Viivyttelytaktiikan tuloksena päätöstä ei koskaan pantu toimeen, ja keisari peruutti määräyksen joulukuussa 1906.³⁰

Poliittiseksi nationalismiksi luonnehditun setelityypin ulkoasun käsittelyn loppukaneettina voi vain ihmetellä, kuinka vähän myönteisiä kommentteja uuden sarjan seteleiden upeat etusivut herättivät, kun kansalaiset ja lehdistö saivat ne käsiinsä. Oliko kyseessä jonkinlainen lehdistön itsesensuuri poliittisesti herkkänä aikana, sillä lehdet tyytyivät vain toteamaan, että tietty uuden tyyppin seteli oli laskettu liikkeeseen? Jos jotain muuta huomautettavaa löydettiin, liittyi se pettymykseen, että takasivulla oli edelleen sama vähemmän kaunis tai suorastaan ruma kuvio kuin sarjan aikaisemmissa seteleissä.³¹

Uusi setelityyppi ei teknisesti vastannut odotuksia

Uuden setelityypin suurin odotuksien valittu paperi osoittautui pettymykseksi, sillä setelipaperin kiinteyteen ja värien pysyvyyteen liittyi monia ongelmia. Sen takia pankin johdon mielestä seteleiden paperia piti parantaa, ennen kuin niistä tilattaisiin uusi painos. Tässä mielessä pankkivaltuusto hyväksyi johtokunnan ehdotuksesta, että Tilgmann, joka tuolloin oleskeli Saksassa, vierailisi pankin kustannuksella Wienissä ja

tapaisi siellä paperin valmistuksesta vastaavan Musil von Mollenbruchin.³²

Kokoontuessaan vuoden 1900 valtiopäiville myös pankkivaliokunta joutui palaamaan maanpinnalle edellisten valtiopäivien aikana osoittamastaan innostuksesta sekä pankin uuden setelityypin ulkoasua että laatua kohtaan. Valiokunta joutui ottamaan harkittavakseen sen valitettavan asiantilan, että pankin setelit

ALLEKIRJOITUSKÄYTÄNNÖN MUUTOS JOHTI ERIKOISUUKSIIN

Siirtyminen myös arvoltaan 50 markkaa suurempien seteleiden kohdalla painettuihin allekirjoituksiin toteutui kesken vuoden 1898 tyyppin seteleiden valmistusta. Sen seurauksena kyseisiä seteliarvoja allekirjoitettiin aluksi käsin, mutta pääosin niihin painettiin allekirjoitukset.

Allekirjoituskäytännön muutos johti kahden seteliarvon, 50 ja 500 markan, kohdalla erikoiseen tilanteeseen. Yleensä setelit allekirjoitettiin käsin 1 000 kappaleen erissä. 50 markan tapauksessa vain yksi tällainen 1 000 kappaleen erä allekirjoitettiin käsin joulukuussa 1899. Samassa kuussa pankkivaltuusto teki valtiopäivien pankkiva-

liokunnalle esityksen, että seteleiden allekirjoitukset ryhdyttäisiin painamaan kaikkien seteliarvojen tapauksessa. Jostain syystä 50 markan seteleiden allekirjoittaminen lopetettiin välittömästi muutosesityksen jälkeen, ja niin tämä 1 000 kappaleen erä jäi ainoaksi käsin allekirjoitetuksi. Kaikkiin muihin vuoden 1898 tyyppin 50 markan seteleihin allekirjoitukset painettiin.

500 markan setelin tapauksessa käsin kirjoitettuja 1 000 kappaleen erä oli yhteensä 23. Niistä teki erikoisen se, että tarkoituksella tai sattumalta jokaisessa 1 000 kappaleen erässä oli eri allekirjoituspari!

Vain yksi vuoden 1898 tyyppin 50 markan setelin 1 000 kappaleen erä allekirjoitettiin käsin. Käsin allekirjoittamista varten seteleihin painettiin pisteviivat.

eivät vastanneet niille asetettavia vaatimuksia, varsinkin kun pankilla oli nyt yksinoikeus setelinantoon.

Huomautuksia esitettiin sekä setelipaperin laadusta että erityisesti seteleiden väreistä, joiden katsottiin olevan liian samankaltaisia. Erityisesti 10 ja 50 markan seteleitä tunnuttin sekoitettavan maksutilanteissa kokoerosta huolimatta.³³ Vaikka valiokunta ymmärsikin, että valitut värit auttoivat seteliväärennösten torjunnassa, se ihmetteli, miksei seteleiden takasivuja voitu painaa selvästi toisistaan poikkeavilla väreillä. Samankaltaiset värit aiheuttivat erehdyksiä niiden käytössä, kun seteleiden kokoerot olivat pieniä.

Pankkivaliokunta joutui puuttumaan myös toiseen seteleiden laatua koskevaan kysymykseen, nimittäin liikkeessä olevan setelistön kuntoon. Eikä pelkästään seteleiden kunto vaan myös niiden likaisuus oli aiheuttanut yleisön valituksia. Tämä ei valiokunnan mukaan ollut pankin arvon mukaista eikä sitä voinut puolustaa terveydelliseltäkään kannalta. Tämä oli jo toinen kerta, kun pankkivaliokunta kiinnitti huomiota seteleiden kuntokysymykseen, mutta se halusi vielä pidättäytyä uusien määräysten esittämisestä, koska uskoi pankin johdon ryhtyvän toimenpiteisiin. Useat lehdet raportoivat pankkivaliokunnan mietinnöstä ja kiinnittivät huomiota erityisesti liikkeessä olevien seteleiden kuntoa käsittelevään osaan.³⁴

Pankkivaltuusto kokoontui käsittelemään pankkivaliokunnan huomautuksia yhdessä johtokunnan kanssa. Tilgmannin antamasta selvityksestä, joka perustui hänen Mollenbruchin kanssa käymiinsä keskusteluihin, ilmeni, ettei – ennakkoinformaatiosta poiketen – Suomen Pankin seteleiden valmistuksessa käytettyä jär-

jestelmää ollut aikaisemmin testattu muualla. Tämä tulee ajoittain nykyisinkin vastaan seteleiden uusien testattuina lanseerattujen ominaisuuksien tapauksessa. Tilgmannin mukaan Itävallan seteleissä oli käytetty erilaista paperia ja väriä. Sen sijaan Suomen Pankin jälkeen muun muassa Norjan pankki oli ryhtynyt käyttämään vuoden 1901 setelityyppiinsä samaa menetelmää, mutta käyttänyt vahvempaa paperia.³⁵

Tilgmannin Wienin-vierailun aikana von Mollenbruch oli esittänyt, että 5 markan seteliin käytettäisiin ohuempaa paperia ja muihin seteliarvoihin paksumpaa. Tämän von Mollenbruchin ehdotuksen lisäksi Tilgmann esitti, että seteliarkit ennen seteleiden numerointia käsiteltäisiin suuremman joustavuuden ja vastustuskyvyn aikaansaamiseksi samoin kuin pankin aikaisempi setelityyppi. Niiden seteliarkit kostutettiin liimaliuoksessa, ja kuivumisen jälkeen ne arkit arkilta mankeloitiin sinkkilevyjen välissä hydraulisessa puristimessa. Koska setelipaperi eri painovaiheissa jouduttiin useampaan kertaan kostuttamaan, pyrittiin tällä liimaliuoksen käytöllä saattamaan paperille alkuperäinen lujuus.

Uuden painoksen paperi ei ollut kuitenkaan ainoa ratkaistava kysymys, toinen oli olemassa olevien setelien kohtalo, painoksesta vielä 70 prosenttia oli odottamassa liikkeeseenlaskua. Johtokunta esitti pankkivaltuustolle kaikkien seteleiden käsittelyä setelivalssien välissä voimakkaan paineen alla siten, että setelipaperi tulisi kestävämmäksi ja hylkisi paremmin likaa. Seteleiden erottuvuuden parantamiseksi Tilgmann oli valmistanut vedoksen, jossa seteleiden kulmiin oli painettu selvästi erottuvilla väreillä seteleiden arvomerkinä. Se olisi kuitenkin

edellyttänyt setelityyppiä koskevan asetuksen muuttamista, eikä johtokunta kannattanut ehdotusta.

Keskustelun tuloksena pankkivaltuusto hyväksyi Tilgmannin muut esitykset ja johtokunnan esityksen 50 000 kappaleen koepainoksen painamisesta 5 ja 10 markan seteleistä. Ajatus oli, että koepainoksen setelit olisivat muutaman kuukauden liikkeessä ja sitten riittävä määrä niitä otettaisiin pois liikkeestä ja verrattaisiin niitä samaan aikaan liikkeeseen laskettuihin aikaisemman painoksen seteleihin, jotka oli erikseen merkitty. Näin voitaisiin selvittää paperinkoostumuksen muutoksen vaikutusta seteleiden kuntoon.³⁶

Tämä johtokunnan esitys oli hyvin moderni. Tilastollisiin malleihin perustuvat seteleiden kestävyystestit ovat nykyisin hyvin suosittuja, kun keskuspankeilla on mahdollisuus valita erilaisia painomateriaaleja. Muun muassa Euroopan keskuspankki (EKP) suoritti laajan käytötestin aidoilla euroseteleillä, joihin käytettiin erilaisia pinnoitteita ja jotka laskettiin liikkeeseen kolmessa euromaassa, ennen kun EKP:n neuvosto valitsi uuden materiaalin 5 ja 10 euron seteleihin.³⁷

Pankkivaltuusto päätti myös muuttaa 5 markan setelin takasivua siten, että keskiosan pohjaväri poistettiin, jotta painojälki erottuisi paremmin. Lisäksi keskiosan kuusenhavut korvattiin männynhavuilla. Takasivun vaakunaa, joka oli korjattu professori Nyströmin ehdotuksen perusteella muissa seteliarvoissa, ei koepainokseen muutettu. Sen korjaaminen jäi seuraavan varsinaisen setelitulauksen yhteyteen.

5 ja 10 markan seteleiden koepainosten kierosta saadut kokemukset osoittivat, että niiden

paperi ei rikkoontunut yhtä helposti kuin muiden saman tyyppin seteleiden paperi. Muilta osin paperi ei kuitenkaan osoittautunut aikaisempaa paremmaksi. Sen takia Tilgmann oli jälleen yhteydessä von Mollenbruchiin, joka saatuaan selvityksen koepainokseen liittyvistä kokemuksista toimitti näytteen uudella menetelmällä valmistetusta paperilaadusta. Sen valmistus poikkesi aikaisemmasta erityisesti paperin liimauksen suhteen, joka tapahtui paperinvalmistuksen viimeisenä vaiheena. Sen oli tarkoitus lisätä paperin kestävyttä.³⁸

Setelin heikko kestävyys oli ongelma erityisesti 5 markan setelissä. Aikaisemman, vuoden 1886 tyyppin 5 markan seteliä oli poltettu vuosina 1894–1898 keskimäärin 37,2 prosenttia kunkin vuoden alussa liikkeessä olleesta määrästä. Siten setelin keskimääräinen käyttöikä oli lähes kolme vuotta. Sen sijaan uuden tyyppin seteleiden kohdalla poltettujen seteleiden osuus oli noussut 43,4 prosentista 90 prosenttiin vuonna 1901. Olettaen, että kehitys jatkuisi samansuuntaisena, polttoprosentti lähestyisi sataa eli vuosittain täytyisi korvata koko liikkeessä oleva määrä. Siinä tapauksessa pankin 5 markan setelivarasto olisi riittänyt vain vuoteen 1904 asti. Vastaavasti 10 markan setelissä polttoprosentti oli noussut 31:stä 75,8:aan.

5 markan seteleitä tarvittiin siten lisää ja mielellään laadultaan parempia. Tämän takia pankkivaltuusto hyväksyi johtokunnan esityksen 5 markan setelin uudesta painoksesta, jossa käytettäisiin von Mollenbruchin kehittämää uutta paperilaatua. Samalla pankkivaltuusto kuitenkin kertoi johtokunnalle seteleiden polton esivalmistelua valvoessaan tekemästään havainnosta. Sen mukaan osa poltettavaksi lähetetyistä, erityisesti

5 markan seteleistä oli vielä aivan hyväkuntoisia. Pankkivaltuusto kehottikin johtokuntaa korostamaan pankin kassanhoitajille tarkkaavaisuutta seteleiden lajittelussa.³⁹ Tämä osoittaa pankkivaltuuston roolin ulottumista tuohon aikaan hyvin operatiivisiin kysymyksiin. Kuluneiden seteleiden lisäksi pankkivaltuusto valvoi sekä BWC:n että Tilgmannin valmistuksen yhteydessä syntyneen makulatuurin polttamisen.

5 markan setelin ohella 10 ja 20 markan setelistä otettiin uusi painos käyttäen uutta paperikoostumusta.⁴⁰ Muutamaa vuotta myöhemmin myös arvoltaan suurempien seteleiden varas-

tot olivat supistuneet siinä määrin, että niistä tarvittiin uudet painokset. Nekin valmistettiin käyttäen parannellulla menetelmällä valmistettua paperia.⁴¹

Vuonna 1907 pankin setelivarastot alkoivat olla siinä mallissa, että johtokunta esitti pankkivaltuustolle joko uuden painoksen ottamista tai täysin uuden setelityypin kehittämistä. Pankkivaltuusto päätyi jälkimmäiseen vaihtoehtoon, ja sen myötä seteleiden painaminen palautui kokonaan kotimaahan ja omaan setelipainoon. Näin jatkettiin aina euroseteleiden tuotannon alkuvaiheeseen asti.⁴²

Emot denna sedel betalar
FINLANDS BANK
vid anfordran

TIO MARK
i guld.

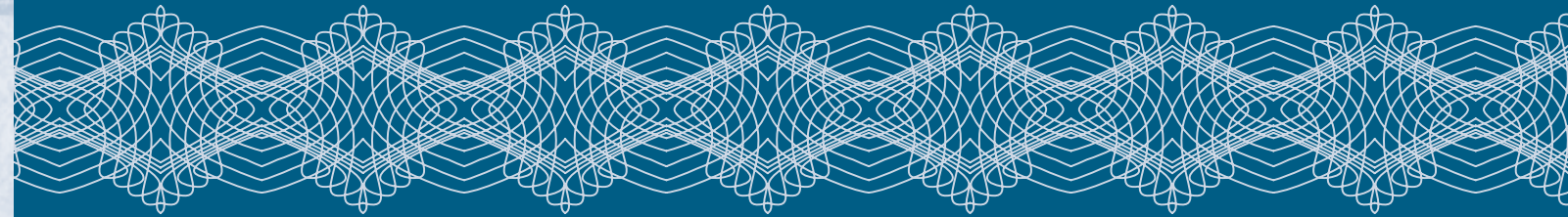
Tästä setelistä maksaa
Suomen Pankki
vaadittaisa

Kymmene Markkaa

kuusi

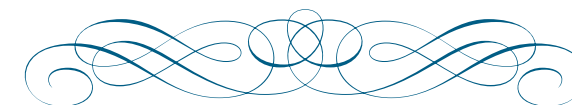
C. G. Wahlberg

1882

8

*Setelinväärentäjät ja
hämärämiehet liikkeellä*

SUOMEN SUURIRUHTINASKUNNASSA OLI SETELEIDEN VÄÄRENTÄMISESTÄ MUODOLLISESTI VOIMASSA KUOLEMANRANGAISTUS

Tunnetusti Aleksanteri I:n hallitsijanvakuutuksessa Porvoon valtiopäivillä 1809 Suomi sai pitää vanhat lakinsa, uskontonsa ja erioikeutensa. Siten oli luonnollista, että kun Suomen Pankin perustamisen jälkeen annettiin seteleiden väärentämisen rangaistavuutta koskevia määräyksiä ja käskyjä, niissä viitattiin Ruotsin lakeihin.¹ Käskyjen mukaan Suomen Pankin pikkuseteleiden väärentäminen ja mukaaminen tuotti saman edesvastuun kuin mitä Ruotsin pankkoseteleistä oli säädetty vuosien 1747 ja 1792 Kuninkaallisissa asetuksissa. Kyseisissä asetuksissa määrättiin seteleiden väärentämisestä ja mukaamisesta kuolemanrangaistus ("mista ära och lif samt warda hängd").²

Seteleiden väärentämiskysymystä käsiteltiin Suomen Pankille vuonna 1840 hyväksytyssä jotosäännössä, jossa määrättiin, että väärentämis-, mukaamis- tai kauppaamisasiat käsitellään hovioikeudessa.³ Sen sijaan väärentämistä ei käsitelty asetuksessa pankin muutetusta järjestämisestä vuonna 1859, ja vuoden 1860 rahayksikön muutokseen liittyvissä asetuksissa todettiin vain, että aikaisemmin annetut määräykset pysyivät voimassa.⁴

Näin ollen muodollisesti seteleiden väärentämisestä oli Suomessa voimassa hirttotuomio 1870-luvulle asti, jolloin valtiopäivien pankkivalio-

kunta kiinnitti asiaan huomiota.⁵ Pankkivaliokunnan mukaan kuolemanrangaistusta seteleiden väärentämisestä ei voinut pitää yhdenmukaisena niiden periaatteiden kanssa, jotka olivat tulleet Suomen rikoslainsäädännössä vallitseviksi. Itse asiassa säädyt olivat jo vuosien 1863–64 valtiopäivillä tahtoneet poistaa kuolemanrangaistuksen kokonaan, mutta senaatti halusi pitää sen voimassa muutamia tapauksia varten, joten säädyt ehdotus raukesi sillä kertaa. Vuonna 1865 senaatti oli asettanut komitean valmistamaan uutta rikoslakia niille yleisille perusteille, mitkä säädyt olivat edellisillä valtiopäivillä hyväksyneet, mutta komitea ei vielä vuonna 1872 ollut esittänyt ehdotustaan.⁶ Sen vuoksi pankkivaliokunta esitti, että siihen asti, kunnes uusi rangaistuslaki tulisi voimaan, seteleiden väärentämisestä rangaistaisiin rikoskaaren 8. luvun 2. pykälän mukaan. Mainittu pykälä perustui vuoden 1734 Ruotsin valtakunnan lakiin, ja siinä viitattiin kaularautarangaistukseen sekä määrämittaiseen tai elinkautiseen työraangaistukseen rikoksen mukaan.⁷

Ruotsin seteleistä poiketen ensimmäisissä Suomen Pankin liikkeeseen laskemissa seteleissä ei ollut viittauksia seteleiden väärentämisen rangaistavuuteen. Ensimmäisen kerran tämä maininta oli vuoden 1840 tyyppin seteleissä.

Suomen Pankin seteleitä väärennettiin alusta alkaen

Suomen Pankin seteleitä, kuten muidenkin pankkien liikkeeseen laskemia seteleitä, väärennettiin alusta alkaen. Kuten luvussa 1 ilmenee, väärentäminen oli syy ensimmäisen setelityypin uusimiseen. Pankin johtokunnan kertomuksissa tilintarkastajille mainitaan ensimmäisen kerran väärennöksistä vuonna 1818. Kertomuksen mukaan pankin hallussa oli 46 kappaletta 75 kopeekan, neljä kappaletta 50 kopeekan ja yksi 20 kopeekan setelin enemmän tai vähemmän onnistuneesti jäljiteltä vääreä seteliä yhteissummaltaan 36 ruplaa ja 70 kopeekkaa. Suomen Pankin seteleiden väärentäjät siis kohdistivat yrityksensä alusta alkaen kustannushyötyajatte-

lun mukaan ja jäljittelivät tässä vaiheessa eniten arvoltaan suurinta Suomen Pankin seteliä.

Pankin kassanhoitajat olivat hyväksyneet aitoina kaikki Suomen Pankin haltuun tulleet väärennetyt setelit epäilemättä niiden vaihtajia. Pankin johtokunta ehdottikin keisarille, että mikäli väärennösten määrä tulevaisuudessa lisääntyisi, voitaisiin palkita henkilö, joka havaitsisi väärennöksen. Tuossa vaiheessa toimenpide oli kuitenkin vielä ennenaikainen.⁸

Hyvin yksinkertaiset väärennökset tekivät pitkään tehtävänsä 1800-luvulla, kun setelit olivat ulkoasultaan yksinkertaisia ja kansa totumatonta erottamaan väärennöksen aidosta

75 kopeekan setelin väärennös, jossa valkoisia koholeimoja on pyritty jäljittelemään ja teksti on käsin kirjoitettu.

setelistä. Vuoden 1840 tyyppistä esiintyi kivipainolla valmistettu 3 ruplan setelin väärennös, jota löytyi liikkeestä erityisesti Pietarissa ja Viipurin läänissä. Lehdistö uutisoi ensi vaiheesta tästä vuoden 1858 lopulla esiintyneestä väärennöksestä. Lehtien mukaan suuri osa näistä vääristä seteleistä oli vuodelta 1856 ja niiden sarjanumero oli 119075. Tuntomerkeinä mainittiin etusivun ruotsinkielinen sana ”utgifver”, joka

väärennöksissä oli ”ulgifver” sekä useita painovirheitä setelin takasivun väärentämistä koskevassa suomenkielisessä tekstissä. Myöhemmin väärennöksen tuntomerkeistä annettiin myös virallinen julistus, jossa ei kuitenkaan enää mainittu setelin numeroa, vuotta eikä kirjoitusvirheitä. Tuntomerkeissä, jotka julkaistiin useissa lehdissä, korostettiin ennen muuta väärennöksen painojäljen epätasaisuuksia.⁹

Suomen Pankin kopeekka- ja ruplaseteleistä esiintyi lähinnä heikkotasoisia väärennöksiä. Yksi poikkeus oli vuonna 1858 Pietarissa ja Viipurin läänissä esiintynyt 3 ruplan kivipainoväärennös.

Vuoden 1862 tyyppin 40 markan setelistä löytyi ensimmäinen korkeatasoinen väärennös

Ensimmäinen korkeatasoinen väärennös osui vasta markka-aikaan ja aiheutti pankin johdolle vakavaa pohdintaa joulukuussa 1867. Tuolloin pankin johtokunnan puheenjohtaja von Haartman esitti johtokunnan käsiteltäväksi, miten reagoida kahteen erityisen hyvin valmistettuun vuoden 1862 tyyppin 40 markan setelin väärennöksen. Ensimmäisenä toimenpiteenä johto-

kunta päätti kehottaa pankin kaikkia konttoreita tarkastamaan huolella kyseiset setelit.

Väärennösten tärkeimmät tuntomerkit olivat aitoa seteliä hieman pienempi koko ja epätasaiset reunat. Lisäksi setelin etusivun keskellä olevan kullanvärisen kuvion sijainti poikkesi aidosta. Aidossa setelissä kuvio alkoi arvonumeron 40 alareunasta ja päättyi setelin alareunassa olevaan

40 markan setelin väärennös oli korkeatasoinen ja johti siihen, että tämän muutoinkin maksamisessa hankalan seteliarvon liikkeeseenlaskusta luovuttiin.

Helsingin vaakunaa kuvaavaan veneeseen. Väärennöksessä kuvio alkoi numeron 40 yläpuolelta ja päättyi alempaan allekirjoitukseen. Väärennöksen takasivu oli epäselvempi kuin aidon setelin vastaava. Muun muassa ”November”-sanan N-kirjain väärentämisen rangaistavuutta koskevassa ruotsinkielisessä tekstissä poikkesi aidon setelin vastaavasta kirjaimesta. Myös suomen- ja venäjänkielisissä tekstissä oli pienehköjä kirjoitusvirheitä. Väärään seteliin oli painettu numero 127651, mikä toisessa väärennöksessä oli muutettu numeroksi 127656.¹⁰

Lisätoimenpiteenä pankin konttoreita kehoitettiin välttämään huonokuntoisten 40 markan seteleiden laskemista liikkeeseen. Johtokunta päätti varoittaa myös yleisöä kyseisistä väärennöksistä ja asiasta julkaistiin ilmoitus seuraavassa ruotsinkielisen virallisen lehden numerossa. Useat lehdet viittasivat virallisen lehden ilmoitukseen ja vetivät omia johtopäätöksiään asiasta. Kun ilmoituksessa kerrottiin molempien löytyneiden väärennösten numerot, arveli *Hämäläinen*, että jos väärennöksiä on enemmän liikkeessä, niillä on ”likeiset” numerot ilmoituksessa mainittuihin.¹¹

Tässä, kuten myöhemmissäkin Suomen Pankin seteleiden väärennöstopauksissa, kiinnittyy huomio kahteen seikkaan. Siihen, kuinka nopeasti sana väärennöksistä levisi, ja pankin johdon voimakkaaseen reaktioon väärennöksien ilmaantumiseen.

Samana päivänä, kun johtokunta käsitteli asiaa ensimmäisen kerran, siitä oli jo maininta *Helsingfors Dagbladissa*. Lehden mukaan pankin seteleiden monimutkaisempi ulkoasu oli nostanut toiveita, että niiden jäljitteleminen olisi jos

ei nyt mahdotonta, niin vähintäänkin äärimmäisen vaikeaa. Nyt väärennöksen löydyttyä oli kuitenkin osoittautunut, ettei oletuksella ollut perusteita. Väärennöksen tuntomerkkeihin lehti viittasi vain lyhyesti ja arveli jossain vaiheessa selviävän, oliko väärennös koti- vai ulkomaista tekoa. Monet muut lehdet julkaisivat saman uutisen, ja joissakin lehdissä viitattiin myös Suomen Pankin paikallisesta konttorista saatuun tietoon. Siten sana väärennöksestä levisi osin jo ennen kuin Suomen Pankki julkaisi siitä ilmoituksen virallisessa lehdessä.¹²

Se, että juuri *Helsingfors Dagblad* oli asiasta hyvin informoitu, ei ollut siinä mielessä yllättävää, että pankin johtokunnan jäsen Otto Reinhold Frenckell, useasti mainitun J. C. Frenckellin pojanpoika, oli toiminut muutamaa vuotta aikaisemmin lehden vastaavana julkaisijana. Kaiken kaikkiaan ei ollut varmaan vaikeaa saada uutisia lehtiin tuohon aikaan, eikä toisaalta helppo ehkäistä niiden ilmituloa Helsingin pienissä piireissä.

Johtokunnan reaktion voimakkuutta osoittaa päätös julkaista ilmoitus kolmeen kertaan ruotsinkielisessä virallisessa lehdessä sekä luopua vähitellen seteliarvon liikkeeseenlaskusta. Koska kyseessä oli kivipainossa tehty väärennös, oli todennäköistä, että väärennöksiä oli valmistettu suuri määrä. Tuskin kiveen kaivertamisen urakka oli sen arvoinen, että se tehtiin vain kahden väärennöksen valmistamiseksi. Johtokunnan pöytäkirjoista ei löydy mainintaa muista kuin noista kahdesta 40 markan setelin väärennöksestä. Sen perusteella aktiivinen tiedotus osoittautui tarkoituksenmukaiseksi, koska väärentäjä ei ilmeisesti enää uskaltanut käyttää väärennöksiä.

Vuoden 1878 tyyppin 10 markan setelin väärennös osoittautui lukumäärältään suurimmaksi markkaseteleiden väärennöstopaukseksi 1800-luvulla

Pankkivaltuusto ehti toimia toistakymmentä vuotta pankin toiminnan valvojana joutumatta ottamaan kantaa merkittävään seteliväärennökseseen. Tässä suhteessa tilanne muuttui syyskuussa 1881 pankin Pietarin konttorin virkailijan Nikolai Sasonoffin löydettyä korkeatasoisen 10 markan setelin väärennöksen.

Vastaavasti kuin 40 markan setelin väärennöksen tapauksessa *Helsingfors Dagblad* oli asiasta parhaiten informoitu ja kertoi ensimmäisenä Pietarista löytyneestä ja pääkonttoriin lähetetystä 10 markan setelin väärennöksestä. Lehdessä oli asiasta uutinen jo päivää ennen kuin pankkivaltuusto kokoontui johtokunnan kanssa keskustelemaan tarvittavista toimenpiteistä.

Kokoukseen oli kutsuttu myös rahapajan johtaja Soldan, joka kuvasi muille läsnäolijoille väärennöksen ja aidon setelin keskeisiä eroavuuksia. Koska hän ei ollut vielä ehtinyt huolellisesti selvittää eroja, pankkivaltuusto päätti jatkaa kokousta muutaman tunnin kuluttua saman päivän iltana. Silloin tutustuttiin Soldanin toimittamaan selvitykseen väärennösten tunto-merkeistä, minkä lisäksi pankin johto löysi myös joitakin muita virheitä väärennöksestä. Soldan piti väärennöstä korkeatasoisena, ja hänen mukaansa sen mustalla painovärillä painetut osat olivat niin hyvin jäljiteltäviä, että vaati erityistä tarkkaavaisuutta erottaa ne aidosta setelistä.¹³

Pankin johto päätti välittömästi useista toimenpiteistä. Pankin kaikkien konttoreiden 10 markan seteleiden kassat päätettiin heti tarkistaa mahdollisten väärennösten selvittämiseksi, ja

kassanhoitajia informoitiin väärennösten tunto-merkeistä.

Väärennösten tunto-merkit, joiden avulla ne oli helppo erottaa aidosta seteleistä, päätettiin saattaa myös suuren yleisön tietoon: Ne olivat aitoja vaaleampia ja allekirjoitettu yhdistelmällä Tamelander–Granholm, teksti ”Finlands Bank” oli niissä pienempi kuin aidossa seteleissä, takasivun venäjänkielinen sana ”ДЕСЯТЬ” oli epätasainen ja erityisesti kirjain C oli matalampi kuin muut kirjaimet, sanassa ”МАРКЪ” taas P ulottui linjan alapuolelle ja M oli epäsymmetrinen. Lisäksi kyseinen venäjänkielinen teksti oli painettu suuremmalla fontilla kuin aidon setelin teksti ja takasivulla ylhäällä olevan oikeanpuoleisen vaakunakilven puoliympyrän muotoisen yläosan varjostus oli vasemmalla puolella, kun se aidossa oli oikealla puolella. Viimeksi mainittua eroa Soldan korosti erityisesti, ja liitti lausuntoonsa suurennettun kuvan väärästä varjostuksesta. Tämä yksityiskohta kertoo, että väärennöksen erottaminen aidosta alkoi muistuttaa erittäin vaativaa ”Etsi kuvasta kolme virhettä” tehtävää.

Samalla 10 markan setelin liikkeeseenlasku päätettiin lopettaa ja tiedottaa asiasta yleisölle. Lisäksi senaatille lähetettiin pyyntö, etteivät myöskään lääninrahastot eivätkä muut julkishallinnon kassat toistaiseksi laskisi liikkeeseen 10 markan seteliä. Pankkivaltuusto antoi Soldanin tehtäväksi selvittää kuinka 10 markan setelin laattoja voitaisiin muuttaa siten, että niitä pikaisesti voitaisiin käyttää ulkoasultaan jonkin

verran erilaisen setelin painamiseen (kysymystä on käsitelty luvussa 5).¹⁴

Suomenkielinen lehdistö tyytyi ensi vaiheessa lähinnä julkaisemaan pankin ilmoituksen tai toistamaan sen sisällön ja esitti väärennosten alkulähteeksi jotain suurta tehdasta. Sen sijaan ruotsinkielisessä lehdistössä heräsi pian myös keskustelu vastuukysymyksistä.

Helsingfors julkaisi muutama päivä pankin ilmoituksen jälkeen lähetetyn kirjoituksen, jossa Suomen Pankkia arvosteltiin voimakkaasti. Kirjoituksen mukaan pankilla oli virheellinen käsitys, jos se julkaisemallaan ilmoituksella katsoi täyttäneensä velvollisuutensa yleisöä kohtaan. Kirjoittaja näki pankilla olevan vastuu siitä, etteivät kansalaiset kärsisi tilanteesta taloudellisesti,

Suomen Pankki.

Kun viime päivinä vaihdettavaksi on tarjottu uusia Suomen markan seteleitä, jotka ovat erittäin hyvin valmistetut ja ensi katsannossa elyväisesti muiduttavat oiteita, on Suomen Pankki katsonut pitävänsä saattaa tämä yleisöä tietäväksi ja kirjaksi ilmoittaa, että väärät setelit parhaiten tunnetaan seuraavista eroavaisuuksista ja virheistä:

punanen pohja niissä lappaleissa, jotta tähän saakka ovat olleet liikkeessä, on vaalea, epäselvä ja epätajainen. Tuollainen yleinen setelin näky on lähinnä antava aiheita epäluuloon, ettei seteli ole oikea;

erittävillä seteleillä „emot denna sedel betalar Finlande Bank“ ovat sanat „Finlands Bank“ väärissä seteleissä painetut pienemmillä kirjaimilla kuin oikeissa;

talafinonilla wendäisissä seteleissä „Kokars markas korotoms“ ovat kirjaimet korkeammat ja epätajavemmat kuin oikeissa; etenkin on sanassa „Kokars“ kirjain e pienempi kuin muut setä kirjain r suuresti suhteeton;

arvoiluvuissa setelin talafinon oikeanpuoleisissa lappaleissa on kahdeksa linjoja vieni puoliympyrän laari. Näiden linjojen lomassa on väärissä seteleissä h e i k k o w a r j o w a s e m m a l l a puolella puoliympyrää (yhdeksi ainoalla viivalla); oikeissa on sitä vastoin k o w a w a r j o o t k e a l l a puolella samaa puoliympyrää (warjo kahdella viivalla).

Nimet tähän saakka tunnetuissa väärissä seteleissä ovat Lamelander ja Granholm.

Sen ohessa ilmoitetaan yleisölle, että Suomen markan seteleitä ei Suomen Pankki toistaiseksi anna liikkeeseen. Helsingissä Suomen Pankissa syyskuun 20 p. 1881.

Käsitellyt:
F. S.
Fredr. Hömberg.

Pankkivaltuusto reagoi voimakkaasti korkeatasoisen 10 markan setelin väärennökseen syksyllä 1881. Lukija voi arvioida kuinka helppoa olisi ollut erottaa väärennös aidosta setelistä pankin lehdistössä julkaiseman ilmoituksen perusteella.

ja vedoten ranskalaisten ja englantilaisten pankkien käytäntöön esitti, että Suomen Pankin tulisi lunastaa väärennetyt setelit niiden haltijoilta. Tätä tuki kirjoituksen mukaan se, että pankki oli vastuussa seteleiden ulkoasusta ja turvallisuudesta väärennöksiä vastaan. Lisäksi kirjoittaja arveli, että väärentäminen olisi ollut vaikeampaa, jos seteleissä olisi suuremmat vesileimat ja jos setelit olisi valmistettu leikkaamattomasta paperista. Lopuksi kirjoittaja esitti, että pankin pitäisi välittömästi vetää sisään 10 markan setelit, jotta syntyisi kuva väärennoksen laajuudesta, ja ihmetteli maassa olevaa lepsua suhtautumista väärentämiseen vedoten myös Suomen Yhdyspankin seteleiden väärennöksiin.¹⁵

Helsingfors Dagbladissa julkaistussa kirjoituksessa oltiin samaa mieltä setelipaperin turvallisuuden lisäämisestä ja vedottiin Yhdysvaltain kokemuksiin värillisten kuitujen käytöstä setelipaperissa. Tämän seurauksena kirjoittajan käsityksen mukaan Yhdysvaltain seteleistä ei ollut löytynyt lainkaan onnistuneita jäljennöksiä edellisen vuosikymmenen aikana.¹⁶ Keskustelua väärennöksistä käytiin siten lehdistössä erittäin korkealla teknisellä tasolla.

Vastuu- ja turvallisuuskysymysten lisäksi lehdet raportoivat väärennosten esiintymisestä ja siitä, etteivät kaikki kaupat enää ottaneet vastaan 10 markan seteliä. Kerrottiin jopa tapauksista, joissa kyseinen seteliarvo oli hyväksytty vain kymmenen prosentin vaihtopalkkiota vastaan. Pääkaupunkiseudun pankeissa arvioitiin tuossa vaiheessa löytyneen viitisenkymmentä väärennöstä. Lehdet kuitenkin toppuuttelivat turhaa varovaisuutta ja katsoivat pankin julkaisemien tuntomerkkien riittävän väärennosten tunnistamiseen.¹⁷

Pankkivaltuusto jatkoi näissä tunnelmissa väärennoksen käsittelyä viikko ensimmäisen kokouksen jälkeen ja keskusteli joukosta lisätoimia. Helsingin lehdissä julkaistu ilmoitus päätettiin lähettää kaikille läänien kuvernööreille ja pyytää heitä toimittamaan ilmoitus kaikkiin kirkkoihin. Lisäksi Uudenmaan läänin kuvernööriä pyydettiin ryhtymään sopiviksi katsomiinsa toimenpiteisiin, jotta Pietarin poliisiviranomaiset ryhtyisivät väärien seteleiden valmistajan jäljittämiseen. Ensimmäisen väärennöksen hän oli löytänyt pankin Pietarin konttorin virkailija. Samalla tiedotettiin, että pankkivaltuusto lupasi 3 000 ruplan palkkion henkilölle, joka löytää väärentäjän. Lisäksi pankkivaltuusto päätti ilmoittaa Helsingin lehdissä, että henkilölle, jonka antama tieto johtaa väärien seteleiden levittäjään, annetaan 500 markan palkkio. Palkkio olisi vielä suurempi, jos väärennosten valmistaja löytyisi. Myös pankin ulkomaisia asiamiehiä, erityisesti Tukholmassa ja Saksassa, päätettiin informoida ja toimittaa heille väärennosten tuntomerkit.¹⁸

Monipuolisella tiedotuksella ei kuitenkaan pystytty ehkäisemään huhuja. Helsingin Kaupatorilla levisi huhu, ettei pankki lokakuun 1. päivän jälkeen enää ottaisi vastaan 10 markan seteliä. Se johti paniikkiin ja kilpajuoksuun pankin kassaluukulle, minne kerääntyi suuri joukko rahanvaihtajia. Samoin väärennökset olivat aiheuttaneet suurta häiriötä Vaasan torilla, vaikkei paikallisen lehden tiedon mukaan paikkakunnalta ollut löytynyt kuin yksi väärennös.¹⁹

Saattoi olla, että edellä käsitelty 40 markan setelin väärennös oli tehdasmainen tuote, mutta sitä ei ehditty levittää ennen kuin tieto sen olemassaolosta levisi. Sen sijaan 10 markan vää-

rennös oli ensimmäinen korkeatasoinen markkaseteливäärennös, joka ehti levitä laajemmin ainakin pääkaupunkiseudulla.

Sen takia myös lehdistö katsoi velvollisuudekseen ohjata kansalaisia kysymyksessä. *Suometar* kehotti kansalaisia kieltäytymään houkuttuksesta luopua 10 markan setelistä kymmenen prosentin alennuksella. Jos seteli oli aito, siitä sai 10 markkaa, ja väärästä ei saanut mitään. Mikäli ei katsonut kykenevänsä tunnistamaan väärennöstä, oli parempi olla ottamatta mitään 10 markan seteliä vastaan. Lehti korosti, ettei mikään muu Suomen Pankin seteliarvoista ollut tässä suhteessa epäilyksenalainen. Moni muu lehti julkaisi *Suometaren* ohjeet. Myös *Helsingfors Dagbladin* toimitus korosti vallitsevan rahalain erinomaisuutta, koska vain metalliraha oli laillinen maksuväline. Kellään ei ollut velvollisuutta ottaa vastaan seteleitä, jollei ei katsonut kykenevänsä erottamaan väärennöstä aidosta setelistä.²⁰

Lokakuun lopulla 10 markan setelit olivat lehdistön mukaan hävinneet liikkeestä ainakin Helsingissä. Väärennöksiä arveltiin löytyneen vain runsaan sadan kappaaleen verran. Tässä yhteydessä käytettiin ilmaisua ”vain” sen takia, että väärennosten sarjanumerot olivat 300000:n ja 600000:n välillä, mistä vedettiin se johtopäätös, että niitä oli valmistettu väärennöstehtaassa ainakin 300 000 kappaletta. Siten vain pieni osa niistä ehdittiin lehdistön mukaan saada liikkeeseen. Pankin johdon pöytäkirjoista ei tällaisia lukumääriä löydy, joten ne ovat saattaneet olla lehdistön omia johtopäätöksiä.²¹

Samalla kun uutiset väärennosten löytymisestä alkoivat vähentyä, lehdistössä käynnistyi uudelleen keskustelu väärennosten lunastamisesta. Porilainen lehti raportoi kokemäkeläisen

talonpojan aikomuksesta vaihtaa 50 kappaletta 10 markan seteliä pankin Porin konttorissa yhdeksi 500 markan seteliksi. Yksi seteleistä oli kuitenkin väärennös, ja siten ei pelkästään vaihtokauppa jäänyt toteutumatta, vaan talonpoika sai väärennetyn setelin usein ”falsk väärä” leimoin makuloituna takaisin. Lehti katsoikin Suomen Pankille olevan parempi lunastaa kyseiset väärät setelit. Sen korvaksi runsain mitoin kasvanut luottamus pankin seteleihin. Esityksensä saamasta kritiikistä huolimatta lehti pysyi kannassaan.²²

Tällä kertaa myös *Helsingfors Dagblad* osallistui lunastamisesta käytyyn keskusteluun ja arveli, etteivät väärennosten lunastamista esittäneet olleet ehkä loppuun asti miettineet ehdotuksensa seurauksia. Väärennosten lunastaminen vain kannustaisi väärentäjiä lisäämään tuotantoaan, minkä tuloksena väärennöksiä tulisi lisääntyvissä määrin liikkeeseen, eikä kukaan olisi enää kiinnostunut siitä, olisiko kyseessä aito seteli vai väärennös, koska molemmat olisivat lunastettavissa.

Lehden kanta ei kuitenkaan vakuuttanut *Helsingfors*-lehden aikaisemmin näkemyksensä lähettänyttä kirjoittajaa, joka pysyi vanhalla kannallaan. Kirjoittaja viittasi uudessa kommentissaan myös pankin setelinannostaan saamiin runsaisiin tuottoihin ja niihin kustannuksiin, jotka syntyisivät seteleiden korvaamisesta metallirahoilla, jos kansalaisten luottamus seteleihin häviäisi. Sen verran kirjoittaja oli valmis mukauttamaan näkemystään, että väärennosten lunastaminen voisi rajoittua lyhyeen ajanjaksoon sen jälkeen, kun väärennöksiä ei enää löytyisi liikkeestä. Lisäksi jokainen väärennöstä lunastettavaksi esittänyt joutuisi poliisikuulusteluun,

minkä seurauksena myös väärentäjä tai väärennosten levittäjät voisivat löytyä.²³

Kaikkiaan Suomen Pankin kassoista löytyi 40 kappaletta kyseistä 10 markan väärennöstä, jotka pankkivaltuusto päätti poistaa pankin tileistä. Pankkivaliokunnan kertomuksen mukaan vääriä seteleitä löytyi yhteensä 55 kappaletta, joten lehdistössä esiintynyt yli sadan väärennoksen määrä saattoi sisältää kaksinkertaista rekisteröintiä.

Pankkivaltuusto päätti palkita ensimmäisenä väärennoksen havainneen Pietarin konttorin virkailijan, kuvernementinsihteeri Nikolai Sasonoffin. Hänen toimintansa ansiosta Suomen Pankin samoin kuin suuren yleisen tappiot jäivät vähäisiksi, kun väärennökset eivät ehtineet laajemmin levitä. Taloudellisten näkökohtien lisäksi pankkivaltuusto katsoi palkitsemisen perustelluksi, koska se kohottaisi pankin kassanhoitajien huomiota väärennosten havaitsemisen suhteen. Sasonoffin palkkio oli 1 200 markkaa, mikä vastasi hänen puolen vuoden palkkaansa.²⁴

Pankin johto päätti jo ennen lehdistössä käytyä keskustelua lakkauttaa vuoden 1878 tyyppin 10 markan setelin käytön, mikä merkitsi pankin koko 10 markan setelivaraston ja allekirjoittamattomien setelilomakkeiden mitätöimistä.²⁵ Yhteensä vuonna 1882 poltettiin 1,375 miljoonaa allekirjoittamatonta setelilomaketta ja 871 500 seteliä eli yhteensä yli 2,2 miljoonaa 10 markan seteliä, kun normaalisti kuluneiden seteleiden poltto oli käsittänyt runsaat 100 000 seteliä. Tämä tiukka suhtautuminen väärennetyn setelityypin sisäänvetoon ja mitätöimiseen korostui monissa pankin johdon sen aikaisissa pohdinnoissa. Valtiopäivien pankkivaliokunta

ei kuitenkaan pitänyt ylimitoitettuna pankin johdon toimenpiteitä.

Jos arvioi pankin tuolloisia toimenpiteitä nykyajan näkökulmasta, voisi indikaattorina käyttää, kuinka monta väärennöstä löytyi miljoonaa liikkeessä ollutta seteliä kohden. Monet maat käyttävät nykyisin tätä suhdetta (piece per million = PPM) väärennöstiheyden indikaattorina. 10 markan seteleitä oli liikkeessä vuonna 1881 noin miljoonaa kappaletta eli indikaattorin arvo oli noin 55, ja jos lehdistön arviota väärennosten lukumäärästä pidettäisiin todenmukaisempaan, runsaat sata. Joissakin maissa kyseinen indikaattori on ollut vuosia yli sata ilman, että se on johtanut radikaaleihin toimenpiteisiin puhumattakaan jonkin seteliarvon sisäänvedosta.

Suomen suuriruhtinaskunnan omalla rahalla oli kuitenkin tuossa vaiheessa lyhyt historia. Se varmasti kuvastui Suomen Pankin johdon asenteissa väärennöksiin ja peilasi herkkyyttä, jolla yleisö olisi saattanut reagoida seteleiden käyttöön ja Suomen Pankkiin, jos väärennöksiä olisi alkanut löytyä runsaasti.

Väärennöstapaus oli 1800-luvun jälkipuolen huomattavin yksittäinen väärennös. Syyllisiä ei saatu koskaan kiinni. Väärennoksen arveltiin olevan ulkomaista alkuperää, mikä oli omiaan lisäämään pankin oman setelipainon perustamisen kannatusta. Vielä vuonna 1897 esitellessään Suomen Pankin suunnitelmia uudeksi setelisarjaksi *Åbo Underrättelser* muistutti tästä sen mukaan Tanskasta peräisin olleesta väärennöksestä. Lehti korosti, että väärennökset olivat niin hyvin valmistettuja, ettei kukaan asiaan vihkiytymätön kyennyt erottamaan niitä aidoista ja että niitä edelleen palautui pankkiin vuosittain.²⁶

Vastikään uusitun 10 markan setelin väärentäminen pakotti pankkivaltuuston puuttumaan tilanteeseen

Yhtenä seurauksena vuoden 1878 tyyppin 10 markan väärennöksistä oli uuden mallin käyttöönotto, jolla pyrittiin paremmin torjumaan väärennökset (aiheesta tarkemmin luvussa 5). Kuitenkin runsaan neljän kuukauden kuluttua vuoden 1882 tyyppin 10 markan liikkeeseenlaskusta oltiin jälleen samassa tilanteessa huolimatta uuteen seteliin lisätyistä varmuustekijöistä. Samaan aikaan kun mainintoja vanhan 10 markan väärennöksistä edelleen putkahti ajoittain lehtien palstoille, oli myös uusi 10 markan setelityyppi osoittautunut haavoittuvaksi. Tämä oli varmasti nöyryyttävää kaikille asianosaisille.

Pankin johto havahtui uuteen väärennöksen, kun pankin Turun konttori lähetti 6. syyskuuta 1883 myöhään iltapäivällä johtokunnalle sähkeen, jossa kerrottiin uudesta hyväntasoisesta 10 markan setelin väärennöksistä. Pankkivaltuuston tuolloinen puheenjohtaja Frans Hjelt kokoontui välittömästi paikalla olleiden johtokunnan jäsenten kanssa neuvottelemaan tarvittavista toimenpiteistä. Vaikka Turun konttorilla oli jo näkemys keskeisistä keinoista erottaa väärä seteli aidosta, ei Hjelt kutsunut pankkivaltuustoa heti koolle, koska tapaus oli vielä osin epäselvä.

Pankin johto päätti kuitenkin toimia paljolti edellisen 10 markan väärennöksen yhteydessä käytetyn menettelyn mukaisesti. Siten pankin konttoreille lähetettiin välittömästi tieto väärennöksen tunnusmerkeistä ja pyydettiin niitä tarkistamaan kassavarat sekä julkaisemaan väärennöstä koskevat tiedot paikkakunnan lehdistä. Lisäksi Turun konttorin tehtäväksi annettiin

poliisin kytkeminen mukaan väärennöksen selvittämiseen sekä väärennöskappaleen lähettäminen pääkonttoriin. Pankin toimenpiteiden seurauksena sana väärennöksistä levisi nopeasti, ja saamansa toimeksiannon mukaisesti pankin konttoreiden johtajat lähettivät paikkakuntansa lehtiin ilmoituksen tai muulla tavoin informoivat niitä. *Nya Pressen* kertoi saaneensa sähkeen Turun konttorista samaan aikaan kun Suomen Pankin johtokunta.²⁷

Ensi vaiheen tiedotuksessa kiinnittyy huomio siihen, että Turun konttori ei ilmeisesti tutkinut väärennöksiä yksityiskohtaisesti, vaan lähetti pääkonttoriin vain muutaman selkeän tavan erottaa väärennös aidosta setelistä. Siten väärennöksistä tiedotettiin niiden yhtenäinen sarjanumero 0269417, yksi takasivulla oleva painovirhe (”kappaaminen” sanan ”kauppaaminen” sijasta), aitoa pienempi koko ja etusivun leveämpi valkoinen reunus sekä viimeistelemätön painojälki.

Päivää myöhemmin Turussa ilmestyneet lehdet kertoivat lisää väärennösten tunnusmerkkejä. *Abo Tidning* kertoi hallussaan olleen näitä väärennöksiä samana päivänä, kun pankin paikallinen konttori sähköitti niistä pankin johtokunnalle, mutta paikkakunnan poliisiviranomaisten toivomuksesta kirjoitti väärennösten tuntomerkeistä vasta syyskuun 8:n päivän numerossa.

Pankin tiedottamien erojen lisäksi Turun lehdet kertoivat valkoisissa suorakaiteissa olevien vesileimojen ”FB SP” epäselvyydestä sekä kiinnittivät huomiota moniin suomenkielisessä

Syksyllä 1883 havaitussa 10 markan setelin väärennöksessä oli paljon kirjoitusvirheitä ja epäselvä painojälki. Siitä huolimatta kolme väärennöstä vaihdettiin pankin Turun konttorissa aitoina ennen kuin väärennös havaittiin.

tekstissä oleviin painovirheisiin. Etusivulla tekstin ”Tästä setelistä” sijaan väärennöksissä luki ”Tästä setetistä” ja ”Markkaa kullassa” sijasta ”Markkaa knallassa”. Vastaavasti takasivulla varsinkin väärentämisen rangaistavuutta koskevat tekstit sisälsivät painojäljen epäselvyyden ohella useita painovirheitä kuten ”kaiserill.” sanan ”keisaril.” sijasta. Viime mainitusta lehdet vetivät johtopäätöksen väärennöksen saksalaisesta alkuperästä. Lisäksi mainittiin, että väärennöksissä oli G. A. Troilin ja C. Ignatiuksen painetut

allekirjoitukset.²⁸ Allekirjoitusten perusteella väärentäjillä oli ollut mallina samannumeroinen aito seteli.

Kymmenen markkaa saattaa antaa vaikutelman hyvin pieniarvoisesta setelistä. Nykyrahassa sen ostoarvo oli kuitenkin yli 45 euroa eli sen voi katsoa olleen juuri sopiva arvo väärennösten levittämiseen.²⁹

Lehdet esittivät arvioita myös väärennösten lukumäärästä (10–20) ja väärentäjistä. Lehtien lähtökohtana oli, että kyseessä olivat ulkomaiset

väärennökset, jotka olivat saapuneet Turkuun Tukholman laivojen mukana. Väärennöksillä oli ostettu tupakkaa useista Turun Läntisen Pitkädun myymälöistä. Lehdissä esiintyi kaksi teoriaa väärentäjien liikkeistä. Toisen mukaan he olivat jo 6. syyskuuta suunnanneet kohti Tampereen markkinoita, toisen mukaan jatkaaneet Turusta matkaansa rannikkoveneillä.³⁰

Samoihin aikoihin väärennöstilanne oli selkiytynyt siinä määrin, että Hjelt kutsui pankkivaltuuston koolle yhdessä pankin johtokunnan ja Emil Grönvikin kanssa. Turun konttori oli sillä välin selvittänyt väärennöstilanteen, ja ilmeni, että konttorissa oli vaihdettu kolme väärää seteliä aitoina ennen kuin väärennökset havaittiin. Konttori vahvisti myös lehdissä esiintyneen arvelun, että väärennökset olivat peräisin Ruotsista. Yksi väärennöksistä oli lähetetty ja saapunut pankin pääkonttoriin.

Kun pankkivaltuusto muiden läsnäolijoiden poistuttua jatkoi kokoustaan, katsoi se jo suoritettujen toimenpiteet siinä vaiheessa riittäviksi. He päättivät kuitenkin pyytää Emil Grönvikiä laatimaan selvityksen turvaratkaisuista, joilla uusien seteleiden valmistuksessa voitaisiin tulevaisuudessa estää seteliväärennökset.³¹

Myöskään lehtien raportit tilanteesta eivät tällä kertaa viitanneet paniikkiin tai siihen, että kauppiat olisivat hylkineet 10 markan seteleitä tai vaatineet vaihtopalkkiota niiden käytöstä, kuten edellisen 10 markan väärennöksen yhteydessä. Lehdet olivat yhtä mieltä siitä, että tekijät eivät olleet samat kuin edellisellä kerralla, sillä

väärennökset olivat selvästi huonompilaatuisia. Samoin yhtenäinen sarjanumero viittasi eri väärennöspajaan.

Uusi Suometar toi mielenkiintoisen lisän keskusteluun. Vähentääkseen levottomuutta, se oli yhteydessä Suomen Pankkiin ja pyrki selvittämään lukijoilleen tilannetta. Lehden mukaan väärennöksiä oli Turusta löytynyt kaikkiaan kahdeksan, minkä takia suurempi melu asiasta ei ollut tarpeen, vaikka seteleiden käyttö luonnollisesti vaati tarkkaavaisuutta. Lehden mukaan ei ollut perusteita 10 markan setelin poistamiseen liikkeestä, varsinkin kun pankki oli vastikään valmistanut seteliä miljoonan kappaleen erän, mikä oli maksanut yli 100 000 markkaa.

Lehti antoi lukijoilleen myös nykypäivänäkkin toiman ohjeen väärennösten tunnistamiseen: oli hyvä olla vertailuseteli, jonka tiesi aidoksi. Lisäksi lehti perusteli pankin tiedotusperiaatteita ja sitä, miksei pankki ollut kertonut kaikkia väärennöksen eroavuuksia aidosta setelistä. Julkistettujen eroavuuksien perusteella myös väärentäjä tietäisi, mitä pitäisi korjata, mikäli hän valmistaisi väärennöksestä uuden, parannetun painoksen.³² Monet lehdet lainasivat *Uuden Suometaren* ohjeita, ja parin viikon kuluttua 10 markan seteliväärennös ei enää synnyttänyt keskustelua. Lehdet uutisoivat myöhemmin, että Suomen Pankin johtokunnan harkinnanvaraisista varoista oli myönnetty 1 000 markan palkkio Turun konttorin kassanhoitajalle Nikolaj Sundmanille, joka oli ensimmäisenä havainnut väärennöksen.³³

TOINEN VÄÄRENNÖSTAPAUUS LYHYEN AJAN SISÄLLÄ JOHTI PANKKIVALTUUSTON PERIAATEKESKUSTELUUN VÄÄRENNÖSTEN TORJUNNASTA

Jo toisen 10 markan setelityypin väärentäminen edellytti pankkivaltuuston mielestä selvitystä siitä, mitä vaihtoehtoja oli olemassa seteliväärennösten torjumiseksi erityisesti setelipaperin ominaisuuksien avulla. Tämän takia pankkivaltuusto pyysi Emil Grönvikiä tekemään asiasta selvityksen, jonka pankkivaltuusto esitteli raportissaan valtiopäivien pankkivaliokunnalle.³⁴

Perehtyäkseen setelipaperin ajankohtaisiin kehitysnäkyymiin Grönvik tapasi sekä Ruotsin Valtakunnanpankin setelipainon johtajan Jacob Baggen että Tumban paperitehtaan isännöitsijän Johan Theodor Fiebelkornin. Hän myös pyysi Fiebelkornilta näytteitä mahdollisista uusista menetelmistä seteliväärennösten torjumiseksi setelipaperin ominaisuuksien avulla. Grönvikin selvitysten perusteella siihen oli kolme keinoa: 1) monimutkaiset vesileimat, erityisesti muotokuvavesileimat, 2) setelipaperin valmistusvaiheessa paperimassaan lisätyt värilliset tai värittömät kuidut ja 3) paperin käsin valmistuksessa syntyvä epätasainen reuna.

Muotokuvavesileimat oli otettu käyttöön esimerkiksi Ranskan ja Venäjän seteleissä, ja Grönvik mainitsi erityisesti Ranskan 1 000 frangin setelin vesileiman, jonka väärentäminen edellytti yhteistyötä korkeatasoisen paperitehtaan kanssa. Toisaalta vesileimaa oli helppo jäljitellä mekaanisin keinoin, ja ongelmana oli vesileimojen muuttuminen epäselviksi setelin kulumisen ja likaantumisen seurauksena. Lisäksi vesileiman valmistus edellytti lyhyitä paperisäikeitä, mikä vähensi setelin kestävyttä ja käyttöikä.

Värillisten silkkituitujen käytöstä oli tuohon aikaan Yhdysvalloissa kokemuksia jo lähes neljäkymmenen vuoden ajalta. Saksa oli myös vastikään ottanut käyttöön värilliset kuidut 50 markan setelissään, ja Grönvik oli tiedustellut Ruotsin valtakunnanpankin setelipainon johtajalta Jacob Baggelta ehtoja käyttää tämän vastaavanlaista patenttia. Baggen mukaan Ruotsin Valtakunnanpankki harkitsi hänen patenttinsa käyttöä ja sitä testattiin Tumban paperitehtaalla. Baggen mielestä ei ollut estettä, että Suomen Pankki käyttäisi hänen kehittämänsä paperia, josta Tumban edellyttämän hinnan lisäksi tulisi maksaa hänelle 50 äyriä tuhatta setelilomaketta kohden.³⁵

Paperin epätasainen reuna syntyi, kun paperia valmistettiin käsikoneella, ja se oli selvästi erottuva tuntomerkki. Se kuitenkin lisäsi seteleiden valmistuskustannuksia ja niiden valmistamiseen menevää aikaa.

Koska mikään kolmesta tavasta ei yksistään tarjonnut ratkaisua väärennösten torjuntaan, Grönvik ehdotti ratkaisuksi, että setelin toisen puolen painaminen ei ulottuisi yli koko pinnan, jolloin painamatta jääneelle alueelle voitaisiin laittaa reunus värillisistä kuduista. Samoin vesileima olisi paremmin nähtävissä painamatta jätetyllä alueella. Lisäksi hän ehdotti, että paperiarkin luonnollinen reuna säilytettäisiin setelin poikkilaidoissa, käytettäisiin henkilökuva ja poistettaisiin seteleiden väärentämistä koskevat rangaistukset ja kaikki muu, mikä ei ollut välttämätöntä. Kaiken kaikkiaan Grönvikin ehdotus paperin luonnollisen reunan käyttöä lukuun ottamatta edusti nykyaikaista näkemystä setelin ulkoasusta.

Tutustuttuaan Grönvikin kirjalliseen selvitykseen ja ennen päätöstään asiassa pankkivaltuusto pyysi johtokuntaa esittämään kantansa asiasta sekä siitä, miten mahdollisen 10 tai 20 markan seteliväärennöksen tapahtuessa uusi setelityyppi saataisiin liikkeeseen ilman aikaviivettä. Luonnollisesti tällaiset kysymykset muodostivat lisäperusteita oman setelipainon perustamiselle, mihin johtokunta sanoi palaavansa myöhemmän ajankohtana.³⁶

Samanaikaisesti pankkivaltuusto oli myös itse aktiivinen asiassa, sillä sen puheenjohtaja Hjelt kävi kesällä 1884 tarkastamassa pankin seteleiden valmistusta Kööpenhaminassa. Hän vieraili myös Tukholmassa ja tapasi ruotsalaisen kollegansa ohella Tumban Fiebelkornin. Tämä kertoi Tumban yrityksistä löytää värisekoitus, joka paperimassaan sekoitettuna pystyisi ehkäisemään valokuvaamalla tehdyt väärennökset.³⁷

20 markan setelin väärennös edellytti pankin johdon toimenpiteitä

Seuraava pankkivaltuuston esityslistalle asti noussut väärennöstapaus oli vuoden 1882 tyyppin 20 markan seteli. Nikolainkaupungin (Vaasan) yleistä järjestystä valvova kaupunginviskaali Albert Emil Tandefelt lähetti sen pankin johtokunnalle vuonna 1897. Väärennös kohdistui tuossa vaiheessa vanhaan 20 markan setelityyppiin, jonka tilalle oli otettu käyttöön vuoden 1894 tyyppin seteli.

Johtokunta pyysi Tilgmannia antamaan lausunnon setelin otaksutusta valmistustavasta. Koska lausunnon mukaan väärennös ei ollut yksinomaan käsin tehty, katsoi johtokunta pankin intressissä olevan väärentäjän kiinnisaaminen. Kannustukseksi se ehdotti 500 markan palkkion myöntämistä Tandefeltille, mikäli hän tässä onnistuisi. Pankkivaltuusto hyväksyi ehdotuksen ja myönsi samalla toisen samansuuruisen palkkion johtokunnan käytettäväksi väärentäjän jäljittämisen kannustamiseksi.³⁸

Tässä vaiheessa johtokunta ei kuitenkaan julkistanut uutta väärennöstä eikä ilmoittanut lehdissä sen jäljittämistä luvattua palkkiosta. Ilmeisesti yhden löydetyn väärennöksen perusteella ei haluttu tehdä asiasta liian suurta numeroa, varsinkin kun väärennöksen löytyminen osui samaan ajankohtaan, jolloin oltiin jo innolla valmistelemassa uutta vuoden 1897/1898 setelityyppiä. Pankkivaltuuston pöytäkirjoista ei ilmene väärennetyn setelin sarjanumeroa, mutta voidaan olettaa, että kun tieto uudesta 20 markan väärennöksestä levisi julkisuuteen, kyse oli samasta väärennöksestä, joka oli ollut pankkivaltuuston käsiteltävänä.

Tieto väärennöksestä levisi julkisuuteen *Tampereen Uutisten* välityksellä. Lehti julkaisi kolme päivää pankkivaltuuston kokouksen jälkeen uutisen hyvälaatuisesta 20 markan setelin väärennöksestä, joita kuului olevan liikkeellä Tampereella. Seteli oli vanhaa mallia, ja siinä oli

Vuoden 1882 tyyppin 20 markan setelistä löytyi yksittäisiä väärennöksiä.

vuosiluku 1883. Setelin numero oli 1013574, ja myös sen allekirjoittajat Wald. Eneberg ja A. Landtman mainittiin lehdessä. Selvimät erot aitoon seteliin olivat venäjän- ja ruotsinkielisissä väärennösteksteissä.

Useat muut lehdet julkistivat saman artikkelin, ja paikalliset kilpailijat ihmettelivät lehden

lähettä, kun Tampereen poliisiviranomainen ei tiennyt asiasta mitään. Sen johdosta *Tampereen Uutiset* palasi asiaan ja kertoi, ettei lähteenä ollut poliisi mutta kuitenkin luotettava taho. Samalla lehti korjasi aikaisempaan artikkeliinsa sisältyneen virheen, sillä kysymyksessä ei ollut Tampereella liikkeessä olleet väärennökset vaan

”Tampereelta pohjoiseen” liikkeessä olleet. Tämä tukisi oletusta, että kyseessä oli sama väärennös, josta Vaasan kaupunginviskaali oli ilmoittanut pankille. Lehtien uutisoinnissa väärennökset jäivät kuitenkin elämään Tampereelta löytyneinä.³⁹

Siitä, miten Vaasan kaupunginviskaali Tandefelt onnistui 500 markan palkkion kannustamana väärentäjän kiinnisaamisessa, eivät pankin johdon pöytäkirjat kerro. Tandefelt näytti kyllä olleen aktiivinen väärennösten jäljittämässä, sillä paikallinen lehti kertoi hänen tehneen maakuntamatkan joulukuun alussa, kun 20 markan setelin väärennösten lisäksi oli löytynyt 50 markan setelin väärennöksiä. Tandefelt sai selville, että kyseiset 50 markan setelin väärennökset, yhteensä kuusi kappaletta, oli valmistettu eräissä torpassa Ylistarossa. Väärentäjän naapurista Tandefelt löysi aidon 50 markan setelin, joka oli ollut väärentäjän mallina.⁴⁰

20 markan setelin väärennös ei kuitenkaan rajoittunut tähän syyskuussa 1897 Vaasasta

löytyneeseen tapaukseen, sillä Lappeenrannan Säästöpankki lähetti toisen, johtokunnan näkökulmasta samaa alkuperää olevan väärennöksen helmikuussa 1898. Väärennös oli paranneltu versio, sillä siinä oli joitakin kirjoitusvirheitä korjattu. Tässä yhteydessä pankkivaltuusto valtuutti jälleen johtokunnan lupaamaan 500 markan palkinnon sille, joka antaisi kyseisten väärennösten tekijästä sellaista tietoa, mikä johtaisi tämän löytymiseen ja syylliseksi osoittamiseen.

Koska nyt oli löytynyt kaksi todennäköisesti samaa alkuperää olevaa väärennöstä, jotka olivat suhteellisen helposti erotettavissa aidosta setelistä, johtokunta ryhtyi toimeen. Pari päivää kokouksen jälkeen oli useissa pääkaupungin lehdissä maininta 500 markan palkkiosta ja seuraavina päivinä pankin johtokunnan kuulutuksia asiasta. Muihin toimenpiteisiin pankkivaltuusto ei johtokunnan esityksen mukaisesti katsonut olevan tarvetta.⁴¹

Vuoden 1897/1898 setelityyppi johti uudenlaisiin väärennöksiin

Suurin odotuksin käyttöön otettu uusi setelityyppi, jonka antifotostaattisin väreihin painettuna piti tehdä valokuvaamalla väärentäminen mahdottomaksi, osoittautui monessa mielessä pettymykseksi. Syitä pettymykseen on käsitelty luvussa 7. Setelityypin käytön myötä syntyi kaksi uutta tapaa väärentää Suomen Pankin seteleitä.

Antifotostaattisilla väreillä oli sellainen taipumus, että kostutettuna niillä saattoi tehdä paperille setelin peilikuvan. Tätä ominaisuutta oli lehti uutisen mukaan käytetty Kuopiossa, jossa oli tavattu kaksi väärennettyä seteliä, joiden

etusivut oli valmistettu kyseisellä tavalla. Peilikuvaa oli sitten korjailtu tärkeimmiltä kohdilta sen verran, ettei se näyttänyt enää peilikuvalta. Väärennöksen takasivu oli tehty piirtämällä, koska seteleiden takasivujen painamiseen ei käytetty antifotostaattisia värejä.⁴²

Toinen uusi tapa valmistaa väärennöksiä aidosta seteleistä oli leikata setelit viistosti kulmasta kulmaan kahtia ja yhdistää taustapaperin avulla ne osat, joissa ei ollut allekirjoituksia. Tällainen kahden aidon 5 markan setelipuolikkaan yhdistelmä oli havaittu vasta jälkikäteen

Vuoden 1897 tyypin 5 markan setelin väärennös, joka oli tehty painamalla kostutetun aidon setelin peilikuva paperille ja jota oli sitten tarpeen mukaan korjailtu.

pankin Mikkelin konttorissa. Luonnollisesti väärinkäyttäjä oli saanut siitä vain 5 markkaa, mutta kahdella jäljelle jääneellä 5 markan setelin puolikkaalla hän oli molemmilla saanut 5 markkaa. Näin sen vuoksi, että silloisten rikkinäisten seteleiden lunastussääntöjen mukaisesti vahingoittuneella setelillä sai samanarvoisen setelin, jos siinä näkyi allekirjoitukset. Tällä tavoin väärentäjä sai kymmenellä markalla 15 markkaa. Myös pankin Viipurin konttorissa ilmeni samantaisia huijauksia lähes kolme vuotta myöhemmin, ja Kotkassa oli kaupiteltu vastaavalla tavalla leikattuja ja yhdistettyjä 10 markan tekeleitä.⁴³

Lehtiraporttien mukaan leikkaa-liimaakeino ei ollut täysin uusi innovaatio, sillä jo 1860-luvulla oli huijattu vastaavanlaisilla 1 ja 3 markan

seteleillä. Myöhemmin pankki alkoi kirjata vahingoittuneiden markkaseteleiden lunastajat, joten yrittäjien riemu saattoi jäädä lyhytaikaiseksi.⁴⁴

Lehdet, jotka raportoivat vuoden 1897/1898 tyypin aitoja seteleitä käyttäen tehtyjä väärennöksiä, eivät tyytyneet vain varoittamaan kansalaisia väärinkäytöksistä. Ne käyttivät myös tilaisuutta hyväkseen valittua epäonnistuneesta setelityypistä ja kehottivat Suomen Pankkia luopumaan siitä. Kaiken kaikkiaan seteleiden väärennökset ja pankin niiden suhteen tekemät päätökset herättivät lehdistössä ja yhteiskunnassa runsaasti keskustelua. Yhdenkin väärennetyn setelin löytyminen uutisoitiin yleensä lehdissä, mutta edellä on keskitytty niihin väärennöksiin, joihin pankin johto joutui puuttumaan.

Pankkiin murtauduttiin ja setelilomakkeita varastettiin välivarastoinnin aikana

Väärennösten ohella pari murtoa ja varkautta aiheutti pankin setelihuollolle huolia tarkasteltavana ajanjaksona. Koska ne valaisevat myös ajanjakson käytäntöjä, on paikallaan kertoa niistä lyhyesti.

Pankkiin murtauduttiin joulukuussa 1855. Pankki sijaitsi silloin Senaatintalon eli nykyisen Valtioneuvoston linnan kaakkoispuolella. Jo 1840-luvulla pankin johto oli todennut, että pankin holvi ja säilytyskuone tarjosivat vain ”turvatonta suojaa”, ja tämän olivat nyt myös hämämiehet huomanneet.⁴⁵

Pankista varastettiin tuolloin 2 000 allekirjoittamatonta ruplasetelilomaketta siten, että 10 ja 25 ruplan lomakkeita varastettiin kumpaakin 1 000 kappaletta. Lomakkeissa ei ollut vuosilukua, ja suurin osa niistä oli numeroimattomia ja allekirjoittamattomia. 305 varastettua seteliä löytyi myöhemmin liikkeestä väärin allekirjoituksin, numeroin ja vuosiluvuin. Kaksi henkilöä tuomittiin rikoksesta.

Varastetut setelit sisältyivät pankin tilinpäätökseen erillisenä mainintana vuosia tapahtuman jälkeen. Vuonna 1867, kun rahayksikkö oli vaihtunut ruplasta hopeakatteiseen markkaan, eikä varastettuja seteleitä enää voinut käyttää maksuvälineinä, johtokunta katsoi tarkoituksenmukaiseksi hoitaa kysymys myös tilinpidollisesti. Silloin 305 seteliä, jotka tutkinnallisista syistä oli säilytetty, ja palautumatta jääneet 1 695 seteliä poistettiin valtiovarainoimituskunnan kirjeen perusteella pankin tilinpäätöksestä.⁴⁶

Toinen tapaus liittyi ajanjaksoon, jolloin Suomen Pankin setelit painettiin Kööpenhaminassa.

Itse asiassa tuolloin elettiin jo tämän vaiheen loppuaikojakin eli vuotta 1884. Helsinkiin suuntautuneen kuljetuksen aikana allekirjoittamattomat mutta numeroidut setelilomakkeet välivarastettiin sillä kertaa Malmön tullin pakkahuoneessa. Välivarastoinnin aikana yön hämärissä paikallinen laitapuolen kulkija irrotti setelilaatikosta meisselillä pohjalaudan ja otti laatikosta yhden sadan kappaleen nipun 5 markan seteleitä. Tullimies kuitenkin huomasi tarkastuksensa aikana rikkoutuneen ja alkeellisesti paikatun laatikon ja hänen hälytyskellonsa alkoivat soida.

Sillä välin varas, joka ei ilmeisesti itse ollut seteliasiantuntija tai luotti siihen, etteivät muut olleet, ryhtyi kaupittelemaan allekirjoittamattomia setelilomakkeita. Ilmeisesti vaihtokurssi Tanskan kruunuihin oli houkutteleva, koska kiinnostuneita vaihtokauppaan löytyi. Allekirjoittamattomia setelilomakkeita haltuunsa saaneet pyrkivät sen jälkeen vaihtamaan niitä pankeissa kruunuiksi. Ensimmäiselle se onnistui, mutta kun toista 5 markan setelilomaketta yritettiin vaihtaa paikallisessa pankissa, vyyhti alkoi purkautua. Syyllinen löytyi pian, ja hänen hallustaan ja joiltakin, joille hän oli kaupitellut seteleitä, takavarikoitiin yhteensä 92 seteliä.

Pankin rahallinen tappio jäi siten vähäiseksi, mutta kuljetuseränsä tapahtumalla oli merkittävä vaikutus. Pankin johto edellytti sen jälkeen, että kuljetukset tuli hoitaa laivoilla Kööpenhaminasta Helsinkiin ilman setelilaatikoiden välipurkua ja -lastauksia.⁴⁷

Tämän väärentämistä ja muita väärinkäytöksiä koskevan luvun lopuksi voidaan todeta,

että yleisesti Suomen kansalaisia kuitenkin pidettiin rehellisinä ja lainkuuliaisina. Tämä tuli voimakkaasti esiin kansan kuvauksessa aiemmin mainitussa Baranovskin kirjassa 1880-luvulla.

Esimerkki luottamuksesta kansalaisten lainkuuliaisuuteen oli myös erään porvarissäädyn edustajan tekemä ehdotus vuoden 1891 valtiopäivillä, että Suomen Pankki ryhtyisi maksamaan korvauksen kadonneesta setelistä.

Pankkivaliokunta ei voinut kuitenkaan yhtyä ehdotukseen, ”koska niin luotettavaa ja yksityisseikkoihin menevää tutkintoa katoamisesta, että väärinkäytöksiä ei voisi syntyä, harvoin voidaan saada aikaan”.⁴⁸ Olennaisempaa kuin pankkivaliokunnan johtopäätös oli kuitenkin se, että tuskin missään muussa kansanedustuslaitoksessa tällaista kysymystä olisi edes nostettu keskusteltavaksi.

9 Venäjän ruplista Suomen markkoihin (ja euroihin)

Juhlavuonna 2017 kiinnitettiin runsaasti huomiota siihen, kuinka valtava kehitys Suomessa oli tapahtunut itsenäisyyden sadan vuoden aikana. Sama huomio pätee myös itsenäisyyttä edeltäneeseen runsaaseen sataan vuoteen, kun tarkastellaan maan seteleitä ja setelihuoltoa yleensä.

Osana Suomen suuriruhtinaskunnan hallintoa maahan perustettiin Waihetus- Laina ja Depositioni-Contori. Konttori sai oikeuden laskea liikkeeseen arvoltaan pieniä kopeekkaseteleitä ja pankiksi muututtuaan myös pieniarvoisia ruplaseteleitä vaihtorahan puutteen lieventämiseksi ja maassa liikkeessä olleen ruotsalaisen setelistön korvaamiseksi. Arvoltaan suurempaa ruotsalaista rahaa pyrittiin korvaamaan venäläisillä seteleillä, pankkoassignaateilla, joihin Suomen Pankin setelit oli kytketty ja lunastettavissa.

Vaikka maksuvälineiden merkitys 1800-luvun alkupuolella oli vähäinen ja suuri osa kansantaloudesta oli vielä luontaistalouden piirissä, kuvastui rahaoloissa monet sellaiset piirteet, jotka ovat olleet nähtävissä myös myöhemmin. Ihmisten oli vaikea tottua rahayksiköiden muu-

toksiin, ja monet samanaikaisesti käytössä olleet rahayksiköt, joiden arvo vaihteli, aiheuttivat maksutapahtumiin hämärää liiketoimintaa. Itse rahayksikön vaihtotoimenpide oli suunniteltava huolellisesti ja kansalaisille oli luotava kannustimia suorittaa vaihto.

Samassa yhteydessä kun ruotsalaiset setelit pystyttiin poistamaan liikkeestä vasta runsaan kolmenkymmenen vuoden odottelun jälkeen, Suomen Pankki sai oikeuden laskea liikkeeseen myös arvoltaan suurempia ruplaseteleitä. Kaikki setelihuollon ratkaisut tapahtuivat kuitenkin enemmän tai vähemmän osana Venäjän rahajärjestelmää suuriruhtinaskunnan ensimmäisen puolen vuosisadan aikana. Se myös pitkään hyväksyttiin maan kannalta edulliseksi, olihan Venäjä Napoleonin kukistumisen jälkeen Euroopan johtavia valtioita.

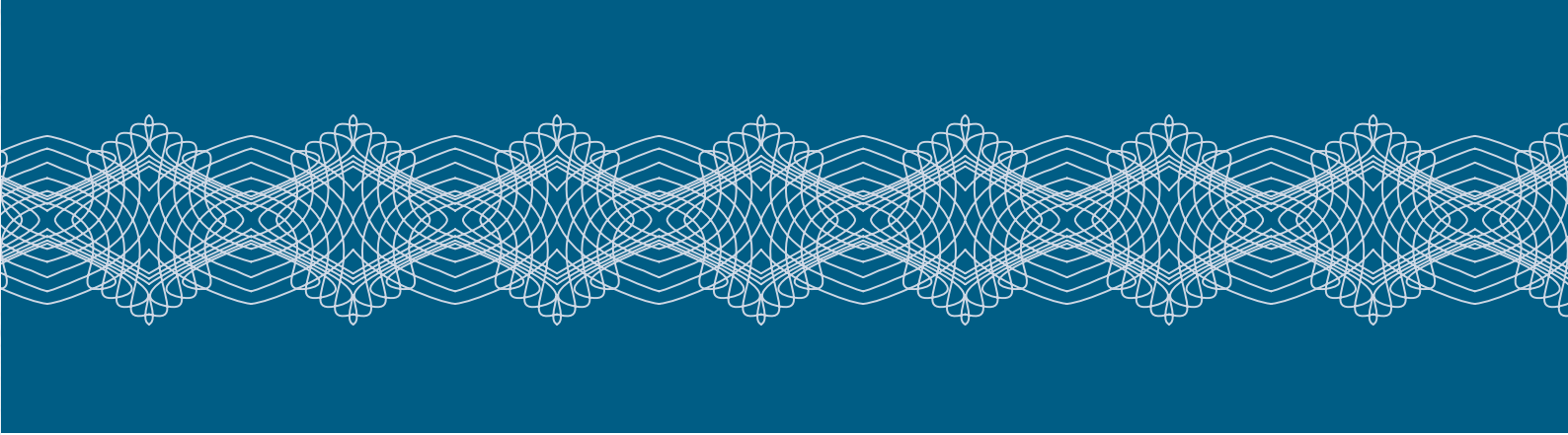
Ajattelu muuttui merkittävästi 1850-luvulla, kun Krimin sota ja vuoden 1857 kansainvälinen finanssikriisi osoittivat Venäjän talouden ja rahajärjestelmän epävakaisuuden. Se johti määrätietoisesti pyrkimykseen Suomen rahajärjestelmän palauttamiseksi metallikannalle tarvittaessa

vaikka erillään Venäjästä. Suomen rahajärjestelmän itsenäistyminen toteutui kolmessa vaiheessa, ensin ruplan jako-osana määriteltynä omana rahayksikkönä, sitten sitoutumisena hopea- ja lopuksi kultakantaan. Kaikki nämä muutokset kuvastuivat myös seteleissä ja suhtautumisessa niiden hallintaan. Rahajärjestelmän itsenäistymiskehitys vaikutti myös pankin kokonaisvastuunottoon seteleistä ja varautumiseen poikkeustilanteisiin, kuten hyvätasoihin väärennöksiin.

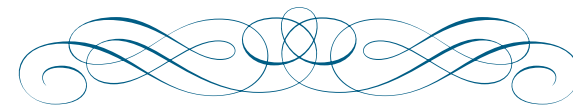
Muutoksen seteleiden hallinnassa mahdollisti hallitsijan vaihtuminen aikaisemmin eristäytyneellä Venäjällä. Pankki valitsi uuden viiteryhmän, ja sen mukaisesti esimerkit ja asian- tunteus haettiin muista Pohjoismaista sekä voimakasta tuotannollista muutosta kokevasta Keski-Euroopasta. Venäjän ja Pietarin sijasta suuriruhtinaskunnan setelihoolto integroitiin voimakkaasti muuhun Eurooppaan, sen setelipainoihin, piirtäjiin ja kaivertajiin. Poliittisen

ajattelun muutokset heijastuivat myös seteleiden kuva-aihe- ja symbolivalinnoissa. Huolimatta hallinnollisista yrityksistä yhtenäistää Venäjän rahajärjestelmä ja keskittää seteleiden valmistus valtakunnan alueella Pietariin linjan muutos säilyi Suomen itsenäistymiseen saakka.

1800-luvun loppupuolella pankin yhteyteen perustettiin setelipaino. Vaikka vuosisadan lopulla seteleiden valmistuksessa turvaututtiin väliaikaisesti osin läntiseen tietotaitoon, palattiin 1900-luvun ensi vuosikymmenellä kotimaiseen ratkaisuun. Sen myötä seteleiden painaminen palautui omaan setelipainoon, mitä mallia käytettiin aina euroseteleiden tuotannon alkuvaiheeseen asti. Silloin ympyrä tiettyssä mielessä sulkeutui, kun pankki 2000-luvulla turvautui euroseteleiden valmistuksessa jälleen läntiseen paino-osaamiseen, vieläpä osin samoihin yrityksiin kuin 1800-luvun jälkipuoliskolla, joskin toisen nimisinä.

10
Setelityypit

Tässä luvussa esitetään kustakin setelityypistä seuraavat tiedot:

- a) Seteleiden liikkeeseenlaskun tai ensimmäisen erän toimitusajankohta Suomen Pankkiin, jos se on tiedossa. Seteleitä ryhdyttiin yleensä laskemaan liikkeeseen, kun niitä oli riittävästi varastossa ja aikaisemman mallin varasto oli loppumassa.
- b) Lyhyt kuvaus ja valokuva setelin etu- ja takasivusta.
- c) Painon toimitusaikataulu Suomen Pankkiin sekä muita setelin tuotantoon liittyviä tietoja.
- d) Taulukko Suomen Pankin setelipainolta vastaanottamista setelimääristä sarjanumeroittain vuosittain.¹
- e) Taulukko eri allekirjoitusparien esiintymisestä (allekirjoitusparitaulukoissa on vasemmalta pystysuorassa I allekirjoittajien ja ylhäällä vaakasuorassa II allekirjoittajien nimet, ja taulukon riveillä merkki x tai vuosiluku/kirjain ilmaisee, että kyseinen allekirjoituspari oli käytössä).
- f) Suomen Pankkiin palautumattomien seteleiden määrä. Vuosien 1812–1824 setelityyppien tapauksessa on mainittu palautumatta jääneiden seteleiden määrä ennen setelityyppien lunastamisen päättymistä. Vuoden 1840 tyyppistä lähtien seteleiden lunastaminen päättyi vasta 1.7.1945. Näiden tyyppien tapauksessa on käytetty seteleiden lunastamatta olevaa määrää 31.12.1944 silloin, kun setelityyppikohtainen tieto on olemassa. Ajankohdalta 1.7.1945, jolloin kaikki vuotta 1922 edeltävät setelityypit mitätöitiin, ei ole setelityyppikohtaista tietoa liikkeessä olevien seteleiden määrästä.

Kahdesta aikaisemmasta kirjastani poiketen painoserä tai nimisarjat eivät sisälly seuraavassa käsiteltäviin tuotannon yksityiskohtiin.² Painoserällä tarkoitetaan arkkimäärää, joka painettiin kerrallaan käyttäen samaa nimisarjaa. Nimisarja puolestaan ilmaisee, missä järjestyksessä allekirjoitusparit olivat seteliarkilla. Koska tarkasteltavan ajanjakson pääosan aikana setelit allekirjoitettiin vaihtelevien periaatteiden mukaan käsin,

ei nimisarjoja käytetty eikä tieto painoserästä mahdollista samalle seteliarkille kuuluneiden seteleiden rekonstruointia jälkeenpäin. Perusaineistona yksityiskohtaisissa tiedoissa on

käytetty seteleiden tuotanto- ja toimitusasiakirjoja sekä ensimmäisten setelityyppien tapauksessa pankin taseen liitetietoja. Näitä tietoja on täydennetty keräilijöiden havaintojen perusteella.

20 kopeekkaa, tyyppi 1812

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: elokuu 1812

Koko: n. 103 mm x 158 mm

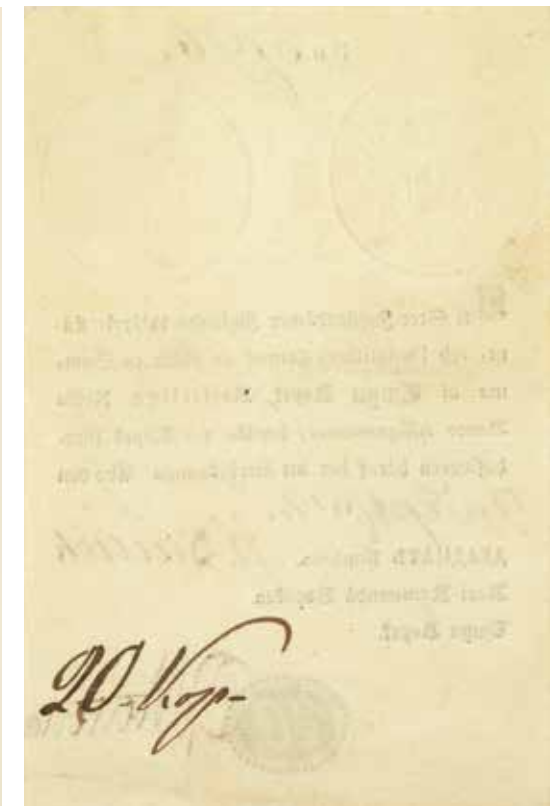
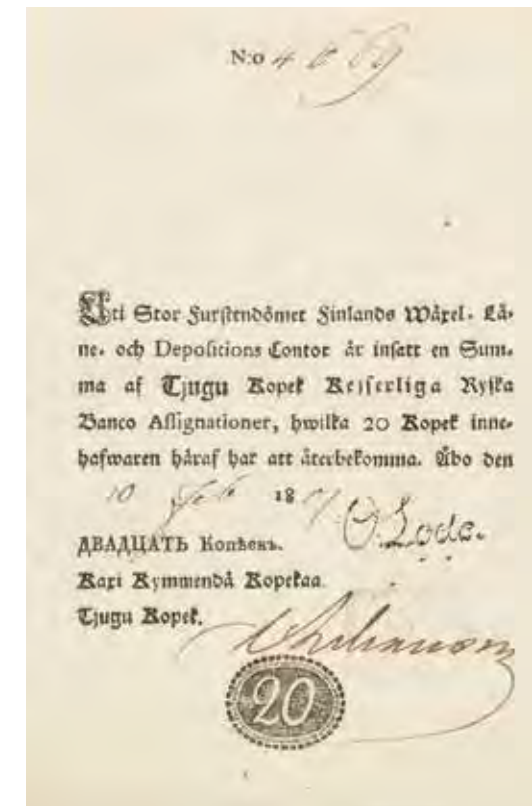
Paperi: Suomen Pankki osti paperin aluksi Pietarista kauppiaas C. G. Richteriltä, joka oli ostanut sen venäläisistä tehtaista. Vuodesta 1816 lähtien paperi tilattiin Tampereen paperitehtaasta.³

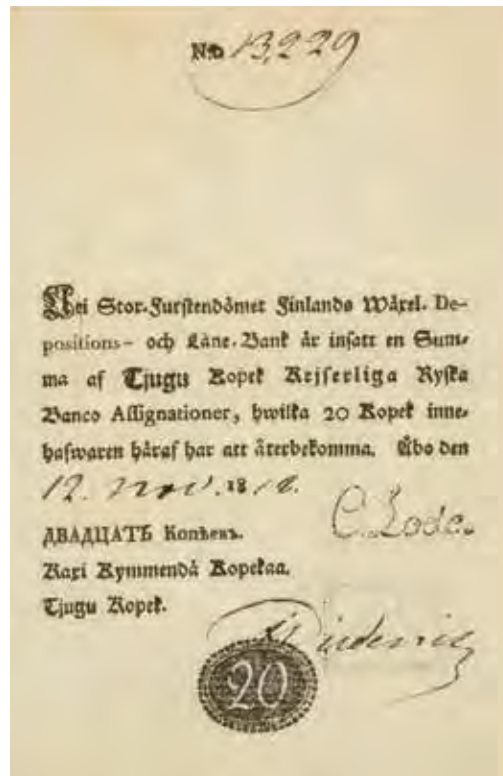
Vesileima: Vuodesta 1817 lähtien kirjaimet WC

(Wäxel Contor) tai osia niistä.

Väritys: Musta painoväri

Etusivu: Ylhäällä keskellä on setelin käsinkirjoitettu sarjanumero. Sen alla on ruotsinkielinen teksti käsinkirjoitettuihin päiväyksineen, jonka mukaan konttoriin (pankkiin) on talletettu kahdenkymmenen kopeekan edestä venäläisiä

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle: Toimintavuosi loppui vuoteen 1821 asti maaliskuun lopussa, sen jälkeen siirryttiin kalenterivuoteen.

Vuosi	20 kop 1812
1812–1813	80900
1813–1814	149000
1814–1815	104500
1815–1816	92100
1816–1817	39900
1817–1818	42000
1818–1819	163600
1819–1820	63000
1820–1821	51800
1821 loppuvuosi	31000
1822	103000
1823	-
1824	11600
Yhteensä	932 400 kappaletta

assignaatteja, jotka setelinhaltija on oikeutettu saamaan takaisin. Tekstin molemmin puolin on väritön koholeima, joista vasemmanpuoleisessa on Venäjän ja Suomen suuriruhtinaskunnan vaakuna⁴ ja oikeanpuoleisessa liikkeeseen laskijan ilmaisema ruotsinkielinen teksti. Vasemmanpuoleisen koholeiman alla on setelin arvo venäjäksi, suomeksi ja ruotsiksi, sekä niiden yhteydessä setelin arvo numeroin mustalla pohjalla.

Takasivu: Setelin arvo numeroin käsin merkittyinä tai leimattuna (20 k) suorakaiteenmuotoisessa kehikossa.

Paino: Turun akatemian (Frenckellin) kirjapaino (vuodesta 1814 lähtien Frenckell & Son) ja vuodesta 1820 lähtien helsinkiläinen Jacob Simeliuksen kirjapaino.

Valmistusmäärä: 932 400 kappaletta.

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: elokuu 1812 – kesä 1822 (pankin paperinlaskija lähetti viimeisen 5 000 arkin erän painettavaksi 28.6.1822)

Painoarkin koko: 8 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä: 127 785 kappaletta.

Käytetyt allekirjoitusparit: Kaksi henkilöä allekirjoitti setelit. Ylempänä oli pankin johtajan (”Commisarius”) allekirjoitus, joka vuodesta 1813 lähtien leimasi allekirjoituksensa seteliin ja alempana kirjanpitäjän (Bokhällari) allekirjoitus. Jälkimmäistä allekirjoitusta kutsuttiin kontrasideerukseksi eli allekirjoituksen varmentamiseksi.

20 kop 1812	Blidberg	Mesterton	von Quanten	Caloander	von Rehausen	Hedbergh	Diederichs	Peron	Lange	Öhmann	Fleege
Sacklén	1815	1813,14	1815	1814	1812	-	-	-	-	-	-
Gadolin	1813		1815		1815	-	-	-	-	-	-
Dreilick	1812,13	1812,13	1813	1813,14,15	1813,14	-	-	-	-	-	-
Idman			1816	1816		1820					-
Lode		-	1816,18		1814,15,17,18	1818,19,20,24	1812,18,20,22		1820, 21	1822	1822
Winter		-	1820	-		1818,19,20,22	1818,19,22			1822	
Wallenius	-	-		-							

Koska ajanjaksolta ei ole säilynyt toimituskirjoja, joista ilmeni seteleiden allekirjoittajat, on oheiseen taulukkoon merkitty allekirjoitusparit

tiedossa olevien havaintojen perusteella. On todennäköistä, että useimmat yhdistelmät, joita ei ole erikseen poissuljettu, olivat käytössä.

50 kopeekkaa, tyyppi 1812

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: elokuu 1812
Koko: n. 160 mm x 106 mm
Paperi: Suomen Pankki osti paperin aluksi Pietarista kauppia C. G. Richteriltä, joka oli ostanut sen venäläisistä tehtaista. Vuodesta 1816 lähtien paperi tilattiin Tampereen paperitehtaasta.
Vesileima: Vuodesta 1817 lähtien kirjaimet WC (Wäxel Contor) tai osia niistä.
Väritys: Musta painoväri
Etusivu: Ylhäällä keskellä on setelin käsinkirjoi-

tettu sarjanumero. Sen alla on ruotsinkielinen teksti käsinkirjoitettuine päiväyksineen, jonka mukaan konttoriin (pankkiin) on talletettu viidenkymmenen kopeekan edestä venäläisiä assignaatteja, jotka setelinhaltija on oikeutettu saamaan takaisin. Tekstin molemmin puolin on väritön koholeima, joista vasemmanpuoleisessa on Venäjän ja Suomen suuriruhtinaskunnan vaakuna ja oikeanpuoleisessa liikkeeseen laskijan ilmaisema ruotsinkielinen teksti. Vasemmanpuo-

leisen koholeiman alla on setelin arvo venäjäksi, suomeksi ja ruotsiksi, sekä niiden yhteydessä setelin arvo numeroin mustalla pohjalla.

Takasivu: Setelin arvo numeroin käsin merkitynä tai leimattuna (50 k) suorakaiteenmuotoisessa kehikossa.

Paino: Turun akatemian (Frenckellin) kirjapaino (vuodesta 1814 lähtien Frenckell & Son) ja vuodesta 1820 lähtien Jacob Simeliuksen kirjapaino.
Valmistusmäärä: 1 325 500 kappaletta.

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: elokuu 1812 – alkuvuosi 1822 (pankin paperinlaskija lähetti viimeisen 8 000 arkin erän painettavaksi 15.1.1822).

Painoarkin koko: 8 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä: 51 819 kappaletta.

Käytetyt allekirjoitusparit: Kaksi henkilöä allekirjoitti setelit. Ylempänä oli pankin johtajan ("Commisarius") allekirjoitus, joka vuodesta 1813 lähtien leimasi allekirjoituksensa seteliin ja alempana kirjanpitäjän (Bokhällari) allekirjoitus.

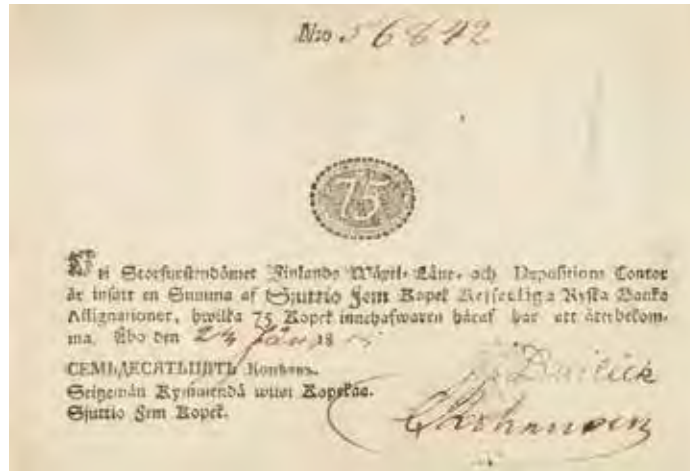
Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle: Toimintavuosi loppui vuoteen 1821 asti maaliskuun lopussa, sen jälkeen siirryttiin kalenterivuoteen.

Vuosi	50 kop 1812
1812–1813	105700
1813–1814	196000
1814–1815	297000
1815–1816	256700
1816–1817	96900
1817–1818	26000
1818–1819	172600
1819–1820	51400
1820–1821	62200
1821 loppuvuosi	-
1822	61000
Yhteensä	1 325 500 kappaletta

50 kop 1812	Blidberg	Mesterton	von Qvanten	Caloander	von Rehausen	Hedbergh	Diederichs	Peron	Lange	Öhmann
Sacklén	1815	1814	1813,14	1813,15,16	1814	-	-	-	-	-
Gadolin	1814	1815	1815,16,17	1813,14,15	1814	-	-	-	-	-
Dreilick	1812,14	1812,13,15	1813,14	1813,14,15	1813,14	-	-	-	-	-
Idman	1815,16				1816	1816				
Lode		-	1816,17,18,19		1818,19	1818,19,20	1820	1820	1820	
Winter		-	1818,19	-	1818		1818			
Wallenius	-	-		-						1822

Koska ajanjaksolta ei ole säilynyt kassakirjoja, joista ilmeni seteleiden allekirjoittajat, on oheiseen taulukkoon merkitty allekirjoituspa-

rit tiedossa olevien havaintojen perusteella. On todennäköistä, että useimmat yhdistelmät, joita ei ole erikseen poissuljettu, olivat käytössä.

75 kopeekkaa, tyyppi 1812

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: elokuu 1812
Koko: n. 158 mm x 107 mm
Paperi: Suomen Pankki osti paperin aluksi Pietarista kauppia C. G. Richteriltä, joka oli ostanut sen venäläisistä tehtaista. Vuodesta 1816 lähtien paperi tilattiin Tampereen paperitehtaasta.
Vesileima: Vuodesta 1817 lähtien kirjaimet WC (Wäxel Contor) tai osia niistä.
Väritys: Musta painoväri
Etusivu: Ylhäällä keskellä on setelin käsinkirjoit-

tettu sarjanumero. Sen alapuolella on molemmin puolin väritön koholeima, joista vasemmanpuoleisessa on Venäjän ja Suomen suuriruhtinaskunnan vaakuna ja oikeanpuoleisessa liikkeen laskijan ilmaisema ruotsinkielinen teksti. Koholeimojen välissä on setelin arvo numeroin mustalla pohjalla. Sen alapuolella on ruotsinkielinen teksti käsinkirjoitettuine päiväyksineen, jonka mukaan konttoriin (pankkiin) on talletettu seitsemänkymmenenviiden kopeekan edestä

venäläisiä assignaatteja, jotka setelinhaltija on oikeutettu saamaan takaisin. Päiväyksen alla on setelin arvo venäjäksi, suomeksi ja ruotsiksi.

Takasivu: Setelin arvo numeroin käsin merkitynä tai leimattuna (75 k) suorakaiteenmuotoisessa kehikossa.

Paino: Turun akatemian (Frenckellin) kirjapaino (vuodesta 1814 lähtien Frenckell & Son).

Valmistusmäärä: 2 016 500 kappaletta.

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: syyskuu 1812 – 1819. Seteliä ei painettu Helsingissä, joten viimeinen toimitus pankkiin on tapahtunut ennen pankin siirtymistä Turusta Helsinkiin syyskuussa 1819.

Painoarkin koko: 8 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä: 45 874 kappaletta.

Käytetyt allekirjoitusparit: Kaksi henkilöä allekirjoitti setelit. Ylempänä oli pankin johtajan ("Commisarius") allekirjoitus, joka vuodesta 1813 lähtien leimasi allekirjoituksensa seteliin ja alempana kirjanpitäjän (Bokhällari) allekirjoitus.

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle: Toimintavuosi loppui vuoteen 1821 asti maaliskuun lopussa, sen jälkeen siirryttiin kalenterivuoteen. 75 kopeekan seteleissä ei esiinny Helsinkiä paikkakuntana, vaan kaikki arkit on painettu Turussa, mutta osin leikattu seteleiksi vasta Helsingissä.

Vuosi	75 kop 1812
1812–1813	128200
1813–1814	227800
1814–1815	586300
1815–1816	516600
1816–1817	190200
1817–1818	-
1818–1819	87800
1819–1820	57600
1820–1821	55000
1821 loppuvuosi	130000
1822	37000
Yhteensä	2 016 500 kappaletta

75 kop 1812	Blidberg	Mesterton	von Qvanten	Caloander	von Rehausen	Hedbergh	Diederichs	Peron	Lange	Öhmann
Sacklén	1812,13,14,15	1812,13,14	1814	1812,13,14,16	1813,14,15	-	-	-	-	-
Gadolin	1813,14,15		1814,15,16	1813,15,16	1812,13,14	-	-	-	-	-
Dreilick	1814	1813,14,15	1814	1814,15	1813,14,15	-	-	-	-	-
Idman	1815,16		1816	1815	1815,16					
Lode			1818,19		1818,19	1821	1821		1820,21	
Winter		-		-		1821				
Wallenius	-	-		-						

Koska ajanjaksolta ei ole säilynyt kassakirjoja, joista ilmenisi seteleiden allekirjoittajat, on oheiseen taulukkoon merkitty allekirjoituspa-

rit tiedossa olevien havaintojen perusteella. On todennäköistä, että useimmat yhdistelmät, joita ei ole erikseen poissuljettu, olivat käytössä.

1 rupla, tyyppi 1819

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: helmikuu 1820

Koko: n. 136 mm x 160 mm

Paperi: Tampereen paperitehdas ja vuodesta 1820 lähtien Alexandroffin paperitehdas Pietarissa.

Vesileima: Alexandroffin paperitehtaan toimittamassa paperissa on neliönmuotoon valmistettu vesileima, jossa ylhäällä STORFURSTENDÖMET FINLANDS, oikealla WÄXEL = DEPOSITIONS = OCH, alhaalla LÅNE BANKS ja vasemmalla 1820.

Väritys: Musta painoväri

Etusivu: Seteliä ympäröi koristekehys, jonka kulmissa on tähtikuvio. Ylhäällä keskellä on setelin käsikirjoitettu sarjanumero, jonka

alapuolella on setelin arvo numeroin mustalla pohjalla. Arvon molemmin puolin on väritön koholeima, joista vasemmanpuoleisessa on Venäjän ja Suomen suuriruhtinaskunnan vaakuna⁵ ja oikeanpuoleisessa liikkeeseen laskijan ilmaisema ruotsinkielinen teksti. Koholeimojen alla on ruotsinkielinen teksti, jonka mukaan pankkiin on talletettu 1 ruplan edestä venäläisiä assignaatteja, jotka setelinhaltija on oikeutettu saamaan takaisin. Arvomerkintä on tekstissä mustalla pohjalla. Tekstin ja käsikirjoitetun päiväyksen alla on setelin arvo venäjäksi, suomeksi ja ruotsiksi.

Takasivu: Setelin arvo numeroin (1 Rub) kehyksen sisällä.

Paino: Jacob Simeliuksen kirjapaino.

Valmistusmäärä: 115 124 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: helmikuu 1820 – huhtikuu 1821 (huhtikuussa 1821 toimitettiin 7 500 arkkia pankin paperinleikkaajalle).

Painoarkin koko: 8 seteliä

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle: Toimintavuosi loppui vuoteen 1821 asti maaliskuun lopussa, sen jälkeen siirryttiin kalentervuoteen.

1 rupla 1819	von Qvanten	Hedbergh	Diederichs	Peron	Lange	Öhmann
Idman						
Lode		1820			1820	
Winter						
Wallenius						

Koska ajanjaksolta ei ole säilynyt kassakirjoja, joista ilmenisi seteleiden allekirjoittajat, on oheiseen taulukkoon merkitty allekirjoituspa-

rit tiedossa olevien havaintojen perusteella. On todennäköistä, että useimmat yhdistelmät olivat käytössä.

2 ruplaa, tyyppi 1819

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Loppuvuosi 1819

Koko: n. 136 mm x 160 mm

Paperi: Tampereen paperitehdas ja vuodesta 1820 lähtien Alexandroffin paperitehdas Pietarissa.

Vesileima: Alexandroffin paperitehtaan toimittamassa paperissa on neliönmuotoon valmistettu vesileima, jossa ylhäällä STORFURSTENDÖMET FINLANDS, oikealla WÄXEL = DEPOSITIONS = OCH, alhaalla LÅNE BANKS ja vasemmalla 1820.

Väritys: Musta painoväri

Etusivu: Seteliä ympäröi koristekehys, jonka kulmissa on viisisakarainen kruunu. Ylhäällä keskellä on setelin käsikirjoitettu sarjanumero, jonka alapuolella on setelin arvo numeroin mustalla pohjalla. Arvon molemmin puolin on väritön koholeima, joista vasemmanpuoleisessa on Venäjän ja Suomen suuriruhtinaskunnan vaakuna ja oikeanpuoleisessa liikkeeseen laskijan ilmaisema ruotsinkielinen teksti. Koholeimojen alla on ruotsinkielinen teksti, jonka mukaan

Vuosi	1 rpl 1819
1819–1820	8500
1820–1821	63424
1821 loppuvuosi	43200
Yhteensä	115 124 kappaletta

Suomen Pankkiin palautumaton määrä: 953 kappaletta.

Käytetyt allekirjoitusparit: Kaksi henkilöä allekirjoitti setelit. Ylempänä oli pankin johtajan leimaama allekirjoitus ja alempana kirjanpitäjän allekirjoitus.

pankkiin on talletettu 2 ruplan edestä venäläisiä assignaatteja, jotka setelinhaltija on oikeutettu saamaan takaisin. Arvomerkitä on tekstissä mustalla pojalla. Tekstin ja käsinkirjoitetun päiväyksen alla on setelin arvo venäjäksi, suomeksi ja ruotsiksi.

Takasivu: Setelin arvo numeroin (2 Rub) kehysten sisällä.

Paino: Jacob Simeliuksen kirjapaino.

Valmistusmäärä: 188 392 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: joulukuu 1819 – huhtikuu 1821 (huhtikuussa 1821 toimitettiin 7 500 arkkia pankin paperinleikkaajalle)

Painoarkin koko: 8 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä: 523 kappaletta

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle: Toimintavuosi loppui vuoteen 1821 asti maaliskuun lopussa, sen jälkeen siirryttiin kalenterivuoteen.

Vuosi	2 rpl 1819
1819–1820	31000
1820–1821	114292
1821 loppuvuosi	43100
Yhteensä	188 392 kappaletta

Käytetyt allekirjoitusparit: Kaksi henkilöä allekirjoitti setelit. Ylempänä oli pankin johtajan ("Commisarius") leimaama allekirjoitus ja alempana kirjanpitäjän (Bokhållari) allekirjoitus.

2 ruplaa 1819	von Qvanten	Hedbergh	Diederichs	Peron	Lange	Öhmann
Idman				1820		
Lode					1820	
Winter		1820				
Wallenius						

Koska ajanjaksolta ei ole säilynyt kassakirjoja, joista ilmeni seteleiden allekirjoittajat, on oheiseen taulukkoon merkitty allekirjoituspa-

rit tiedossa olevien havaintojen perusteella. On todennäköistä, että useimmat yhdistelmät olivat käytössä.

4 ruplaa, tyyppi 1819

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Loppuvuosi 1819.

Koko: n. 160 mm x 136 mm

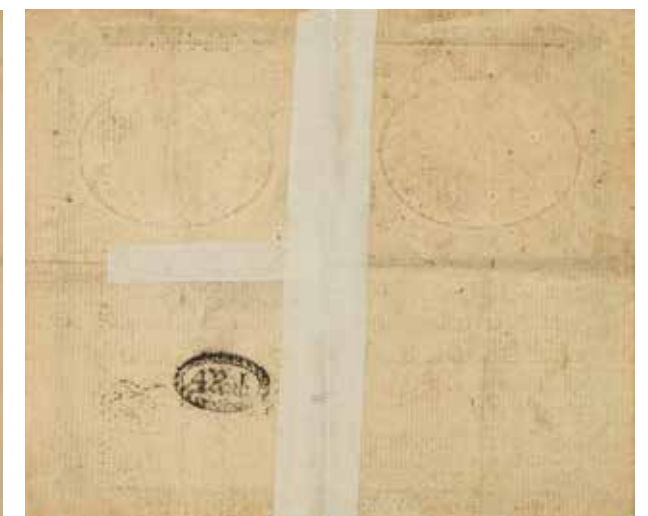
Paperi: Tampereen paperitehdas ja vuodesta 1820 lähtien Alexandroffin paperitehdas Pietarissa.

Vesileima: Alexandroffin paperitehtaan toimittamassa paperissa on neliönmuotoon val-

mistettu vesileima, jossa ylhäällä STORFURSTENDÖMET FINLANDS, oikealla WÄXEL = DEPOSITIONS = OCH, alhaalla LÅNE BANKS ja vasemmalla 1820.

Väritys: Musta painoväri

Etusivu: Seteliä ympäröi koristekehys, jonka kullissa on Suomen leijonavaakuna. Ylhäällä keskellä on setelin käsinkirjoitettu sarjanumero, jonka

alapuolella on setelin arvo numeroin mustalla pohjalla. Arvon molemmin puolin on väritön koholeima, joista vasemmanpuoleisessa on Venäjän ja Suomen suuriruhtinaskunnan vaakuna ja oikeanpuoleisessa liikkeeseen laskijan ilmaiseva ruotsinkielinen teksti. Koholeimojen alla on ruotsinkielinen teksti, jonka mukaan pankkiin on talletettu 4 ruplan edestä venäläisiä assignaatteja, jotka setelinhaltija on oikeutettu saamaan takaisin. Arvomerkintä on tekstissä mustalla pojalla. Tekstin ja käsinkirjoitetun päiväyksen alla on setelin arvo venäjäksi, suomeksi ja ruotsiksi.

Takasivu: Setelin arvo numeroin (4 Rub) kehysten sisällä.

Paino: Jacob Simeliuksen kirjapaino.

Valmistusmäärä: 232 984 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: joulukuu 1819 – alkuvuosi 1821 (helmikuussa toimitettiin 5 000 arkkia painettavaksi).

4 ruplaa 1819	von Qvanten	Hedbergh	Diederichs	Peron	Lange	Öhmann
Idman (Idestam)	1819	1819		1820		
Lode		1820		1820	1820	
Winter	1819					
Wallenius						

Koska ajanjaksolta ei ole säilynyt kassakirjoja, joista ilmenisi seteleiden allekirjoittajat, on oheiseen taulukkoon merkitty allekirjoituspa-

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle: Toimintavuosi loppui vuoteen 1821 asti maaliskuun lopussa, sen jälkeen siirryttiin kalenterivuoteen.

Vuosi	4 rpl 1819
1819–1820	115000
1820–1821	89284
1821 loppuvuosi	28700
Yhteensä	232 984 kappaletta

Painoarkin koko: 8 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä: 367 kappaletta.

Käytetyt allekirjoitusparit: Kaksi henkilöä allekirjoitti setelit. Ylempänä oli pankin johtajan ("Commisarius") leimaama allekirjoitus ja alempana kirjanpitäjän (Bokhållari) allekirjoitus.

rit tiedossa olevien havaintojen perusteella. On todennäköistä, että useimmat yhdistelmät olivat käytössä.

1 rupla, tyyppi 1822

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Johtokunnan jäsen leimasi allekirjoituksensa ensimmäiseen erään 5. lokakuuta 1822 (ensimmäinen 2 500 arkin toimitus pankkiin syyskuussa 1822).

Koko: n. 150 mm x 98 mm

Paperi: J. C. Kühnerin paperitehdas

Vesileima:

St: F: Finl: W: Dep:

O: Låne Bank

1 (soikion sisällä)

EN RUBEL

Väritys: Musta painoväri

Etusivu: Setelin vasemmassa ja oikeassa yläkulmassa on käsinkirjoitettu (vuodesta 1826 lähtien painettu) sarjanumero. Niiden alapuolella vasemmalla on setelin arvomerkintä ja oikealla puolella vuosiluku, molemmat soikion sisällä. Vuosiluvun kolme ensimmäistä numeroa on painettu ja viimeinen käsinkirjoitettu. Soikioiden välissä on kotkavaakuna, jonka rintakil-

vessä on Suomen leijona ja jonka yläpuolella on keisarikruunu. Kotkan kynsissä on laakerin- ja tammenoksia. Kotkavaakunan alapuolella on mustalla pohjalla ruotsinkielinen teksti, jonka mukaan pankkiin on talletettu 1 ruplan edestä venäläisiä assignaatteja, jotka setelinhaltija on oikeutettu saamaan takaisin. Tekstin alla on käsinkirjoitettu päiväys, jonka alla on setelin arvo venäjäksi, suomeksi ja ruotsiksi.

Takasivu: Ei merkintöjä

Paino: Toimisto valtionpaperien valmistusta varten keisarikunnassa (Pietarin valtionpaino).

Valmistusmäärä: 1 495 700 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Syyskuu 1822 – elokuu 1823

Painoarkin koko: 12 seteliä

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle: Vuosilta 1822–1826 pankin tilastoista ilmenee vain allekirjoitettujen lomakkeiden määrät, vuosilta

1828 ja 1829 lisäksi myös seteleiden numerot. Ylempänä oli pankin johtajan leimaama allekirjoitus ja alempana ao. julistuksen mukaan kassanhoitajan (Kassörin) allekirjoitus. Siitä huolimatta seteleiden toisena allekirjoittajana toimi yleensä pankin kirjanpitäjä. Johtaja ei välttämättä leimannut allekirjoitustaan kaikkiin kirjanpitäjän päiväämiin seteleihin vielä saman vuoden aikana. Siten määrättyinä vuonna päivätyjen seteleiden numerointi saattoi poiketa merkittävästi alla olevista kyseisen vuoden toimitusmäärästä.

Suomen Pankkiin palautumaton määrä: Ks. 2 ruplaa 1822.

Vuosi	1 rupla 1822
1822	219000
1823	232000
1824	81000
1825	-
1826	327000
1827	-
1828	1001–212000
1829	1001–426700
Yhteensä	1 495 700 kappaletta

Käytetyt allekirjoitusparit:

1 rupla 1822	Hedbergh	Diederichs	Peron	Lange	Öhmann	Fleege	Ollberg	Wegelius
Lode	1822,23	1822,23,24,26	1823,24		1823	1824,26	1826	
Winter	1822,26	1822,26,28,29		1822	1822	1822,23,24,26,28,29	1828,29	1828,29
Gripenberg	1826		1824		1822	1822,24,26,28,29	1826,28,29	1828,29
Boije		1828,29	-	-	-	1828,29	1828,29	1828,29
Armfelt	-	1828,29	-	-	-	1828,29	1828,29	1828,29

Koska ajanjaksolta ei ole säilynyt kuin osin toimituskirjoja, joista ilmenisi seteleiden allekirjoittajat, on oheiseen taulukkoon merkitty allekirjoitusparit osin tiedossa olevien havain-

tojen perusteella. Mainittujen yhdistelmien lisäksi Gripenberg allekirjoitti 1 ruplan seteleitä vuonna 1823, Boije vuonna 1826 ja Lode vuonna 1827.

2 ruplaa, tyyppi 1822

Liikkeeseenlaskun päivämäärä Johtokunnan jäsen leimasi allekirjoituksensa ensimmäiseen tuhannen kappaleen erään 20. maaliskuuta 1823 (ensimmäinen 10 601 7/12 arkin toimitus pankkiin helmikuussa 1823).

Koko: n. 165 mm x 100 mm

Paperi: J. C. Kühnerin paperitehdas

Vesileima:

St: F: Finl: W: Dep:

O: Låne Bank

2 (monikulmion sisällä)

TVÅ RUBEL

Väritys: Musta painoväri

Etusivu: Setelin vasemmassa ja oikeassa yläkulmassa on käsinkirjoitettu (vuodesta 1827 lähtien painettu) sarjanumero. Niiden alapuolella vasemalla on setelin arvomerkitä ja oikealla puolella vuosiluku, molemmat soikion sisällä. Jälkimmäisen soikion ympärillä on kahdeksankulmainen kuvio. Vuosiluvun kolme ensimmäistä numeroa

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle (ks. edellä 1 rupla 1822):

Vuosi	2 ruplaa 1822 (YH)
1822	-
1823	203000
1824	102000
1825	-
1826	-
1827	525000
1828	1001–455 400
1829	-
Yhteensä	1 284 400 kappaletta

on painettu ja viimeinen käsinkirjoitettu. Soikoiden välissä on kotkavaakuna, jonka rintakilvessä on Suomen leijona ja jonka yläpuolella on keisarikruunu. Kotkan kynsissä on laakerin- ja

tammenoksia. Kotkavaakunan alapuolella on mustalla pohjalla samanlainen ruotsinkielinen teksti kuin aikaisemmin, jonka mukaan pankkiin on talletettu 2 ruplan edestä venäläisiä assignaatteja, jotka setelinhaltija on oikeutettu saamaan takaisin. Tekstin alla on päiväys, jossa vuosiluvun kolme ensimmäistä numeroa on painettu ja viimeinen käsinkirjoitettu. Päiväyksen alla on setelin arvo venäjäksi, suomeksi ja ruotsiksi.

Takasivu: Ei merkintöjä

Paino: Toimisto valtionpapereiden valmistusta varten keisarikunnassa (Pietarin valtionpaino).

Käytetyt allekirjoitusparit:

2 ruplaa 1822	Hedbergh	Diederichs	Peron	Lange	Öhmann	Fleege	Ollberg	Wegelius
Lode	1823,24	1824	1824		1823,24	1823,24		
Winter	1824	1823,28				1823		1828
Gripenberg	1823	1828	1823,24		1823,24	1823,27,28	1828	1828
Boije		1827,28	-	-	-		1827	1828
Armfelt	-	1828	-	-	-	1828		

Koska ajanjaksolta ei ole säilynyt kassakirjoja, joista ilmeni seteleiden allekirjoittajat, on oheiseen taulukkoon merkitty allekirjoitusparit

Valmistusmäärä: 1 284 400 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen

Pankkiin: Helmikuu 1823 – syyskuu 1823

Painoarkin koko: 12 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä

31.12.1852: 1 ja 2 ruplan 1822 -tyypin seteleitä jäi palautumatta yhteensä: 6 455 ruplaa.

Vuoden 1840 loppuun mennessä sekä 1 että 2 ruplan seteleitä oli palautunut ruplamääräisesti kutakuinkin samassa tahdissa. Jos näin jatkui niiden lakkauttamiseen asti, jäi 2 ruplan seteleitä lunastamatta runsaat 1 600 kappaletta.

tiedossa olevien havaintojen perusteella. Lisäksi Lode ja Winter allekirjoittivat 2 ruplan seteleitä vuonna 1827.

20 kopeekkaa, tyyppi 1824

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Toukokuun 1. päivä 1824 luovutettiin ensimmäinen allekirjoitettu erä Suomen Pankin kassanhoitajalle (ensimmäinen erä toimitettiin Pietarista Suomen Pankkiin 4. päivä maaliskuuta 1824).

Koko: n. 93 mm x 119 mm

Paperi: J. C. Kühnerin paperitehdas

Vesileima:

FINL: BANK.

20

Väritys: Musta painoväri

Etusivu: Setelin vasemmassa yläkulmassa on painettu vuosiluku ja oikeassa yläkulmassa vastaavasti sarjanumero. Niiden alapuolella on kotkavaakuna, jonka rintakilvessä on Suomen leijona ja jonka yläpuolella on keisarikruunu. Kotkan kynsissä on laakeriseppelä ja soihtu. Kotkavaakunan alapuolella setelin arvomerkinä ruotsinkielellä ja sen alapuolella ruotsinkielinen teksti, jonka mukaan pankkiin on talletettu 20 kopeekan edestä venäläisiä assignaatteja, jotka setelinhaltija on oikeutettu saamaan takaisin. Tekstin alla on setelin arvo venäjäksi ja suomeksi sekä vasemmassa alakulmassa setelin arvo numeroin mustalla pohjalla.

Takasivu: Ei merkintöjä

Paino: Toimisto valtionpapereiden valmistusta varten keisarikunnassa (Pietarin valtionpaino).

Valmistusmäärä: 2 360 000 kappaletta

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	20 kop 1824
1824	1001–251000
1825	1001–199000
1826	1001–115000
1827	-
1828	-
1829	1001–221000
1830	1001–120000
1831	1001–131000
1832	1001–111000
1833	1001–197000
1834	1001–140000
1835	1001–150000
1836	1001–115000
1837	1001–181000
1838	1001–301000
1839	-
1840	1001–142000
Yhteensä	2 360 000 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen

Pankkiin: Maaliskuu 1824 – kesäkuu 1825

Painoarkin koko: 16 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä: Ks. 75 kopeekkaa 1824

Käytetyt allekirjoitusparit: Kaksi henkilöä allekirjoitti setelit aaltokuvioidulle tummalle pohjal- le. Ylempänä oli pankin johtajan leimaama allekirjoitus ja alempana kirjanpitäjän allekirjoitus.

20 kop 1824	Hedbergh	Diederichs	Peron	Fleege	Ollberg	Wegelius	Tammelander	Hjelm	Bergholm
Lode	1824,25,26	1824,25,26	1824	1824,25,26	1826				
Winter	1824,25,26	1824,25,26,29	1824,25	1824,25,26,29,32,37	1826,29	1829,31,32,33	1837,38,40	1838	1840
Gripenberg	1824,25,26		1824,25	1824,25,26,29,30,31,32,33,34,35,36,37	1826,29	1829,31,32,33	1835,36,37		
Boije		1829		1829,30,31,32,33,34,35,36,37	1829	1829,31,32,33	1835,36,37,38	1838	
Armfelt		1829		1829,30,31,32		1829,31			
Stjernvall				1833,34,35,36,37		1833,34,35	1835,36,37,38	1838	
v. Troil							1837,38,40	1838	
Federley							1840		1840
Trapp							1840		1840

50 kopeekkaa, tyyppi 1824

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Heinäkuun 12. päivä 1824 luovutettiin ensimmäinen allekirjoitettu erä Suomen Pankin kassanhoitajalle (ensimmäinen erä toimitettiin Pietarista Suomen Pankkiin 4. päivä maaliskuuta 1824 ja numeroitiin alkaen 6. heinäkuuta 1824).

Koko: n. 119 mm x 93 mm

Paperi: J. C. Kühnerin paperitehdas

Vesileima:

FINL: BANK.

50

Väritys: Musta painoväri

Etusivu: Setelin vasemmassa yläkulmassa on painettu vuosiluku ja oikeassa yläkulmassa vastaavasti sarjanumero. Niiden alapuolella on kotkavaakuna, jonka rintakilvessä on Suomen leijona ja jonka yläpuolella on keisarikruunu. Kotkan kynsissä on laakeriseppele ja soihtu. Kotkavaakunan alapuolella setelin arvomerkinä ruotsinkielellä ja sen alapuolella samanlainen ruotsinkielinen teksti kuin aikaisemmin, jonka mukaan pankkiin on talletettu 50 kopeekan edestä venäläisiä assignaatteja, jotka setelinhaltija on oikeutettu saamaan takaisin. Tekstin alla on setelin arvo venäjäksi ja suomeksi sekä vasemmassa alakulmassa setelin arvo numeroin mustalla pohjalla.

Takasivu: Ei merkintöjä

Paino: Toimisto valtionpapereiden valmistusta varten keisarikunnassa (Pietarin valtionpaino).

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle⁶:

Vuosi	50 kop 1824
1824	1001-153000
1825	1001-323000
1826	1001-85000
1827	-
1828	-
1829	-
1830	1001-254000
1831	-
1832	-
1833	-
1834	-
1835	1001-46000
1836	1001-170000
1837	1001-101000 ⁷
1838	-
1839	1001-212000
1840	1001-221000
Yhteensä	1 556 000 kappaletta

Valmistusmäärä: 1 556 000 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen

Pankkiin: Maaliskuu 1824 – syyskuu 1824

Painoarkin koko: 16 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä: Ks. 75 kopeekkaa 1824.

Käytetyt allekirjoitusparit: Kaksi henkilöä alle-

kirjoitti setelit aaltokuvioidulle tummalle pohjalle. Ylempänä oli pankin johtajan leimaama allekirjoitus ja alempana kirjanpitäjän allekirjoitus.

50 kop 1824	Hedbergh	Diederichs	Peron	Fleege	Ollberg	Wegelius	Tammelander	Hjelm	Bergholm
Lode	1824,25,26	1824,25,26	1824,25	1824,25,26	1826				
Winter	1824,25,26	1824,25,26	1824,25	1824,25,26,36,37	1826		1836,37,39,40	1839,40	1840
Gripenberg	1824,25,26		1824,25	1824,25,26,30,35,36,37	1826	1830	1835,36,37		
Boije				1830,35,36,37		1830	1835,36,37,39,40	1839	
Armfelt				1830		1830			
Stjernvall				1835,36,37			1835,36,37,39	1839	
v. Troil							1839	1839,40	
Federley							1840	1840	1840
Trapp							1840	1840	1840

75 kopeekkaa, tyyppi 1824

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Kesäkuun 14. päivä 1824 luovutettiin ensimmäinen allekirjoitettu erä Suomen Pankin kassanhoitajalle (ensimmäinen erä toimitettiin Pietarista Suomen Pankkiin 4. päivä maaliskuuta 1824 ja numeroitiin alkaen 12. kesäkuuta 1824).

Koko: n. 119 mm x 93 mm

Paperi: J. C. Kühnerin paperitehdas

Vesileima:

FINL: BANK.

75

Väritys: Musta painoväri

Etusivu: Setelin vasemmassa yläkulmassa on painettu vuosiluku ja oikeassa yläkulmassa vastaavasti sarjanumero. Niiden alapuolella on kotkavaakuna, jonka rintakilvessä on Suomen leijona ja jonka yläpuolella on keisarinkruunu. Kotkan kynsissä on laakeriseppele ja soihtu. Kotkavaakunan alapuolella setelin arvomerkinä ruotsinkielellä ja sen alapuolella samanlainen ruotsinkielinen teksti kuin aikaisemmin, jonka mukaan pankkiin on talletettu 75 kopeekan edestä venäläisiä assignaatteja, jotka setelinhaltija on oikeutettu saamaan takaisin. Tekstin alla on setelin arvo venäjäksi ja suomeksi sekä vasemmassa alakulmassa setelin arvo numeroin mustalla pohjalla.

Takasivu: Ei merkintöjä

Paino: Toimisto valtionpapereiden valmistusta varten keisarikunnassa (Pietarin valtionpaino).

Valmistusmäärä: 1 304 000 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Maaliskuu 1824 – syyskuu 1824

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	75 kop 1824
1824	1001–207000
1825	1001–228000
1826	1001–229000
1827	-
1828	-
1829	-
1830	-
1831	1001–133000
1832	-
1833	-
1834	-
1835	-
1836	1001–121000
1837	-
1838	-
1839	1001–136000
1840	1001–257000
Yhteensä	1 304 000 kappaletta

Painoarkin koko: 16 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1852: 20, 50 ja 75 kopeekan 1824 -tyyppin seteleitä jäi palautumatta yhteensä: 39 880 ruplan edestä.

Käytetyt allekirjoitusparit: Kaksi henkilöä allekirjoitti setelit aaltokuvioidulle tummalle pohjal- le. Ylempänä oli pankin johtajan leimaama allekirjoitus ja alempana kirjanpitäjän allekirjoitus.

75 kop 1824	Hedbergh	Diederichs	Peron	Fleege	Ollberg	Wegelius	Tammelander	Hjelm	Bergholm
Lode	1824,25,26	1824,25,26	1824	1824,25,26	1826				
Winter	1824,25,26	1824,25,26	1824	1824,25,26,36	1826		1839,40	1839,40	
Gripenberg	1824,25,26		1824	1824,25,26,31,36	1826	1831	1836		
Boije				1831,36		1831	1836,39	1839,40	
Armfelt				1831		1831			
Stjernvall				1836			1836,39,40	1839	
v. Troil							1839,40	1839	
Federley			1840				1840	1840	1840
Trapp			1840				1840		1840

3 ruplaa, tyyppi 1840

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Joulukuun 14. päivä 1840 Suomen Pankin kassanhoitaja kuitasi ensimmäisen erän allekirjoitettuja seteleitä.

Koko: n. 150 mm x 98 mm

Paperi: Venäjän valtion arvopaperitehtaan paperi, jonka koostumus vaihteli ruplasetalisarjan tuotannon aikana.

Vesileima:

DEPOSITIONS SEDEL

TRE RUBEL

Väritys: Vihreä koristekehys

Etusivu: Lehväornamentilla koristettu kehys, jossa on mustalla seteliarvo molemmissa yläkulmissa ja setelin vuosiluku molemmissa alakulmissa. Ylhäällä kehyksen keskellä on Venäjän kaksipäinen kotka ja sen kilvessä pienikokoinen Suomen vaakuna. Mustan vaakunan ympärillä on vihreä kuusikulmainen koristekehys. Setelin keskiosassa on aikaisempaa lyhyempi teksti vasemmalla venäjäksi ja oikealla ruotsiksi, jonka mukaan Suomen Pankki maksaa setelistä sen haltijalle kolme hopearuplaa. Setelin allekirjoitusten alapuolella on setelin arvo suomeksi. Kehyksen alareunassa on molemmilla puolilla setelin sarjanumero ja niiden välissä silmukkaviivakuviainen ruusuke. **Takasivu:** Verkkokuviolla koristettu kehys, jonka kussakin kulmassa on silmukkaviivakuviainen ruusuke. Kehyksen alapuolella on sama teksti suomeksi kuin setelin etusivulla venäjäksi ja ruotsiksi. Sen alapuolella on seteleiden väärentämisen rangaistavuutta koskeva varoitus ruotsiksi ja suomeksi.

Paino: Toimisto valtionpapereiden valmistusta varten keisarikunnassa (Pietarin valtionpaino).

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	3 ruplaa 1840
1840	1-27000
1841	27001-121500
1842	1001-95000
1843	2001-17000
1844	-
1845	1001-21000
1846	21001-31000
1847	31001-61000
1848	61001-91500
1849	-
1850	-
1851	-
1852	91501-95500
1853	95501-100000 1001-34900
1854	-
1855	35001-117500
1856	117501-209500
1857	209501-229500
1858	-
1859	229501-309500
1860	309501-386400 392901-394500
1861	386401-392900 394501-528000
1862	528001-536000
Yhteensä	864 400 kappaletta

Valmistusmäärä: 864 400 kappaletta
Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Marraskuu 1840 – kesäkuu 1861
Painoarkin koko: Setelit toimitettiin pankkiin arkeista leikattuina, eikä painoarkin koko ole tiedossa.

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: 8 527 kappaletta.
Käytetyt allekirjoitusparit: Ylempänä oli pankin johtajan (Banco Directeur) allekirjoitus ja alempana kassanhoitajan (Banco Casseur) allekirjoitus.

3 ruplaa 1840	Tammelaender	Hjelm	Bergholm	Peron	Åkerman	Rosenström	Wendell	Winqvist	Nybergh	Federley
Winter		1840,41	1841							
C. Trapp	1841,42	1840,41	1841,42	1841,42						
Federley	1841,42	1840,41,48	1841,42,43,45,47	1841,42						
Blidberg	1841,42	1848,55,56,59	1842,43,45,46,47,48	1841,42,55	1853,55,56,57,59	1855,56,59	1859,60,61	1860,61	1860,61	1861
Mannerheim		1855,56,57,59	1845,46,47,48	1855	1852,53,55,56,57,59,60	1855,59	1859,60,61	1860,61,62	1860,61	1861
Born		1848	1847							
R. Trapp		1855			1855	1855				
Nordenswan		1856,57			1856,57	1856				
Törnqvist		1859			1859,60	1859,60,61	1859,60,61	1860,61,62	1860,61	1861
Langenskiöld		1859			1859,60,61	1859	1859,60,61	1860,61	1861	1861
Florin								1861,62		

5 ruplaa, tyyppi 1840

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Joulukuun 22. päivä 1840 Suomen Pankin kassanhoitaja kuittasi ensimmäisen erän.

Koko: n. 165 mm x 100 mm

Paperi: Venäjän valtion arvopaperitehtaan paperi, jonka koostumus vaihteli ruplasetalisarjan tuotannon aikana.

Vesileima:
 DEPOSITIONS SEDEL
 FEM RUBEL

Väritys: Sininen koristekehys

Etusivu: Lehväornamentiikalla koristettu ke-

5 ruplan setelin vesileiman malli.

hys, jossa on mustalla seteliarvo molemmissa yläkulmissa ja setelin vuosiluku molemmissa ala-

kulmissa. Kulmamerkintöjä ympäröivät antiikkiset lehtikoristeet. Ylhäällä kehyksen keskellä on Venäjän kaksipäinen kotka ja sen kilvessä pienikokoinen Suomen vaakuna. Mustan vaakunan ympärillä on sininen soikea koristekehys. Setelin keskiosassa on aikaisempaa lyhyempi teksti vasemmalla venäjäksi ja oikealla ruotsiksi, jonka mukaan Suomen Pankki maksaa setelistä sen haltijalle viisi hopearuplaa. Setelin allekirjoitusten alapuolella on setelin arvo suomeksi. Kehyksen alareunassa on molemmilla puolilla setelin sarjanumero ja niiden välissä silmukka-viivakuviainen ruusuke.

Takasivu: Verkkokuviolla koristettu kehys, jonka kussakin kulmassa on silmukaviihakuviainen ruusuke. Kehyksen alapuolella on sama teksti suomeksi kuin setelin etusivulla venäjäksi ja ruotsiksi. Sen alapuolella on seteleiden väärentämisen rangaistavuutta koskeva varoitus ruotsiksi ja suomeksi.

Paino: Toimisto valtionpapereiden valmistusta varten keisarikunnassa (Pietarin valtionpaino).

Valmistusmäärä: 462 476 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Marraskuu 1840 – kesäkuu 1861

Painoarkin koko: Setelit toimitettiin pankkiin arkeista leikattuina, eikä painoarkin koko ole tiedossa.

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: 2 351 kappaletta.

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	5 rpl 1840
1840	1–10000
1841	10001–82500
1842	1001–48000
1843	2001–22000
1844	-
1845	-
1846	-
1847	22001–32000
1848	32001–52000
1849	-
1850	-
1851	52001–62000
1852	62001–72000
1853	72001–89476
1854	-
1855	90001–155000
1856	155001–197000
1857	197001–227000
1858	-
1859	-
1860	227001–296900
1861	296901–335500
1862	-
Yhteensä	462 476 kappaletta

5 ruplaa 1840	Tammelander	Hjelm	Bergholm	Peron	Åkerman	Rosenström	Wendell	Winqvist	Nybergh	Federley
Winter		1840,41	1841							
C. Trapp		1840,41	1842	1842						
Federley	1841,42	1840,41,48	1841,42,43,47	1841,42,52						
Blidberg	1841,42	1848,55,56	1842,43,47,48	1841,42,52,55	1851,53,55,56,60	1855,56	1860	1860		1861
Mannerheim		1855,56,57	1848	1855	1851,52,53,55,56,57,60,61	1855,56,57	1860	1860,61	1861	1861
Born		1848	1847	1852						
R. Trapp		1855,56		1855	1855	1856				
Nordenswan		1856,57			1857	1857				
Törnqvist					1860	1860	1860	1860,61	1860	1861
Langenskiöld					1860		1860	1860,61	1860	1861
Florin								1861		

Käytetyt allekirjoitusparit: Ylempänä oli pankin johtajan (Banco Directeur) allekirjoitus ja

alempana kassanhoitajan (Banco Casseur) allekirjoitus.

10 ruplaa, tyyppi 1840

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Helmikuun 17. päivä 1841 Suomen Pankin kassanhoitaja kuittasi ensimmäisen erän allekirjoitettuja seteleitä.

Koko: n. 172 mm x 127 mm

Paperi: Venäjän valtion arvopaperitehtaan paperi, jonka koostumus vaihteli ruplasetalisarjan tuotannon aikana.

Vesileima:

DEPOSITIONS SEDEL

TIO RUBEL

Väritys: Punainen koristekehys

Etusivu: Lehväornamentiikalla koristettu kehys, jossa on mustalla seteliarvo molemmissa

yläkulmissa ja setelin vuosiluku molemmissa alakulmissa. Kulmamerkintöjä ympäröivät antiikkiset lehtikoristeet. Ylhäällä kehyksen keskellä on Venäjän kaksipäinen kotka ja sen kilvessä pienikokoinen Suomen vaakuna. Mustan vaakunan ympärillä on punainen tammenlehtiseppelä. Setelin keskiosassa on aikaisempaa lyhyempi teksti vasemmalla venäjäksi ja oikealla ruotsiksi, jonka mukaan Suomen Pankki maksaa setelistä sen haltijalle kymmenen hopearuplaa. Setelin allekirjoitusten alapuolella on setelin arvo suomeksi. Kehyksen alareunassa on molemmilla puolilla setelin sarjanumero ja niiden välissä Venäjän keisarikruunu.

Takasivu: Verkkokuviolla koristettu kehys, jonka kussakin kulmassa on silmukkaviivakuviainen ruusuke. Kehyksen alapuolella on sama teksti suomeksi kuin setelin etusivulla venäjäksi ja ruotsiksi. Sen alapuolella on seteleiden väärentämisen rangaistavuutta koskeva varoitus ruotsiksi ja suomeksi.

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	10 rpl 1840
1840	-
1841	1-54500
1842	1001-56000
1843	-
1844	-
1845	-
1846	-
1847	56001-66000
1848	-
1849	1001-11500
1850	-
1851	-
1852	11501-45500
1853	45501-45980
1854	-
1855	46001-69000
1856	10001-31000
1857	31001-57000
1858	-
1859	-
1860	-
1861	-
1862	-
Yhteensä	234 480 kappaletta

Paino: Toimisto valtionpapereiden valmistusta varten keisarikunnassa (Pietarin valtionpaino).

Valmistusmäärä: 234 480 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen

Pankkiin: Helmikuu 1841 – joulukuu 1854

Painoarkin koko: Setelit toimitettiin pankkiin arkeista leikattuina, eikä painoarkin koko ole tiedossa.

10 ruplaa 1840	Tammelander	Hjelm	Bergholm	Peron	Åkerman	Rosenström
Winter		1841	1841			
C. Trapp		1841	1841	1841		
Federley	1841,42	1841	1841,42,47	1841,42		
Blidberg	1842	1855,56,57	1842,47,49	1842,52	1852,55,56,57	1855
Mannerheim		1855,56,57	1849	1852	1852,53,55,56,57	1855,56,57
Born			1847	1852	1852	
R. Trapp		1856			1855	1855,56
Nordenswan		1856,57			1856,57	1856

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: 761 kappaletta.

Käytetyt allekirjoitusparit: Ylempänä oli pan-

kin johtajan (Banco Directeur) allekirjoitus ja alempana kassanhoitajan (Banco Casseur) allekirjoitus.

25 ruplaa, tyyppi 1840

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Huhtikuun 8. päivä 1840 Suomen Pankin kassanhoitaja kuitasi ensimmäisen erän allekirjoitettuja seteleitä.

Koko: n. 183 mm x 137 mm.

Paperi: Venäjän valtion arvopaperitehtaan paperi, jonka koostumus vaihteli ruplasetalisarjan tuotannon aikana.

Vesileima:

DEPOSITIONS SEDEL

TJUGO FEM RUBEL

Väritys: Musta koristekehys

Etusivu: Rokokoo- ja lehtikoristeilla koristettu kehys, jossa on seteliarvo molemmissa yläkulmissa ja setelin vuosiluku molemmissa alakulmissa. Kulmamerkitöjä ympäröivät antiikkiset lehtikoristeet. Ylhäällä kehыksen keskellä on Venäjän kaksipäinen kotka ja sen kilvessä pienikokoinen Suomen vaakuna. Mustan vaakunan ympärillä

on musta tammenlehtiseppelä. Setelin keskiosassa on aikaisempaa lyhyempi teksti vasemmalla venäjäksi ja oikealla ruotsiksi, jonka mukaan Suomen Pankki maksaa setelistä sen haltijalle kaksikymmentäviisi hopearuplaa. Setelin allekirjoitusten alapuolella on setelin arvo suomeksi. Kehyksen alareunassa on molemmilla puolilla setelin sarjanumero.

Takasivu: Verkkokuviolla koristettu kehys, jonka kussakin kulmassa on silmukkaviivakuviainen ruusuke. Kehyksen alapuolella on sama teksti suomeksi kuin setelin etusivulla venäjäksi ja ruotsiksi. Sen alapuolella on seteleiden väärentämisen rangaistavuutta koskeva varoitus ruotsiksi ja suomeksi.

Paino: Toimisto valtionpapereiden valmistusta varten keisarikunnassa (Pietarin valtionpaino).

Valmistusmäärä: 273 240 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Maaliskuu 1841 – joulukuu 1854
Painoarkin koko: Setelit toimitettiin pankkiin arkeista leikattuina, eikä painoarkin koko ole tiedossa.

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: 246 kappaletta.

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	25 rpl 1840
1840	-
1841	1-41500
1842	1001-21000
1843	21001-39000
1844	39001-57760
1845	-
1846	58001-72000
1847	72001-83000
1848	-
1849	-
1850	-
1851	83001-94000
1852	94001-100000 50001-56980
1853	-
1854	-
1855	57001-70000
1856	10001-33000
1857	33001-113000
1858	-
1859	-
1860	-
1861	-
1862	113000-123000
Yhteensä	273 240 kappaletta

G. Bergholm sai oikeuden lyhentää nimeään seteleiden allekirjoituksessa.

Käytetyt allekirjoitusparit: Ylempänä oli pankin johtajan (Banco Directeur) allekirjoitus ja alempana kassanhoitajan (Banco Casseur) allekirjoitus.

25 ruplaa 1840	Tammelander	Hjelm	Bergholm	Peron	Åkerman	Rosenström	Winqvist
Winter		1841	1841				
C. Trapp	1841	1841	1841	1841			
Federley	1841,42	1841	1841,42,43,44,47	1841,42	1851		
Blidberg	1841,42	1855,56,57	1842,43,44,46,47	1841,42,52	1851,52,55,56,57	1856,57	
Mannerheim		1855,56,57	1846,47	1852	1851,52,55,56,57	1856,57	1862
Born			1847	1852	1851		
Nordenswan		1856,57			1856,57	1856,57	
Florin							1862

1 marka, tyyppi 1860

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Kesäkuun 9. päivä 1860 (ensimmäinen 500 setelin toimitus pankkiin).

Koko: n. 125 mm x 95 mm

Paperi: Tervakosken paperitehdas

Vesileima: Käytettiin kahdenlaista vesileimallista paperia (vesileimalla ”COUPON” (vain vuonna 1860) ja valtion obligaatioita varten valmistettua paperia, jossa puolikaarissa teksti

”FINSK STATSWERKETS OBLIGATION” ja kaaren sisällä leijonavaakuna).

Väritys: Etusivulla vaaleansininen pohja ja punaruskea koristekehys.

Etusivu: Soikeassa koristekehyksessä on seteliarvo molemmissa yläkulmissa, vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi ja setelin sarjanumero molemmissa alakulmissa. Keskellä kehiksen yläreunassa olevan sepeleen sisäpuolella on

vaakunakotkasta ja setelin lyhennetystä arvomerkinästä muodostuva koholeima (vuodesta 1864 valkoinen painatus). Kehyksen sisällä setelin keskiosassa vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi teksti, jonka mukaan Suomen (Suomenmaan) Pankki maksaa setelistä sen haltijalle yhden markan hopeassa. Tekstin ja allekirjoitusten alapuolella on setelin arvo venäjäksi. Kehyksen alareunassa on setelin vuosiluku.

Takasivu: Musta koristekehys, jonka sisäpuolella ylhäällä on venäjäksi sama teksti kuin etusivulla ruotsiksi ja suomeksi. Keskellä seteliä on setelin arvo kaksinkertaisen ympyrän sisäpuolella. Arvon molemmin puolin on setelin väärentämisen rangaistavuutta koskeva teksti vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi sekä arvon alapuolella venäjäksi.

Paino: F. O. Liewendahlin kivipaino (1860–1862) ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kivipaino (1864–1866)

Valmistusmäärä: 2 231 250 kappaletta (sisältää osan vuoden 1866 seteleistä, joihin jälkepäin lisättiin musta valtakunnanvaakuna ja arvomerkinä).

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Kesäkuu 1860 – kesäkuu 1866

Painoarkin koko: 4 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä: Ks. 1 mk 1866.

Toimitusmäärät Suomen Pankkiin vuosittain: Osaan vuosiluvulla 1866 merkityistä seteleistä lisättiin myöhemmin musta valtakunnanvaakuna ja arvomerkinä (ks. 1 mk 1866).

Vuosi	1 mk 1860
1860	1–423000
1861	423001–896500 (vuosiluku 1860) 1–160000
1862	160001–552000 (seteleissä vuosiluku 1861)
1863	-
1864	101–44100
1865	44101–464100 (vuosiluku 1864)
1866	464101–503850 (vuosiluku 1864) 000201–279200 (vuosiluku 1866)
Yhteensä	2 231 250 kappaletta

Käytetyt allekirjoitusparit (kaiverrettu kivilaatalle):

1 mk 1860	Wendell	Nybergh
Törnqvist	1860,61	1864
von Haartman		1866

1 markka, tyyppi 1866

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Elokuun 10. päivä 1866 (ensimmäinen 9 000 setelin toimitus pankkiin). Tätä ennen on jo voitu laskea liikkeeseen mustalla valtakunnanvaakunalla ja arvomerkinällä täydennettyjä aikaisemman määrittelyn mukaisia seteleitä.

Koko: n. 125 mm x 95 mm

Paperi: Aluksi Tervakosken paperi, vuonna 1867 Frenckellin paperitehtaan paperi ja sen jälkeen samasta vuodesta lähtien saksalainen paperi.

Vesileima: -

Väritys: Etusivulla vaaleansininen pohja ja punaruskea koristekehys.

Etusivu: Ks. 1 mk, tyyppi 1860 paitsi, että vaakunakotka ja setelin lyhennetty arvomerkinä ovat valkoisen koholeiman sijasta painettu mustalla.

Takasivu: Ks. 1 mk, tyyppi 1860.

Toimitusmäärät Suomen Pankkiin vuosittain:

Vuosi	1 mk 1866
1866	000201–279200 (osassa valkoisen vaakunan päällä musta vaakuna) 279201–291200 (pelkkä musta vaakuna)
1867	00001–183000 Fr. 183001–241000 von H
1868	241001–545000 (vuosiluku 1867)
1869	545001–561000 (vuosiluku 1867)
Yhteensä	573 000 kappaletta

Paino: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kivipaino.

Valmistusmäärä: 573 000 kappaletta (lukumäärässä ei ole otettu huomioon vuoden 1866

seteleitä, joihin jälkepäin lisättiin musta valtakunnanvaakuna ja arvomerkinä).

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Kesäkuu 1866 – heinäkuu 1869

Painoarkin koko: 4 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944 (vuosien 1860 ja 1866 tyyppien

3 markkaa, tyyppi 1860

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Kesäkuun 1. päivä 1860 (ensimmäinen 3 000 setelin toimitus pankkiin toukokuun 30. päivä 1860).

Koko: n. 135 mm x 95 mm

Paperi: Tervakosken paperitehdas

Vesileima: Käytetty kahdenlaista vesileimallista paperia (vesileimalla ”COUPON” (vain vuonna 1860) ja valtion obligaatioita varten valmistettua paperia, jossa puolikkaassa teksti ”FINSK STATSWERKETS OBLIGATION” ja kaaren sisällä leijonavaakuna).

Väritys: Etusivulla vaaleanpunainen pohja ja harmaa koristekehys.

1 markan setelit): 3 075 265 kappaletta

Käytetyt allekirjoitusparit (kaiverrettu kivi-laatalle):

1 mk 1866	Nybergh
von Haartman	1866,67
Frenckell	1867

Etusivu: Soikeassa koristekehyksessä on seteliarvo molemmissa yläkulmissa, vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi ja setelin sarjanumero molemmissa alakulmissa. Keskellä kehyksen yläreunassa olevan sepeleen sisäpuolella on vaakunakotkasta ja setelin lyhennetystä arvomerkinästä muodostuva koholeima (vuodesta 1864 valkoinen painatus). Kehyksen sisällä setelin keskiosassa vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi teksti, jonka mukaan Suomen (Suomenmaan) Pankki maksaa setelistä sen haltijalle kolme markkaa hopeassa. Tekstin ja allekirjoitusten alapuolella on setelin arvo venä-

jäksi. Kehyksen alareunassa on setelin vuosiluku. **Takasivu:** Musta koristekehys, jonka sisäpuolella ylhäällä on venäjäksi sama teksti kuin etusivulla ruotsiksi ja suomeksi. Keskellä seteliä on setelin arvo kaksinkertaisen ympyrän sisäpuolella. Arvon molemmin puolin on setelin väärentämisen rangaistavuutta koskeva teksti vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi sekä arvon alapuolella venäjäksi.

Paino: F. O. Liewendahlin kivipaino (1860–1862) ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kivipaino (1864–1866).

Valmistusmäärä: 1 712 950 kappaletta (sisältää osan vuoden 1866 seteleistä, joihin jälkepäin lisättiin musta valtakunnanvaakuna ja arvomerkinä).

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Toukokuu 1860 – huhtikuu 1866

Painoarkin koko: 4 seteliä.

Toimitusmäärät Suomen Pankkiin vuosittain: Osaan vuosiluvulla 1866 merkityistä seteleistä lisättiin myöhemmin musta valtakunnanvaakuna ja arvomerkinä (ks. 3 mk 1866).

Vuosi	3 mk 1860
1860	1–342000
1861	342001–811500 1–100000
1862	100001–413000
1863	-
1864	101–39100
1865	39101–385100 (vuosiluku 1864)
1866	385101–385550 (vuosiluku 1864) 000201–103200 (vuosiluku 1866)
Yhteensä	1 712 950 kappaletta

Suomen Pankkiin palautumaton määrä: Ks. 3 mk 1866.

Käytetyt allekirjoitusparit (kaiverrettu kivi-laatalle):

3 mk 1860	Wendell	Nybergh
Langenskiöld	1860,61	
Florin		1864,66

3 markkaa, tyyppi 1866

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Heinäkuun 11. päivä 1866 (ensimmäinen 8 000 setelin toimitus pankkiin). Tätä ennen on jo voitu laskea liikkeeseen mustalla valtakunnanvaakunalla ja arvomerkinällä täydennettyjä aikaisemman määrittelyn mukaisia seteleitä.

Koko: n. 135 mm x 95 mm

Paperi: Aluksi Tervakosken paperi, vuonna 1867 Frenckellin paperitehtaan paperi ja sen jälkeen samasta vuodesta lähtien saksalainen paperi.

Vesileima: -

Väritys: Etusivulla vaaleanpunainen pohja ja harmaa koristekehys.

Etusivu: Ks. 3 mk, tyyppi 1860 paitsi, että vaakunakotka ja setelin lyhennetty arvomerkinä ovat valkoisen koholeiman sijasta painettu mustalla.

Takasivu: Ks. 3 mk, tyyppi 1860.

Painomenetelmä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino (1866–1869) ja Tilgmannin kivipaino (1870–1875).

Toimitusmäärät Suomen Pankkiin vuosittain:

Vuosi	3 mk 1866
1866	000201–103200 (osassa valkoisen vaakunan päällä musta vaakuna) 001001–170000 (pelkkä musta vaakuna)
1867	000001–365000
1868	365001–804000 (vuosiluku 1867)
1869	804001–1000000 (vuosiluku 1867) 001–324000
1870	00001–70000
1871	70001–350000
1872	00001–446000
1873	0001–575000
1874	0001–827000
1875	0001–510000
Yhteensä	4 201 000 kappaletta

Valmistusmäärä: 4 201 000 kappaletta (lukumäärässä ei ole otettu huomioon vuoden 1866 seteleitä, joihin jälkepäin lisättiin musta valtakunnanvaakuna ja arvomerkinä).

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Heinäkuu 1866 – lokakuu 1875

Painoarkin koko: 4 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944 (vuosien 1860 ja 1866 tyyppien 3 markan setelit): 52 587 kappaletta.

Käytetyt allekirjoitusparit (painettu kivilaitalle):

3 mk 1866	Winqvist	Nybergh
Florin		1866
Cronstedt	1872	
von Haartman		1867
Frenckell	1869,70,73,74,75	

12 markkaa, tyyppi 1862

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Kesäkuun 1. päivä 1863 (ensimmäinen 4 000 setelin luovutus pankkiin: tammikuun 24. päivä 1863). Ensimmäinen B-painoksen erä allekirjoitettuja seteleitä luovutettiin pankkiin 11. helmikuuta 1874 ja C-painoksen erä 11. kesäkuuta 1875.

Koko: n. 134 mm x 71 mm

Paperi: Saksalainen paperitehdas

Vesileima: Finlands Bank ja sen yläpuolella kaksi setelin rengastettua arvonumeroa (12).

Värityys: Vaaleanvihreä

Etusivu: Setelin yläkulmissa on setelin arvo, vaaleammalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Keskel-

lä arvomerkitöjen välissä on kruunausviitalla ympäröity Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka sisällä suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna. Keskellä molemmilla sivuilla on lippujen ja ankkurien kehystämät medaljongit, joiden aiheena ovat poika ja tyttö. Medaljonkien välissä keskellä tummimmalla pohjalla on ruotsiksi teksti, jonka mukaan Suomen (Suomenmaan) Pankki maksaa setelistä kaksitoista markkaa hopeassa. Tekstin ja allekirjoitusten alapuolella on vuosiluku 1862. Vuosiluvun molemmin puolilla on setelin sarjanumero kehyksen sisällä.

Takasivu: Koristekehysten sisäpuolella ylhäällä erillisen kehyksen sisällä on setelin arvo venäjäksi. Sen alapuolella suomeksi ja venäjäksi sama teksti, joka on setelin etusivulla ruotsiksi. Tekstin vasemmalla puolella on neljästä ruusukkeesta muodostuva ympyränmuotoinen, koristeellinen kehys, jonka yläpuolella suuriruhtinaan kruunu ja keskellä setelin arvonumero. Setelin alaosassa erillisen kehyksen sisällä on setelin väärentämisen rangaistavuutta koskeva teksti suomeksi, ruotsiksi ja venäjäksi.

Paino: Preussin kuninkaallinen valtionpaino (Königlich-Preussische Staatsdruckerei).

Valmistusmäärä: 1 652 000 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Marraskuu 1862–1875

Painoarkin koko: 8 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: 8 156 kappaletta.

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	12 mk 1862
1863	000001–390000
1864	-
1865	390001–394000
1866	-
1867	-
1868	394001–624000
1869	-
1870	624001–960000
1871	-
1872	960001–1057000 ⁸
1873	1057001–1184000
1874	1184001–1202000 B000001–B220000
1875	B220001–B254000 C000001–C128000
1876–1882	C128001–C196000 ⁹
Yhteensä	1 652 000 kappaletta

Käytetyt allekirjoitusparit:

12 mk 1862	Winqvist	Galindo Cronstedt	Hernberg	Nybergh	Mellenius	Ahlfors	R. Stenius	Rancken	Langolain
Mannerheim	x	x	x						
Törnqvist	x	x	x						
Florin	x	x	x						
Elfving	x	xx	x		x				
Wæenerberg	x	xx	x						
von Haartman	x								
Frenckell	x				x	x	x	B	B
Nykopp	x			x	x				
Boije	x				x,B	x	x	x,B	x,B
Langenskiöld	B				x	x,B,C	x	x,B,C	x,B,C
Rudbäck					x	x	x	x	
von Hausen					x	x			B
Lindebäck						C			
Anthoni	B					C		C	B,C
von Troil					C	C			
Wallenius					C	C			
F. Stenius						C			

12 mk 1862	Christierson	Gummerus	Landtman	Ignatius	Sundman
Boije	x	x			
Langenskiöld	x		B		
Lindebäck			B		C
Anthoni					
von Troil			C	C	C
Wallenius			C	C	C
F. Stenius			C	C	

20 markkaa, tyyppi 1862

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Kesäkuun 1. päivä 1863 (ensimmäinen 4 000 setelin luovutus pankkiin: maaliskuun 2. päivä 1863). Ensimmäinen erä B-painosta luovutettiin pankkiin 4. huhtikuuta 1872 ja C-painosta 1. lokakuuta 1874.

Koko: n. 140 mm x 77 mm

Paperi: Saksalainen paperitehdas

Vesileima: Finlands Bank ja sen yläpuolella kaksi setelin rengastettua arvonumeroa (20).

Väritys: Vaaleanpunainen

Etusivu: Ylhäällä vasemmalla on kruunausviitalla ympäröity ja kupolilla lisätty Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka sisällä suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna. Vaakunakilpeä kannattavat arkkiengelit Mikael ja Gabriel. Ylhäällä keskellä on ruusukkeista muodostuva ympyränmuotoinen, koristeellinen kehys, jossa setelin numeroarvo on viisi kertaa. Sen oikealla puolella on setelin arvo ruotsiksi laakeri- ja tammenlehväsepeleen kehystämänä. Keskellä vaakunan oikealla puolella, tummemmalla pohjalla on ruotsiksi teksti, jonka mukaan Suomen (Suomenmaan) Pankki maksaa setelistä kaksikymmentä markkaa hopeassa. Tekstin ja allekirjoitusten alapuolella on vuosiluku 1862. Vuosiluvun molemmin puolilla on seteli sarjanumero kehysten sisällä.

Takasivu: Koristekehysten sisäpuolella vasemmalla on setelin arvo venäjäksi ja oikealla suomeksi sekä niiden alla vastaavasti venäjäksi ja suomeksi sama teksti, joka on setelin etusivulla ruotsiksi. Keskellä on kilpeen nojaava kruunupäinen Suomen Leijona, jonka etukäpälässä miekka. Kilven sisällä on setelin arvo ruotsiksi. Setelin arvonumero. Setelin alaosassa on setelin

väärentämisen rangaistavuutta koskeva teksti venäjäksi, ruotsiksi ja suomeksi, osittain leijonan jalustassa osittain erillisten rokokootyylisten kehysten sisällä.

Paino: Preussin kuninkaallinen valtionpaino (Königlich-Preussische Staatsdruckerei).

Valmistusmäärä: 1 031 000 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Marraskuu 1862 – 1875

Painoarkin koko: 8 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: Ks. 20 mk 1898

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	20 mk 1862
1863	000001–202000
1864	-
1865	-
1866	-
1867	-
1868	-
1869	202001–460000
1870	-
1871	-
1872	460001–523000 B000001–B020000
1873	B020001–B140000
1874	B140001–B253000 C000001–C027000
1875	C027001–C117000
1876–1882	C117001–C255000 ¹⁰
Yhteensä	1 031 000 kappaletta

Käytetyt allekirjoitusparit:

20 mk 1862	Winqvist	Galindo	Mellenius	Ahlfors	Hernberg	R. Stenius	Gummerus	Rancken
Mannerheim		x			x			
Törnqvist		x			x			
Florin		x			x			
Elfving	x	x			x			
Wæenerberg		x			x			
Frenckell			B	x,B		x,B		B
Cronstedt			x,B					
Boije	x,B		x,B	x,B,C		x,B	x	B,C
Rudbäck	x		x,B				x,B	
Langenskiöld			B	B,C		B		B,C
von Hausen			B	B,C				B
Anthoni			C	C				C
von Troil				C				
Lindebäck			C	C				
Wallenius				C				
F. Stenius				C				

20 mk 1862	Jägerhorn	Langolain	Landtman	Ignatius	Granholm	Bäckman	Westling
Boije	B	B,C					
Langenskiöld	B	B,C					
von Hausen	B	B					
Anthoni		C	C	C			
von Troil		C	C	C			C
Lindebäck		C	C	C	C		C
Wallenius		C	C	C	C		C
F. Stenius			C	C	C	C	
Strömberg				C			

40 markkaa, tyyppi 1862

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Kesäkuun 1. päivä 1863 (ensimmäinen 7 000 setelin luovutus pankkiin: maaliskuun 14. päivä 1863).

Koko: n. 148 mm x 83 mm

Paperi: Saksalainen paperitehdas

Vesileima: Finlands Bank ja sen yläpuolella kaksi setelin rengastettua arvonumeroa (40).

Väritys: Vaaleankeltainen

Etusivu: Ylhäällä vasemmalla on kruunausviitalla ympäröity ja kupolilla lisätty Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka sisällä suuriruh-tinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna.

Ylhäällä keskellä on setelin arvo ruotsiksi ja sen alla, tummemmalla pohjalla ruotsiksi teksti, jonka mukaan Suomen (Suomenmaan) Pankki maksaa setelistä neljäkymmentä markkaa hopeassa. Keskellä oikealla on istuva naishahmo, joka pitää oikeassa kädessään laivan ankkuria ja vasemmassa kädessään Merkuriuksen sauvaa nojaten Suomen vaakunaan. Tekstin ja allekirjoitusten alapuolella on vuosiluku 1862 veneen sisällä, joka kuvailee Helsingin vaakunaa. Vuosiluvun molemmin puolilla on seteli sarjanumero koristekehysten sisällä.

Takasivu: Vasemmalla on delfiinein koristellun kehysten sisällä setelin arvo suomeksi ja oikealla venäjäksi sekä niiden alla vastaavasti suomeksi ja venäjäksi sama teksti, joka on setelin etusivulla ruotsiksi. Keskellä tekstien välissä on koristellun ympyrän sisällä setelin arvonumero. Setelin ala-osa on setelin väärentämisen rangaistavuutta koskeva teksti allekkaisten kehysten sisällä suomeksi, ruotsiksi ja venäjäksi.

Paino: Preussin kuninkaallinen valtionpaino (Königlich-Preussische Staatsdruckerei)

Valmistusmäärä: 132 000 kappaletta (Preussin valtionpaino valmisti alun perin 200 000 setelilomaketta, joista 132 000 allekirjoitettiin).

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Marraskuu 1862 – marraskuu 1863
Painoarkin koko: 8 seteliä

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	40 mk 1862
1863	000001–132000 ¹¹
Yhteensä	132 000 kappaletta

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: 230 kappaletta

Käytetyt allekirjoitusparit:

40 mk 1862	Winqvist	Galindo	Hernberg
Mannerheim		x	x
Törnqvist	x	x	x
Florin		x	x
Elfving		x	x
Wæenerberg		x	x

100 markkaa, tyyppi 1862

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Kesäkuun 1. päivä 1863 (ensimmäinen tuhannen setelin luovutus pankkiin: 15. joulukuuta 1862). Ensimmäinen allekirjoitettu erä B-painoksen seteleitä luovutettiin pankin kassanhoitajalle 29. heinäkuuta 1872 ja C-painoksen seteleitä 16. kesäkuuta 1874.

Koko: n. 154 mm x 89 mm

Paperi: Saksalainen paperitehdas

Vesileima: Finlands Bank ja sen yläpuolella kaksi setelin rengastettua arvonumeroa (100).

Väritys: Vaaleansininen, vaaleanpunainen ja harmaa

Etusivu: Setelin kuva-aiheiden taustalla on vuorotellen vaaleansiniset ja -punaiset vinoneliöt joiden sisällä on Venäjän valtakunnan kotka-vaakuna ja Suomen leijona. Ylhäällä vasemmalla koristekehysten sisällä on setelin arvo ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Niiden välissä on kruunausviitalla ympäröity Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka sisällä suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna ja sen alla ruotsiksi

teksti, jonka mukaan Suomen (Suomenmaan) Pankki maksaa setelistä sata markkaa hopeassa. Keskellä vasemmalla ja oikealla ovat medaljongit, joita kannattelevat männynoksilla seisovat kruunupäiset leijonat ja joiden sisällä ovat poika ja tyttö. Tekstin ja allekirjoitusten alapuolella on vuosiluku 1862 koristekehysten sisällä. Vuosiluvun molemmin puolilla on seteli sarjanumero koristekehysten sisällä.

Takasivu: Vasemmalla on suomeksi ja oikealla venäjäksi sama teksti, joka on setelin etusivulla ruotsiksi. Keskellä niiden välissä on setelin arvo venäjäksi. Keskellä molemmin puolin ovat koristeelliset kahdeksankulmiot, joiden sisällä toistuu setelin numeroarvo. Kahdeksankulmioiden välissä on medaljonki, jonka päällä on Suomen suuriruhtinaallinen kruunu ja sisällä maisema Helsingistä mereltä nähtynä. Setelin alaosassa on setelin väärentämisen rangaistavuutta koskeva teksti koristekehysten sisällä suomeksi, ruotsiksi ja venäjäksi.

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle vuosittain:

Vuosi	100 mk 1862
1863	000001–260000 ¹²
1864	-
1865	-
1866	-
1867	-
1868	-
1869	-
1870	-
1871	260001–304000
1872	304001–408000 B000001–B040000
1873	B040001–B103000
1874	C000001–C172000
1875	-
1876	-
1877	-
1878	C172001–C179000 ¹³ C184001–C185000
Yhteensä	691 000 kappaletta

Paino: Preussin kuninkaallinen valtionpaino (Königlich-Preussische Staatsdruckerei)
Valmistusmäärä: 691 000 kappaletta
Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen

Pankkiin: Marraskuu 1862 – alkuvuosi 1874
Painoarkin koko: 8 seteliä
Suomen Pankkiin palautumaton määrä
31.12.1944: Ks. 100 mk 1898

Käytetyt allekirjoitusparit:

100 mk 1862	Winqvist	Galindo	Mellenius	Ahlfors	Hernberg	R. Stenius	Rancken	Langolain	Christierson	Jägerhorn	Landtman
Mannerheim	x	x			x						
Törnqvist	x	x			x						
Florin	x	x	x	x	x						
Elfving	x	x			x						
Wæenerberg	x	x			x						
Frenckell			x	x		x,B					
Cronstedt			x	x		x					
Boije			C	C			x,B,C	C	x,B	B	
Langenskiöld	C		C	B		B	x,B,C	C	x,B	B	
Rudbäck							x				
von Hausen	C			C				B			
von Troil											C
Lindebäck				C			C				
Wallenius				C							C

5 markkaa, tyyppi 1875

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Joulukuun 1. päivä 1876 (huhtikuun 18. päivä 1876 ensimmäinen tuhannen allekirjoitetun setelin luovutus pankin kassanhoitajalle).

Koko: n. 128 mm x 68 mm (painettu ala)

Paperi: Tumban paperitehdas

Vesileima: Finlands Bank kahdella rivillä, joiden välissä kaksi arvonumeroa 5.

Väritys: Sininen

Etusivu:

- ◆ Viivoista muodostuva kehys, jonka jokaisessa kulmassa on ympyrän sisällä vaalea numero 5.
- ◆ Vasemmalla ja oikealla silmukkaviivataustainen medaljonki, jota ympäröivät laakeriseppele ja nauharuusut. Vasemmanpuoleisessa medaljongissa on Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka sisällä suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna ja oikeanpuoleisessa medaljongissa numero 5. Medaljonkien yläpuolella suorakaiteet, joissa on setelin arvomerkinä, vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi sekä alapuolella setelin sarjanumero. Kuva-aiheiden taustana on toistuvasti soikion ympäröimä numero 5.

- ◆ Keskellä suorakaiteiden ja medaljonkien välissä on pankin nimi, arvomerkinä sekä viittaus setelin lunastamiseen hopeassa, yläpuolella ruotsiksi ja alapuolella suomeksi. Niiden alla on setelin allekirjoittajien asema: pankin johtaja ja virkailija sekä setelimalin vuosiluku 1875.

Takasivu:

- ◆ Takasivua ympäröi viivoista muodostuva kehys.
- ◆ Keskellä silmukkaviivataustaisen medaljongin sisällä on numero 5 ja molemmin puolin koinunoksia sekä tähtpäiden ympäröimänä vasem-

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	5 mk 1875 ¹⁴
1876	000001–436000
1877	436001–1111000
1878	1111001–1434000
1879	1434001–1567000
1880	1567001–1788000
Yhteensä	1 788 000 kappaletta

malla kaupan ja oikealla merenkulun tunnus. Kuva-aiheiden taustana on jatkuva silmukkakuvio.

◆ Keskellä ylhäällä on setelin arvomerkinä suomeksi ja kilpien sisällä vasemmalla ruotsiksi ja oikealla venäjäksi. Medaljongin alapuolella on venäjäksi pankin nimi, arvomerkinä sekä viittaus setelin lunastamiseen hopeassa.

◆ Alalaidassa on rusettien yhdistämät kolme suorakaidetta, joiden sisällä seteleiden väären-

tämisen rangaistavuutta koskevat tekstit vasemmalta suomeksi, ruotsiksi ja venäjäksi.

Paino: H.H. Thielen kirjapaino

Valmistusmäärä: 1 788 000 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Maaliskuu 1876 – syyskuu 1877

Painoarkin koko: 6 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: Ks. 5 mk 1897

Käytetyt allekirjoitusparit:

5 mk 1875	Sundman	Silljander	Westling	Rönberg	Stenfeldt	Bäckmann	Åkerman	Iganatius	Tawaststjerna
Lindebäck	x	x	x						
von Troil	x	x	x						
von Hausen	x								
Wallenius	x		x						
Strömberg	x	x	x	x	x	x	x	x	x
F. Stenius	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Wallén	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Langenskiöld	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Anthoni	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Tameland	x	x	x	x	x	x	x	x	x

5 markkaa, tyyppi 1878

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Huhtikuun 17. päivä 1880 (ensimmäinen 3 000 allekirjoitetun setelin luovutus pankin kassanhoitajalle).

Koko: n. 128 mm x 68 mm (painettu ala)

Paperi: Tumban paperitehdas

Vesileima: Finlands Bank kahdella rivillä, joiden välissä kaksi arvonumeroa 5.

Väritys: Sininen

Etusivu: Ks. 5 mk 1875 paitsi että ”hopeassa” -sanan tilalla on ”Suomen rahaa” ruotsiksi ja suomeksi sekä setelimallin vuosiluvuksi on muutettu 1878.

Takasivu: Ks. 5 mk 1875 paitsi että ”hopeassa” -sanan tilalla on ”Suomen rahaa” venäjäksi.

Paino: H.H. Thielen kirjapaino

Valmistusmäärä: 4 876 900 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen

Pankkiin: Lokakuu 1879 – helmikuu 1885.

Painoarkin koko: 6 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: Ks. 5 mk 1897

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	5 mk 1878 ¹⁵
1880	000001–481000
1881	481001–1125000
1882	1125001–1868000
1883	1868001–2253000
1884	-
1885	2253001–2667000
1886	2667001–3277000
1887	3277001–4098000
1888	4098001–4876900
Yhteensä	4 876 900 kappaletta

Käytetyt allekirjoitusparit:

5 mk 1878 käsin	Silljander	Westling	Rönnberg	Stenfeldt	Bäckmann	Åkerman	Tawaststjerna
Strömberg	x	x	x	x			x
F. Stenius	x	x	x	x	x	x	x
Wallén	x	x	x	x	x	x	x
Anthoni	x	x		x	x	x	x
Tamelandier	x	x	x	x	x	x	x
Prytz	x	x	x	x		x	x

5 mk 1878 käsin	Gummerus	Aspelin	Savander	Schybergson	Granholm	Biese
Strömberg	x	x	x	x	x	x
F. Stenius	x	x	x	x	x	x
Wallén	x	x	x	x	x	x
Anthoni	x	x	x		x	
Tamelandier	x	x	x	x	x	x
Prytz	x	x	x		x	x

5 mk 1878 koneella	Granholm	Mellenius	Ahlfors	Landtman	Ignatius
Troil		x	x	x	x
Wallenius	x	x	x	x	x
Eneberg	x	x	x	x	x
Charpentier	x		x	x	x

10 markkaa, tyyppi 1875

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Helmikuun 16. päivä 1877 (ensimmäinen tuhannen setelin toimitus pankkiin).

Koko: n. 131 mm x 71 mm (painettu ala)

Paperi: Tumban paperitehdas

Vesileima: Finlands Bank yhdellä rivillä, ja sen yläpuolella kaksi arvonumeroa 10.

Väritys: Punainen

Etusivu:

- ◆ Kettinkikuvioista muodostuva kehys, jonka jokaisessa kulmassa on neliöiden reunustaman ympyrän sisällä vaalea numero 10.
- ◆ Vasemmalla on kruunausviitalla Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka sisällä on suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna ja oikealla on vastaavasti kruunausviitalla silmukkaviivataustainen numero 10. Kruunausviittojen yläpuolella suorakaiteet, joissa on setelin arvomerkinä, vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Kuva-aiheiden taustana on toistuvasti vuorotellen soikion ympäröimä numero 10 ja kukan terälehti.
- ◆ Keskellä suorakaiteiden ja kruunausviittojen välissä on pankin nimi, arvomerkinä sekä viittaus setelin lunastamiseen hopeassa, yläpuolella

ruotsiksi ja alapuolella suomeksi. Niiden alla on setelin allekirjoittajien asema: pankin johtaja ja virkailija sekä kilpiin jaetulla alueella keskellä setelimallin vuosiluku 1875, jonka molemmilla puolilla on setelin sarjanumero.

Takasivu:

- ◆ Takasivua ympäröi laakerinlehdistä muodostuva kehys.
- ◆ Keskellä silmukkaviivataustaisen, männynhavujen ympäröimän medaljongin sisällä on numero 10 sekä nauhasta riippuvat vasemmalla maanviljelyn ja oikealla teollisuuden tunnuksat. Kuva-aiheiden taustana on jatkuva silmukkakuvi.
- ◆ Keskellä ylhäällä on setelin arvomerkinä suomeksi ja koristekilpien sisällä vasemmalla ruotsiksi ja oikealla venäjäksi. Medaljongin alapuolella on venäjäksi pankin nimi, arvomerkinä sekä viittaus setelin lunastamiseen hopeassa.
- ◆ Alalaidassa on suorakaide, jonka sisällä on seteleiden väärentämisen rangaistavuutta koskevat tekstit vasemmalta suomeksi, ruotsiksi ja venäjäksi.

Paino: H.H. Thielen kirjapaino

Valmistusmäärä: 468 999 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen

Pankkiin: Tammikuu 1877 – huhtikuu 1877

Painoarkin koko: 6 seteliä

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	10 mk 1875
1877	000001–469000 ⁶
Yhteensä	468 999 kappaletta

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: Ks. 10 mk 1898

Käytetyt allekirjoitusparit:

10 mk 1875	Sundman	Silljander	Westling	Rönnerberg	Stenfeldt	Bäckmann	Åkerman	Iganatius	Tawaststjerna
Strömberg	x	x	x	x	x	x	x	x	x
F. Stenius	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Wallén	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Langenskiöld	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Anthoni	x	x	x		x	x	x	x	x
Tamela	x	x	x	x	x	x	x	x	x

10 markkaa, tyyppi 1878

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Elokuun 6. päivä 1878 (ensimmäinen 4 000 setelin toimitus pankkiin).

Koko: n. 131 mm x 71 mm (painettu ala)

Paperi: Tumban paperitehdas

Vesileima: Finlands Bank yhdellä rivillä, ja sen yläpuolella kaksi arvonumeroa 10.

Väritys: Punainen

Etusivu: Ks. 10 mk 1875 paitsi että ”hopeassa” -sanalla on ”kullassa” ruotsiksi ja suomeksi sekä sarjanumeroita ympäröivät kilvet on poistettu ja setelimallin koristekilven ympäröimä vuosiluku on 1878.

Takasivu: Ks. 10 mk 1875 paitsi että ”hopeassa” -sanalla on ”kullassa” venäjäksi.

Paino: H.H. Thielen kirjapaino

Valmistusmäärä: 833 000 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen

Pankkiin: Heinäkuu 1878 – heinäkuu 1879

Painoarkin koko: 6 seteliä

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	10 mk 1878
1878	000001–266000
1879	266001–683000
1880	683001–714000
1881	714001–833000 ¹⁷
Yhteensä	833 000 kappaletta

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: Ks. 10 mk 1898

Käytetyt allekirjoitusparit:

10 mk 1878	Silljander	Westling	Stenfeldt	Bäckmann	Åkerman	Tawaststjerna	Gummerus	Aspelin	Savander	Schybergson	Granholm
F. Stenius	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Wallén	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x
Langenskiöld	x	x	x	x		x					x
Anthoni	x	x	x	x		x	x				x
Tamela	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

10 markkaa, tyyppi 1882

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Huhtikuun 30. päivä 1883 (ensimmäinen 4 000 numeroidun setelin toimitus pankin kassanhoitajalle maaliskuun 20. päivä 1883).

Koko: 130 mm x 72 mm (painettu ala)

Paperi: Tumban paperitehdas

Vesileima: FB * 10 * SP

Värit: Ruskeankeltainen

Etusivu: Ks. 10 mk 1878 paitsi että vesileimoja varten on valkoiset koristekilvet ja allekirjoittajien asema on poistettu sekä setelimallin vuosilu-

Toimitusmäärät Suomen Pankkiin vuosittain:

Vuosi	10 mk 1882
1883	000001–641000
1884	641001–962000
1885	962001–990000
1886	990001–1250000
1887	1250001–1542000
1888	1542001–1986500
Yhteensä	1 986 500 kappaletta

vuoksi on muutettu 1882. Lisäksi kuva-aiheiden taustana kukan terälehdien sijasta numeroa 10 ympäröi kiemurteleva teksti Finlands Bank Suomen Pankki.

Takasivu: Ks. 10 mk 1878 paitsi että maanviljelyn ja teollisuuden tunnuksia on mukailtu ja niiden puolia vaihdettu sekä vesileimojen koristekilvet näkyvät valkoisina suorakaiteina.

Paino: H.H. Thielen kirjapaino

Valmistusmäärä: 1 986 500 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Marraskuu 1882 – heinäkuu 1884

Painoarkin koko: 6 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: Ks. 10 mk 1898

Käytetyt allekirjoitusparit:

10 mk 1882	Mellenius	Ahlfors	Landtman	Ignatius	Granholm
von Troil	x	x	x	x	
Wallenius	x	x	x	x	x
Eneberg	x	x	x	x	x
Charpentier		x		x	x

20 markkaa, tyyppi 1882

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Syyskuun 12. päivä 1883 (ensimmäinen 12 000 numeroidun setelin toimitus pankin kassanhoitajalle syyskuun 5. päivä 1883).

Koko: 133 mm x 73 mm (painettu ala)

Paperi: Tumban paperitehdas

Vesileima: FB * 20 * SP

Väritys: Punertavan ruskea

Etusivu:

◆ Kehys, jossa toistuu teksti *Finlands Bank Suomen Pankki* ja jonka jokaisessa kulmassa on neliöiden reunustaman ympyrän sisällä vaalea numero 20.

◆ Vasemmalla on palmupuun lehtien kehystämässä ovaalinmuotoisessa kilvessä Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka sisällä on suuriruhinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna. Oikealla on vastaavanlainen laakerinlehtien kehystämä ovaalinmuotoinen kilpi, jonka sisäpuolella numeroa 20 ympäröi kiemurteleva teksti *Finlands Bank Suomen Pankki*. Ovaalit riippuvat yläpuolella olevista suorakaiteista, joissa on setelin arvomerkinä, vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Kuva-aiheiden taustana kiemurtelee toistuvasti numeron 20 ympärillä teksti *Finlands Bank Suomen Pankki*.

◆ Keskellä ovaalien välissä on pankin nimi, arvomerkinä sekä viittaus setelin lunastamiseen kullassa, yläpuolella ruotsiksi ja alapuolella suomeksi. Niiden alapuolella on vesileimoja varten valkoiset koristekilvet ja koristekehysten sisällä setelimallin vuosiluku 1882 (1883), jonka molemmilla puolilla on setelin sarjanumero.

Takasivu:

◆ Takasivua ympäröi tyylitellyistä aalloista muodostuva kehys, jonka kulmissa on ympäröity numero 20.

◆ Keskellä on silmukkaviivataustaisen, kuusenhavujen ympäröimän medaljongin sisällä on numero 20 sekä hedelmäseppelien ympäröimät, vasemmalla Ceres ja oikealla Vulcanus. Kuva-aiheiden taustana on jatkuva silmukkakuvi.

◆ Keskellä ylhäällä on setelin arvomerkinä kaarevana suomeksi sekä vasemmalla ruotsiksi ja oikealla venäjäksi. Keskellä medaljongin alapuolella on venäjäksi pankin nimi, arvomerkinä sekä viittaus setelin lunastamiseen kullassa.

◆ Alalaidassa on suorakaide, jonka sisällä on seteleiden väärentämisen rangaistavuutta koskevat tekstit vasemmalta suomeksi, ruotsiksi ja venäjäksi.

Käytetyt allekirjoitusparit:

20 mk 1882	Mellenius	Ahlfors	Landtman	Ignatius	Granholm
Wallenius	1882	1882,1883	1882,1883	1883	1883
Eneberg	1882	1882,1883	1882,1883	1882,1883	1883
Charpentier		1883	1883	1883	1883

Paino: H.H. Thielen kirjapaino

Toimitusmäärät Suomen Pankkiin vuosittain:

Vuosi	20 mk 1882
1883	000001–442000
1884	-
1885	442001–547000
1886	547001–785000
1887	-
1888	785001–958000
1889	958001–1073000
1890	-
1891	1073001–1434000 ¹⁸
1892	1434001–1458000
1893	-
1894	1458001–1514500
Yhteensä	1 514 500 kappaletta

Valmistusmäärä: 1 514 500 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Elokuu 1883 – huhtikuu 1884

Painoarkin koko: 6 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: Ks. 20 mk 1898

50 markkaa, tyyppi 1884

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Elokuun 1. päivä 1887 (ensimmäinen tuhannen allekirjoitetun setelin toimitus pankin kassanhoitajalle lokakuun 5. päivä 1886).

Koko: n. 148 mm x 83 mm

Paperi: Tumban paperitehdas

Vesileima: Finlands Bank yhdellä rivillä, ja sen alapuolella kaksi arvonumeroa 50.

Väritys: Sinertävän harmaa

Etusivu:

- ◆ Koristekehys, jonka jokaisessa kulmassa on neliöiden reunustaman ympyrän sisällä vaalea numero 50.
- ◆ Keskellä tammen ja laakerinlehtien kehystämässä kruunausviitassa Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka sisällä on suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna. Vaakunan yläpuolella vasemmalla ja oikealla ovat suorakaiteiset, koristellut kilvet, jotka sisältävät setelin arvon ruotsiksi ja vastaavasti suomeksi. Kilpien alapuolella on pankin nimi, arvomerkinä sekä viittaus setelin lunastamiseen kullassa, vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi.

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	50 mk 1884
1886	000001–002000
1887	002001–032000
1888	032001–046000
1889	046001–052000
1890	052001–065000
1891	065001–079000
1892	079001–089000
1893	089001–096000
1894	096001–116000
1895	116001–141000
1896	141001–171000
1897	171001–193000
1898	193001–227000
1899	227001–281000
1900	281001–324000
Yhteensä	324 000 kappaletta

◆ Kuva-aiheen taustana on numeron 50 ympärillä toistuvasti vuorotellen kaareva teksti Finlands Bank Suomen Pankki.

◆ Alhaalla keskellä koristellun suorakaiteisen kilven sisällä setelimallin vuosiluku 1884, jonka molemmilla puolilla on setelin sarjanumero.

Takasivu:

◆ Takasivua ympäröi kehys, jonka yläkulmat on koristeltu.

◆ Keskellä suorakaiteisen koristellun kehysten sisällä on taulu, joka kuvaa Suomen merkittävintä vientisatamaa, Uuraansalmea mereltä katsotuna. Taulun molemmilla puolilla on samantyyppiset silmukkaviivoin koristellut ruusukkeet, joiden sisällä on setelin arvo. Kuva-aiheiden taustana on jatkuva silmukkakuviointi.

◆ Keskellä ylhäällä on setelin arvomerkinä suomeksi sekä vasemmalla ruotsiksi ja oikealla

venäjäksi. Keskellä taulun alapuolella on venäjäksi pankin nimi, arvomerkinä sekä viittaus setelin lunastamiseen kullassa.

◆ Alalaidassa on koristekuviointi toisiinsa yhteydessä olevien suorakaiteiden sisällä seteleiden väärentämisen rangaistavuutta koskevat tekstit vasemmalta suomeksi, ruotsiksi ja venäjäksi.

Paino: H.H. Thielen kirjapaino

Valmistusmäärä: 324 000 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Syyskuu 1886 – huhtikuu 1887

Painoarkin koko: 4 seteliä (siinä vaiheessa, kun hopeakatteista 50 markan seteliä valmisteltiin vuosina 1875 ja 1876, Tumba toimitti koevedoksia varten 25 arkkia, joissa kussakin oli 3 seteliä).

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: Ks. 50 mk 1898

50 markan takasivun 4 setelin arkki kuparipainon jälkeen.

Käytetyt allekirjoitusparit:

50 mk 1884	Westling	Ahlfors	Ignatius	Granholm	Broms	Mannelin	Timgren	W. Stenius	Jägerskiöld	Smedslund	de la Chapelle	Jalo Järnefelt	Kihlman
F. Stenius	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x
Wallén	x	x		x	x	x			x				
Wallenius	x		x	x					x				
Eneberg	x	x	x			x			x				
Charpentier	x		x				x	x			x		
Heimbürger					x								
Ignatius	x					x		x	x	x		x	x
Bergbom	x				x	x		x	x	x	x	x	
von Collan	x		x					x	x		x	x	x
von Rehausen								x					
Rehnäck											x		
Wegelius											x		
Björnberg												x	x

50 mk 1884	Enqvist	Hammarén	Cederholm	Horn	Silljander	Rönberg	Tawaststjerna	Gummerus	Grönvik	Biese	Thesleff	Bruun	Krogius
F. Stenius	x		x			x			x		x	x	x
Wallén					x	x	x	x		x			
Wallenius			x		x				x	x			
Eneberg					x		x	x	x				
Charpentier			x		x	x		x	x	x	x		
Heimbürger	x											x	
Ignatius	x	x	x	x		x				x		x	
Bergbom	x		x							x	x	x	x
von Collan	x		x										
Jalo Järnefelt	x	x	x										
von Rehausen	x												
Rehnäck	x												
Björnberg	x		x										

50 mk 1884	Lindeblad	Bergroth	Olsoni	Sundgren	Basilier	Broberg	af Forselles	Taube	Lindberg	Nylander	Dammert	Wasastjerna	Gideon Järnefelt
F. Stenius	x	x	x						x	x	x	x	x
Wallén				x									
Wallenius					x			x	x				
Eneberg					x		x						
Charpentier				x		x							
Heimbürger									x				
Ignatius	x	x	x								x		x
Bergbom	x	x	x					x		x	x		x
von Collan	x	x	x					x			x	x	x
Jalo Järnefelt		x	x										
von Rehausen	x												x
Rehnäck												x	

100 markkaa, tyyppi 1882

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Marraskuun 24. päivä 1882 (ensimmäinen tuhannen setelin toimitus pankin kassanhoitajalle).

Koko: n. 160 mm x 92 mm

Paperi: Tumban paperitehdas

Vesileima: Finlands Bank yhdellä rivillä, ja sen yläpuolella kaksi arvonumeroa 100.

Väritys: Punainen

Etusivu:

◆ Koristekahys, jonka sisäpuolella toistuu teksti ”hundra mark sata markkaa” sekä jokaisessa kul-

massa soikioiden ympäröimänä vaalea numero 100.

◆ Keskellä kruunausviitassa Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka sisällä on suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna. Vaakunan yläpuolella on setelin arvo sekä vasemmalla ja oikealla suorakaiteiset, koristellut kilvet, jotka sisältävät setelin arvon ruotsiksi ja vastaavasti suomeksi. Kilpien alapuolella on pankin nimi, arvomerkinä sekä viittaus setelin lunastamiseen kullassa, vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi.

◆ Kuva-aiheen taustana on numeron 100 ympärillä toistuvasti vuorotellen koristekuvioiden yhdistämä ellipsinmuotoinen teksti Finlands Bank Suomen Pankki.

◆ Alhaalla keskellä koristellun suorakaiteisen kilven sisällä setelimallin vuosiluku 1882, jonka molemmilla puolilla on setelin sarjanumero.

Takasivu:

◆ Takasivua ympäröi kehys, jonka yläkulmat on koristeltu.

◆ Keskellä on suorakaiteisen, murateilla koristellun kehyksen sisällä on taulu, joka kuvaa Helsinkiä mereltä katsottuna. Taulun molemmilla puolilla on samanlaiset silmukkaviivoin koristellut ruusukkeet, joiden sisällä on setelin arvo. Kuva-aiheiden taustana on jatkuva silmukkakuvi.

◆ Keskellä ylhäällä on setelin kaareva arvomerkinä suomeksi sekä vasemmalla ruotsiksi ja oikealla venäjäksi. Keskellä taulun alapuolella on venäjäksi pankin nimi, arvomerkinä sekä viittaus setelin lunastamiseen kullassa.

◆ Alalaidassa on koristekuvioiden toisiinsa yhteydessä olevien suorakaiteiden sisällä seteleiden väärentämisen rangaistavuutta koskevat tekstit vasemmalta suomeksi, ruotsiksi ja venäjäksi.

Paino: H.H. Thielen kirjapaino (syyskuu 1882 – toukokuu 1885) ja Suomen Pankin setelipaino (1895)

Valmistusmäärä: 684 000 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Syyskuu 1882 – 1895

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimitusmäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	100 mk 1882
1882	000001–002000
1883	002001–020000
1884	020001–051000
1885	051001–077000
1886	077001–108000
1887	108001–155000
1888	155001–196000
1889	196001–228000
1890	228001–263000
1891	263001–297000
1892	297001–317000
1893	317001–353000
1894	353001–418000
1895	418001–462000
1896	462001–539000
1897	539001–599000
1898	599001–656000
1899	656001–684000
Yhteensä	684 000 kappaletta

Painoarkin koko: 4 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: Ks. 100 mk 1898

Käytetyt allekirjoitusparit:

100 mk 1882	Silljander	Westling	Stenfeldt	Rönnberg	Tawaststjerna	Gummerus	Schybergson	Mellenius	Ahlfors	Landman
F. Stenius	x	x	x	x	x	x	x		x	x
Wallén	x	x		x	x	x		x	x	x
Wallenius	x	x	x	x	x	x			x	x
Eneberg	x	x		x	x	x			x	x
Charpentier	x	x			x	x			x	
Heimbürger		x								
Ignatius	x	x			x				x	x
Bergbom	x	x		x	x					
von Collan		x								
von Troil										x
Ahlfors					x	x				

100 mk 1882	Ignatius	Granholm	Broms	Mannelin	Timgren	W. Stenius	Jägerskiöld	Grönvik	Biese	Cederholm	Bruun
F. Stenius	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Wallén	x	x	x	x	x		x	x	x		
Wallenius			x	x	x	x	x	x	x	x	
Eneberg	x	x	x	x	x		x	x	x		
Charpentier	x		x	x	x		x	x	x	x	
Heimbürger				x	x	x				x	
Ignatius		x		x		x	x	x	x	x	x
Bergbom	x		x	x		x	x	x	x	x	x
von Collan	x			x		x	x			x	
von Rehausen							x				
Ahlfors									x		
Grönvik											x

100 mk 1882	Enqvist	Krogius	Lindeblad	Thesleff	Jalo Järnefelt	de la Chapelle	Bergroth	Petrelius	Kihlman	Olsoni	Sundgren
F. Stenius	x		x	x	x	x			x	x	
Wallén											x
Charpentier	x										
Heimbürger	x										
Ignatius	x		x	x	x	x	x		x	x	
Bergbom	x	x	x	x	x	x			x	x	
von Collan	x		x	x	x	x	x	x	x	x	
von Rehausen	x				x	x					

100 mk 1882	Basilier	Broberg	af Forselles	Taube	Lindberg	Nylander	Dammert	Gideon Järnefelt	Wasastjerna	Smedslund	Armfelt
F. Stenius	x			x	x	x	x	x		x	x
Wallén	x	x		x							x
Wallenius		x			x						
Eneberg	x		x								
Charpentier		x									x
Heimbürger				x	x						
Ignatius		x					x	x			
Bergbom					x		x		x		
von Collan				x			x	x	x	x	
von Rehausen									x		

500 markkaa, tyyppi 1878

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Huhtikuun 1. päivä 1879 (ensimmäinen tuhannen setelin toimitus pankin kassanhoitajalle 25. tammikuuta 1879).

Koko: n. 199 mm x 125 mm

Paperi: Tumban paperitehdas

Vesileima: Finlands Bank yhdellä rivillä, ja sen alapuolella kaksi arvonumeroa 500.

Väritys: Keltainen

Etusivu:

◆ Kreikkalaistyylinen (a la greque) koristekehys, jonka sisällä toistuu numero 500 sekä

keskellä ylhäällä ja alhaalla on pankin nimi vastaavasti ruotsiksi ja suomeksi.

◆ Keskellä kruunausviitassa Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka sisällä on suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna. Vaakunan vasemmalla ja oikealla puolella on vastaavasti merenkulkua ja kauppaa kuvaavat lapsihahmot. Vaakunan yläpuolella on setelin arvo sekä vasemmalla ja oikealla suorakaiteiset, koristellut kilvet, jotka sisältävät setelin arvon ruotsiksi ja vastaavasti suomeksi. Kilpien alapuolella on pankin nimi, arvomerkinä sekä viittaus setelin lunastamiseen kullassa, vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi.

◆ Kuva-aiheen taustana toistuu numeron 500 ympärillä vuorotellen koristekuvioiden yhdistämä ellipsinmuotoinen teksti Finlands Bank Suomen Pankki.

◆ Alhaalla keskellä koristellun suorakaiteisen kilven sisällä setelimallin vuosiluku 1878, jonka molemmilla puolilla koristekuvioiden yhdistettynä on setelin sarjanumero suorakaiteisen kilven sisällä.

Takasivu:

◆ Takasivua ympäröi lainemuotoinen kehys, jonka sisällä toistuu numero 500 sekä kellomainen kuva vanamosta. Kehyksen kussakin kulmassa on peräpohjolan eläinten, vasemmalta ylhäältä joutsenen, kotkan, karhun ja hirven kuvat.

◆ Keskellä on ellipsin muotoisen, tammi- ja laakerinlehtiseppeleen ympäröimän kehysten sisällä taulu, joka kuvaa suomalaista maisemaa. Seppele ympäröi myös taulun molemmilla puolilla olevia pyöreitä mitaleja, joiden sisällä on setelin arvo vasemmalla ruotsiksi ja oikealla venäjäksi. Kuva-aiheiden taustana toistuu ruutuihin sovitetuista mehiläisistä ja numerosta 500 muodostuva kuvio.

Allekirjoitettujen setelilomakkeiden toimumäärät Suomen Pankin kassanhoitajalle:

Vuosi	500 mk 1878
1879	000001–020000
1880	020001–033000
1881	033001–039000
1882	-
1883	-
1884	039001–045000
1885	045001–046000
1886	046001–052000
1887	-
1888	052001–058000
1889	058001–069000
1890	069001–070000
1891	070001–079000
1892	079001–083000
1893	083001–085000
1894	085001–097000
1895	097001–111000
1896	111001–125000
1897	125001–136000
1898	136001–148000
1899	148001–150400
Yhteensä	150 400 kappaletta

◆ Keskellä ylhäällä on setelin kaareva arvomerkinä suomeksi sekä taulun alapuolella venäjäksi pankin nimi, arvomerkinä sekä viittaus setelin lunastamiseen kullassa.

◆ Alalaidassa on toisiinsa yhteydessä olevien koristeltujen suorakaiteiden sisällä seteleiden

väärentämisen rangaistavuutta koskevat tekstit vasemmalta suomeksi, ruotsiksi ja venäjäksi.

Paino: H.H. Thielen kirjapaino (1878–1880) ja Suomen Pankin setelipaino (1890 ja 1895).

Valmistusmäärä: 150 400 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen

Pankkiin: Lokakuu 1878 – 1895

Painoarkin koko: 2 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä

31.12.1944: Ks. 500 mk 1898

Käytetyt allekirjoitusparit:

500 mk 1878	Silljander	Westling	Stenfeldt	Rönnberg	Bäckmann	Åkerman	Tawaststjerna	Gummerus	Aspelin	Savander	Schybergson	Ignatius
F. Stenius	x	x	x			x	x		x			x
Wallén			x	x						x		
Wallenius	x	x		x	x		x	x	x	x		
Eneberg	x		x						x		x	
Charpentier	x	x					x			x	x	
Ignatius		x					x					
Bergbom		x										
Collan		x										
von Troil		x	x				x					
Lindebäck	x	x	x		x	x	x	x	x	x		
Grönvik		x										

500 mk 1878	Granholm	Jalo Järnefelt	Enqvist	Lindeblad	Thesleff	de la Chapelle	Bergroth	Petreluis	Kihlman	Olsoni
F. Stenius	x	x	x	x	x			x		
Wallenius	x									
Charpentier	x									
Ignatius				x						
Bergbom					x		x			
Collan					x	x	x			x
von Troil	x									
Jalo Järnefelt									x	

500 mk 1878	Grönvik	Biese	Cederholm	Mannelin	Bruun	Broms	Timgren	W. Stenius	Jägerskilöd	Krogius
F. Stenius		x	x	x	x	x	x		x	
Wallén						x				
Wallenius									x	
Charpentier	x			x					x	
Heimbürger							x			
Ignatius			x	x	x					
Bergbom			x	x	x					
von Collan			x		x			x	x	x

5 markkaa, tyyppi 1886

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Helmikuun 27. päivä 1889 (ensimmäinen 5 000 setelin toimitus pankin kassanhoitajalle).

Koko: 138 mm x 80 mm (alkuperäisessä asetuksessa 128 x 80)

Paperi: Tervakosken paperitehdas

Vesileima: Käytettiin kahta erilaista arvonumeroa 5.

Väritys: Harmaansininen

Etusivu:

♦ Muinaissuomalaista tekotapaa mukaileva kehys, jonka jokaisessa kulmassa on vaalea numero 5 ja alhaalla keskellä setelimallin vuosiluku 1886.

Toimitusmäärät Suomen Pankkiin vuosittain:

Vuosi	5 mk 1886
1889	000001–738000
1890	738001–1432000
1891	1432001–2173000 ¹⁹
1892	2173001–2197000
1893	2197001–2695000
1894	2695001–3885000
1895	3885001–4972000
1896	4972001–5705700
Yhteensä	5 705 700 kappaletta

◆ Keskellä ylhäällä on medaljongin sisällä Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka sisällä suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna. Vaakunan molemmilla puolilla on pankin nimi ja viittaus setelin lunastamiseen kullassa vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Tekstin jatkaa vaakasuora suorakaide, joka molemmissa päissä päättyy ympyrään, jonka sisällä on setelin arvomerkinä vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Molemmilla puolilla alhaalla on setelin sarjanumero.

◆ Kuva-aiheen taustana on koristekuvio.

Takasivu:

◆ Takasivua ympäröi ketjusta muodostuva kehys.

◆ Keskellä medaljongin sisällä on suurikokoinen Suomen vaakuna kuusenoksien ym-

päröimänä. Medaljongin yläreunassa kaareva tähden erottama teksti ”Finlands Bank Suomen Pankki” ja alareunassa kaupan ja teollisuuden tunnuskuvia. Medaljongin molemmin puolin ruusukkeet, joissa on numero 5.

◆ Kuva-aiheiden alapuolella on kolmesta koristellusta suorakaiteesta muodostuva jalusta, jossa keskellä on pankin nimi ja molemmilla puolilla setelin arvo venäjäksi.

◆ Kuva-aiheen taustana on koristekuvio.

Paino: Suomen Pankin setelipaino

Valmistusmäärä: 5 705 700 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Helmikuu 1889 – elokuu 1896

Painoarkin koko: 8 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: Ks. 5 mk 1897

Käytetyt allekirjoitusparit:

5 mk 1886	Ahlfors	Landtman	Ignatius	Granholm
Wallenius	x	x	x	x
Eneberg	x	x	x	x
Charpentier	x	x	x	x

10 markkaa, tyyppi 1889

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Marraskuun 15. päivä 1890 (ensimmäinen 8 000 setelin toimitus pankin kassanhoitajalle).

Koko: 138 mm x 80 mm

Paperi: Tervakosken paperitehdas

Vesileima: Arvonumero 10

Värityys: Punainen

Etusivu:

◆ Leveä koristekehys, jonka jokaisessa kulmassa on musta numero 10 ja alhaalla keskellä setelimallin vuosiluku 1889.

◆ Keskellä ylhäällä kehyksen koristeiden kannattelemassa medaljongissa on Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka keskuskilvessä suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna.

tinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna. Vaakunan molemmilla puolilla on pankin nimi ja viittaus setelin lunastamiseen kullassa vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Tekstin jatkaa vasemmalla ruusuke, jonka sisällä on numero 10, ja joka jatkuu vaakasuoralla setelin arvomerkinä vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Molemmilla puolilla alhaalla on setelin sarjanumero.

◆ Kuva-aiheen taustana on koristekuvio.

Takasivu:

◆ Takasivua ympäröi muinaisuomalaista koristelua mukailevasta ketjusta muodostuva kehys. Sen sisäpuolisessa kehyksessä on viittaus Suomen suuriruhtinaskunnan lakiin ja sen ensimmäiseen pykälään ylhäällä ruotsiksi, alhaalla suomeksi ja sivuilla venäjäksi.

◆ Keskellä medaljongin sisällä on suurikokoinen Suomen vaakuna kuusenoksien ympäröimänä. Medaljongin yläreunassa kaareva tähden erottama teksti ”Finlands Bank Suomen Pankki” ja alareunassa teollisuuden, maanviljelyn ja taiteen tunnuskuvia. Medaljongin molemmin puolin ruusukkeet, joissa on numero 10. Ruusukkeiden yläpuolella setelin arvomerkinä vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi.

Toimitusmäärät Suomen Pankkiin vuosittain:

Vuosi	10 mk 1889
1890	000001–148000
1891	148001–858000
1892	-
1893	858001–1310000
1894	1310001–1355000
1895	1355001–2165000
1896	2165001–2529161
Yhteensä	2 529 161 kappaletta

◆ Kuva-aiheiden alapuolella on kolmesta koristellusta suorakaiteesta muodostuva jalusta, jossa keskellä on pankin nimi ja molemmilla puolilla setelin arvo venäjäksi.

◆ Kuva-aiheen taustana on koristekuvio.

Paino: Suomen Pankin setelipaino

Valmistusmäärä: 2 529 161 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Marraskuun 1890 – lokakuun 1896

Painoarkin koko: 8 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: Ks. 10 mk 1898

Käytetyt allekirjoitusparit:

10 mk 1889	Ahlfors	Landtman	Ignatius	Granholm
Wallenius	x	x		
Eneberg			x	
Charpentier	x	x	x	x

20 markkaa, tyyppi 1894

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Lokakuun 23. päivä 1895 (ensimmäinen 5 000 setelin toimitus pankkiin).

Koko: 138 mm x 80 mm

Paperi: Tervakosken paperitehdas

Vesileima: 20 molemmissa medaljongeissa

Väritys: Ruskea

Etusivu:

- ◆ Yksinkertainen sauvakehys, jossa toistuu setelin arvomerkitä ruotsiksi ja suomeksi ja jonka jokaisessa kulmassa on vaalea numero 20 sekä alhaalla keskellä setelimallin vuosiluku 1894.
- ◆ Keskellä ylhäällä on Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka keskuskilvessä suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna. Vaakunan molemmilla puolilla on pankin nimi ja viittaus

setelin lunastamiseen kullassa vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi ja niiden välissä numero 20. Tekstin alapuolella molemmilla sivuilla on medaljonki vesileimaa varten. Medaljonkien alapuolella on setelin sarjanumero.

- ◆ Kuva-aiheen taustana on koristekuvio, jossa toistuu pankin nimi ruotsiksi ja suomeksi sekä numero 20.

Takasivu:

- ◆ Takasivua ympäröi yksinkertainen sauvakehys, jonka sisällä on viittaus Suomen suuriruhtinaskunnan rahalakiin ja sen ensimmäiseen pykälään ylhäällä ruotsiksi, alhaalla suomeksi ja sivuilla venäjäksi.
- ◆ Keskellä medaljongin sisällä on Suomen vaakuna kuusenoksien ympäröimänä. Medaljon-

gin yläreunassa kaareva tähden erottama teksti ”Finlands Bank Suomen Pankki” ja alareunassa maanviljelyn ja teollisuuden tunnuskuvia sekä niiden alapuolella pankin nimi venäjäksi.

- ◆ Keskellä molemmin puolin medaljongit, joissa näkyy vesileima ja joiden alapuolella setelin arvomerkitä venäjäksi.
- ◆ Kuva-aiheen taustana on koristekuvio, jossa toistuu pankin nimi ruotsiksi ja suomeksi sekä numero 20.

Paino: Suomen Pankin setelipaino

Valmistusmäärä: 910 900 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Lokakuu 1895 – heinäkuu 1896

Painoarkin koko: 8 seteliä

5 markkaa, tyyppi 1897

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Maaliskuun 19. päivä 1898 (ensimmäinen 15 000 setelin toimitus pankkiin).

Koko: 70 mm x 115 mm

Paperi: Itävallan valtion säiepaperi

Vesileima: -

Väritys: Sininen

Etusivu:

- ◆ Yksinkertainen kellanruskea viivakehys, jonka sisäpuolella on ruusukkeista ja silmukkaviivakuvioista koostuva kehys. Sen molemmissa yläkulmissa on numero 5 ja alhaalla keskellä setelimallin vuosiluku 1897.
- ◆ Keskellä on Aleksanteri II:n muistopatsaan jalustahahmon ”Suomi” rintakuva. Rintakuvan yläpuolella on pankin nimi ja viittaus setelin lunastamiseen kullassa ruotsiksi ja sen alapuolella suomeksi. Suomenkielisen tekstin vasemmalla

Toimitusmäärät Suomen Pankkiin vuosittain:

Vuosi	20 mk 1894
1895	000001–285000
1896	285001–910900
Yhteensä	910 900 kappaletta

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944: Ks. 20 mk 1898**Käytetyt allekirjoitusparit:**

20 mk 1894	Ahlfors	Landtman
Charpentier	x	x

puolella on Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka keskuskilvessä on suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna sekä oikealla reliefikuva. Niiden alapuolella olevissa silmukkaviivakuvioissa on numero 5 joiden päällä on pystysuorassa setelin sarjanumero. Rintakuvan alla on kellanruskealla värillä merkintä 5M.

- ◆ Kuva-aiheiden taustana on kellanruskea aaltokuvio.

Takasivu:

- ◆ Pitkulainen pystysuora ruusuke, joka muodostuu silmukkaviivakuvioista ja käsin piirretyistä koristeista. Ruusukkeen keskellä olevassa ympyrässä on Suomen vaakuna kuusenoksien ympäröimänä, jonka ulkopuolella olevissa renkaissa on viittaus Suomen suuriruhtinaskunnan rahalakiin ja sen ensimmäiseen pykälään vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Näiden ren-

kaiden välisessä renkaassa on vastaavasti pankin nimi.

- ◆ Ruusukkeen yläosassa on setelin arvomerkinä ruotsiksi alaosassa suomeksi. Näiden tekstien vastaavasti ala- ja yläpuolella on pankin nimi ja viittaus setelin lunastamiseen kullassa venäjäksi.
- ◆ Takasivu esiintyy kahtena eri painoksena, joissa vaakuna esiintyy tummansinisellä ja vaalealla pohjalla. Jälkimmäisessä painoksessa vaakunan ja kruunun muoto ovat erilaiset ja kuusenhavujen tilalla on männynhavut.

Paino: Etusivu Bradbury, Wilkinson & Co (Lontoo), takasivu ja numerointi sekä allekirjoitukset Suomen Pankin setelipaino
Valmistusmäärä: 14 346 000 kappaletta
Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Maaliskuu 1898 – syyskuu 1903

Painoarkin koko: 18 seteliä

Toimitusmäärät Suomen Pankkiin vuosittain:

Vuosi	5 mk 1897
1898	000001–3816000
1899	3816001–6984000
1900	6984001–7092000
1901	7092001–7143000 koepainos
1902	-
1903	7143001–14346000 ²⁰
Yhteensä	14 346 000 kappaletta

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944 (kaikki vuoden 1918 ja sitä edeltävien tyyppien 5 markan setelit): 530 859 kappaletta

Käytetyt allekirjoitusparit:

5 mk 1897 kuusenhavut	Jägerskiöld	Ahlfors	Landtman
F. Stenius	x	x	x
Bergbom	x	x	x
von Collan	x	x	x

5 mk 1897 koepainos	Jägerskiöld	Ahlfors	Landtman
Wegelius koepainos	x	x	x

5 mk 1897 männynhavut	Jägerskiöld	Ahlfors	Landtman
F. Stenius	x	x	x
Bergbom	x	x	x
von Collan	x	x	x
Wegelius	x	x	x

10 markkaa, tyyppi 1898

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Lokakuun 31. päivä 1898 (ensimmäinen 18 000 setelin toimitus pankin kassanhoitajalle).

Koko: 132 mm x 79 mm

Paperi: Itävallan valtion säiepaperi

Vesileima: -

Väritys: Violetti

Etusivu:

- ◆ Yksinkertainen kellanruskea viivakehys, jossa on kaarevat kulmat. Kehyksen sisäpuolella on

ruusukkeista ja silmukkaviivakuviosta koostuva kehys, jonka molemmissa yläkulmissa on numero 10 ja alhaalla oikealla setelimallin vuosiluku 1898. Vuosiluvun yläpuolella on kellanruskealla värillä merkintä 10M.

- ◆ Keskellä vasemmalla on Aleksanteri II:n muistopatsaan jalustahahmo ”Pax” (rauha). Sen oikealla puolella keskellä ylhäällä on pankin nimi ja viittaus setelin lunastamiseen kullassa ruotsiksi ja sen oikealla puolella suomeksi. Pan-

kin nimen alapuolella on Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka keskuskilvessä on suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna. Keskellä oikealla osana ruusukkeista muodostuvaa kehystä on reliefikuva. Jalustahahmon alapuolella ja reliefikuvan vasemmalla puolella olevissa silmukkaviivakuvioissa on setelin sarjanumero.

◆ Kuva-aiheiden taustana on kellanruskea aaltokuvio.

Takasivu:

◆ Pitkulainen vaakasuora ruusuke, joka muodostuu silmukkaviivakuvioista ja käsin piirretyistä koristeista. Ruusukkeen keskellä olevassa ympyrässä on männynoksien ympäröimänä Suomen vaakuna, jonka ulkopuolella olevissa renkaissa on viittaus Suomen suuriruhtinaskunnan rahalakiin ja sen ensimmäiseen pykälään vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Näiden renkaiden välisessä renkaassa on vastaavasti pankin nimi.

◆ Vasemmalla ruusukkeessa on setelin arvomerkitä ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Ruusukkeen ylä- ja alalaidassa on vastaavasti venäjäksi pankin nimi ja viittaus setelin lunastamiseen kullassa.

Painomenetelmä: Etusivu Bradbury, Wilkinson & Co (Lontoo), takasivu ja numerointi sekä allekirjoitukset Suomen Pankin setelipaino

Valmistusmäärä: 8 563 000 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Lokakuu 1898 – kesäkuu 1904

Painoarkin koko: 18 seteliä

Toimitusmäärät Suomen Pankkiin vuosittain:

Vuosi	10 mk 1898
1898	000001–720000
1899	720001–1566000
1900	1566001–4065000
1901	4065001–4114000 koepainos
1902	-
1903	4114001–5770000
1904	5770001–8563000 ²¹
Yhteensä	8 563 000 kappaletta

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944 (kaikki vuoden 1918 ja sitä edeltävien tyyppien 10 markan setelit): 1 923 kappaletta²²

Käytetyt allekirjoitusparit:

10 mk 1898	Jägerskiöld	Ahlfors	Landtman
F. Stenius	x	x	x
Bergbom	x	x	x
von Collan	x	x	x
Wegelius	x	x	x

10 mk 1898 koepainos	Jägerskiöld	Ahlfors	Landtman
Wegelius	x	x	x

20 markkaa, tyyppi 1898

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Maaliskuun 16. päivä 1899 (ensimmäinen 20 000 setelin toimitus pankin kassanhoitajalle maaliskuun 8. päivänä 1899).

Koko: 89 mm x 144 mm

Paperi: Itävallan valtion säiepaperi

Vesileima: -

Väritys: Vihreä

Etusivu:

◆ Yksinkertainen kellanruskea viivakehys, jossa on kaarevat kulmat. Kehyksen sisäpuolella on ruusukkeista ja silmukkaviivakuvioista koostuva kehys, jonka molemmissa yläkulmissa on numero 20 ja alhaalla keskellä setelimallin vuosiluku 1898. Vuosiluvun yläpuolella on kellanruskealla värillä merkintä 20M.

◆ Keskellä on Aleksanteri II:n muistopatsaan jalustahahmo ”Lux” (tiede ja taide). Sen yläpuolella vasemmalla on pankin nimi ja viittaus setelin lunastamiseen kullassa ruotsiksi ja oikealla puolella suomeksi. Keskellä ylhäällä tekstien välissä on medaljongissa Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka keskuskilvessä on suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna. Keskellä oikealla ja vasemmalla osana ruusukkeista muodostuvaa kehystä on reliefikuva. Niiden alapuolella olevissa silmukkaviivakuvioissa on setelin sarjanumero.

◆ Kuva-aiheiden taustana on kellanruskea aaltokuvio.

Takasivu:

◆ Pitkulainen pystysuora ruusuke, joka muodostuu silmukkaviivakuvioista ja käsin piirre-

tyistä koristeista. Ruusukkeen keskellä olevassa ympyrässä on männynoksien ympäröimänä Suomen vaakuna, jonka ulkopuolella olevissa renkaissa on viittaus Suomen suuriruhtinaskunnan rahalakiin ja sen ensimmäiseen pykälään vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Näiden renkaiden välisessä renkaassa on vastaavasti pankin nimi.

♦ Vaakuna ympäröivien renkaiden ylä- ja alapuolella on vastaavasti setelin arvomerkitä ruotsiksi ja suomeksi. Ruusukkeen ylä- ja alalaidassa on vastaavasti venäjäksi pankin nimi ja viittaus setelin lunastamiseen kullassa.

Paino: Etusivu Bradbury, Wilkinson & Co (Lontoo), takasivu ja numerointi sekä allekirjoitukset Suomen Pankin setelipaino

Valmistusmäärä: 4 196 000 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Maaliskuu 1899 – maaliskuu 1904

Painoarkin koko: 10 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944 (kaikki vuoden 1918 ja sitä edel-

Toimitusmäärät Suomen Pankkiin vuosittain:

Vuosi	20 mk 1898
1899	000001–420000
1900	420001–2026000
1901	-
1902	-
1903	2026001–2776000
1904	2776001–4196000
Yhteensä	4 196 000 kappaletta

Käytetyt allekirjoitusparit:

20 mk 1898	Jägerskiöld	Ahlfors	Landtman
F. Stenius	x	x	x
Bergbom	x	x	x
von Collan	x	x	x
Wegelius	x	x	x

tävien tyyppien 20 markan setelit): 117 970 kappaletta

50 markkaa, tyyppi 1898

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Joulukuun 16. päivä 1899 (ensimmäinen tuhannen setelin toimitus pankin kassanhoitajalle).

Koko: 160 mm x 95 mm

Paperi: Itävallan valtion säiepaperi

Vesileima: -

Väritys: Sininen

Etusivu:

♦ Yksinkertainen kellanruskea viivakehys, jossa on kaarevat kulmat. Kehyksen sisäpuolella on ruusukkeista ja silmukkaviivakuvioista koos-

tuva kehys, jonka molemmissa ylä- ja oikeassa alakulmassa on numero 50 ja alhaalla oikealla puolella setelimallin vuosiluku 1898. Vuosiluvun yläpuolella on kellanruskealla värillä merkintä 50M.

♦ Keskellä vasemmalla on Runebergin patsaan jalustahahmo ”Suomi”. Sen oikealla puolella keskellä ylhäällä on medaljongissa Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka keskuskilvessä on suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna. Vaakunan alapuolella on pankin nimi

ja viittaus setelin lunastamiseen kullassa ruotsiksi ja sen oikealla puolella suomeksi. Keskellä oikealla on reliefikuva. Jalustahahmon ala- ja reliefikuvan vasemmalla puolella olevissa silmukkaviivakuvioissa on setelin sarjanumero.

♦ Kuva-aiheiden taustana on kellanruskea aaltokuvio.

Takasivu:

♦ Pitkulainen vaakasuora ruusuke, joka muodostuu silmukkaviivakuvioista ja käsin piirretyistä koristeista. Ruusukkeen keskellä olevassa ympyrässä on männynoksien ympäröimänä Suomen vaakuna, jonka ulkopuolella olevissa

Toimitusmäärät Suomen Pankkiin vuosittain:

Vuosi	50 mk 1898
1899	000001–001000 allekirjoitettu käsin
1900	-
1901	001001–312000
1902	312001–342000
1903	-
1904	-
1905	-
1906	342001–664000
Yhteensä	664 000 kappaletta

renkaissa on viittaus Suomen suuriruhtinaskunnan rahalakiin ja sen ensimmäiseen pykälään vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Näiden renkaiden välisessä renkaassa on vastaavasti pankin nimi.

◆ Keskellä vasemmalla ruusukkeessa on setelin arvomerkitä ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Ruusukkeen ylä- ja alalaidassa on vastaavasti venäjäksi pankin nimi ja viittaus setelin lunastamiseen kullassa.

Paino: Etusivu Bradbury, Wilkinson & Co

(Lontoo), takasivu ja numerointi sekä allekirjoitukset (käsin allekirjoittamisen loputtua)

Suomen Pankin setelipaino

Valmistusmäärä: 664 000 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Joulukuu 1899 – elokuu 1906

Painoarkin koko: 9 seteliä

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944 (kaikki vuoden 1918 ja sitä edeltävien tyyppien 50 markan setelit): 32 011 kappaletta

Käytetyt allekirjoitusparit:

50 mk 1898	Mannelin	Ahlfors	Landtman	Jägerskiöld
F. Stenius	x (käsin)	x	x	x
von Collan		x	x	x
Wegelius		x	x	x
Bergbom		x	x	x

100 markkaa, tyyppi 1898

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Lokakuun 6. päivä 1899 (ensimmäinen tuhat setelin toimitus pankin kassanhoitajalle).

Koko: 177 mm x 103 mm

Paperi: Itävallan valtion säiepaperi

Vesileima: -

Väritys: Violetti

Etusivu:

◆ Yksinkertainen kellanruskea viivakehys, jossa on kaarevat kulmat. Kehyksen sisäpuolella on ruusukkeista ja silmukkaviivakuvioista koostuva kehys, jonka jokaisessa kulmassa on numero 100 ja alhaalla oikealla puolella setelimallin vuosilu-

ku 1898. Vuosiluvun yläpuolella on kellanruskealla värillä merkintä 100M.

◆ Keskellä vasemmalla on Aleksanteri II:n patsaan jalustahahmo ”Labor” (maanviljelys ja teollisuus). Sen oikealla puolella keskellä ylhäällä on medaljongissa Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka keskuskilvessä on suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna. Vaakunan yläpuolella on pankin nimi ja viittaus setelin lunastamiseen kullassa ruotsiksi ja sen molemmin puolin sekä alapuolella suomeksi. Keskellä oikealla on medaljongissa reliefikuva. Jalustahahmon ala- ja reliefikuvan vasemmalla

puolella olevissa silmukkaviivakuvioissa on setelin sarjanumero.

◆ Kuva-aiheiden taustana on kellanruskea aaltokuvio.

Takasivu:

◆ Pitkulainen vaakasuora ruusuke, joka muodostuu silmukkaviivakuvioista ja käsin piirretyistä koristeista. Ruusukkeen keskellä olevassa ympyrässä on männynoksien ympäröimänä Suomen vaakuna, jonka ulkopuolella olevissa renkaissa on viittaus Suomen suuriruhtinaskun-

nan rahalakiin ja sen ensimmäiseen pykälään vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Näiden renkaiden välisessä renkaassa on vastaavasti pankin nimi.

◆ Molemmilla puolilla olevissa ruusukkeissa ylhäällä on setelin arvomerkitä ruotsiksi ja alhaalla vastaavasti suomeksi. Ruusukkeen ylä- ja alalaidassa on vastaavasti venäjäksi pankin nimi ja viittaus setelin lunastamiseen kullassa.

Paino: Etusivu Bradbury, Wilkinson & Co (Lontoo), takasivu ja numerointi sekä allekir-

joitukset (käsin allekirjoittamisen loputtua)
 Suomen Pankin setelipaino
Valmistusmäärä: 1 286 000 kappaletta
Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen Pankkiin: Lokakuu 1899 – heinäkuu 1906
Painoarkin koko: 8 seteliä
Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944 (kaikki vuoden 1918 ja sitä edeltävien tyyppien 100 markan setelit): 141 006 kappaletta

Toimitusmäärät Suomen Pankkiin vuosittain:

Vuosi	100 mk 1898
1899	000001–019000
1900	019001–074000
1901	074001–266000 ²³
1902	266001–659000
1903	-
1904	-
1905	-
1906	659001–1286000
Yhteensä	1 286 000 kappaletta

Käytetyt allekirjoitusparit:

100 mk 1898 käsin	Mannelin	W. Stenius	Jägerskiöld	Smedslund	Hammarén	de la Chapelle	Bergroth	Jalo Järnefelt	Kihlman
F. Stenius			x	x	x	x	x		x
Ignatius	x	x	x	x		x		x	x
Bergbom	x	x				x			x
von Collan	x		x		x	x	x		x
J. Järnefelt	x	x	x	x	x		x		x

100 mk 1898 käsin	Cederholm	Bruun	Enqvist	Lindeblad	Olsoni	Gideon Järnefelt	Wasastjerna	Dammert	Horn	Sabelli	Weckman	Serenius
F. Stenius			x	x	x		x	x				x
Ignatius	x		x	x	x	x			x	x		x
Bergbom			x		x		x		x			
von Collan	x					x	x	x	x		x	x
J. Järnefelt		x	x	x	x			x				

100 mk 1898 koneella	Ahlfors	Landtman	Jägerskiöld
F. Stenius	x	x	x
von Collan	x	x	x
Wegelius	x	x	x
Bergbom	x	x	x

500 markkaa, tyyppi 1898

Liikkeeseenlaskun päivämäärä: Marraskuun 9. päivä 1899 (ensimmäinen tuhannen setelin toimitus pankin kassanhoitajalle marraskuun 7. päivänä 1899).
Koko: 195 mm x 112 mm
Paperi: Itävallan valtion säiepaperi
Vesileima: -

Väritys: Sininen

Etusivu:

◆ Yksinkertainen kellanruskea viivakehys, jossa on kaarevat kulmat. Kehyksen sisäpuolella on ruusukkeista ja silmukkaviivakuvioista koostuva kehys, jonka jokaisessa kulmassa on numero 500 ja alhaalla keskellä setelimallin vuosiluku 1898.

Vuosiluvun yläpuolella on kellanruskealla värillä merkintä 500M.

◆ Keskellä vasemmalla on Aleksanteri II:n patsaan jalustahahmo ”Patria” (Suomi ja laki). Sen oikealla puolella keskellä on medaljongissa Venäjän valtakunnan vaakuna, jonka keskuskilvessä on suuriruhtinaankruunulla kruunattu Suomen vaakuna. Vaakunan yläpuolella on pankin nimi ja viittaus setelin lunastamiseen kullassa ruotsiksi ja sen molemmiin puolin sekä alapuolella suomeksi. Keskellä oikealla on medaljongissa reliefikuva. Jalustahahmon alapuolella olevassa koristellussa kilvessä ja reliefikuvan yläpuolella olevassa silmukkaviivakuvioiden sarjanumerossa on setelin sarjanumero.

◆ Kuva-aiheiden taustana on kellanruskea aaltokuvio.

Takasivu:

◆ Pitkulainen vaakasuora ruusuke, joka muodostuu silmukkaviivakuvioiden ja käsin piirretyistä koristeista. Ruusukkeen keskellä olevassa ympyrässä on männynokien ympäröimänä Suomen vaakuna, jonka ulkopuolella olevissa renkaissa on viittaus Suomen suuriruhtinaskunnan rahalakiin ja sen ensimmäiseen pykälään vasemmalla ruotsiksi ja oikealla suomeksi. Näiden renkaiden välisessä renkaassa on vastaavasti pankin nimi.

◆ Ruusukkeessa ylhäällä ja kilvessä keskellä vasemmalla on setelin arvomerkit ruotsiksi ja ruusukkeessa alhaalla sekä kilvessä oikealla vas-

taavasti suomeksi. Ruusukkeen ylä- ja alalaidassa on vastaavasti venäjäksi pankin nimi ja viittaus setelin lunastamiseen kullassa.

Paino: Etusivu Bradbury, Wilkinson & Co (Lontoo), takasivu ja numerointi sekä allekirjoitukset (käsin allekirjoittamisen loputtua) Suomen Pankin setelipaino.

Valmistusmäärä: 205 000 kappaletta

Setelilomakkeiden toimitus painosta Suomen

Pankkiin: Marraskuu 1899 – kesäkuu 1906

Painoarkin koko: 8 seteliä

Toimitusmäärät Suomen Pankkiin vuosittain:

Vuosi	500 mk 1898
1899	000001–008000
1900	008001–015000
1901	015001–099000 ²⁴
1902	-
1903	-
1904	-
1905	-
1906	099001–205000
Yhteensä	205 000 kappaletta

Suomen Pankkiin palautumaton määrä 31.12.1944 (kaikki vuoden 1918 ja sitä edeltävien tyyppien 500 markan setelit): 4 878 kappaletta

Käytetyt allekirjoitusparit:

500 mk 1898 käsin	Mannelin	Enqvist	W. Stenius	Wasastjerna	Jalo Järnefelt	Lindeblad	Gideon Järnefelt	Olsoni	Kihlman	Cederholm	Bergroth	Jägerskiöld	de la Chapelle
F. Stenius						x			x	x		x	
von Collan	x		x		x				x	x		x	x
Ignatius							x		x	x	x	x	
Bergbom		x		x			x						
Jalo Järnefelt	x		x					x			x		

500 mk 1898 koneella	Ahlfors	Landtman	Jägerskiöld
F. Stenius	x	x	x
von Collan	x	x	x
Wegelius	x	x	x
Bergbom	x		x

LIITE A

Suomen Pankin seteleiden painamiseen 1800-luvulla osallistuneet yritykset ja niiden myöhemmät vaiheet²⁵

Suomen suuriruhtinaskunnan ajan kopeekka- ja ruplamääräisten seteleiden painajat

Turun akatemian kirjapaino (Joh. Chr. Frenckell & Son, Frenckellin Kirjapaino Oy)

Turun akatemian kirjapaino oli laatuaan Suomen ensimmäinen. Sen perusti vuonna 1642 Peder Wald -niminen Västeråsista muuttanut kirjakauppias, joka asettui Turun akatemian suojiin painamaan sen juhlapuheita, väitöskirjoja ja kuulutuksia. Sinänsä ei ollut ihmeellistä, että kirjapainaja löytyi Ruotsin valtakunnan länsiosasta, sillä myös akatemian professorit palkattiin 1600-luvulla enimmäkseen Uppsalan yliopistosta ja noin kolmannes opiskelijoista tuli Pohjanlahden länsipuolelta.²⁶

Runsaan sadan vuoden kuluttua perustamisesta, vuonna 1750 akatemia myi jossain määrin rappeutuneen painonsa. Sen toiminnan otti nimiinsä erinäisten vaiheiden jälkeen vuonna 1761 Suomeen kirjapainoalan opiskelijana Saksasta Gutenberg-yliopistosta saapunut Johan

Christoffer Frenckell. Hänen poikansa, myös nimeltään Johan Christoffer jatkoi kirjapainon toimintaa, ja sen nimeksi annettiin vuonna 1814 Joh. Chr. Frenckell & Son, kun jo kolmas suvun Johan Christoffer tuli painon osakkaaksi.²⁷ Tuossa vaiheessa kirjapaino oli ehtinyt saada myös Suomen Pankin asiakkaakseen, ja se jäi historiaan pankin ensimmäisten seteleiden painajana. Lisäksi Turun akatemian kirjapaino oli painanut Kustaa III:n Venäjän sodan aikaiset faanejelmit vuonna 1790 ja Turun diskonttolaitoksen setelit vuosina 1806–1807.

Suomen Pankin muutto Helsinkiin vuonna 1819 johti siihen, että Joh. Chr. Frenckell & Son menetti seteli asiakkaansa. Kirjapaino jatkoi toimintaansa aina vuoteen 2008, jolloin se koventuneessa kilpailussa päätyi konkurssiin. Tuossa vaiheessa kirjapaino, joka oli edelleen Frenckellien perheyrittys, oli Suomen vanhin yritys. Tämä kunnia siirtyi kirjapainon konkurssin jälkeen vuonna 1649 perustetulle Fiskarsille.

Simeliuksen kirjapaino

Kun suuriruhtinaskunnan keskushallinto siirrettiin Helsinkiin, määrättiin sinne perustettavaksi myös kirjapaino. Oikeudet sai hakijoiden joukosta hallitusneuvoskunnan kielenkääntäjä Jakob Simelius, jolta pankki Helsinkiin muuton jälkeen alkoi tilata setelilomakkeet. Sopimus Simeliuksen kanssa jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi, sillä vuonna 1821 annetulla määräyksellä ensin rupla- ja vuonna 1824 kopeekkaseteleiden painaminen siirrettiin Pietariin.

Simeliuksen kuoltua vuonna 1826 senaatti myönsi hänen leskelleen oikeuden jatkaa kirjapainotoimintaa, ja leskenkin kuoltua jatkui toiminta J. Simeliuksen perillisten kirjapainon nimellä.²⁸ Yritys säilyi vielä pitkään Helsingin katukuvassa, kunnes Multiprint osti sen muutama vuosikymmen sitten.

Toimisto valtionpapereiden valmistusta varten (Pietarin valtionpaino, Goznak)

Setelipainon perustamisen taustana Pietariin oli Napoleonin Venäjän sotaretkeään varten valmistuttamat erittäin korkeatasoiset assignaattiruplien väärennökset. Nevajoen sivuhaaran penkereelle perustettiin vuosina 1816–1818

Toimisto valtionpapereiden valmistusta varten (Pietarin valtionpaino).

Pietarin valtionpaino huolehti Suomen Pankin vuoden 1822 tyyppin ruplaseteleiden ja 1824 tyyppin kopeekkaseteleiden sekä vuoden 1840 ruplasetelisarjan painamisesta. Paino ei enää sen jälkeen osallistunut Suomen seteleiden painamiseen, vaikka osallistui kahdesti tarjouskilpailuun.

Pietarin valtionpaino jatkoi 1800-luvun jälkipuoliskolla setelipainamisen menetelmien kehittämistä, ja sen yhtenä merkittävimpana innovaationa oli Ivan Orlovin vuonna 1891 moniväripainamiseen kehittämä menetelmä. Siinä setelin monet värit korvaavat toisensa jatkumona ilman siirtymiä ja keskeytyksiä. Menetelmää käytettiin ensimmäisen kerran Venäjän vuoden 1892 tyyppin 25 ruplan ja vuoden 1894 tyyppin 10 ruplan seteleissä.²⁹

Valtionpaino nimettiin Goznakiksi vuonna 1919, ja samalla setelipaino siirrettiin Pietarista Moskovaan. Paperitehdas kuitenkin pysyi Pietarissa. Goznak on edelleen Venäjän valtion omistama yritys, joka painaa seteleitä Moskovan ohella Permissä ja valmistaa setelipaperia Pietarissa ja Krasnokamskissa. Myös Moskovan ja Pietarin rahapajat kuuluvat Gozakiin. Venäjän seteleiden painamisen ohella Goznak kilpailee seteleiden ja setelipaperin kaupallisilla markkinoilla.³⁰

Suomen Pankin liikkeeseen laskemien markkamääräisten seteleiden painajat

F. O. Liewendahlin kivipaino

Kun Suomen suuriruhtinaskunta sai oman rahayksikön vuonna 1860, ryhdyttiin välittömästi

laskemaan liikkeeseen pieniarvoisia 1 ja 3 markan seteleitä. Ensi vaiheessa setelilomakkeiden painaminen annettiin F. O. Liewendahlin kivipainolle, joka oli vuotta aikaisemmin painanut

Suomen Pankin toimeksiannosta obligaatioita. Pikkuseteleiden viimeistely tapahtui Suomen Pankissa, jonne oli hankittu pieni painokone, jolla leikkaamattomat setelit numeroitiin ja varustettiin valkoisella kohopainatuksella.³¹

Ruotsissa syntynen F. O. Liewendahlin nimi on jäänyt historiaan ensimmäisten markkaseteleiden painamisen ohella ensimmäistä suomalaista sarjakuvasankaria, Turmiolan Tommia kuvaavan kirjasen painokuvien kaivertajana ja painajana. Kirjanen ilmestyi Raittiuden Seuran toimittamana ensimmäisen kerran vuonna 1858, ja sen toimituskuntaan kuuluivat muun muassa J. V. Snellman, Fredrik Cygnaeus, Sakari Topelius ja Elias Lönnrot.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapaino (Suomalainen Lehtipaino Oy)

Pikkuseteleiden valmistus siirrettiin vuonna 1863 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) kirjapainolle, jonka palvelukseen oli vuonna 1862 palkattu etevä saksalainen kivipainotekniikan ammattimies Ferdinand Tilgmann. SKS oli perustettu vuonna 1831, ja seuran kirjapaino aloitti toimintansa vuonna 1849. Seteleiden painamisen ohella kirjapainossa painettiin mm. seuran ensimmäisen sihteerin, Elias Lönnrotin teoksia ja vuonna 1870 ensimmäinen suomenkielinen romaani, Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä*.

SKS:n kirjapainon nimi muuttui myöhemmin Suomalainen Lehtipaino Oy:ksi. Tämä nimi on, joskaan ei yhtäjaksoisesti, edelleen käytössä kajaanilaisella painotalolla.

Ferdinand Tilgmannin kivipaino (Ab F. Tilgmann)

Ferdinand Tilgmann oli alun perin Saksasta kotoisin, mutta muutti Suomeen Ruotsista. Hän perusti vuonna 1870 Helsinkiin oman kivipainon, jonne Suomen Pankin pikkuseteleiden lomakkeiden valmistus siirtyi hänen mukanaan SKS:n kirjapainosta. Pikkuseteleiden painaminen lopetettiin vuonna 1875.

Perustamansa kivipainon lisäksi Tilgmann osti vuonna 1872 tontin Lönnrotinkadun ja Annankadun kulmasta, johon rakennettiin ajan mittaan 8-kerroksinen kirjapainotalo. Vuonna 1895 yrityksestä muodostettiin Ab F. Tilgmann. Sen toimitusjohtajana Tilgmann oli kuolemaansa vuonna 1911 saakka, samanaikaisesti hän oli Suomen Pankin setelipainon ensimmäinen esimies.

Ab F. Tilgmann -yhtiön osakkeiden pääosa myytiin suvun ulkopuolelle vuonna 1916. Uudet omistajat ostivat vuonna 1918 Öflund & Petterssonin, joka puolestaan oli vuonna 1916 ostanut Liewendahlin kivipainon.³² Siten osana kirjapainoalan sen aikaista rakennemuutosta kaksi pienten markkaseteleiden painamiseen osallistunutta kivipainoa päätyi saman katon alle. Uuteen painotaloon fuusioitiin myös Lilius & Herzberg, joka oli osallistunut vasta itsenäistyneen Viron ensimmäisten seteleiden painamiseen, joita myös Ab F. Tilgmann painoi.

1980-luvulta lähtien Oy. F. Tilgmann Ab on ollut eri yhtiöiden tytäryhtiö. Tilgmannin nimi ei välillä esiintynyt omana yhtiönään, mutta vuodesta 2016 Tilgmann Group on ollut jälleen ulkoisessa käytössä.

Kuninkaallinen Preussin valtionpaino (Reichsdruckerei, Bundesdruckerei)

Arvoltaan suurempien vuoden 1862 tyyppin markkaseteleiden painamisesta edullisimman tarjouksen teki berliiniläinen Kuninkaallinen Preussin valtionpaino (Königlich-Preußische Staatsdruckerei). Suomen Pankki oli valtionpainon ensimmäinen ulkomainen keskuspankkiasiakas.

Preussin valtio oli vuonna 1851 katsonut tarkoituksenmukaiseksi perustaa oma paino seteleiden ja postimerkkien lisääntyneen käytön vuoksi. Ennen valtionpainon perustamista kaikki valtiolliset painotyöt oli annettu yksityisen Deckerin Hovikirjapainon tehtäväksi, joka oli perustettu jo vuonna 1763. Vuonna 1879 Hovikirjapaino, jonka valtio oli pari vuotta aikaisemmin ostanut, yhdistettiin valtionpainon kanssa, ja näin muodostettiin Reichsdruckerei. Saksa oli vuonna 1871 yhdistynyt Preussin johdolla, ja koko keisarikuntaa varten tarvittiin oma riippumaton paino.³³

Vuoden 1862 tyyppi jäi Suomen Pankin ainoaksi toimeksiannoksi Preussin valtionpainolle. Pankin setelipaino turvautui kuitenkin Reichsdruckerein palveluksiin, sillä setelipainon ensimmäisen, vuoden 1886 tyyppin 5 markan setelin alkuperäislaatat kaiverrettiin Berliinissä samoin kuin ensimmäiset painolevyt.³⁴ Seteleiden alkuperäislaattoja valmistettiin myös myöhemmin Reichsdruckereissa.

Toisen maailmansodan aikana Reichsdruckerei vaurioitui pahasti, ja sodan päätyttyä se toimi muutaman vuoden Berliinin valtionpainona. Saksan liittotasavallan perustamisen (1949) jälkeen yritys nimettiin osana uutta hallintora-

kennetta Bundesdruckereiksi vuonna 1951. Se pysyi liittovaltion yrityksenä vuoteen 2000, jolloin Saksan valtiovarainministeriö myi Bundesdruckerein brittiläis-amerikkalaiselle investoijaryhmälle Apax Partnersille. Uusi omistaja koki kuitenkin vaikeuksia, ja lokakuussa 2009 Saksan valtiovarainministeriö osti Bundesdruckerein takaisin valtion yritykseksi. Useamman keskuspankin yhteishankinnan tuloksena Suomen Pankki on ollut sen euroseteliasiakkaana.

H. H. Thielen kirjapaino

Kun Suomen Pankille vuonna 1874 myönnettiin lupa laskea liikkeeseen kymmenjärjestelmää noudattavia seteliarvoja, H. H. Thielen kirjapainon tarjous osoittautui edullisimmaksi. Tarjous johti pankin yhteistyöhön kirjapainon kanssa 1870- ja 1880-luvuilla.

Thielen kirjapainon perustaja Johan Rudolph Thiele oli Frenckellin ja Tilgmannin tavoin lähtöisin Saksasta. Hän perusti Kööpenhaminaan kirjapainon vuonna 1770. Saksalaisella kirjapainotaidolla ja -perinteellä oli siten merkittävä osuus Suomen seteleiden painamisen historiassa. Lisäksi saksalaiset ammattimiehet helpottivat pankin oman setelipainon alkutaivalta moneen otteeseen.

Johan Rudolph Thielen poika Hans Henrik Thiele sai painon hoitaakseen erittäin vaikeissa rahoituksellisissa olosuhteissa, joissa yrityksen tulevaisuus oli vaakalaudalla. Tilanne helpottui vasta kun Hans Henrik Thiele sai Tanskan keskuspankin asiakkaakseen vuonna 1831. Hänen mukaansa kirjapaino sai yritysnimen H. H. Thiele. Suomen Pankin yhteistyö kirjapainon kanssa tapahtui H. H. Thielen poikien Just ja

Andreas Thielen aikana. He olivat ottaneet painon johtaakseen vuonna 1846. Thielen kirjapainon historia niveltyy läheisesti Tanskan keskuspankkiin, jonka kanssa sen yhteistyö jatkui lähes 90 vuotta keskuspankin oman setelipainon perustamiseen asti vuonna 1918.³⁵

Seteleiden ohella H. H. Thielen kirjapaino monien muiden setelipainojen tavoin painoi myös postimerkkejä. Postimerkkiasiakkaiden joukossa oli myös Suomen Posti, sillä Thielen kirjapaino vastasi vuoden 1875 32 pennin postimerkin tuotannosta. Se tunnetaan postimerkkeilijöiden keskuudessa Kööpenhaminan painoksena.

Kun Tanskan posti maan keskuspankin tavoin perusti oman painon ja lopetti asiakassuhteensa vuonna 1932, menetti Thielen kirjapaino myös toisen varmuuspainannan tukijalkansa. H. H. Thielen kirjapainon toiminta loppuikin pian sen jälkeen vuonna 1936.³⁶

Giesecke & Devrient

Saksalainen setelipaino Giesecke & Devrient (G & D) ei markka-aikana painanut Suomen seteleitä, mutta sen kaivertajat Louis Schulz ja Volkmar Ahner osallistuivat Suomen 1870- ja 1880-luvuilla Kööpenhaminassa painettujen setelityyppien kaivertamiseen.

Hermann Giesecke ja Alphonse Devrient perustivat G & D:n Leipzigiin vuonna 1852. Yhtiön alkuperäinen nimi oli Typographisches Kunst-Institut Giesecke & Devrient. Yhtiö toimitti ensimmäiset seteleiden vientitilaukset Ruotsin ja Sveitsin yksityispankeille vuonna 1870. Ensimmäisen tilauksensa Saksan valtionpankilta G & D sai hyperinflaation alkuvaiheessa

vuonna 1922, ja inflaatioaika tuotti sille joukon lisätilauksia.

Sodantuhojen jälkeen ja Leipzigin jäätyä Neuvostoliiton miehitysalueelle G & D aloitti toimintansa uudelleen vuonna 1948 Münchenissä. Vuodesta 1958 lähtien se sai vastuulleen puolet Saksan keskuspankin setelitarpeesta. Saksan jälleenyhdistymisen jälkeen yhtiö osti vanhan sodassa tuhoutuneen päärakennuksensa Leipzigiin vuonna 1991. Vastikään G & D siirsi kaiken Euroopassa tapahtuvan setelipainotoimintansa Leipzigiin, joskin yhtiön pääkonttori pysyi Münchenissä. G & D toimittaa seteleitä, setelipaperia ja setelinkäsittelykoneita ympäri maailmaa ja painoi myös Suomen Pankin tilauksesta 20 euron seteleitä vuonna 2005.³⁷

Suomen Pankin setelipaino (Setec Oy, Gemalto Oy)

Suomen Pankin setelipaino perustettiin säätyvaltiopäivien päätöksellä vuonna 1885. Setelipainon esimieheksi kutsuttiin Ferninand Tilgmann.

Vuonna 1920 Suomen Pankki käynnisti setelipainoa varten mittavan investointitoiminnan uusine rakennuksineen ja koneineen. Tuolloin setelipaino liitettiin organisatorisesti osaksi Suomen Pankkia, ja Suomen Pankki lunasti Tilgmannien matkan varrella hankkimat koneet.³⁸ Setelipainon rakennus oli alkuvaiheessa pankin päärakennuksen takana Rauhankatu 16:ssa, vuodesta 1955 kadun toisella puolella Rauhankatu 19:ssä ja vuodesta 1979 Tuupakassa Vantaalla.

Setelipaino säilyi Suomen Pankin osastona vuoteen 1977 asti, jolloin pankki nimitti painol-

le oman johtokunnan ja johtosäännön. Seuraava askel setelipainon asemassa oli sen yhtiöittäminen vuoden 1991 alussa, jolloin sen nimeksi tuli Setec Oy. Vuonna 1998 Suomen Pankki myi 60 prosenttia yhtiön osakekannasta ulkopuolisille sijoittajille ja loput 40 prosenttia vuonna 2003.

Setec painoi pääosan Suomen Pankin rahanvaihtoa varten tarvitsemista euroseteleistä ja rahanvaihdon jälkeen vielä 100 euron seteleitä vuonna 2003. Toimituksen jälkeen yhtiö luopui setelituotannosta ja on keskittynyt huipputurvallisten sirullisten ja visuaalisten tunnistamistuotteiden ja -sovellusten kehittämiseen ja valmistamiseen. Vuodesta 2006 lähtien Setec on toiminut osana maailmanlaajuisista Gemalto-konsernia.

Itävalta-Unkarin pankin setelipaino (Österreichische Banknoten- und Sicherheitsdruckerei)

Itävallan keskuspankki (Die privilegirte österreichische National-Bank) perustettiin vuonna 1816. Se käynnisti myös oman setelipainon, joka ensimmäiseksi valmisti Itävallan vuoden 1825 setelisarjan. Suomen Pankilla oli yhteistyötä tämän Wienissä sijaitsevan painotalon kanssa Itävalta-Unkarin aikana, sillä vuoden 1889 tyyppin 10 markan setelin alkuperäislaatat tilattiin sen kuvalaattalaitoksesta.

Nykyisin painon nimenä on Österreichische Banknoten- und Sicherheitsdruckerei (OeBS).

Sen setelitaiteilija Robert Kalina voitti euroseteleiden suunnittelukilpailun. OeBS painoi Suomen Pankin tilauksesta 20 euron seteleitä, sillä paino voitti pankin vuoden 2002 setelituotantoa koskevan tarjouskilpailun.

Bradbury, Wilkinson & Co (De La Rue)

Suomen Pankin setelipainon aloitettua toimintansa markka-arvoiset setelityypit painettiin yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kotimaassa. Englantilainen setelipaino Bradbury, Wilkinson & Co (BWC) sai tehtäväkseen painaa vuoden 1897/1898 tyyppin seteleiden etusivut. Jo aikaisemmin BWC oli vastannut Suomen Yhdyspankin vuoden 1882 tyyppin seteleiden painamisesta. BWC:n perusti Henry Bradbury vuonna 1856 Lontooseen. Sinä aikana, kun BWC painoi Suomelle seteleitä, sen omistussuhteessa tapahtui muutos: American Bank Note Company (ABNC) osti sen vuonna 1903. Vuonna 1921 BWC siirsi painonsa Lontoon lähelle New Maldeniin,³⁹ mikä osoite esiintyi useissa sen painamissa seteleissä.

Toinen englantilainen yhtiö, De La Rue osti BWC:n vuonna 1986 ABNC:ltä, ja sen jälkeen yhtiö ei ole enää esiintynyt omalla nimellään. De La Rue painoi Suomen Pankille euroseteleitä, muun muassa vuonna 2001 osan Suomen Pankin rahanvaihtoa varten tarvitsemista 50 euron seteleistä.

LIITE B

Seteleiden allekirjoittajat tarkasteltavan ajanjakson aikana⁴⁰

Seteleiden alun perin hyvin käsityövaltainen viimeistely ja erityisesti niiden käsin allekirjoittaminen aiheuttivat Suomen Pankkia koskevien päätösten tekijöille jatkuvaa päänsärkyä, koska ne hidastuttivat huomattavasti seteleiden saattamista liikkeeseen. Tämä huoli kuvastui pankin johdon ajoittain pitkiksi venyneissä keskusteluissa ja niiden raportoinnissa pöytäkirjoissa. Sen sijaan siitä lähtien kun seteleihin ryhdyttiin painamaan allekirjoitukset koneellisesti, lopullisesti vuonna 1901, ei pankin johdon pöytäkirjoista löydy juuri mainintoja allekirjoituksista. 1800-luku muodostaa siten aivan erityisen ajanjakson

Suomen Pankin liikkeeseen laskemien seteleiden allekirjoitusten tapauksessa ja avaa myöhemmistä ajoista poikkeavan näkökulman pankin arkipäivään.

Tässä liitteessä kerrataan ensin lyhyesti 1800-luvun kehitys seteleiden käsityövaltaisesta viimeistelystä koko painoprosessin koneellistamiseen. Sen jälkeen viitataan joihinkin aiempiin allekirjoituksia käsitteleviin selvityksiin ja kerrotaan ne periaatteet, joiden mukaan Suomen Pankin vuosien 1811–1898 tyyppien seteleiden allekirjoittajat on seuraavassa luetteloitu.

Seteleiden allekirjoittamista koskevien käytäntöjen kehitys 1800-luvulla

Seteleiden allekirjoittaminen oli ensi vaiheessa kirjanpitäjien keskeinen tehtävä. Tästä hyvin räsittävästä ja yksitoikkoisesta kokopäivätoimesta saattoi urjata merkittävä ura, kuten Wilhelm Blidbergin tapaus osoittaa. Blidberg aloitti pankin kirjanpitäjänä kesäkuussa 1812, kuukautta ennen kuin ensimmäiset setelit allekirjoitettiin.

Toimittuaan pankin kamreerina hänet nimitettiin johtokunnan jäseneksi vuonna 1841 ja lopulta johtokunnan puheenjohtajaksi vuonna 1858.⁴¹

Kassanhoitajat hoitivat maksuja ja seteleiden vaihtoa, mutta ajoittain he tukivat kirjanpitäjiä seteleiden allekirjoittamisessa. Seteleihin ei kui-

tenkaan alkuvaiheessa painettu allekirjoittajien asemaa kuvaavia virkanimityksiä, joten joustava allekirjoituskäytäntö ei sinänsä ollut ongelma. Lisäksi pankin johtokunnan jäsenet saivat jo vuonna 1813 oikeuden leimata allekirjoituksensa.

Vuoden 1840 setelityypin myötä, kun kopeekka-arvoisista seteleistä luovuttiin, pankin johtajat alkoivat jälleen allekirjoittaa seteleitä käsin. Seteleihin painettiin nyt ensimmäisen kerran allekirjoittajien virka-asetat: ”BANCO DIRECTEUR” ja ”BANCO CASSEUR”.

Seteleiden kysynnän lisääntyessä niiden käsin allekirjoittamisen tilalle kehitettiin uusia ratkaisuja. Väliaikaisissa 1 ja 3 markan seteleissä käytettiin kivilaattoihin kaiverrettuja allekirjoituksia. Arvoltaan suuremmissa seteleissä voitiin keisarin myöntämän oikeuden perusteella vuodesta 1863 lähtien käyttää senaatin määräämiä pankin ulkopuolisia henkilöitä allekirjoittajina, kahta henkilöä johtokunnan jäsenten ja vastaavasti kahta kassanhoitajien sijaisena.

Seteleiden käsin allekirjoittajista

Borg on selvittänyt seteleiden käsin allekirjoittajat melko kattavasti.⁴² Osa henkilöistä jäi kuitenkin avoimiksi. Myöhemmät allekirjoituksia käsitelleet julkaisut ja artikkelit ovat keskittyneet itsenäisyyden ajan painettuihin allekirjoituksiin, eikä suuriruhtinaskunnan ajan allekirjoituksiin ole enää järjestelmällisesti palattu.⁴³ Seuraavassa myös epäselviksi jääneet nimet on luetteloitu eri lähteiden avulla. Pankin painetut virkailijamatrikkelit eivät ole selvittämiseen riittäneet, koska niihin ei ole kirjattu tietoja pankin ylimääräisistä virkailijoista.

Vuonna 1874 annetun asetuksen mukaan setelin tuli olla yhden johtajan (johtokunnan jäsenen) ja yhden muun virkailijan allekirjoittama. Allekirjoittajien virka-aseman nimikkeiksi painettiin ”DIREKTÖRI BANKEN” ja ”TJENSTEMAN I BANKEN”. Vuonna 1875 luovuttiin ulkopuolisten henkilöiden käytöstä toisina allekirjoittajina.

Vuoden 1877 valtiopäivillä pankkivaliokunta esitti säädylle, että 50 markkaa pienempien seteleiden allekirjoitukset painettaisiin. Tarpeellinen enemmistö valiokunnan esitykselle syntyi kuitenkin vasta vuoden 1882 valtiopäivillä. Vuoden 1883 alkukuukausien jälkeen pankki ei käyttänyt enää ulkopuolisia henkilöitä myöskään ensimmäisinä allekirjoittajina.

Käsin allekirjoittaminen jatkui 50 markan ja sitä suurempien seteliarvojen kohdalla vuosisadan vaihteeseen. Silloin keisari hyväksyi säätyjen esityksen, jonka mukaan kaikkien seteliarvojen allekirjoitukset ryhdyttiin painamaan vuodesta 1901 lähtien.

Pankin ulkopuolisia henkilöitä on luonteavaa kutsua seteleiden ylimääräisiksi allekirjoittajiksi. Sen sijaan pankin virkailijoita on vaikeampi jakaa varsinaisiin ja ylimääräisiin allekirjoittajiin. Ensinnäkin alkuvaiheessa useimmat pankin virkamiehet osallistuivat seteleiden allekirjoittamiseen. Toiseksi osa seteleiden alkuaikojen allekirjoittajista aloitti pankissa ylimääräisinä virkailijoina ja eteni myöhemmin vakinaisiin tehtäviin. Siten kunkin virkailijan osalta pitäisi selvittää, milloin hän toimi tehtävässä, johon kuului seteleiden

allekirjoittaminen, ja milloin hän allekirjoitti seteleitä muissa tehtävissä. Lisäksi pitäisi selvittää viransijaisuudet tehtävissä, joiden toimenkuva sisälsi seteleiden allekirjoittamisen.

Vuodesta 1875 lähtien tulee entistä vaikeammaksi jakaa pankkilaisia seteleiden ylimääräisiin ja varsinaisiin allekirjoittajiin, koska kyseisen vuoden setelityypistä alkaen toisen allekirjoittajan virkanimike oli asetuksen mukaan ”tjensteman i banken”. Pankkivaltuuston päätöksissä pankkilaisia mainittiin seteleiden allekirjoittajina ensi vaiheessa vain siinä tapauksessa, että nämä eivät olleet pankin vakinaisessa virassa. Useimmat heistä siirtyivät kuitenkin myöhemmin pankin vakinaisiin virkoihin. Vuoden 1882 jälkeen seteleiden allekirjoittajia ei enää mainittu pankkivaltuuston pöytäkirjoissa riippumatta siitä, olivatko he vakinaisia vai ylimääräisiä virkailijoita.

Aikaisempien selvitysten mukaan kaksi naishenkilöä, Helmi Olsoni ja Givi Järnefelt allekirjoittivat seteleitä käsin.⁴⁴ Allekirjoittajien määrä on oikea, mutta toinen nimi on virheellinen. Givi Järnefelt -nimistä henkilöä ei ole löytynyt pankin arkiston henkilöstöä koskevista dokumenteista. Sen sijaan pankissa toimi 1890-luvulla Gideon Järnefelt -niminen ylimääräinen virkailija, josta tässä yhteydessä on kysymys. Toinen seteleitä käsin allekirjoittaneista naishenkilöistä oli Ellen Dammert.

Borg mainitsee kysymysmerkillä varustettu- na yhden venäläisvaikutteisen nimen (Fešjanok) pankin seteleiden allekirjoittajien joukossa.⁴⁵ Kyseessä on kuitenkin pankin saksan kielen kääntäjä Frans Fridrich Horn, joka allekirjoitti seteleitä vuosina 1899 ja 1900.

Seuraavasta luettelosta ilmenee seteleiden ensimmäiset (I) ja toiset (II) allekirjoittajat sekä ajanjaksot, jolloin henkilöt allekirjoittivat seteleitä käsin tai heidän nimikirjoituksensa painettiin seteleihin. Ajanjaksot on kirjattu pääosin kuukauden tarkkuudella.

Kun nimet allekirjoitettiin käsin, ei viiveitä ollut, vaan henkilöt tarttuivat yleensä tehtäviinsä välittömästi toimeksiantonsa jälkeen. Kun siirryttiin painettuihin allekirjoituksiin, ne otettiin käyttöön seteleissä yleensä viiveellä. Tilanne oli sama allekirjoitusoikeuden päättyessä. Lisäksi huomattavia, jopa vuosien viiveitä saattoi esiintyä toisen ja ensimmäisen allekirjoituksen välillä.

Koska vuodesta 1901 lähtien kaikkiin vuoden 1897/1898 tyyppin seteleihin painettiin I allekirjoituksena johtokunnan jäsenen ja II allekirjoituksena kassanhoitajan nimikirjoitus, on muiden siihen asti seteleitä käsin allekirjoittaneiden henkilöiden tapauksessa kirjattu päätösvuodeksi 1900. Suluissa on henkilön toimikauden päättymisen ajankohta.

Suomen Pankin palveluksessa olleet seteleiden I allekirjoittajat 1812–1906

Claes Sacklén, johtokunnan puheenjohtaja, helmikuu 1812 – helmikuu 1816
 Johan Jakob Dreilick, johtokunnan jäsen, helmikuu 1812 – toukokuu 1816
 Gustaf Gadolin, johtokunnan jäsen, helmikuu 1812 – syyskuu 1817
 Carl Johan Idman, johtokunnan väliaikainen jäsen, maaliskuu 1815 – toukokuu 1816, johtokunnan jäsen, toukokuu 1816 – syyskuu 1820 (aateloituna vuodesta 1814 Idestam)
 Otto Lode, johtokunnan jäsen, kesäkuu 1816 – lokakuu 1827 (puheenjohtajana johtokunnan iältään vanhimpana jäsenenä vuodesta 1820 lähtien)⁴⁶
 Johan Gustaf Winter, johtokunnan jäsen, syyskuu 1817 – huhtikuu 1840 (puheenjohtajana johtokunnan iältään vanhimpana jäsenenä vuodesta 1827 lähtien), johtokunnan puheenjohtaja, huhtikuu 1840 – heinäkuu 1841.
 Erik Wallenius, johtokunnan jäsen, syyskuu 1820 – heinäkuu 1822
 Claës Gripenberg, johtokunnan jäsen, tammikuu 1822 – toukokuu 1837
 Axel Boije, johtokunnan jäsen, syyskuu 1826 – huhtikuu 1840
 Alexander Armfelt, johtokunnan jäsen, marraskuu 1827 – huhtikuu 1834
 Curt Gustaf Stjernvall, johtokunnan jäsen, huhtikuu 1834 – huhtikuu 1840
 Samuel Werner v. Troil, johtokunnan jäsen, toukokuu 1837 – huhtikuu 1840
 Axel Federley, johtokunnan jäsen, huhtikuu 1840 – helmikuu 1853, johtokunnan puheenjohtaja, helmikuu 1853 – elokuu 1854

Carl Trapp, johtokunnan jäsen, lokakuu 1840 – heinäkuu 1841, johtokunnan puheenjohtaja, heinäkuu 1841 – helmikuu 1853
 Wilhelm Blidberg, johtokunnan jäsen, heinäkuu 1841 – huhtikuu 1858, johtokunnan puheenjohtaja, huhtikuu 1858 – lokakuu 1861 ← II allekirjoittajat
 August Mannerheim, johtokunnan jäsen, helmikuu 1845 – marraskuu 1866
 Axel Ludvig Born, johtokunnan puheenjohtaja⁴⁷, maaliskuu 1845 – toukokuu 1856
 Robert Trapp, johtokunnan puheenjohtaja, syyskuu 1854 – toukokuu 1856
 Henrik Nordensvan, johtokunnan jäsen, toukokuu 1856 – helmikuu 1858
 Lars Langenskiöld, johtokunnan jäsen, huhtikuu 1858 – joulukuu 1861, pankin ulkopuolinen ylimääräinen I nimen kirjoittaja, 1872 – toukokuu 1879
 August Törnqvist, johtokunnan jäsen, huhtikuu 1858 – heinäkuu 1865
 August Florin, johtokunnan jäsen, tammikuu 1862 – lokakuu 1870, johtokunnan puheenjohtaja, lokakuu 1870 – kesäkuu 1875
 Victor von Haartman, johtokunnan jäsen, elokuu 1865 – marraskuu 1866, johtokunnan puheenjohtaja, marraskuu 1866 – toukokuu 1870
 Reinhold Frenckell, johtokunnan jäsen, tammikuu 1866 – elokuu 1875
 Albert Nykopp, tirehtööri, kesäkuu 1867 – toukokuu 1871
 Johan Cronstedt, tirehtööri, maaliskuu 1871 – elokuu 1872 (Johan Galindo adoptoituna vapaaherra Cronstedt), ← II allekirjoittajat
 Anders Rudbäck, johtokunnan jäsen, marraskuu 1871 – lokakuu 1872

Emil Lindebäck, johtokunnan jäsen, huhtikuu 1873 – maaliskuu 1882
 Gustaf Samuel von Troil, johtokunnan puheenjohtaja, joulukuu 1875 – tammikuu 1884
 Wilhelm von Hausen, johtokunnan jäsen, helmikuu 1876 – tammikuu 1879
 Emil Strömberg, asiamies, marraskuu 1876 – marraskuu 1880, pankin ulkopuolinen ylimääräinen I nimen kirjoittaja, marraskuu 1880 – 1883 ← II allekirjoittajat
 August Wallén, sihteeri, marraskuu 1876 – tammikuu 1893, johtokunnan jäsen, tammikuu 1893 – helmikuu 1894
 Fridolf Stenius, I kamreeri, marraskuu 1876 – joulukuu 1894, johtokunnan jäsen, joulukuu 1894 – (1913) ← II allekirjoittajat
 Johan Ahlfors, ensimmäinen kassööri, marraskuu 1878 – syyskuu 1906 ← II allekirjoittajat
 Eugen Wallenius, johtokunnan jäsen, kesäkuu 1879 – huhtikuu 1894
 Waldemar Eneberg, johtokunnan jäsen, tammikuu 1883 – lokakuu 1891
 Alfred Charpentier, johtokunnan puheenjohtaja, maaliskuu 1884 – joulukuu 1897
 Karl Bergbom, asiamies, huhtikuu 1886 – lokakuu 1891, johtokunnan jäsen, heinäkuu 1894 – syyskuu 1903
 Viktor von Rehausen, asiamies, marraskuu 1891 – 1900 (1917)
 Walter Heimbürger, toimi viransijaisena johtokunnassa ja pankin setelituotannon valvojana Kööpenhaminassa, 1894
 Carl Ignatius, ylikamreeri, maaliskuu 1895 – 1900 (1904) ← II allekirjoittajat
 Clas von Collan, ylimääräisellä palkkasäännöllä oleva tirehtööri, huhtikuu 1895 – (1907)
 Emil Grönvik, pankinkomisarius Tampereella,

kesäkuu 1895 – 1900 (1907) ← II allekirjoittajat
 Johan Edvard Rehnäck, pankinkomisarius Jyväskylässä ja Oulussa, kesäkuu 1895 – 1900 (1917)
 Karl Basilier, pankinkomisarius Sortavalassa ja Viipurissa heinäkuu 1895 – 1900 (1907), ← II allekirjoittajat
 Arthur Broberg, pankinkomisarius Kotkassa, heinäkuu 1895 – 1900 (1905) ← II allekirjoittajat
 Fredrik Geronimo Björnberg, pankinkomisarius Pietarissa, heinäkuu 1897 – maaliskuu 1900
 Jalo Järnefelt, sihteeri, lokakuu 1897 – 1900 (1904), johtokunnan jäsen, tammikuu 1904 – (1920) ← II allekirjoittajat
 Theodor Wegelius, johtokunnan puheenjohtaja, helmikuu 1898 – joulukuu 1906

Suomen Pankin palveluksessa olleet seteleiden II allekirjoittajat 1812–1906

Wilhelm Blidberg, kirjanpitäjä, kesäkuu 1812 – joulukuu 1817 → I allekirjoittajat
 Otto Fredrik Mesterton, kirjanpitäjä, kesäkuu 1812 – toukokuu 1816
 Jost von Qvanten, kassööri, elokuu 1812 – toukokuu 1821
 Carl Caloander, ylimääräinen kirjanpitäjä, elokuu 1812 – elokuu 1816
 Carl Magnus von Rehausen, ylimääräinen kirjanpitäjä, syyskuu 1812 – lokakuu 1816, kirjanpitäjä, lokakuu 1816 – lokakuu 1821
 Gustaf Reinhold Hedbergh, kirjanpitäjä, toukokuu 1818 – maaliskuu 1827
 Johan Petter Diederichs, ylimääräinen kirjanpitäjä, syyskuu 1818 – joulukuu 1825, ylimää-

räinen kassööri, joulukuu 1825 – syyskuu 1832
 Jonas Peron, ylimääräinen kirjanpitäjä, tammikuu 1819 – tammikuu 1820, ylimääräinen kassööri, tammikuu 1820 – marraskuu 1825, kassööri, marraskuu 1825 – syyskuu 1858
 Carl Adolf Lange, ylimääräinen kirjanpitäjä, tammikuu 1820 – huhtikuu 1822
 Abraham Öhmann, ylimääräinen kirjanpitäjä, maaliskuu 1820 – huhtikuu 1824
 Urban Fleege, kirjanpitäjä, maaliskuu 1822 – lokakuu 1837
 Fredrik Adolf Ollberg, kirjanpitäjä, joulukuu 1825 – lokakuu 1829
 Carl Gabriel Wegelius, kirjanpitäjä, heinäkuu 1827 – marraskuu 1833
 Fredric Tammelander, kirjanpitäjä, toukokuu 1834 – marraskuu 1842
 Johan Gerhard Hjelm, kirjanpitäjä, helmikuu 1838 – helmikuu 1841, kassööri, helmikuu 1841 – helmikuu 1860
 Gustaf Bergholm, ylim. konttorikirjuri, maaliskuu 1838 – maaliskuu 1841, apulaiskassööri, maaliskuu 1841 – syyskuu 1850
 Jonas Peron, kirjanpitäjä, kesäkuu 1841 – syyskuu 1852, II kassööri, syyskuu 1852 – syyskuu 1855
 Nils Åkerman, apulaiskassööri, tammikuu 1851 – tammikuu 1856, toinen kassööri, tammikuu 1856 – lokakuu 1866
 Johan Henrik Rosenström, apulaiskassööri, toukokuu 1856 – joulukuu 1858, I kassööri, joulukuu 1858 – toukokuu 1874
 Fridolf Wilhelm Wendell, apulaiskassööri, toukokuu 1857 – kesäkuu 1860, kirjanpitäjä, kesäkuu 1860 – joulukuu 1863
 Emil Nybergh, III kassööri, kesäkuu 1860 – helmikuu 1870

Carl Fredrik Winqvist, apulaiskassööri, lokakuu 1860 – tammikuu 1867, II kassööri, tammikuu 1867 – joulukuu 1875
 August Federley, konttorikirjuri, marraskuu 1860 – kesäkuu 1862
 Richard Stenius, kassöörinapulainen, helmikuu 1866 – kesäkuu 1870, kanslisti, kesäkuu 1870 – marraskuu 1873
 Fridolf Stenius, kirjanpitäjä, helmikuu 1866 – huhtikuu 1869 → I allekirjoittajat
 Johan Ahlfors, apulaiskassööri, huhtikuu 1867 – tammikuu 1876, toinen kassööri, tammikuu 1876 – marraskuu 1878, ensimmäinen kassööri, marraskuu 1878 – syyskuu 1906 → I allekirjoittajat
 Mauritz Tavaststjerna, kirjanpitäjä, kesäkuu 1869 – toukokuu 1887
 Petter Gummerus, vaihtokassööri, maaliskuu 1870 – toukokuu 1874
 Oskar Mellenius, kirjanpitäjä, toukokuu 1870 – toukokuu 1874, vaihtokassööri toukokuu 1874 – tammikuu 1884
 Frans Stenfeldt, kirjanpitäjä, kesäkuu 1870 – elokuu 1883
 Alfred Landtman, I kassööri, tammikuu 1874 – lokakuu 1878, ylikassööri, lokakuu 1878 – (1908)
 Fredrik Rönnerberg, ylimääräinen kanslisti, marraskuu 1876 – lokakuu 1883, reistraattori, lokakuu 1883 – huhtikuu 1898,
 Adolf Silljander, ylimääräinen kirjanpitäjä, marraskuu 1876 – tammikuu 1881, nuorempi kirjanpitäjä, tammikuu 1881 – toukokuu 1893
 Karl Johan Åkerman, ylimääräinen konttorikirjuri, marraskuu 1876 – tammikuu 1879, nuorempi kirjanpitäjä, tammikuu 1879 – joulukuu 1880

Nikolaj Evert Sundman, ylimääräinen konttorikirjuri, marraskuu 1876 – heinäkuu 1878, nuorempi kirjanpitäjä, heinäkuu 1878 – joulukuu 1878

Alexander Bäckmann, ylimääräinen virkailija, marraskuu 1876– 1881

Östen Gustaf Westling, kirjanpitäjä, heinäkuu 1878 – syyskuu 1883, vanhempi kirjanpitäjä, syyskuu 1883 – marraskuu 1885, II kamreeri, marraskuu 1885 – maaliskuu 1895, I kamreeri, maaliskuu 1895 – elokuu 1898

Carl Robert Ignatius, II kassööri, joulukuu 1878 – lokakuu 1893 → I allekirjoittajat

Arthur Broberg, ylimääräinen kirjanpitäjä, kesäkuu 1879 – tammikuu 1886, nuorempi kirjanpitäjä, tammikuu 1886 – heinäkuu 1887 → I allekirjoittajat

Emil Schybergson, II kamreeri, joulukuu 1879 – lokakuu 1885

Hjalmar Granholm, ylimääräinen kirjanpitäjä, heinäkuu 1881 – helmikuu 1884, vaihtokassööri, helmikuu 1884 – syyskuu 1891

Anders Willehad Savander, ylimääräinen kirjanpitäjä, heinäkuu 1881 – elokuu 1887

Arthur Aspelin, ylimääräinen virkailija, heinäkuu 1881 – 1882

Alrik Biese, ylimääräinen virkailija, heinäkuu 1881 – 1890

Emil Grönvik, nuorempi kirjanpitäjä, lokakuu 1883 – joulukuu 1885, vanhempi kirjanpitäjä, joulukuu 1885 – kesäkuu 1895 → I allekirjoittajat

Karl Basilier, ylimääräinen kirjanpitäjä, tammikuu 1884 – kesäkuu 1891 → I allekirjoittajat

Frans Frierich Horn, ulkomaan kirjeenvaihdon kanslisti, syyskuu 1884 – 1900 (1907)

Ernst Broms, ylimääräinen kirjanpitäjä, kesäkuu

1887 – lokakuu 1891, vaihtokassööri, lokakuu 1891 – heinäkuu 1896

Bertel Sundgren, konttorikirjuri Oulussa ja Tampereella, kesäkuu 1887 – elokuu 1895

Ludvig Jägerskiöld (Hisinger-Jägerskiöld), ylimääräinen kirjanpitäjä, elokuu 1887 – marraskuu 1890, II kassööri, marraskuu 1893 – lokakuu 1906, I kassööri, lokakuu 1906 – (1908)

Ano Toimi Victor Mannelin, ylimääräinen kirjanpitäjä, syyskuu 1887 – joulukuu 1890, vanhempi kirjanpitäjä, joulukuu 1890 – huhtikuu 1895, II kamreeri, huhtikuu 1895 – syyskuu 1898, I kamreeri, syyskuu 1898 – 1900 (1924)

Gustaf af Forselles, ylimääräinen kirjanpitäjä, syyskuu 1889 – joulukuu 1893

Gösta Armfelt, ylimääräinen virkailija, 1890⁴⁸

Ellen Dammert, apulaisvaihtokassöörin viransijainen, kesäkuu 1890 – toukokuu 1898

Wilhelm Cederholm, ylimääräinen kirjanpitäjä, lokakuu 1890 – elokuu 1893, nuorempi kirjanpitäjä, elokuu 1893 – heinäkuu 1895, vanhempi kirjanpitäjä, heinäkuu 1895 – lokakuu 1898

Oskar Lindberg, ylimääräinen kirjanpitäjä, lokakuu 1890 – maaliskuu 1895, nuorempi kirjanpitäjä, maaliskuu 1895 – elokuu 1895, vanhempi kirjanpitäjä, elokuu 1895 – heinäkuu 1897

Walter Krogius, ylimääräinen kirjanpitäjä, helmikuu 1891 – kesäkuu 1895, nuorempi kirjanpitäjä, kesäkuu 1895 – heinäkuu 1895

Rudolf Bruun, ylimääräinen kirjanpitäjä, syyskuu 1891 – elokuu 1896, vaihtokassööri, elokuu 1896 – 1900 (1901)

Emil Timgren, vanhempi kirjanpitäjä, toukokuu 1892 – elokuu 1894

Helmi Olsoni, kanslisti, lokakuu 1893 – 1900 (1933)

Ivar Wasastjerna, ylimääräinen kirjanpitäjä, toukokuu 1894 – joulukuu 1897, nuorempi kirjanpitäjä, joulukuu 1897 – 1900 (1904)

Otto Fredrik Taube, nuorempi kirjanpitäjä, syyskuu 1894 – toukokuu 1895, vanhempi kirjanpitäjä, toukokuu 1895 – heinäkuu 1895

Walter Stenius, nuorempi kirjanpitäjä, maaliskuu 1895 – elokuu 1896, vanhempi kirjanpitäjä, elokuu 1896 – 1900 (1906)

Gideon Järnefelt, ylimääräinen kirjanpitäjä, syyskuu 1896 – 1900

Ernst Enkvist, nuorempi kirjanpitäjä, elokuu 1895 – marraskuu 1898, vanhempi kirjanpitäjä, marraskuu 1898 – tammikuu 1900

Viktor Emanuel Thesleff, nuorempi kirjanpitäjä, elokuu 1895 – marraskuu 1897

Karl Adolf Fredrik Lindeblad, nuorempi kirjanpitäjä, syyskuu 1895 – helmikuu 1900, vanhempi kirjanpitäjä, helmikuu 1900 – 1900 (1906)

Mats Ossian Nylander, konttorikirjuri Pori, lokakuu 1895 – 1900 (1904)

Axel de la Chapelle, nuorempi kirjanpitäjä, syyskuu 1896 – 1900 (1902)

Jalo Järnefelt, sihteeri, lokakuu 1897 – 1900 (1904) → I allekirjoitukset

Henry Smedslund, ylimääräinen kirjanpitäjä, joulukuu 1897 – 1900 (1901)

Selim Mikael Bergroth, ylimääräinen kirjanpitäjä, tammikuu 1898 – tammikuu 1899, reistraattori, tammikuu 1899 – 1900 (1902)

John Wilhelm Hammarén, ylimääräinen kirjanpitäjä, huhtikuu 1898 – 1900 (1902)

Viktor Rurik Petrelius, konttorikirjuri Oulussa ja Viipurissa, heinäkuu 1898 – 1900 (1904)

Henrik Kihlman, nuorempi kirjanpitäjä, joulukuu 1898 – 1900 (1904)

Jonathan Weckman, ylimääräinen virkailija, helmikuu 1899 – 1900 (1903)

Einar Serenius, ylimääräinen kirjanpitäjä, lokakuu 1899 – 1900 (1901)

Max Sabelli, nuorempi kirjanpitäjä, maaliskuu 1900 – 1900 (1903)

Pankin ulkopuoliset henkilöt seteleiden allekirjoittajina 1863–1883

Pankin ulkopuoliset henkilöt, joita käytettiin seteleiden allekirjoittajina vuosina 1863–1883, olivat usein senaatin toimituskuntien virkamiesten piiristä. Myöntäessään Suomen Pankille luvan käyttää ulkopuolisia allekirjoittajia keisari nimenomaan määräsi, että senaatti valitsi nämä henkilöt. Vuoden 1868 jälkeen, kun senaatti ei enää valvonut pankin toimintaa, pankkivaltuusto nimesi ulkopuoliset allekirjoittajat. Pankkivaltuusto nimesi ensimmäisiksi allekirjoittajiksi myös henkilöitä, jotka olivat olleet pankin palveluksessa, mutta jääneet eläkkeelle tai eronneet palveluksesta. Ulkopuoliset henkilöt toimivat joko pankin johtajien tai toimihenkilöiden sijaisina sen mukaisesti, kun heidät oli kyseiseen allekirjoitustehtävään nimitetty. Siten alla oleva luettelo poikkeaa aikaisemmista selvityksistä, joiden mukaan sama pankin ulkopuolinen henkilö oli toiminut sekä I että II allekirjoittajana.⁴⁹

I nimen kirjoittajat

- Gabriel Mauritz Waenerberg, senaatin esittelijäsihteeri, pankkivaltuusmies 1871–1872, 1863 – 1870
- Johan El(f)ving, yleisen revisio-oikeuden asessori, 1863 – 1870
- Lars Langenskiöld, pankin johtokunnan entinen jäsen, 1872 – 1879 ◀ I allekirjoittajat
- Alex Boije, pankin Pietarin konttorin entinen johtaja, 1872 – 1874
- Emil Anthoni, oikeusasiain toimituskunnan protokollasihteeri, pankin asiamiehen apulainen 1870-luvun alussa, 1875 – 1881.
- Karl Adolf Tamelander, eversti evp, 1876 – 1882
- Emil Reinhold Strömberg, tie- ja vesirakennuslihallituksen asessori, pankin entinen asiamies, 1880 – 1883 ◀ I allekirjoittajat
- Lars Knut Prytz, senaatin protokollasihteeri, 1881 – 1883

II nimen kirjoittajat

- Johan Galindo, Suomen rahapajan alijohtaja, Suomen Pankin kamreeri ja johtokunnan jäsen sekä Suomen Yhdyspankin pitkäaikainen pääjohtaja, adoptoituna vapaaherra Cronstedt, 1863 – 1870 → I allekirjoittajat
- Robert Hernberg, senaatin Venäjän kielen kopisti, 1863 – 1870
- Gustaf Rancken, kouluasiain ylläpidon notaari, konsistorin amanuenssi, 1872 – 1875
- Georg Maurits von Christierson, senaatin valtionvaraintoimituskunnan kopisti, 1872
- Reinhold Ersnt Jägerhorn, senaatin maanviljelyn toimituskunnan kanslisti, 1873
- Alexander Langolain, postinhoitajan apulainen, lääninsihteeri, Postisäästöpankin hallituksen puheenjohtaja, 1873 – 1875

Viitteet

Johdanto

- 1 Ks. myös Heinonen (2008) ja (2017a), joissa aihetta on käsitelty yksityiskohtaisemmin, sekä Cribb (1986) ja Dunkling-Room (1990).
- 2 Lindgren (1968) s. 10. Stockholms Bancon seteliannosta katso myös Platbärzdis (1960) ja Wisehn (1995).
- 3 Lindgren (1968) ja Mackenzie (1953) s. 38.
- 4 Giesecke & Devrient (2002), Pugh (2011) ja Griffiths (1959).
- 5 Andersen (1975) s. 14.
- 6 Ks. myös Heinonen (2014a).
- 7 Lindgren (1961) s. 15 ja (1968) s. 56 ja 70.
- 8 Sillanpää (1985) s. 19.
- 9 Wetterberg (2009) s. 111 ja Paasikivi (1916) s. 83.
- 10 Lindgren (1968) s. 92.
- 11 Wetterberg (2009) s. 135.
- 12 Ruotsissa siirryttiin desimaalipohjaiseen rahajärjestelmään vasta vuonna 1858.
- 13 Monetary circulation of Russia (2010) s. 130–134.
- 14 Monetary circulation of Russia (2010) s. 134.
- 15 Ibid. s. 134.
- 16 Wehdorn-Grundner (2007) s. 36–37.
- 17 Talvio-Lindgren (1978) s. 9.
- 18 Talvio (2004) s. 11.
- 19 Oravisjärvi (2018) s. 19–20.
- 20 "Mor och son. Teckning ur familjelifvet in Finland för hundra år sen", Finsk Tidskrift 1.9.1881 s.203.
- 21 Wetterberg (2009) s. 130.
- 22 Ks. Donner (1918), jossa on yksityiskohtaisempi kuvaus faanejelmien väärentämisestä.
- 23 Talvio-Lindgren (1978) s. 11.
- 24 Talvio-Lindgren (1978) s. 12, 14.
- 25 Wetterberg (2009) s. 126–128.
- 26 Granfelt (1909) s. 426, 432.
- 27 Kuusterä-Tarkka (2012) 58–60.
- 28 Granfelt (1909) s. 433–434.
- 29 Setelin kuva ks. Kuusterä-Tarkka (2012) s. 62.
- 30 Rauhala (1910) s. 104–105.
- 31 Castrén (1882) s. 186–187, Castrén (1951) s. 97 ja Kuusterä-Tarkka (2011) s. 78–114, jossa kuvataan yksityiskohtaisesti monivaiheista valmisteluprosessia.
- 32 Kejsarillisen Majestetin Armollinen Reglementi Waihetus (Wäxeli)-Laina- ja Depositioni-Contorille Suomen Suuren-Ruhtinanmaasa, Annettu S:t Pietarborissa 30 Marraskuuta/12 Joulukuuta 1811. Seuraavassa mainitaan vain joulukuun kalenterin mukainen päivämäärä.
- 33 Ks. yksityiskohtaisemmin Jussila (2004) 111–113 ja Savolainen (2011) s. 8–10.
- 34 Seuraavassa pankkivaltuusmiehistä käytetään nimitystä pankkivaltuusto, vaikka virallisesti nimitys tuli käyttöön vasta vuonna 1992.
- 35 Katso tarkemmin Korhonen (1963).
- 36 Ks. SPA, Slutliga berättelser öfver Finlands Bank 1813–1839 ja KA, valtiosihteeri Robert Rehbinderin kirje kenraalikuvernööri Fabian Steinheilille 7.10.1821, valtiovaraintoimituskunnan arkisto, Ha:1 Suomen pankin harjoittamaa rahaliikettä koskevat asiakirjat (1821–1918).
- 37 Ks. esim. Schybergson (1914) s. 1–184, Pipping (1961) s. 1–144 ja Kuusterä-Tarkka (2011) s. 1–254.

Suomen Pankin rahojen liikkeeseenlaskuun liittyvät tehtävät sekä ensimmäiset setelityypit

- 1 Jääskeläinen (1967) s. 9.
- 2 Vaihtorahan puute oli yleisemminkin länsimaisten talouksien ongelma ks. Sargent & Velde (2002).
- 3 Pipping (1961) s. 77.
- 4 Ks. Edvinsson-Söderberg (2011). Suomen hintaindeksit alkavat vuodesta 1860, joten tässä on käytetty lähtökohana ruotsalaisia hintaindeksejä sekä ruplan ja killinkien

- vaihtosuhdetta vuonna 1812. Ruotsalaisten tuotteiden ja palvelusten hinnoista eri aikoina, ks. Lagerqvist (2015).
- 5 Suomen seteleiden painamiseen osallistuneiden yritysten vaiheita tarkastellaan lähemmin liitteessä A.
 - 6 Lindgren (1968) s. 49–50 ja 84.
 - 7 Lindgren (1968) s. 36–37 ja 127 ja Korpisaari (1920) s. 17–18.
 - 8 de Heij (2017) s. 57.
 - 9 Annala (1950) s. 52 ja 103–104.
 - 10 Schybergson (1914) s. 68.
 - 11 Liitteessä B esitetään yksityiskohtaisempaa tietoa seteleiden allekirjoittajista.
 - 12 Jääskeläinen (1967) s. 12.
 - 13 Sandroek (2008) s. 32–33.
 - 14 Byatt (1994) s. 22.
 - 15 Pipping (1961) s. 90.
 - 16 SPA, Slutliga berättelser öfver Finlands Bank 1813–1839.
 - 17 Pankin nimi muuttui Waihetus- Laina- ja Depositioni-Contorista Waihetus- Depositioni- ja Laina-Pankiksi. Siten myös pankin tehtävien järjestys muuttui, ja myös tältä osin setelilomakkeet olivat vanhentuneet.
 - 18 Vaikka pankin vuonna 1952 julkaisemassa yksityiskohtaisessa kartoituksessa todettiin, että ”Suomen Pankin arkistosta ei käy selville, kuinka paljon ensimmäisiä kopeekka- ja ruplaseteleitä laskettiin liikkeeseen, sillä kyseinen erittely puuttuu”, myös näiden seteleiden vuosittaiset määrät on selvitetty tarkemmin luvussa 10. Ks. Suomen Pankki (1952) s. 16.
 - 19 Nylander (1918) s. 14 ja Gardberg (1957) s. 410–412.
 - 20 Talvio (2003) s. 21. Talvio on erinomaisesti käsitellyt eri setelityyppien kuvamaailmaa ja heraldiikkaa, joita ei tässä teoksessa käsitellä yksityiskohtaisesti.
 - 21 Ks. myös Pasanen (1973) s. 14 ja Oravisjärvi (2018) s. 19–20.
 - 22 Lindgren (1968) s. 122.
 - 23 Ks. myös Borg (1976) s. 206 ja Paatela (1978) s. 23.
 - 24 SPA, Slutliga berättelser öfver Finlands Bank 1813–1839.
 - 25 Kivialho (1952) s. 5.
 - 26 Pipping (1961) s. 118.
 - 27 KA, valtiosihteeri Robert Rehbindein kirje kenraalikuvernööri Fabian Steinheilille 7.10.1821, valtiovarainoimituskunnan arkisto, Ha:1 Suomen pankin harjoittamaa rahaliikettä koskevat asiakirjat (1821–1918).
 - 28 SPA, Summarisk öfversigt af Finska Bankens verksamhet ifrån Dess första inrättning.
 - 29 Talvio (2003) s. 22.
 - 30 Schybergson (2014) s. 69, Pipping (1961) s. 119 ja Kivialho (1952) s. 5.
 - 31 Schybergson (1914) s. 69–70 ja Talvio (2003) s. 24.
 - 32 Tallqvist (1900) s. 20–21.
 - 33 Monetary circulation of Russia (2010) s. 151–152.
 - 34 Ibid. s. 152 ja 157.
 - 35 Ibid. s. 157.
 - 36 Schybergson (1914) s. 68–69.
 - 37 Hirn (1938) s. 196 ja Pipping (1961) s. 132–133. Armfelt viittasi kirjeessään kotonaan tapahtuneeseen seteleiden leimaamisesta allekirjoituksellaan. Ruotsissa seteleiden allekirjoittamista koskevia määräyksiä oli tuossa vaiheessa kiristetty, sillä setelilomakkeita ei saanut viimeistellä pankin ulkopuolella vuodesta 1819 lähtien, ks. Lindgren (1968) s. 103–104.
 - 38 Schybergson (1914) s. 62.
 - 39 KA, valtiosihteeri Robert Rehbindein kirje kenraalikuvernööri Fabian Steinheilille 27.2.1823, valtiovarainoimituskunnan arkisto, Ha:1 Suomen pankin harjoittamaa rahaliikettä koskevat asiakirjat (1821–1918).
 - 40 ”Että paikata rikkiöndä rahaa”, Turun Wiikko-Sanomien 21.2.1829.
 - 41 Pieni erä lunastuksia esiintyi kuitenkin vielä vuoden 1828 tilinpäätöksessä.
 - 42 SPA, Summarisk öfversigt af Finska Bankens verksamhet ifrån Dess första inrättning.

Ruotsalaisen rahan liikkeestä poistamisen ongelmat sekä Suomen Pankin hopeakatteisten seteleiden käyttöönotto Ruotsin ja Venäjän raharealisaatioiden tuloksena

- 1 Castrén (1882) s. 175–176, Neovius (1899) s. 111 ja 118 ja Pipping (1961) s. 33.
- 2 Korhonen (1963) s. 207–214. Ks. myös Neovius (1899) s. 116, Kalleinen (2001) s. 13 ja 23–25 sekä Jussila (2004) s. 13–14.
- 3 Åbo Allmänna Tidning 9.1.1812.
- 4 Tallqvist (1900) s. 40 ja 41.
- 5 Pipping (1961) s. 102. Vastaavasti Tallqvist (1900) s. 47 on otsikoinut luvun ”Stillestånd i kampen mot det svenska myntet 1822–1832.

- 6 Tallqvist (1900) s. 40–41 ja 55 sekä Pipping (1961) s. 88–90.
- 7 Tallqvist (1900) s. 30, Castrén (1951) s. 101–103 ja Pipping (1961) s. 79.
- 8 Schybergson (1914) s. 81 ja Kalleinen (2001) s. 122.
- 9 ”Diverse enskilda Kungörelser”, Finlands Allmänna Tidning 1.2.1840.
- 10 Schaumann (1924) s. 117–119.
- 11 Ks. myös Talvio (2003) s. 24–25.
- 12 Schaumann (1924) s. 92.
- 13 ”Insändt”, Helsingfors Tidningar 10.3.1832.
- 14 Tallqvist (1900) s. 20–21.
- 15 Pipping (1961) s. 139. Ruotsalaisen rahan vallitseva käyttö kuvastuu hyvin Topeliuksen 1830-luvun Pohjanmaan rannikkokaupunkiin sijoittuvasta kertomuksesta, jossa kaikki taloudenpito tapahtui rikseissä ja killingeissä, ks. Topelius (1929).
- 16 Suurin osa Tallqvistin (1900) laajasta artikkelista käsittelee kysymystä, Davidsonin (1900) artikkeli on Tallqvistin artikkelin arviointi, Schybergson (1914) s. 38–39, Pipping (1961) s. 80–83 ja Kuusterä–Tarkka (2011) 170–172.
- 17 Davidson (1900) s. 369–371.
- 18 Kuusterä–Tarkka (2011) s. 173–174.
- 19 Lindgren (1968) s. 118–121.
- 20 Tallqvist (1900) s. 70–72.
- 21 Vaihtokursseista ks. Kuusterä–Tarkka (2011) s. 190–192.
- 22 Wetterberg (2009) s. 180.
- 23 ”Yhteiselle kansalle tiedoksi”, Oulun Viikko-Sanomien 22.2.1840.
- 24 Schybergson (1914) s. 84–85.
- 25 Pipping (1961) s. 218–219 ja Lindgren (1968) s. 201.
- 26 Kuusterä–Tarkka (2011) s. 202.
- 27 Ks. Pipping (1961) s. 219 ja Lindgren (1968) s. 138–139.
- 28 Paatela (1980) s. 34.
- 29 Pipping (1928) s. 18 ja (1961) s. 202–208.
- 30 SPA, johtokunnan pöytäkirja 14.6.1867, johtokunnan kirjelmä 11.3.1872 ja pankkivaltuusto 22.4.1872. Kertomus Suomen Pankin hoidosta joulukuun 31 p:nä 1871 päättyneen 60:ntena tilikautena, s. 6.
- 31 SPA, pankkivaltuusto 2.12.1893 ja 17.2.1900 ja kyseisinä päivinä päivätyt kirjeet valtiopäivien pankkivaliokunnalle.
- 32 Asiakirjat Valtiopäiviltä Helsingissä vuonna 1900, Neljäs osa, Pankkivaliokunnan mietintö N:o 2 Suomen Pankin hallinnosta ja tilasta vuosina 1897–1899 toimitetun tarkastuksen johdosta s. 19–21 ja Oikaisulehti Pankkivaliokunnan mietintöön N:o 3 sekä Suomen Valtiosäätyjen alamainen kirjelmä, joka koskee muutoksia ja lisäyksiä Suomen Pankin ohjesääntöön sekä uutta vuosirahasääntöä Pankille ja SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 3.2.1900.
- 33 Heinonen (2016) s. 139–141.
- 34 Aiheen aikaisemmasta tarkastelusta, ks. Heinonen (1992).
- 35 Tietoja yhteiselle kansalle niistä myntti-lajeista, jotka 1841 vuoden alusta pannaan ympäri-liikunttoon Suomenmaassa, 19. elokuuta 1840.
- 36 Pipping (1961) s. 254–255.
- 37 Paasikivi (1916) s. 93–102.
- 38 Paasikivi (1916) s. 103–104.
- 39 Schybergson (2014) s. 106 ja Pipping (1961) s. 258.

Suomen oma rahayksikkö ja ensimmäiset markkamääräiset setelityypit

- 1 Pipping (1961) s. 277–279.
- 2 ”Minne on hopea-raha maasta kadonnut?”, Suometar 12.8.1859 ja 30.12.1859, Aamurisko 24.9.1859 ja Oulun Wiikko-Sanomien 5.11.1859. Ks. myös Pasanen (1968) s. 158 ja (1971) s. 4.
- 3 Nikula (1955) s. 185–199 ja Pasanen (1971) s. 4–8.
- 4 Pipping (1961) s. 323–324 ja ”Privata anvisningar (Insändt)”, Helsingfors Tidningar 19.11.1859.
- 5 Aamurisko 10.12.1859.
- 6 Nimityksiin marka ja penni päätymisestä ks. Talvio (2003) s. 32–33.
- 7 Ilmoitus muutetusta raha-yksiköstä Suomen Suuriruhtinaanmaalle 4. huhtikuuta 1860 ja SPA, johtokunnan pöytäkirja 2.5.1860.
- 8 Paatela (1980) s. 34.
- 9 Oulun Wiikko-Sanomien 17.11.1860, Otava 2.2.1861 ja ”Ehdotus paperi-raham tuntemiseen”, Suometar 22.3.1861.
- 10 Tilgmann 100 vuotta (1969) s. 8–14, Gardberg (1973) s. 479–480 ja Annala (1955) s. 105.
- 11 ”Landsorterna. Nykarleby”, Helsingfors Tidningar 30.6.1860, ”Wiborg den 4 juli”, Wiborg 4.7.1860 ja ”Vårt pappersmynt” (Insändt), Wiborgs Tidning 24.8.1870 ja ”Uutta raha”, Otava 7.7.1860.
- 12 SPA, johtokunnan pöytäkirja 16.10.1861.
- 13 Kuusi (1964) s. 6.
- 14 SPA, johtokunta 28.2. ja 27.4.1866.
- 15 Julistus muutetusta riikin waakuna-stempelin laadusta niissä kolmen ja yhden hopea-markan seteleissä, joita

- Suomen pankki saa ulosantaa 9. toukokuuta 1866 ja SPA, johtokunnan pöytäkirja 2.5.1860 ja 29.5.1866.
- 16 SPA, johtokunta 29.1.1867 ja 2.3.1867 ja Annala (1955) s. 106.
- 17 SPA, pankkivaltuusto 30.12.1869.
- 18 SPA, johtokunta 27.11.1869.
- 19 ”Yhden markan setelit”, Ilmarinen 8.4.1870.
- 20 Asiakirjat Valtioapäiviltä Helsingissä vuonna 1872, Toinen osa, Liite Pankkivaliokunnan mietintöön Pankkivaltuusmiesten ehdotuksen johdosta ohjesääntöön Suomen Pankille, päivätty 15. toukokuuta 1872.
- 21 SPA, pankkivaltuusto 27.10.1877.
- 22 SPA, johtokunnan pöytäkirja 11.1.1864.
- 23 ”Markka-seteleitä”, Suometar 24.4.1863.
- 24 Talvio (2003) s. 52.
- 25 Reitala (1983) s. 44.
- 26 Vuodelta 1694 on painettu vedos, jossa on istuva Britannia, ks. Byatt (1994) s. 12.
- 27 SPA, johtokunnan pöytäkirja 14.5.1861.
- 28 KA, Muistiinpanoja professori Mandelin tehtävää varten vuodelta 1861, A. F. Soldanin arkisto, Rahapaja ja setelikysymys.
- 29 KA, Muistiinpanoja professori Mandelin tehtävää varten vuodelta 1861, niihin vuonna 1876 tehtyine lisämerkintöineen, A. F. Soldanin arkisto, Rahapaja ja setelikysymys ja Soldanin päiväamäton lappunen, A. F. Soldanin arkisto, Kirjekonsepteja ja -jäljennöksiä. Ks. myös Talvio (2003) s. 52.
- 30 SPA, johtokunnan pöytäkirja 14.5.1861 ja johtokunnan pankkivaltuustolle lähettämän kirjeen 8.9.1881 liitteenä oleva kustannusvertailu Preussin valtionpainossa vuonna 1871 ja Thielen kirjapainossa vuosina 1875–1880 painettujen seteleiden kokonaiskustannuksista sekä Das Deutsche Staatspapiergeld (1993) s. 47 ja Fünzig Jahre Reichsdruckerei (1929) s. 70 ja 283.
- 31 Helsingfors Dagblad 27.1.1863 ja Valtiokalenteri 1864.
- 32 Rahanarvonlaskuri.
- 33 SPA, johtokunnan pöytäkirja 22.12.1861 ja johtokunnan kirje 8.4.1873.
- 34 SPA, johtokunnan pöytäkirja 29.4.1863 ja Suomen Julkisia Sanomia 23.4.1863.
- 35 Tällainen vuosilukukäytäntö oli vielä ensimmäisessä Suomen seteleitä käsittelevässä, vuonna 1948 julkaistussa Rahatieteen oppaassa ks. Selinheimo (1948) esim. s. 79–80 ja 84. Kuitenkin Suomen Pankin vuoden 1952 julkaisussa Suomen kotimaiset setelityypit 1809–1951 setelityypit nimettiin niiden asetuksenantovuoden perusteella, ja tämä tapa on ollut yleisesti käytössä sen jälkeen.
- 36 ”De nya marksedlarna”, Åbo Underrättelser 4.6.1863 ja ”Kotomaalta”, Sanomia Turusta 5.6.1863.
- 37 ”Helsingfors d. 3. Juni.”, Helsingfors Dagblad 3.6.1863. Ks. myös Talvio (2003) s. 53.
- 38 ”Helsingfors d. 3. Juni.”, Helsingfors Dagblad 3.6.1863, ”Uudet markka-setelit”, Tapio 6.6.1863, ”Wecko-krönika”, Helsingfors Tidningar 9.6.1863 ja ”Vårt pappersmynt” (In-sändt), Wiborgs Tidning 24.8.1870.
- 12 ”De nya 500-marks sedlarne”, Helsingfors Dagblad 2.4.1879.
- 13 SPA, Soldanin päiväkirjamerkinntät ja Hansen (1983) s. 143–147. Thielen kirjapainoa edustivat keskusteluissa Soldanin kanssa ensi vaiheessa H. H. Thielen poika Just Thiele ja tämän kuoltua elokuussa 1876 hänen veljensä Andreas Thiele.
- 14 SPA, pankkivaltuusto 29.6.1874 ja KA, Muistikirja, A. F. Soldanin arkisto, Rahapaja ja setelikysymys.
- 15 Suomen seteleiden myöhemmistä designkilpailuista ks. Heinonen (2016) s. 22–31, Heinonen (2012) s. 68–79 ja 145–151 sekä Heinonen (2014c) s. 54–63.
- 16 SPA, pankkivaltuusto 24.8. ja 28.8.1874 ja litografi Tilgmannin kirje pankkivaltuustolle 15.8.1874.
- 17 KA, A. F. Soldanin arkisto, Yttrande i fråga om sedelritningar, päiväamäton luonnos ja Soldanin muistikirja, Rahapaja ja setelikysymys.
- 18 ”Frågan om Finlands Banks förestående nya sedlar”, Helsingfors Dagblad 17.9.1874.
- 19 KA, muistikirja, A. F. Soldanin arkisto, Rahapaja ja setelikysymys.
- 20 Ks. myös Talvio (2003) s. 55.
- 21 SPA, pankkivaltuusto 7.12.1874 ja 16.12.1874.
- 22 Ks. Heinonen (2016) s. 131–138.
- 23 SPA, pankkivaltuusto 1.3.1875.
- 24 ”Finlands Banks nya sedlar”, Helsingfors Dagblad 8.3.1875.
- 25 KA, Muistikirja, A. F. Soldanin arkisto, Rahapaja ja setelikysymys.
- 26 Hansen (1983) s. 283.
- 27 Kamp (2013) s. 21–23.
- 28 KA, ”Betänkande i fråga om Finlands Banks emission af nya sedlar” (luonnos), A. F. Soldanin arkisto, Rahapaja ja setelikysymys.
- 29 SPA, pankkivaltuusto 12.4.1875.
- 30 SPA, ”Yttrande med anledning af Lithografen Tilgmans proposition att reducera sitt den 12 Mars 1875 inlemnades kostnadsförslag till tryckning af Finlands Banks nya sedlar”, 12.4.1875.
- 31 SPA, pankkivaltuusto 15.4. ja 17.4.1875 ja Soldanin kirje-luonnos Andreas Thielelle 12.12.1876.
- 32 SPA, Soldanin 12.11.1876 laatima laskelma.
- 33 SPA, pankkivaltuusto 19.5.1875 ja Thielen kirje Soldanille 25.5.1875. Seuraavan vuoden joulukuussa 5 ja 10 markan seteleiden tilausmääriä vielä lisättiin vastaavasti miljoonalla ja 500 000 kappaleella. SPA, pankkivaltuusto 19.12.1876.
- 34 SPA, johtokunnan pankkivaltuustolle lähettämän kirjeen 8.9.1881 liitteenä oleva selvitys Thielen kirjapainon kustannuksista
- 35 SPA, johtokunnan kirje Soldanille 26.8.1875, Soldanin kirje Tumban paperitehtaan isännöitsijälle J. T. Fiebelkornille ja Tumban paperitehtaan allekirjoittama sopimus 30.9.1875.
- 36 Hendriksen (1895) s. 40–42 ja SPA, Thielen kirjeet Soldanille 1.5, 28.7 ja 13.8.1875.
- 37 SPA, Soldanin kirje pankkivaltuuston puheenjohtaja Montgomerylle 24.9.1875.
- 38 SPA, Soldanin ”Konto över utgifter vid anskaffandet av 23 stycken original tryckplåtar för Finlands Banks nya sedlar”.
- 39 SPA, Soldanin kirje Maylle 7.8.1875 ja pankkivaltuutettu Hjeltille 9.8.1875, johtokunnan kirje Soldanille 26.8.1875 ja KA, Hjeltin kirje Soldanille 28.8.1875, August F. Soldanin arkisto, saapuneet kirjeet.
- 40 SPA, Soldanin kirje pankkivaltuuston puheenjohtaja Montgomerylle 24.9.1875 ja pankkivaltuustolle 16.11.1875.
- 41 SPA, Soldanin ja pankkivaltuuston välinen kirjeenvaihto 17.11.1875 ja 10.1.1876 sekä Soldanin ja Thielen allekirjoittama promemoria 31.5.1876.
- 42 KA, Montgomeryn kirje Soldanille 12.5.1876, A. F. Soldanin arkisto, Saapuneet kirjeet.
- 43 SPA, Soldanin kirjeet 11.3 ja 15.5.1876 sekä pankkivaltuusto 15.7.1876.
- 44 SPA, johtokunnan ja Soldanin välinen kirjeenvaihto 1.3 ja 29.3.1876, Soldanin päiväkirjamerkinntät, pankkivaltuusto 29.11.1876 sekä ”Brist på sedlar”, Helsingfors Dagblad 14.10.1876 ja Suomalainen Virallinen Lehti 2.12.1876.
- 45 Pankkivaltuusto anoi keisarilta Soldanin virkavapauden jatkamista vielä heinäkuun 1876 loppuun asti, mutta hänellä oli mahdollisuus palata jo aikaisemmin heinäkuun aikana. SPA, pankkivaltuusto 15.12.1875, 29.4.1876, 11.5.1876 ja 15.7.1876.
- 46 KA, A. F. Soldanin arkisto, Rahapaja ja setelikysymys sekä Saapuneet kirjeet.
- 47 ”Uusia wiiden markan seteleitä”, Keski-Suomi 23.12.1876.
- 48 KA, Fristrupin kirje Soldanille 7.7.1874, A. F. Soldanin arkisto, Saapuneet kirjeet.
- 49 ”Suomen pankin uudet 10 markan setelit”, Uusi Suometar 21.2.1877, ”Färgen på våra nya tio marks sedlar”, Åbo Posten 28.2.1877 ja ”Tiomarkssedlarne”, Helsingfors Dagblad 4.3.1877.
- 50 SPA, Montgomeryn sähke Soldanille 29.4.1876 ja Soldanin vastaus-sähke samana päivänä.
- 51 SPA, Thielen kirje Soldanille 29.11.1876.
- 52 Yksityispankkien setelinannosta yksityiskohtaisemmin ks. Heinonen (2015).
- 53 Myös viime aikoina tämä liberaali ajattelu on nostonut päätään erityisesti Yhdysvalloissa, ks. esim. <http://www.freebanking.org/>.

Siirtyminen hopeamarkkaan ja kymmenjärjestelmän mukaisiin seteliarvoihin

- 1 Rahareformin vaiheista 1860-luvun alkuvuosina ks. Pipping (1961) s. 344–360 ja Kuusterä–Tarkka (2011) s. 238–248.
- 2 Suomen Julkisia Sanomia 20.11.1865. Ks. myös Schybergson (1914) s. 137.
- 3 ”Itäsuomesta.”, Suometar 30.12.1865 ja ”Rahahämmentyksen seikkoja”, Suometar 26.2.1866 sekä ”Mitkä rahat nyt oikeastaan kelpaavat?”, Tähti 26.1.1866.
- 4 Baranovski (1882) s. 140. Ks. myös Kuisma (2015) s. 98.
- 5 SPA, johtokunta 29.1.1867.
- 6 SPA, johtokunnan kirjelmä 29.1.1870 ja pankkivaltuusto 15.2.1870.
- 7 Asiakirjat Valtioapäiviltä Helsingissä vuonna 1872, Toinen osa, Liite Pankkivaliokunnan mietintöön Pankkivaltuusmiesten ehdotuksen johdosta ohjesääntöön Suomen Pankille, päivätty 15. toukokuuta 1872. Suomen Pankin rahamuseon rahanarvolaskurin mukaan 500 markkaa vuonna 1872 on vuoden 2017 rahassa 2 119 euroa. Se kuvaa seteleiden keskeistä roolia maksuvälineenä tuohon aikaan.
- 8 Samasta aiheesta ks. Heinonen (2018).
- 9 Soldanin elämänavaiheista yksityiskohtaisemmin ks. Juhani Ahon (1901) kirjoittama elämäkerta Soldanista.
- 10 SPA, Soldanin päiväkirjamerkinntät tapaamisistaan Tilgmannin kanssa.
- 11 KA, Muistikirja, A. F. Soldanin arkisto, Rahapaja ja setelikysymys.

- 54 Meinander (1961) s. 17.
 55 Samoihin aikoihin setelipankeista alkoi kehittyä rahapolitiikkaa harjoittavia keskuspankkeja, ks. Kuusterä–Tarkka (2011) s. 213.
 56 Pipping (1962) s. 34.
 57 Nyström (1976) käsittelee yksityiskohtaisesti Suomen Yhdyspankin setelinantoa.
 58 Tidning för Finlands handel och industri 30.11.1883.
 59 SPA, johtokunta 11.6.1866.
 60 Nyström (1976) s. 4.

- 61 SPA, johtokunta 23.4.1867.
 62 SPA, johtokunta 15.10.1869.
 63 ”Falskmyntare”, Morgonbladet 12.10.1878. Ks. myös Impola (2012), jossa kerrotaan Yhdyspankin väärennöksien levittämiseen liittyvästä uutisoinnista.
 64 ”Föreningsbankens nya sedlar”, Tidning för Finlands handel och industri 30.9.1882.
 65 SPA, pankkivaltuuston kirje keisarille 30.9.1884.
 66 Meinander (1961) s. 23.

Siirtyminen kultakantaan ja setelikannan uusiminen sen mukaiseksi

- 1 Valmistelun vaiheista ja sen yksityiskohdista ks. Kuusterä–Tarkka (2011) s. 295–306.
 2 SPA, pankkivaltuusto 3.7.1877 ja KA, Grönvikin kirje Soldanille 7 Juni 1877, A. F. Soldanin arkisto, Saapuneet kirjeet.
 3 SPA, pankkivaltuusto 22.10.1877 ja pankkivaltuuston kirje keisarille 1.12.1877.
 4 KA, Grönvikin kirje Soldanille 4.1.1877, A. F. Soldanin arkisto, Saapuneet kirjeet.
 5 SPA, pankkivaltuuston kirje keisarille 1.12.1877 ja pankkivaltuusto 29.12.1877 sekä Grönvikin kirje johtokunnalle 25.10.1877.
 6 SPA, Grönvikin kirje johtokunnalle 6.7.1878.
 7 Kuusi (1964) s. 32–33.
 8 Ks. esim. Heinonen (2012) s. 239.
 9 SPA, Grönvikin kirje pankkivaltuustolle 23.7.1877.
 10 KA, Fristrupin kirje Soldanille 18.8.1874 ja Soldanin kirjeluonnos Fristrupille 1.9.1874, A. F. Soldanin arkisto, Kirjekonsepteja ja -jäljennöksiä. Ks. myös Talvio (2002) s. 59. Joutsen esiintyi aikanaan Joh. Ludvig Runebergin ensimmäisen vuonna 1830 julkaistun runokokoelman kansilehdellä, joten sen olisi luullut olevan turvallinen ratkaisu myös setelin aiheeksi. Ks. Klinge (1982) s. 104.
 11 Topelius (1873) s. 115, KA, Munsterhjelmin kirje Soldanille 7.5.1875, A. F. Soldanin arkisto, Saapuneet kirjeet sekä ”De nya 500-marks sedlarne”, Helsingfors Dagblad 2.4.1879 ja Wiborgs Tidning 3.4.1879.
 12 Neue Deutsche Biografie, Berlin 1980, Band 12, s. 68.
 13 KA, Soldanin päiväämätön kirjeluonnos Fristrupille 1.9.1874, A. F. Soldanin arkisto, Kirjekonsepteja ja jäljennöksiä. Ks. myös Talvio (2002) s. 59, jossa on vastaavallaisia esimerkkejä Soldanin yksityiskohtaisista neuvoista ja hänen vaivannäöstä oikeanlaisten mallien löytämiseksi.
 14 SPA, pankkivaltuusto 25.5. ja 27.5.1878

- 15 SPA, pankkivaltuusto 21.6.1878.
 16 SPA, pankkivaltuusto 18.6.1878.
 17 SPA, pankkivaltuusto 20.1.1880.
 18 SPA, pankkivaltuusto 14.10.1878.
 19 SPA, Grönvikin kirje 28.10.1878 ja ”Suomen Pankin 500 markan setelit”, Uusi Suometar 2.4.1879 sekä Nytt sedelmynt”, Åbo Underrättelser 11.9.1897.
 20 SPA, pankkivaltuusto 20.4.1880.
 21 SPA, pankkivaltuusto 20.1. ja 9.3.1880.
 22 SPA, pankkivaltuusto 12.3.1887 ja Brobergin kirje johtokunnalle 18.3.1887.
 23 SPA, pankkivaltuusto 7.10.1889 ja 12.1.1895 ja Suomen Valtiosäätyjen Pankkivaltuusmiesten kertomus Säätyjen Pankkivaliokunnalle, käsittävät vuodet 1888–1890 s. 14 ja Suomen Valtiosäätyjen Pankkivaltuusmiesten kertomus Säätyjen Pankkivaliokunnalle, käsittävät vuodet 1894–1896 s. 10.
 24 SPA, pankkivaltuusto 28.3.1882.
 25 KA, Soldanin kirjeluonnos Fristrupille 1.9.1874, A. F. Soldanin arkisto, Kirjekonsepteja ja -jäljennöksiä ja Aho (1901) s. 282.
 26 ”Uudet 50 markan setelit”, Uusi Suometar 4.8.1887.
 27 SPA, Soldanin kirje Fiebelkornille 15.8.1875.
 28 Ks. Jungman–Stadler–Devrient (2009) ja (2014). 50 ja 500 markan seteleiden vedokset on kuvattu täydennysosan sivuilla 8–9 ja 34–35. Ks. myös Heinonen (2014b) s. 112–113.
 29 SPA, pankkivaltuusto 14.10.1878 ja KA, Soldanin päiväämätön vastausluonnos, A. F. Soldanin arkisto, Rahapaja ja setelikysymys.
 30 Hansen (1983) s. 150.
 31 SPA, pankkivaltuusto 18.11.1878 ja 14.1.1879.
 32 SPA, pankkivaltuusto 30.6, 18.7, 30.9 ja 7.10.1879 ja Grönvikin kirje pankkivaltuustolle 20.9.1879 sekä Kaiser (2004) s. 185.

- 33 SPA, pankkivaltuusto 17.3.1880.
 34 ”Helsingfors den 12. Januari”, Helsingfors Dagblad 12.1.1883.
 35 SPA, pankkivaltuusto 7.11.1884.
 36 SPA, pankkivaltuusto 22.12.1885 ja johtokunnan kirje Walter Heimbürgerille Kööpenhaminaan 24.12.1885.
 37 SPA, Brobergin kirje johtokunnalle 1.9.1886
 38 SPA, pankkivaltuusto 31.3.1881.
 39 SPA, pankkivaltuusto 21.1 ja 27.3.1886 sekä 21.7.1894.
 40 SPA, pankkivaltuuston kirje keisarille 1.12.1877.
 41 SPA, pankkivaltuusto 11.11.1878 ja pankkivaltuuston kirje keisarille 4.2.1879.
 42 Ks. myös Talvio s. 61.
 43 SPA, 18.11.1878 ja KA, A. F. Soldanin arkisto, Pankkivaltuuston kirje Soldanille sekä Rahapaja ja setelikysymys.
 44 SPA, pankkivaltuuston kirje keisarille 4.2.1879 ja 20.4.1881. Ks. myös Heinonen (2016) s. 160.
 45 SPA, pankkivaltuusto 25.8.1879 ja 17.3.1881 ja Thielen kirje pankin johtokunnalle 7.4.1881 sekä KA, Soldanin muistion luonnos pankkivaltuustolle 24.8.1879, A. F. Soldanin arkisto Kirjekonsepteja ja -jäljennöksiä.
 46 SPA, pankkivaltuusto 20.1.1880, 17.3.1880 ja 23.4.1881 sekä Tumban paperitehtaan kirje 7.4.1880.
 47 SPA, Soldanin kirje pankkivaltuuston puheenjohtaja Montgomerylle 29.3.1880.
 48 SPA, pankkivaltuusto 5.9.1881, 30.5.1882 ja 17.10.1884 ja johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 2.9.1881 sekä KA, Schulzin kuittaus 13.9.1879, A. F. Soldanin arkisto, Rahapaja ja setelikysymys.
 49 SPA, pankkivaltuusto 12.1.1895.
 50 SPA, pankkivaltuusto 4.2.1879.
 51 SPA, pankkivaltuusto 5.9.26.9 ja 1.10.1881 ja KA, Pankkivaltuuston kirje Soldanille 1.10.1881, A. F. Soldanin arkisto, Rahapaja ja setelikysymys.
 52 KA, Soldanin päiväämätön vastausluonnos, A. F. Soldanin arkisto, Rahapaja ja setelikysymys.
 53 SPA, pankkivaltuusto 18.10.1881.
 54 KA, Grönvikin kirje Soldanille 30.10.1881, A. F. Soldanin arkisto, Saapuneet kirjeet.
 55 KA, Grönvikin kirje Soldanille 4.1.1877, A. F. Soldanin arkisto, Saapuneet kirjeet.
 56 SPA, Grönvikin kirje pankin johtokunnalle 19.5.1883.
 57 ”Finlands Banks nya 20-marks sedlar”, Wasabladet 26.9.1883.
 58 SPA, pankkivaltuusto 1.11 ja 13.12.1881, Tumban isännöitsijän Fiebelkornin kirje Grönvikille 21.11.1881 ja Soldanin promemoria 6.1.1882.
 59 SPA, Grönvikin kirjeet pankin johtokunnalle 26.7. ja 1.8.1882.

- 60 SPA, pankkivaltuuston kirje keisarille 31.12.1881 ja SPA, pankkivaltuusto 8.2.1882.
 61 SPA, Grönvikin kirje johtokunnalle 18.3.1882.
 62 SPA, Grönvikin kirje johtokunnalle 25.3.1882.
 63 SPA, Grönvikin kirjeet johtokunnalle 7.8, 23.11 ja 3.12.1882 sekä 3.1.1883. Ensimmäinen jäänmurtaja hankittiin Suomeen vasta vuonna 1890, ks. Kuisma (2015) s. 118.
 64 ”Finlands Banks nya 10 marks sedlar”, Helsingfors Dagblad 1.5.1883.
 65 SPA, pankkivaltuusto 10.5.1886.
 66 ”Markansetelit häirittäjinä”, Suomen Julkisia Sanomia 24.11.1864 ja ”Vårt pappersmynt”, Wiborgs Tidning 24.8.1870.
 67 SPA, Brobergin kirje johtokunnalle 6.4.1887
 68 Aiheen aikaisemmasta käsittelystä ks. Heinonen (2017b).
 69 Painetuista allekirjoituksista on esimerkkejä kuitenkin jo 1700-luvulta lähtien esim. Kirkkovaltion seteleissä Napoleonin sotien seurauksena.
 70 Hewitt–Keyworth (1987) s. 112. Swanson (1995) s. 133 ja Lindgren (1968) s. 169.
 71 SPA, pankkivaltuusto 17.3.1874.
 72 Asetus muutoksesta ja lisäyksestä niihin sääntöihin, jotka koskewat niin hywin Suomen Pankin setelirahan arvomääriä, kuin edeswastausta Pankin seteleiden mukaamisesta y. m. Annettu 13.huhtikuuta 1874.
 73 Keisarillisen Majesteetin armollinen esitys Suomenmaan säädyille, 13 p:nä Huhtikuuta 1874 annetun ja Suomen Pankin setelirahan arvonmääriä y.m koskevan armollisen asetuksen muuttamisesta, annettu 30. lokakuuta 1876. Pankin ulkopuolisten allekirjoittajien nimien julkaisemisesta ks. esim. Finlands Allmänna Tidning 30.11.1876 ja Suomalainen Wirallinen Lehti 30.11.1876.
 74 Pankkivaliokunnan mietintö n:o 3 Hänen Keisarillisen Majesteettinsä armollisen esityksen johdosta, koskeva muutosta armollisessa asetuksessa 13 päivästä Huhtikuuta 1874, Suomen pankin setelirahain arvosta y.m.
 75 Suomenmaan Säätyjen alamainen vastaus Keisarillisen Majesteetin armolliseen esitykseen, 13 p:nä Huhtikuuta 1874 annetun ja Suomen Pankin setelirahan arvonmääriä y.m koskevan armollisen asetuksen muuttamisesta.
 76 SPA, pankkivaltuusto 9.2.1881.
 77 SPA, pankkivaltuusto 22.3.1881. Asetus 13. huhtikuuta 1874 annetun Suomen Pankin setelirahan arvonmääriä y. m. koskevan armollisen asetuksen muutosta (29.6.1881).
 78 Pankkivaliokunnan mietintö N:o 3 nimien allekirjoittamisesta Suomen pankin seteleihin, jotka ovat 50 markkaa alempiarvoisia, päivätty 17.4.1882 ja Suomenmaan Säätyjen alamainen kirje, sisältävä pyynnön että määräykset nimien

allekirjoittamisesta Suomen pankin seteleihin, jotka ovat 50 markkaa alempiarvoisia, muutettaisiin, päivätty 4.5.1882 sekä Asetus siitä, että asetuksessa 13 p:ltä Huhtikuuta 1874 määrätty nimien allekirjoitukset Suomen Pankin seteleihin, jotka ovat viittäkymmentä markkaa alempiarvoisia, toimitetaan koneen avulla, päivätty 4.12.1882. Ks. myös Kivialho (1952) s. 6, joka käsittelee seteleiden allekirjoittamisesta käytyä keskustelua valtiopäivillä.

- 79 ”Suomen Pankin uusia kymmenen markan seteliä”, Suomalainen Wirallinen Lehti 1.5.1883.
80 SPA, pankkivaltuusto 18.10 ja 31.12.1881.

Suomen Pankin setelipainon perustaminen ja sen ensimmäiset setelit

- 1 SPA, ”Yttrande med anledning af Lithografen Tilgmans proposition att reducera sitt den 12 Mars 1875 inlemnads kostnadsförslag till tryckning af Finlands Banks nya sedlar”, 12.4.1875.
- 2 SPA, Thielen kirje Soldanille 2.11.1876.
- 3 SPA, pankkivaltuusto 4.10.1881.
- 4 SPA, Grönvikin ehdotus 28.11.1881.
- 5 Asiakirjat Valtiopäiviltä Helsingissä vuonna 1882, Neljäs osa, Pankkivaliokunnan kertomus toimitetusta tarkastuksesta Suomen pankin hallinnosta ja tilasta vuosina 1877–1881, päivätty 19. huhtikuuta 1882. Ks. myös Hoffman (1985) s. 46–52, jossa yksityiskohtaisesti tarkastellaan setelipainon perustamiseen liittyvää keskustelua.
- 6 SPA, sekä pankkivaltuusto 20.1 ja 29.1.1885.
- 7 SPA, Ferdinand Tilgmannin tarjous 22.11.1884 ja johtokunnan kirjelmä pankkivaltuustolle 13.1.1885.
- 8 SPA, K. G. Göösin päiväämätön matkaraportti Suomen Pankin johtokunnalle vuonna 1884.
- 9 SPA, pankkivaltuuston kirje säätyjen pankkivaliokunnalle 29.1.1885.
- 10 Asiakirjat valtiopäiviltä Helsingissä vuonna 1885, Neljäs osa, Pankkivaliokunnan mietintö N:o 5 Pankkivaltuusmiesten esityksen johdosta setelipainon aikaansaamiseksi Suomen pankille ja Suomenmaan Säätyjen kirjoitus Pankkivaltuusmiehille setelipainon aikaansaamisesta Suomen pankille.
- 11 SPA, pankkivaltuusto 28.5 ja 5.6.1885, Tilgmannin päiväämä luettelo tarvittavista koneista ks. kirje johtokunnalle 26.3.1885
- 12 SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 7.12.1885.

- 81 ”De nya 10-marks sedlarne”, Helsingfors Dagblad 19.4.1883.
- 82 SPA, pankkivaltuusto 28.12.1899 ja Suomen Valtiosäätyjen Pankkivaltuusmiesten kertomus Säätyjen Pankkivaliokunnalle, käsittävät vuodet 1897–1899 s. 69–73.
- 83 Lindgren (1968) s. 176–177.
- 84 Asiakirjat Valtiopäiviltä Helsingissä vuonna 1897, Neljäs osa, Suomen Valtiosäätyjen alamaainen kirjelmä nimikirjoituksista Suomen Pankin viidenkymmenen markan ja sitä suurempiarvoisissa seteleissä ja SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 22.12.1899.

- 13 Asiakirjat Valtiopäiviltä Helsingissä vuonna 1891, Neljäs osa, Pankkivaliokunnan mietintö N:o 2, koskeva uutta johtosääntöä Suomen Pankkia varten sekä uutta ohjesääntöä Suomen Valtiosäätyjen Pankkivaltuusmiehiä varten s. 14.
- 14 Rahanarvolaskuri
- 15 SPA, pankkivaltuusto 13.10.1885, 9.1, 12.4 ja 22.5.1886 ja ”Finlands Banks nya sedeltryckeri”, Helsingfors Dagblad 29.3.1887.
- 16 SPA, johtokunnan kirjeet pankkivaltuustolle 2.6.1885 ja 1.6.1886.
- 17 Ks. esim. Tudeer (1939) s. 86. Tudeer mainitsee kirjasaan, että ”Suomen Pankilla ei siihen aikaan ollut omaa setelipainoa, vaan tehtiin setelien painatuksesta tarpeen mukaan sopimuksia herra E. Tilgmannin kanssa, jonka setelipainossa Pankin setelit painettiin.”
- 18 SPA, pankin johtokunnan allekirjoittama sopimus Tilgmannin kanssa, päivätty 7.6.1886.
- 19 SPA, pankkivaltuusto 2.6.1886 ja 5.3.1887. Tässä yhteydessä pankkivaltuuston pöytäkirjassa viitataan valtakunnanpankkiin, mutta kirjeenvaihdon perusteella oli kyse samasta valtakunnanpainosta (Reichsdruckerei), jonka yksi edeltäjä Kuninkaallinen Preussin valtionpaino valmisti Suomen vuoden 1862 tyyppin setelit.
- 20 SPA, sopimuksen lisäys päivätty 27.6.1889 ja pankkivaltuusto 6.11.1897.
- 21 SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle, jonka liitteenä olivat Grönvikin ohjeet valvonnasta, 21.10.1887 ja pankkivaltuusto 5.11.1887.
- 22 SPA, pankkivaltuusto 23.4.1888 sekä 23.4 ja 14.6.1889.
- 23 SPA, pankkivaltuusto 11.4.1891.

- 24 SPA, pankkivaltuusto 22.12.1888.
- 25 SPA, pankkivaltuuston puheenjohtaja Hjeltin raportti 6.8.1884.
- 26 SPA, Jacob Baggen lausunto 24.1.1888
- 27 Lindgren (1968) s. 169 ja Kranister (1989) s. 114.
- 28 SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 5.10.1885 ja pankkivaltuusto 13.10.1885.
- 29 Kertomus Suomen Pankin hoidosta Joulukuun 31 p:nä v. 1884 päättyneen 73 tilintekovuotensa s. 9.
- 30 SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 30.12.1885.
- 31 SPA, pankkivaltuusto 31.12.1885 ja 13.1, 22.2, 27.2, 15.3 ja 17.5.1886.
- 32 Ks. Manninen (1986) s. 312–313.
- 33 Setelissä olevasta Suomen vaakunasta ja sen muutoksen taustasta ks. Talvio (1997) ja (2003) s. 65.
- 34 SPA, pankkivaltuusto 15.3.1886.
- 35 Ks. Heinonen (2016) s. 168–171.
- 36 SPA, pankkivaltuusto 15.4 ja 22.5.1886 ja Humblen lausunto johtokunnalle 19.4.1886 sekä johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 18.5.1886.
- 37 SPA, Tervakosken Humblen lausunto johtokunnalle 6.6.1886, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 31.12.1886, pankkivaltuusto 5.1 ja 20.1.1887 sekä Tervakosken tehtaanjohtaja A. F. Waseniuksen kirje pankin johtokunnalle 15.1.1887.
- 38 SPA, Tilgmannin kirje johtokunnalle 19.5.1886 ja pankkivaltuusto 2.6.1886.
- 39 SPA, Reichsdruckerein kirje Suomen Pankin johtokunnalle 20.10.1886.
- 40 SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 13.7.1887 ja pankkivaltuusto 20.7.1887.
- 41 Lindgren (1968) s. 169 ja Nathorst-Böös (1969) s. 33.
- 42 Suomen Valtiosäätyjen Pankkivaltuusmiesten kertomus Säätyjen Pankkivaliokunnalle, käsittävät vuodet 1888–1890 s. 12.
- 43 SPA, Alfr. Charpentierin matkaraportti 22.12.1887 ja Jacob Baggen lausunto 24.1.1888.
- 44 Ks. Heinonen (2016) s. 185.
- 45 SPA, pankkivaltuusto 31.12.1887.
- 46 SPA, pankkivaltuusto 13.7 ja 20.7.1887 sekä 27.4 ja 13.8.1888 ja johtokunnan kirjeet pankkivaltuustolle 4.2 ja 9.8.1888.
- 47 Suomen Valtiosäätyjen Pankkivaltuusmiesten kertomus Säätyjen Pankkivaliokunnalle, käsittävät vuodet 1888–1890 s. 10–13.

- 48 SPA, pankkivaltuusto 6.3.1889.
- 49 SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 15.9.1893 ja pankkivaltuusto 16.9.1893.
- 50 Ks. Talvio s. 65. Vanhempi Doepler käytti kirjeenvaihdossaan yleensä nimeä Carl Emil Doepler. Sen sijaan pankin johtokunnalle luonnosten saatteena lähetetyn kirjeen oli allekirjoittanut Emil Doepler. Carl Emil Doepler ei myöskään mainitse mitään seteleiden suunnittelusta yksityiskohtaisessa elämäkerrassaan (Doepler (1900)).
- 51 Das deutsche Staatspapiergeld (1993) s. 198 ja Koppatz (1994) s. 17.
- 52 SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 7.6.1888.
- 53 SPA, Doeplerin kirje pankin johtokunnalle 18.12.1888.
- 54 SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 5.6.1889.
- 55 Talvio (2003) s. 66 ja (2017) s. 109–110. Jälkimmäisessä on yksityiskohtaisemmin kuvattu Nousiaisten kultaisen kaularenkaan ajankohtaisuutta setelin suunnittelun aikoihin.
- 56 SPA, pankkivaltuusto 8.6., 29.9., 6.10. ja 13.10.1888 sekä 7.1., 13.2. ja 17.4.1889.
- 57 Suomen Valtiosäätyjen Pankkivaltuusmiesten kertomus Säätyjen Pankkivaliokunnalle, käsittävät vuodet 1891–1893 s. 12–14.
- 58 Asiakirjat Valtiopäiviltä Helsingissä vuonna 1891, Neljäs osa, Pankkivaliokunnan mietintö N:o 1 Suomen Pankin hallinnon ja tilan tarkastuksen johdosta vuosilta 1888–1890 s. 5–7.
- 59 Rahanarvolaskuri.
- 60 SPA, pankkivaltuusto 14.9.1891 ja 27.2.1892 sekä Tilgmannin kirje 20.1.1892.
- 61 SPA, Tilgmannin kirjeet Charpentierille ja pankin johtokunnalle 20.1.1892.
- 62 SPA, Tilgmannin muistio ”Memorandum für die Zeichnung” 10.9.1892 ja Fristrupin kirje 18.10.1892.
- 63 Suomen Valtiosäätyjen Pankkivaltuusmiesten kertomus Säätyjen Pankkivaliokunnalle, käsittävät vuodet 1891–1893 s. 14.
- 64 SPA, pankkivaltuusto 21.7. ja 15.9.1894.
- 65 Suomen Valtiosäätyjen Pankkivaltuusmiesten kertomus Säätyjen Pankkivaliokunnalle, käsittävät vuodet 1894–1896 s. 7–8 ja SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 7.1.1895.

Innovaatioita, poliittista nationalismia ja pettymyksiä: yhteistyö Bradbury, Wilkinson & Co:n kanssa

- 1 Griffiths (1959) s. 52 ja Das Deutsche Staatspapiergeld (1993) s. 192.
- 2 SPA, pankkivaltuusto 12.4. ja 26.4.1882. Juhani Aho lainaa Soldanin elämäkerrallisessa teoksessaan tämän muistiinpanoja vaikeudesta yhdistää virkamiehen ja elämänsä suuren unelman, filosofisen kirjailijan rooli: ”Pahin viholliseni oli hajaannus ja epäsuvaraisuus. Minulla oli aina jotain toimitettavaa viran puolesta, ei ainoastaan rahapajassa, vaan myös Suomen Pankille, Teollisuusjohtokunnalle y.m.s.”, ks. Aho (1901) s. 327.
- 3 SPA, Baggen kirje Grönvikille 29.9.1883 ja Grönvikin kirje johtokunnalle 17.10.1883.
- 4 SPA, pankkivaltuusto 12.11.1896.
- 5 SPA, Bradbury, Wilkinson & Co:n kirje pankin johtokunnan puheenjohtajalle 1.12.1885.
- 6 SPA, johtokunnan esitys pankkivaltuustolle 26.10.1896. Talvio (2003) s. 216 on kuvannut Fockin värikästä persoonaa. Siihen voi lisätä, että tämän Pariisin asunnon yksi huone oli aikaistodistuksen mukaan ”tapetoitu” BWC:n specimen-seteleillä, ks. Fock (2012) s. 144.
- 7 Ravensborg-Gjertsen–Sporstøyl (2007) s. 49.
- 8 SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 4.4.1896.
- 9 Suomen Valtiosäätyjen Pankkivaltuusmiesten kertomus Säätyjen Pankkivaliokunnalle, käsittävät vuodet 1894–1896 s. 12–13 ja ”Nytt sedelmynt”, Åbo Underrättelser 11.9.1897.
- 10 Hoffman (1985) s. 59, ks. myös Talvio (2003) s. 66.
- 11 SPA, BWC:n kirjeet pankin johtokunnan puheenjohtaja Charpentierille 23.11. ja 24.11.1896 sekä pankin johtokunnalle 15.12.1896, hallitusneuvos Fritzin kirje johtokunnalle 7.12.1896, Grönvikin kirje johtokunnalle 8.12.1896, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 21.12.1896 ja pankkivaltuusto 12.11.1896 ja 13.1.1897.
- 12 Asiakirjat Valtioapäiviltä Helsingissä vuonna 1897, Neljäs osa, Pankkivaliokunnan mietintö N:o 2 Suomen Pankin hallintoa ja tilaa vuosina 1894–1896 koskevan tarkastuksen johdosta s. 12–15. Ks. myös ”Nytt sedelmynt”, Åbo Underrättelser 11.9.1897.
- 13 SPA, pankkivaltuusto 22.9., 24.9., 2.10. ja 27.11.1897.
- 14 Talvio (2003) s. 67.
- 15 Svarstad (1963) s. 117–119, Nathorst-Böös (1971), Løkke-Sørensen (1982), Talvio (1990) ja (2003) s. 69 sekä Skaare (1995) s. 245. Svarstad viittaa artikkelissaan hauskaasti myös Interpolin julkaisemaan eri maiden seteleitä esittelevään kirjaan. Kirjassa Norjan ja Espanjan seteleissä esiintyy sama kuninkaan reliefikuva, joka ensin mainitussa kuvataan viikinkikuninkaana ja jälkimmäisessä kuningas Alfons VII:ntenä, ks. Handbuch der Banknoten und Münzen Europas (1937) s. 583 ja 738.
- 16 Suomen Valtiosäätyjen Pankkivaltuusmiesten kertomus Säätyjen Pankkivaliokunnalle, käsittävät vuodet 1897–1899 s. 7.
- 17 SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 31.3.1898.
- 18 Talvio (2003) s. 69.
- 19 SPA, 20.1.1966 päivätty muistio.
- 20 SPA, pankkivaltuusto 24.9., 2.10., 27.11. ja 18.12.1897 sekä 26.2. ja 19.3.1898.
- 21 SPA, pankkivaltuusto 8.3.1898.
- 22 Kuusterä–Tarkka (2011) s. 318.
- 23 Helander (2007) s. 16–22.
- 24 Ks. Nathorst-Böös (1971) ja Talvio (1990) s. 76–77 sekä Tortella (2006) s. 170–171.
- 25 Klinge (2010) s. 147.
- 26 SPA, Nyströmin viesti pankin johtokunnan jäsenelle Bergbomille 25.1.1898 ja johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 23.2.1898.
- 27 SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 2.11.1901.
- 28 SPA, pankkivaltuusto 5.7. ja 29.7.1902 ja johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 25.7.1902.
- 29 SPA, pankkivaltuuston kirje senaatin valtiovarainoimikunnalle 23.8.1902.
- 30 SPA, pankkivaltuusto 12.12.1903 ja 18.12.1906 sekä Asiakirjat Valtioapäiviltä Helsingissä vuonna 1904, Neljäs osa, Suomen Valtiosäätyjen alainen kirjelmä Suomen Pankin hallinnosta ja tilasta vuosina 1900–1904 toimitetun tarkastuksen johdosta s. 1–4. Ks. myös ”Tryckningen af det finska sedelmyntet”, Hufvudstadsbladet 2.6.1903.
- 31 ”De nya 20-marks sedlarna”, Nya Pressen 22.3.1899, ”20-markaset setelit”, Viipurin Sanomat 18.3.1899, ”Suomen Pankin uudet 100-markan setelit”, Tampereen Uutiset 31.10.1899, ”Suomen Pankin uudet 100-markan setelit”, Rauman Lehti 2.11.1899. Ks. myös Pasanen (1968) s. 155.
- 32 SPA, pankkivaltuusto 21.6.1900.
- 33 ”Vårt sedelmynt”, Lördagen 21.1.1899.
- 34 Asiakirjat Valtioapäiviltä Helsingissä vuonna 1894, Neljäs osa, Pankkivaliokunnan mietintö N:o 5 toimitetusta Suomen Pankin hallinnon ja tilan tarkastuksesta vuosilta 1891–1993 s. 10 ja Asiakirjat Valtioapäiviltä Helsingissä vuonna 1900, Neljäs osa, Pankkivaliokunnan mietintö N:o 2 Suomen Pan-

- kin hallinnosta ja tilasta vuosina 1897–1899 toimitetun tarkastuksen johdosta s. 18–19. Ks. myös ”Waliokuntain mietintöjä”, Wiipuri 26.4.1900.
- 35 SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 24.11.1900 ja Skaare (1995) s. 245.
- 36 SPA, pankkivaltuusto 24.11.1900 ja Suomenmaan Valtiosäätyjen Pankkivaltuusmiesten Kertomus Säätyjen Pankkivaliokunnalle, käsittävät vuodet 1900–1903.

- 37 Heinonen (2014c) s. 186–187.
- 38 SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 9.5.1902.
- 39 SPA, pankkivaltuusto 15.5.1902.
- 40 SPA, pankkivaltuusto 1.4. ja 25.5.1903.
- 41 SPA, pankkivaltuusto 13.1.1906.
- 42 SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 27.5.1907. Heinonen (2012), (2014c) ja (2016) käsittelevät näitä Suomen setelihistorian myöhempiä vaiheita.

Setelinväärentäjät ja hämäämiehet liikkeellä

- 1 ”Käsky niiden Waihetus- Laina- ja Depositioni-Contorilda Suomesa ulosannettawain pienein Sedelein käydösdä ja arwiosta kuin myös niiden edeswastauksesta, jotka näiden kanssa petosta tekewät” (26. elokuuta 1812) ja ”Käsky, koskien niiden edesvastuuta, jotka mukaavat ja väärentävät Venäjän valtakunnan pankkoassignaatteja tai sellaisia väärennettyjä seteleitä levittävät, sekä oikeudenkäyntejä sellaisissa tapauksissa” (14. marraskuuta 1812).
- 2 Asetukset 2.5.1747 ja 5.6.1792 sekä Lindgren (1968) s. 67 ja 115.
- 3 Keisarillinen johtosääntö 18.11.1840.
- 4 Ilmoitus muutetusta raha-yksiköstä Suomen Suuruhtinaanmaalle (4.4.1860).
- 5 Asiakirjat Valtioapäiviltä Helsingissä vuonna 1872, Toinen osa, Liite Pankkivaliokunnan mietintöön Pankkiedusmiesten ehdoituksen johdosta ohjesääntöön Suomen Pankille.
- 6 Serlachius (1919) s. 14–15.
- 7 Ruotsin valtakunnan laki, hyväksytty ja noudatettavaksi otettu Valtioapäivillä vuonna 1734, ynnä niiden lisäysten, muutosten ja selitysten kanssa, jotka ovat voimassa Suomen Suuruhtinaanmaassa (1877) s. 256.
- 8 SPA, Slutliga berättelser öfver Finlands Bank 1813–1839.
- 9 ”Wiipurista. Wäärää 3:n ruplan setelirahaa”, Suomen Julkisia Sanomia 2.12.1858, ”Wäärää rahaa”, Sanan-Lennätin 3.12.1858, ”Wirallisia ja laillisia julistuksia”, Suomen Julkisia Sanomia 27.12.1858 ja ”Kuulutuksia”, Hämäläinen 31.12.1858.
- 10 SPA, johtokunnan pöytäkirja 16.12.1867. Ks. myös Linja (1974) s. 25, Borg (1976) s. 320 sekä Impola (2016). Viime mainituksessa on 40 markan setelin väärennöstä tarkasteltu yksityiskohtaisesti.
- 11 ”Officiela och legala kungörelser”, Finlands Allmänna Tidning 18.12.1867 ja ”Wirallisia ja laillisia julistuksia”, Suomalainen Wirallinen Lehti 20.12.1867. Ruotsin kielellä Suomen Pankin ilmoitus oli kaksi päivää aikaisemmin,

- koska suomenkielinen virallinen lehti ilmestyi vain kaksi kertaa viikossa. Ks. myös ”Kotimaalta”, Hämäläinen 24.12.1867.
- 12 ”Falska finska sedlar”, Helsingfors Dagblad 16.12.1867, ”Helsingfors”, Finlands Allmänna Tidning 17.12.1867 ja ”Falska finska sedlar”, Åbo Underrättelser 19.12.1867.
- 13 KA, A. F. Soldanin arkisto, Soldanin päiväämätön luonnos, Rahapaja ja setelikysymys.
- 14 SPA, pankkivaltuusto 19.9.1881. Ks. myös Borg (1976) s. 280–282 ja Impola (2016).
- 15 ”Wäärät Suomen pankin 10: markan setelit”, Suomalainen Wirallinen Lehti 20.9.1881, ”Suomen Pankki”, Uusi Suometar 21.9.1881 ja ”De falska sedlarna” ja ”Hwem skall inlösa de falska sedlarana”, Helsingfors 24.9.1881.
- 16 ”Säkert pappersmynt”, Helsingfors Dagblad 29.9.1881.
- 17 ”Wääriä kymmenen markan seteleitä”, Suomalainen Wirallinen Lehti 24.9.1881 ja ”Af de finska tiomarkssedlarna”, Helsingfors Dagblad 24.9.1881.
- 18 SPA, pankkivaltuusto 26.9.1881 ja ”Finlands Bank”, Helsingfors Dagblad 1.10.1881 ja ”500 markan palkinto”, Hämeen Sanomat 7.10.1881.
- 19 ”Ang. Finska bankens tiomarks sedlar”, Morgonbladet 28.9.1881 ja ”Wäärät kymmenen markan setelit”, Waasan lehti 3.10.1881.
- 20 ”Kymmenen markan seteleistä”, Uusi Suometar 28.9.1881 ja Tapio 5.10.1881 sekä ”Helsingfors den 30. September”, Helsingfors Dagblad 30.9.1881.
- 21 ”10-marks-sedlarne”, Hufvudstadsbladet 27.10.1881.
- 22 ”En falsk tio marks sedel”, Björneborgs tidning 26.10 ja 29.10.1881. Ks. myös luvussa 5 vuoden 1878 tyyppi 500 markan setelin yhteydessä käsiteltäviä vastaavanlaista väären setelin makulointia, mikä selittää, miksi tällaisia pankin vääriksi merkitsemiä seteleitä on säilynyt yleisön hallussa. Nykyisin väärennökset takavarikoidaan, eikä niitä palauteta niiden esittäjille.

- 23 "Helsingfors den 1 November", Helsingfors Dagblad 1.11.1881 ja "Ännu engång de falska sedlarna", Helsingfors 4.11.1881.
- 24 SPA, pankkivaltuusto 15.11.1881.
- 25 SPA, pankkivaltuusto 3.4.1882.
- 26 "Nytt sedelmynt", Åbo Underrättelser 11.9.1897.
- 27 "Suomen Pankki", Sawo 7.9.1883, "Falska sedlar i rörelsen", Östra Finland 7.9.1883, "Finlands Bank", Tammerfors Aftonblad 7.9.1883, "Falska tiomarkssedlar", Nya Pressen 7.9.1883, "Kuulutuksia", Satakunta 8.9.1883 ja "Finlands Bank", Wasabladet 8.9.1883.
- 28 "Falska tiomarkssedlar", Åbo Tidning 8.9.1883 ja "En mängd falska tio marks sedlar", Åbo Posten 8.9.1883. Väärennös-ten tuntoimerkeistä ja lehdistön reaktioista ks. myös Borg (1976) s. 285 ja Impola (2013) s. 272–274.
- 29 Rahanarvolaskuri.
- 30 "Falska tiomarkssedlar", Åbo Tidning 8.9.1883 ja "En mängd falska tio marks sedlar", Åbo Posten 8.9.1883.
- 31 SPA, pankkivaltuusto 8.9.1883.
- 32 "Helsingfors den 9 September", Helsingfors Dagblad 9.9.1883 ja "Wääriä Suomen pankin 10 markan seteliä liikkeessä", Uusi Suometar 10.9.1883.
- 33 "Finlands Bank", Morgonbladet 15.12.1883. 1 000 markkaa vastaa nykyrahassa 4 649 euroa, ks. <http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN>.
- 34 Suomen Säätyjen Pankkivaltuusmiesten kertomus Säätyjen Pankki-valiokunnalle 1882–1884 s. 36–39.
- 35 SPA, Baggen kirje Grönvikille 29.9.1883 ja Grönvikin kirje pankkivaltuustolle 12.9.1883 sekä kirjeet johtokunnalle 1.10. ja 17.10.1883.
- 36 SPA, pankkivaltuusto 17.9.1883 ja johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 30.11.1883. Ks. myös Kivialho (1952) s. 10.
- 37 SPA, pankkivaltuuston puheenjohtaja Hjeltin raportti pankkivaltuustolle 6.8.1884 ja pankkivaltuusto 25.8.1884.
- 38 SPA, pankkivaltuusto 18.9.1897.
- 39 "Wäärennettyjä kahdenkymmenen markan seteleitä", Tampereen Uutiset 21.9. ja 24.9.1897, "Wäärennettyjä kahdenkymmenen seteleitä", Aamulehti 22.9.1897, "Wäärät rahat", Tampereen Sanomat 23.9.1897 ja "Falska 20 marks sedlar", Kotka Nyheter 25.9.1897. Ks. myös Borg (1976) s. 307 ja Impola (2014). Jälkimmäinen artikkeli käsittelee 20 markan setelin väärennöksiä esimerkkien valossa.
- 40 "Med anledningen af myntförfalskaren", Wasa Nyheter 3.12.1897.
- 41 SPA, johtokunnan kirje pankkivaltuustolle 11.2.1898 ja pankkivaltuusto 12.2.1898. "Falska finländska sedlar", Aftonposten 15.2.1898, "Suomen Pankki", Päivälehti 16.2.1898 ja "Kuulutuksia. Suomen Pankki", Uusi Suometar 18.2.1898.
- 42 "Wääriä 5 markan seteliä", Uusi Savo 2.12.1902.
- 43 "Varoitus", Mikkelin Sanomat 13.1.1900, "Wäärää rahaa", Viipurin Sanomat 19.11.1902 ja "Wääriä 10 markan seteleitä", Kotkan Sanomat 11.1.1900.
- 44 "Tarpeellinen varoitus", Tapio 5.9.1863 ja Heinonen (2016) s. 219.
- 45 Pipping (1961) s. 104–106.
- 46 SPA, johtokunnan pöytäkirjat 4.10. ja 4.11.1867 ja Senaatin valtiovarainoimituskunnan kirje 24.10.1867.
- 47 SPA, August Hagmanin kirjeet johtokunnalle 28.8.–26.9.1884 ja "Utdrag af Domstolen hållen vid Malmö Rådstufens Rätts Andra Afdelning 29.8.1884".
- 48 Asiakirjat Valtiopäiviltä Helsingissä vuonna 1891, Neljäs osa, Pankkivaliokunnan mietintö N:o 2, koskeva uutta johtosääntöä Suomen Pankkia varten sekä uutta ohjesääntöä Suomen Valtiosäätyjen Pankkivaltuusmiehiä varten s. 15.
- 9 Kun kymmenjärjestelmän mukaisia seteliarvoja alettiin laskea liikkeeseen, allekirjoitettiin 12 markan seteleitä enää vain satunnaisesti. Viimeiset 28 000 kappaletta allekirjoitettiin vasta vuonna 1882, kun 10 markan setelistä oli löytynyt korkeatasoinen väärennös (asiasta lähemmin luvussa 8).
- 10 Kun 10 markan seteliä alettiin laskea liikkeeseen vuonna 1876, allekirjoitettiin 20 markan seteleitä enää vain satunnaisesti. Viimeiset 15 000 kappaletta allekirjoitettiin vasta lokakuussa 1881, kun 10 markan setelistä oli löytynyt korkeatasoinen väärennös.
- 11 Ensimmäinen luovutus pankille alkoi sarjanumerosta 001001. Sarjanumerot 000001–001000 luovutettiin pankille vasta toukokuussa 1863.
- 12 Ensimmäiset 3000 seteliä käsin allekirjoitettiin jo joulukuussa 1862, mutta huolimatta kuittauksesta ilmeisesti luovutettiin pankin kassanhoitajalle vasta vuonna 1863. Tuolloin aloitettiin sarjanumerosta 001001, sarjanumerot 000001–001000 allekirjoitettiin tammikuun 1863 lopulla.
- 13 C179001–184000 ei enää toimitettu johtokunnan jäsenen allekirjoitettavaksi.
- 14 Numerot 420001–421000 kuitattiin vuonna 1877 sekä numerot 1097001–1099000 ja 1102001–1103000 vuonna 1878.
- 15 Numerot 1110000–1114001 kuitattiin vastaanotetuiksi vuonna 1882 ja numerot 1857001–1861000 vuonna 1883. Vuoden 1882 alusta seteleihin ryhdyttiin painamaan allekirjoitukset, mutta osaan seteleistä oli ehditty kirjoittaa toinen allekirjoitus käsin vuoden 1882 puolella ja ne viimeisteltiin käsin. Sen takia painetut allekirjoitukset alkavat vasta numerosta 1926000.
- 16 Numero 462001 puuttui tuotantokirjojen mukaan vastaanotetuista seteleistä.
- 17 Setelin allekirjoittaminen lopetettiin 17. syyskuuta 1881, tuolloin löytyneen korkeatasoisen väärennöksen takia (asiasta lähemmin luvussa 8.)
- 18 Numerot 1416001–1428000 luovutettiin pankin kassanhoitajalle vasta vuonna 1892.
- 19 Numerot 2155001–2167000 luovutettiin vuonna 1892
- 20 Numeroista 14345001–14346000 mainitaan tuotantokirjoissa, että ne ovat vanhaa painosta ("äldre upplaga"). Se ei ilmene tarkoitetaanko vanhalla painoksella koepainosta vai alkuperäistä painosta.
- 21 Numerot 8560001–8563000 ovat tuotantokirjojen mukaan koepainosta
- 22 Lukumäärä on erittäin pieni muihin seteliarvoihin verrattuna, ja vaikuttaa sen takia epätodennäköiseltä, mutta esiintyy julkaisuissa "Kertomus Suomen Pankin hoidosta" vuosina 1944 ja 1945.
- 23 Allekirjoitettu käsin numeroon 086000 asti.
- 24 Allekirjoitettu käsin numeroon 023000 asti.
- 25 Ks. myös Heinonen (2014b).
- 26 Meinander (2006) s. 64.
- 27 Uppslagsverket Finland-webbutgåva.
- 28 Gardberg (1973) s. 27 ja 30.
- 29 Monetary circulation of Russia (2010) s. 421.
- 30 Goznak <http://www.goznak.ru/en/about/today/>
- 31 Annala (1950) s. 105.
- 32 Porssitieto <http://www.porssitieto.fi/yhtiot/lisaa4.html>.
- 33 Kamp (2013). Kirjassa mainitaan myös Suomen Pankin rooli valtakunnanpainon ensimmäisenä ulkomaisena seteli-asiakkaana, ks. s. 19.
- 34 Hoffman (1985) s. 57.
- 35 Hansen (1983) s. 339.
- 36 Hansen (1983) s. 339 ja Jensen (2010).
- 37 Giesecke & Devrient (2002).
- 38 Ks. Hoffman (1985), s. 80.
- 39 Griffiths (1959), s. 83.
- 40 Aiheen aikaisemmasta käsittelystä ks. Heinonen (2017b).
- 41 Jääskeläinen (1967) s. 22.
- 42 Ks. Borg (1976) ja (1980).
- 43 Ks. esim. Mönkäre–Hammar (1992) ja Heinonen (2012) ja (2016).
- 44 Borg (1976) s. 444 ja (1980) s. 113 sekä Paatela (1978) s. 62.
- 45 Borg (1976) esim. s. 342 ja 443 ja (1980) s. 113.
- 46 Vuosina 1812–1817 johtokunnan kokousten puheenjohtajana toimi maan laista ja oikeusjärjestyksestä perillä oleva johtokunnan jäsen. Vuonna 1817 johtokunnan puheenjohtajaksi määrättiin johtokunnan iältään vanhin jäsen. Vuoden 1840 ohjesäännön mukaan johtokunnan puheenjohtajana toimi puheenjohtajaksi nimetty johtokunnan jäsen. Ks. Kuusterä–Tarkka (2011) s. 147.
- 47 Päällekkäisyydet johtokunnan puheenjohtajuudessa johtuvat viransijaisuuksista.
- 48 Armfeltin nimeä ei löydy mistään pankin henkilöstömatrikeleista, ei painetuista eikä llioin käsin kirjoitetuista. Kuitenkin aateliskalenterin (Stackelberg (1890) s. 32) mukaan Armfelt, Gustaf Mauritz (Gösta) oli vuonna 1890 Suomen Pankin palveluksessa ("Anställd vid Finlands Bank"). Myöhemmissä kalentereissa hänet mainittiin kartanonomistajana.
- 49 Ks. esim. Borg (1976) s. 303, 305, 320 ja 338.

Setelityypit

- 1 Niinä vuosina, kun setelit allekirjoitettiin käsin, kyseinen luku tarkoittaa kyseisenä vuonna allekirjoitettujen seteleiden luovuttamista pankin kassanhoitajalle.
- 2 Heinonen (2012) ja Heinonen (2016).
- 3 Annala (1950) s. 103–104.
- 4 Vaakuna määriteltiin vuoden 1812 tyyppin kopeekaseteleissä siten, että se oli sama kuin Hallituskonseljin sinetissä (Venäjän vaakuna, jonka keskellä oli Suomen suuriruhtinaskunnan vaakuna).
- 5 Vaakuna määriteltiin vuoden 1819 tyyppin ruplaseteissä siten, että se sama kuin Hallituskonseljin sinetissä (Venäjän vaakuna, jonka keskellä oli Suomen suuriruhtinaskunnan vaakuna.)
- 6 Kun seteleihin leimattiin numero ja vuosiluku ennen kuin ne toimitettiin allekirjoitettaviksi, saattoi niiden allekirjoittaminen siirtyä seuraavan vuoden puolelle. Taulukossa on kirjattu kullakin vuosiluvulla leimattujen seteleiden numerot.
- 7 Vuonna 1862 numeroitiin vielä varmuuden vuoksi setelit 57000–60000, mutta niitä ei toimitettu enää allekirjoitettaviksi.
- 8 Sarjanumerot 978001–979000 ja 1054001–1055000 luovutettiin pankille vasta seuraavana vuonna 1873.

Lähteet ja kirjallisuus

Painamattomat lähteet

Kansallisarkisto (KA): A. F. Soldanin arkisto ja Valtiovarainoimituskunnan arkisto.

Suomen Pankin arkisto (SPA), joka sisältää setelipainon seteleitä koskevan arkiston.

Painetut lähteet ja kirjallisuus

Aho, Juhani (1901) Aatteiden mies – Piirteitä August Fredrik Soldanin elämästä. Porvoo.

Andersen, Gunnar (1975) Banknotes. Principles and Aesthetics in Security Graphics. Copenhagen.

Annala, Vilho (1950) Tervakosken paperitehtaan historia. Helsinki.

Asiakirjat valtiopäiviltä 1872–1905.

Baranovski, S. I. (2004) Suuriruhtinaanmaa Suomi. Helsinki.

Bolten, Jaap (1999) Dutch Banknote Design 1814–2002. Amsterdam.

Borg, Erkki (1976) Suomessa käytetyt rahat. 2. uusittu painos. Helsinki.

Borg, Erkki (1980) Rahan väärä. Jyväskylä.

Byatt, Derrick (1994) Promises to pay. The first three hundred years of Bank of England notes. London.

Castrén, Liisa (1951) Adolf Ivar Arwidsson isänmaallisena herrättäjänä. Helsinki.

Castrén, Robert (1882) Skildringar ur Finlands nyare historia. Första samlingen. Helsingfors.

Cribb, Joe (1986) Money, From Cowrie shells to credit cards. London.

Das deutsche Staatspapiergeld (1993). Reprint der Originalausgabe von 1901 der Reichsdruckerei Berlin. Berlin.

Davidson, David (1900) Det svenska pappermyntets gångbarhet i Finland efter skilsmässan från Sverige. Ekonomisk Tidskrift.

Doepler, Carl Emil dem aelteren (1900) 75 Jahre Leben Schaffen Streben – eines Malermannes letzte Skisse. Berlin.

Donner, Harry (1918) Greve Adolf Fredrik Munck och de Fahnehjelmiska sedlarna. Helsingfors.

Dunkling, Leslie – Room, Adrian (1990) The Guinness Book of Money. London.

Edvinsson, Rodney – Söderberg, Johan (2011) A Consumer Price Index for Sweden 1290–2008, Review of Income and Wealth vol. 57 (2).

Fock, Henrik (2012) Släkten Fock: personer och händelser under 450 år. Stockholm.

Fünzig Jahre Reichsdruckerei 1879–1929 (1929). Berlin.

Gardberg, Carl-Rudolf (1967) Kirjapainotaito Suomessa Uudenkaupungin rauhasta Turun paloon. Helsinki.

Gardberg, Carl-Rudolf (1973) Kirjapainotaito Suomessa Turun palosta vuoteen 1918. Helsinki.

Giesecke & Devrient (2002) 150 G&D Values in changing times. München.

Goznak <http://www.goznak.ru/en/about/today/>

Grabowski, Hans L. (2001) Vom „Blauen...“ zum „Langen Hunderter“. Eine bisher unbekannte Druckprobe. Der Geldscheinsammler März 2001.

Granfelt, G. (1909) Finlands första privatbank. Finsk Tidskrift December 1909.

Griffiths, William H. (1959) The Story of American Bank Note Company. New York.

Hansen, Leo (1983) Danmarks officielle pengesedler 1713–1983. København.

Heij, Hans de (2017) A model for Use-centered Design of Payment Instruments Applied to Banknotes: Upid-Model. Tilburg.

Heinonen, Antti (1992) Obligaatiot maksuvälineinä raharealisaation jälkeisessä Suomen suuriruhtinaskunnassa. Numismaattinen aikakauslehti 3/1992.

Heinonen, Antti (2008) Rahan kehityksestä ja seteleiden olemuksesta. Scripta Varia Numismatico, Tuukka Talvio, Sexagenario Dedicata. Toimittanut Outi Järvinen. Suomen numismaattisen yhdistyksen julkaisuja 6. Helsinki.

Heinonen, Antti (2012) Viimeiset markat – Suomen markkamääräiset setelityypit 1945–2002. Helsinki.

Heinonen, Antti (2014a) Suomen setelikanta ennen vuoden 1840 raharealisaatiota. Numismaattinen aikakauslehti 2/2014.

Heinonen, Antti (2014b) Suomen Pankin seteleiden painajat kautta historian. Numismaattinen aikakauslehti 4/2014.

Heinonen, Antti (2014c) Ensimmäiset eurot – Eurosetelisarjan synty, liikkeeseenlasku ja ensi vuosikymmen. Helsinki.

Heinonen, Antti (2015) Yksityspankkien seteleistä. Numismaattinen aikakauslehti 2/2015.

Heinonen, Antti (2016) Sodan ja rauhan rahat – Suomen erikoinen setelihistoria 1917–1945. Helsinki.

Heinonen, Antti (2017a) Banknote evolution: the main drivers. Chapter 2 in Banknote Management for Central Banks: Practices, Challenges and Trends. Edited by Ivan Montoya. London.

Heinonen, Antti (2017b) Suomen suuriruhtinaskunnan seteleiden allekirjoittamisesta käsin ja niiden allekirjoittajista. Numismaattinen aikakauslehti 4/2017.

Heinonen, Antti (2018) Kööpenhaminassa 1870–1880-luvulla painettujen Suomen Pankin seteleiden suunnittelu ja valmistus. Numismaattinen aikakauslehti 1/2018.

Helander, Vilhelm (2007) Suomen Pankin arkkitehti Ludwig Bohnstedt. Toimittanut lina Lario. Helsinki.

Hendriksen, F. (1895) Det Thielske bogtrykkeris 125 aars jubilæum d. 20 marts 1895.

Hewitt, V. H. – Keyworth, J. M. (1987) As Good As Gold: 300 Years of British Bank Note Design. London.

Hirn, Hans (1938) Alexander Armfelt – Ungdom och läroår intill 1832. Helsingfors.

Hoffman, Kai (1985) Taidepainimosta nykyaikaiseksi varmuuspainoksi. Suomen Pankin setelipaino 1885–1985. Vantaa.

Impola, Jorma (2012) ”Kiuruweden Pankki” ja väärät Yhdyspankin setelit. Numismaattikko 5/2012.

Impola, Jorma (2013a) Väärennetty 10 markan seteli mallia 1878. Numismaattikko 1/2013.

Impola, Jorma (2013b) Väärä 10 markan seteli mallia 1882. Numismaattikko 6/2013.

Impola, Jorma (2014) Väärä 20 markan seteli mallia 1883. Numismaattikko 6/2014.

Impola, Jorma (2016) Väärennetty 40 markan seteli mallia 1862. Numismaattikko 1/2016.

Jensen, Søren Chr. (2010) Posthuse og plovmand : H.H. Thieles Bogtrykkeri 1770-1936. Kjøbenhavn.

Jotuni, Pertti (1985) Setelien painatuksen tekniikkaa Suomessa. Suomen Pankin setelipaino 1885–1985. Vantaa.

Jungmann-Stadler, Franziska – Devrient, Ludwig (2009) Giesecke & Devrient Banknotendruck 1854–1943. München.

Jungmann-Stadler, Franziska – Devrient, Ludwig (2014) Giesecke & Devrient Banknotendruck 1854–1943. Nachtrag. München.

Jussila, Osmo (2004) Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917. Helsinki.

Jääskeläinen, Mauno (1967) Suomen Pankin virkailijakunta 1811–1967. Helsinki.

Kaiser, Andreas (2004) Das Papiergeld des Kurfürstentums Hessen. Methoden staatlicher Schuldenaufnahme im 19. Jahrhundert. Marburg.

Kalleinen, Kristiina (2001) ”Isänmaani onni on kuulua Venäjälle” – vapaaherra Lars Gabriel von Haartmanin elämä. Helsinki.

Kamp, Michael (2013) Vom Staatsdruck zum ID-Systemanbieter. 250 Jahre Identität und Sicherheit. Die Unternehmensgeschichte der Bundesdruckerei. Berlin.

Kertomus Suomen Pankin hoidosta 112.–134. tilikautena.

Kivialho, K. (1952) Suomen Pankin setelien valmistus. Suomen kotimaiset setelityypit 1809–1951. Helsinki.

Klinge, Matti (1982) Kaksi Suomea. Helsinki.

Klinge, Matti (2010) Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys. Historiankirjoitus ja historiakulttuuri keisariaikana. Helsinki.

Koppatz, Jürgen (1994) Zur künstlerischen Gestaltung der Geldscheine des Deutschen Reiches. 1. Die Historienmalerei in der Periode zwischen der Reichseinigigung und dem ersten Weltkrieg. Der Geldscheinsammler 2/1994.

Korhonen, Keijo (1963) Suomen asiain komitea. Suomen korkeimman hallinnon järjestelyt ja toteuttaminen vuosina 1811–1826. Turku.

Korpisaari, Paavo (1920) Suomen pankit – Niiden kehitys, rakenne ja toimintamuodot. Helsinki.

Kranister, W. (1985) Die Geldmacher – Vom Gulden zum Schilling. Wien.

Kranister, W. (1989) The Moneymakers international. Cambridge.

Kuisma, Markku (2015) Venäjä ja Suomen talous. Helsinki.

Kuusi, Sakari (1964) Suomen rahapajan vaiheet. Suomen rahapaja 1864–1964. Helsinki.

Kuusterä, Antti – Tarkka, Juha (2011) Suomen Pankki 200 vuotta. Keisarin kassasta keskuspankiksi. Osa I. Helsinki. https://www.suomenpankki.fi/globalassets/fi/media-ja-julkaisut/julkaisut/maat_julkaisut/documents/sp200_01_nide.pdf.

Lagerqvist, Lars O. (2015) Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar. Falun.

- Lindgren, Torgny (1961) "Til finska allmogens mera trygghet." En studie kring finska språket på Rikets Ståders Banks sedlar. Helsingfors.
- Lindgren, Torgny (1968) Riksbankens sedelhistoria 1668–1968. Stockholm.
- Linja, Ahto (1974) Eräitä Suomen setelien väärennöksiä. Numismaatikko 2/1974.
- Mackenzie, A. D (1953) The Bank of England Note. A history of its printing. Cambridge.
- Manninen, Tuomas (1986) Heidenin linja. Suomen historia, 5. osa: Autonomian rakentamisen ja kansallisen nousun aika. Espoo.
- Meinander, Henrik (2006) Suomen historia. Linjat, rakenteet, käänekohtat. Helsinki.
- Meinander, Nils (1961) Sataviisikymmentä vuotta rahapolitiikkaa. Suomen Pankki 1811–1961. Helsinki.
- Monetary Circulation of Russia. Historical sketches I – From Ancient times to the present (2010). Moscow.
- Mönkäre, Erkki – Hammar, Pertti (1992) Allekirjoitusten viidakossa. Lahti.
- Nathorst-Böös, Ernst (1969) Om svenska sedlar. Särtryck ur Esselte aktiebolags årsbok 1969.
- Nathorst-Böös, Ernst (1971) Gemensamma motiv på svenska och utländska sedlar. Nordisk Numismatisk Tidskrift 1971.
- Neovius, Ernst (1899) Suomen raha-asiajn järjestämisestä Porvoon valtiopäiviä lähinnä seuranneina vuosina. Helsinki.
- Nikula, Oscar (1955) Den privata sedelemissionen 1859–60. Ekonomi och kultur. Festskrift tillägnad Hugo E. Pipping 12.6.1955. Helsingfors.
- Nylander, A. V. (1918) Några dokument rörande Simelii arvingars boktryckeri. Publicerade med anledning av sekeljubileet. Helsinki.
- Nyström, Hilding (1976) Suomen Yhdyspankin setelit vuosina 1866–1892. Helsinki.
- Oravisjärvi, Jani (2018) Faanejelmit esinetutkijan silmin. Numismaattinen aikakauslehti 1/2018.
- Paasikivi, J. K (1916) Vuoden 1840 valtiolaina. Till professorn Robert Hermansson vid fyllda 70 år 2.2.1916. Helsingfors.
- Paatela, Hannu (1978) Research collection of bank notes used in Finland 1662–1978. Helsinki.
- Paatela, Hannu (1980) Czarist Russian Paper Money 1769–1917. Helsinki.
- Pankkivaltuusmiesten kertomukset eduskunnan pankkivaliokunnalle vuosilta 1872–1906.
- Pasanen, Jorma (1968) Rahakirja. Helsinki.
- Pasanen, Jorma (1971) Tilapäiset maksuvälilaineet Suomessa. Suomen numismaattisen yhdistyksen julkaisuja 2. Helsinki.
- Pasanen, Jorma (1973) Eräs vanha vesileima. Numismaatikko 2/1973.
- Pipping, Hugo E. (1928) Myntreformen år 1865. Helsingfors.
- Pipping, Hugo E. (1961) Paperiruplasta kultamarkkaan. Suomen pankki 1811–1877. Helsinki.
- Pipping, Hugo E. (1962) Sata vuotta pankkitoimintaa. Helsinki.
- Pipping, Hugo E. (1969) Kultakannan turvissa. Suomen Pankki 1878–1914. Helsinki.
- Platbärzdis, Aleksandrs (1960) Sveriges första banksedlar. Stockholms bancos sedelutgivning 1661–1668. Stockholm.
- Porssitieto <http://www.porssitieto.fi/yhtioiden/lisaa4.html>.
- Pugh, Peter (2011) The Highest Perfection – A History of De La Rue. London.
- Rahanarvonlaskuri <http://www.rahamuseo.fi/fi/pelit-ja-multi-mediat/rahanarvonlaskuri/>
- Rauhala, K. W. (1910) Suomen keskushallinnon järjestämisestä vuosina 1808–1817. I. Ylimmät virkakunnat 1808–1812. Helsinki.
- Reitala, Aimo (1983) Suomi-neito. Suomen kuvallisen henkilötymän vaiheet. Helsinki.
- Ravnsborg-Gjertsen, Peter – Sporstøyl, Jens Olav (2007) Seddeltrykkeriet – en 190 års historie. Penger og Kreditt 2/2007.
- Sandrock, John E. (2008) Bank notes of the French revolution – Part II, the assignats of the first republic, IBNS Journal 47/2.
- Sargent, Thomas J. – Velde, François R. (2002) The Big Problem of Small Change. Princeton.
- Savolainen, Raimo (2011) Valtioneuvoston kanslia 200 vuotta – Kansliatoimituskunnasta pääministeriöksi. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 11/2011. Helsinki.
- Schauman, Aug. (1924) Kuudelta vuosikymmeneltä. Muistoja elämän varrelta. Uusi kuvitettu painos. Jyväskylä.
- Schybergson, Emil (1914) Suomen Pankki 1811–1911. Helsinki.
- Selinheimo, O. K (1948) Rahatieteen opas. Helsinki.
- Serlachius, Allan (1919) Suomen rikosoikeuden oppikirja – Ensimmäinen Osa: Yleiset Opit Toinen painos. Helsinki.
- Sillanpää, Kari (1985) Varmuuspainannan historiaa. Suomen Pankin setelipaino 1885–1985. Vantaa.
- Skaare, Kolbjørn (1995) Norges mynthistoria. Bind 1. Oslo.
- Stackelberg, Magnus (1890) (utgiven af) Storfurstendömet i Finlands riddarskaps och adels kalender för år 1890. Helsingfors.
- Ström, Holger (1969) Tilgmann 100 vuotta – Kehitys perinteitten pohjalta nykyaikaiseksi painoyritykseksi 1869–1969. Teksti. Helsinki.
- Suomen Pankin virkailijakunta 1811–1967 (1967). Helsinki.
- Suomen Pankki (1952) Suomen kotimaiset setelityypit 1809–1951. Helsinki.
- Svarstad, C. (1963) Figureerte en spansk konge på norske pengesedler 1901–1945? Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad 1963.
- Swanson, Guy R. (1995) Agents of culture and nationalism: the Confederate Treasury and Confederate currency, in The Banker's Art. Studies in Paper Money. Edited by Virginia Hewitt. London.
- Tallqvist, J. V (1900) Det svenska myntets historia i Finland sedan år 1808. Helsingfors.
- Talvio, Tuukka (1990) Yhteisiä kuva-aiheita Bradbury, Wilkinson & Co:n painamissa suomalaisissa ja ulkomaisissa seteleissä. Suomen Numismaattisen Yhdistyksen Tiedotuslehti 4/1990.
- Talvio, Tuukka (1997) Suomen leijona. Helsinki.
- Talvio, Tuukka (2003) Suomen rahat. Kolmas laajennettu painos. Helsinki.
- Talvio, Tuukka (2004) Paikallinen paperiraha Suomessa Ruotsin vallan aikana. Keräilijän opas. Numismaattinen aikakauslehti 5/2004.
- Talvio, Tuukka (2017) Kansikuva: Muinaislöytö setelissä. Numismaattinen aikakauslehti 4/2017.
- Talvio, Tuukka – Lindgren, Torgny (1978) "Fahnehjelamre", "Carpelaner" och "Knorringar". Myntkontakt 1/1978.
- Topelius, Z. (1873/1984) Matkustus Suomessa. Toimittanut Aarni Krohn. Hämeenlinna.
- Topelius, Z. (1929) Talvi-iltain tarinoita: Kulta-aave. Kolmas painos. Porvoo.
- Tortella, Teresa (2006) Spanish banknotes: 1874–1939 – From the restoration to the end of the civil war. Spanish banknotes 1874–1939. Banco de España. Madrid.
- Tudeer, A. E. (1939) Suomen Pankki 1912–1936. Helsinki.
- Uppslagsverket Finland-webbutgåva: www.uppslagsverket.fi. Schildts förlags Ab, 2009–2012.
- Valtiokalenterit 1864–1882.
- Viitala, Onni (2001) Suuri suomalainen setelikirja. Porvoo.
- Wehdorn, Armine – Grundner, Michael (2007) Papiergeld und Notenbank in Österreich von den Anfängen bis heute, in Österreichische Geldgeschichte. Wien.
- Wetterberg, Gunnar (2009) Pengarna & makten – Riksbankens historia. Stockholm.
- Wischn, Ian (1995) Sweden's Stockholm Banco and the first European banknotes. The Banker's Art – Studies in Paper Money. Edited by Virginia Hewitt. London.
- Lisäksi seuraavien sanomalehtien artikkeleihin on viitattu: Aamulehti, Aamurusko, Aftonposten, Björneborgs tidning, Finlands Allmänna Tidning, Finsk Tidskrift, Helsingfors, Helsingfors Dagblad, Helsingfors Tidningar, Hufvudstadsbladet, Hämeen Sanomat, Hämäläinen, Ilmarinen, Keski-Suomi, Kotka Nyheter, Kotkan Sanomat, Lördagen, Mikkelin Sanomat, Morgonbladet, Nya Pressen, Otava, Oulun Viikko-Sanomia, Päivälehti, Rauman Lehti, Sanan-Lennätin, Sanomia Turusta, Satakunta, Sawo, Suomalainen Wirallinen Lehti, Suomen Julkisia Sanomia, Suometar, Tammerfors Aftonblad, Tampereen Sanomat, Tampereen Uutiset, Tapio, Tidning för Finlands handel och industri, Tähti, Uusi Savo, Uusi Suometar, Viipurin Sanomat, Waasan lehti, Wasabladet, Wasa Nyheter, Wiborg, Wiborgs Tidning, Wiipuri, Åbo Allmänna Tidning, Åbo Posten, Åbo Tidning, Åbo Underrättelser, Östra Finland.

Henkilöhakemisto

- Ahner, Volkmar s. 115, 138, 141, 142, 143, 148, 149, 151, 322
- Ahrenberg, Jac. s. 123, 124, 149, 150, 151
- Aho, Juhani s. 342
- Aleksanteri I s. 26, 31, 83, 208
- Aleksanteri II s. 83, 90, 94, 110, 121, 130, 194, 198, 199
- Aleksanteri III s. 186, 187
- Alfons VII s. 342
- Annala, Vilho s. 89
- Anthoni, Emil s. 157
- Armfelt, Alexander s. 54, 334
- Armfelt, Gustaf Mauritz s. 63
- Armfelt, Gösta s. 345
- Asgaard s. 110
- Aspelin, J. R. s. 172
- Bagge, Jacob s. 169, 176, 177, 191, 221
- Bagge, Jonas s. 123, 176
- Baranovski, Stepan s. 103, 227
- von Becker, Adolf s. 171
- Björklund s. 39
- Bladh, P. J. s. 62, 63, 65
- Blidberg, Wilhelm s. 324
- Bobrikov, Nikolai s. 201
- Bohnstedt, Ludvig s. 198
- Borg, Carl Gustav s. 106, 110, 156
- Borg, Erkki s. 325
- Bradbury, Henry s. 194, 323
- Brinckmann, H. G. s. 185
- Broberg, Arthur s. 138, 145, 155
- Carpelan, S. W. s. 28
- Charpentier, Alfred s. 145, 175, 176, 177, 181, 190, 193
- Crane, Zenas M. s. 190
- Cygnæus, Fredrik s. 320
- Dammert, Ellen s. 326
- Danielsen, Chr. s. 114, 115, 153
- Davidson, David s. 66
- Devrient, Alphonse s. 322
- Doepler, Emil vanhempi (1824–1905) s. 178, 341
- Doepler, Emil nuorempi (1855–1922) s. 178, 179, 341
- Dreilick, Johan Jakob s. 37
- Elving, Johan s. 96
- Eneberg, Wald.s. 223
- Estlander, Carl Gustaf s. 109
- Fadejev, Aleksandr s. 91, 93, 145
- Fahnehjelm, Per Georg s. 26, 27
- Falenius s. 39
- Falkman, Severin s. 172
- Federley, Axel s. 71
- Fiebelkorn, Johan Theodor s. 140, 221, 222
- Fischer, Bruno s. 174, 177
- Fock, Victor s. 190, 193, 194, 198, 342
- Frenckell, J. C. s. 27, 30, 37, 39, 43, 44, 212, 318, von Frenckell, Otto Reinhold s. 212
- Fries s. 115
- Fritz, Georg s. 192
- Fristrup, Nilaus s. 106, 107, 109, 110, 119, 132, 133, 135, 139, 140, 141, 142, 149, 151, 153, 182, 183
- Gadolin, Gustaf s. 30, 37
- Giesecke, Hermann s. 322
- Gresham s. 80
- Grönvik, Emil s. 117, 118, 131, 135, 136, 137, 138, 139, 143, 145, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 162, 168, 172, 177, 190, 191, 192, 220, 221, 222
- Göös, K. G. s. 164
- von Haartman, Gabriel Erik s. 30, 37, 63, 68
- von Haartman, Lars Gabriel s. 68, 74, 86
- von Haartman, Viktor s. 89, 211
- Hagman, August s. 145
- Hartnack, Rudolf s. 115, 153
- Heiden, Fjodor s. 172
- Heimbürger, Walter s. 145
- Hendriksen, Frederik s. 114, 115, 135
- Hernberg, Robert s. 96
- Hjelt, Frans s. 106, 115, 136, 156, 169, 218, 220, 222
- Hoffman, Kai s. 192
- Horn, Frans Fridrich s. 326
- Humble, F. E. s. 174
- Idman, Carl Johan s. 30
- Ignatius, C. s. 219
- Jahn, Carl s. 106
- Järnefelt, Gideon s. 326
- Kaarle X Kustaa s. 16, 17
- Kalina, Robert s. 323
- Katariina II s. 23, 24, 25, 26, 67
- Kivi, Aleksis s. 320
- Klimsch, Ferdinand s. 115, 135
- von Knorring, Carl Fredrik s. 28
- Kroisos s. 198
- Kustaa III s. 21, 26, 27, 28, 51, 318
- Kustaa Vaasa s. 194
- Kuusterä, Antti s. 198, 200
- Landtman, A. s. 223
- Langenskiöld, Fabian s. 83, 102
- Langenskiöld, Lars s. 81
- Lefrén, Lars Gustaf s. 39
- Levy, Moritz s. 106
- von Liebig, Justus s. 105
- Liewendahl, F. O. s. 86, 320
- Lode, Otto s. 30
- Lönnrot, Elias s. 320
- Mandel, Eduard s. 91, 94
- Mannerheim, Carl Erik s. 30, 62
- May, Oscar s. 115
- Mellin, Albert s. 165
- von Mollenbruch, Musil s. 192, 201, 203, 204
- Montgomery, Robert s. 104, 105, 106, 110, 112, 117, 119, 131, 141, 147, 149, 156, 190
- Munck, A. F. s. 28
- Munsterhjelm, Hjalmar s. 115, 133, 134, 135, 145
- Möller s. 132
- Napoleon s. 51, 63, 66, 228, 319, 339
- Newton, Isaac s. 70
- Nikolai II s. 200
- Nordenswan, Henric s. 71
- Nummelin s. 143
- Nyström, Gustaf s. 194, 195, 200, 204
- Nyström, Hilding s. 124
- Olsoni, Helmi s. 326
- Oravisjärvi, Jani s. 27
- Orlov, Ivan s. 319
- Palmstruch, Johan s. 16
- Peron, Jonas (vanhempi) s. 71, 75
- Pietari Suuri s. 23
- Pipping, Hugo s. 63, 70, 74
- Ramsay, Wolter s. 82
- Rehbinder, Robert s. 48, 49, 57
- Reinhold, Bernhard s. 145, 146
- Reitala, Aimo s. 91
- Richter, C. G. s. 39, 233, 236, 238
- Ringvall, N. E. s. 82
- Runeberg, J. L. s. 198, 199, 200, 338
- Runeberg, Walter s. 200
- Sacklén, Claës Johan s. 30, 37, 41
- Samuelsen, H. s. 116, 133
- Sasonoff, Nikolai s. 213, 217
- Schauman, August s. 65
- Schulz, Louis s. 115, 138, 141, 148, 322
- Simelius, Jakob s. 44, 319
- Snellman, J. V. s. 102, 320
- Soldan, August Fredrik s. 91, 94, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 130, 132, 133, 134, 135, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 162, 190, 193, 213, 337, 338, 342
- Steinheil, Fabian s. 57
- Stenfeldt, Frans s. 157
- Stjernvall, Carl s. 27
- Ståhl, Johan s. 40
- Sundman, Nikolaj s. 220
- Svarstad, C. s. 342
- Talvio, Tuukka s. 44, 179, 334
- Tandefelt, Albert Emil s. 222, 224
- Tarkka, Juha s. 198, 200
- Thiele, Andreas s. 115, 130, 162, 322, 337
- Thiele, Hans Henrik s. 321
- Thiele, Johan Rudolph s. 321
- Thiele, Just s. 114, 115, 321, 337
- Tilgmann, Ernst s. 168, 177
- Tilgmann, Ferdinand s. 86, 88, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 123, 138, 155, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 186, 192, 193, 197, 201, 203, 204, 205, 320, 322
- Tillberg s. 39
- Tjaeder, Jean Gabriel s. 30
- Topelius, Z. s. 133, 145, 320
- von Troil, G. S. s. 163, 219
- Tudeer, A.E. s. 340
- Uhde, Ferd s. 82
- Vestermarck, Rudolf s. 145
- Wald, Peder s. 318
- Wanderer, Friedrich s. 170, 171, 178
- Wasenius, A. F. s. 86, 106, 107, 111
- Wilcox, James M. s. 190
- Winter, Johan Gustaf s. 54, 75
- Witte, Sergei s. 200
- von Wright s. 133
- Åkerblom s. 143